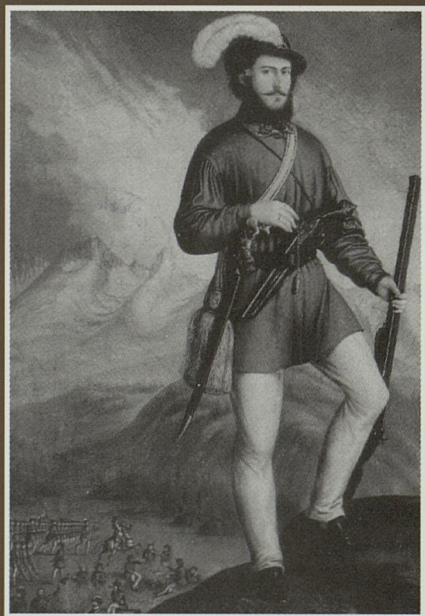

VOJENSKÁ HISTÓRIA

ČASOPIS
PRE VOJENSKÚ HISTÓRIU
MÚZEJNÍCTVO
A ARCHÍVNICTVO

ROČNÍK 2

3/1998

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

3/1998

VYDÁVA MINISTERSTVO OBRANY SLOVENSKEJ REPUBLIKY
VO VOJENSKEJ INFORMAČNEJ A TLAČOVEJ AGENTÚRE V SPOLUPRÁCI
S VOJENSKÝM HISTORICKÝM ÚSTAVOM, BRATISLAVA

ŠTÚDIE

K VOJENSKÝM ASPEKTOM SEPTEMBROVEJ VÝPRAVY 1848

VOJTECH D A N G L

DANGL, V.: On the military aspects of the insurrection in September 1848.

Vojenská história, 2, 3, 1998, pp 3–28, Bratislava

The author of this survey analyzed the military preparedness of the September insurrection of Slovak volunteers in 1848 and evaluated the possible courses and outcomes this insurrection might have taken. Based on an analysis of historic material and professional literature, the survey shows, that already the act of recruitment has been carried out improperly, which had a negative impact on the structure of the volunteer corps and mainly on the level its readiness for action and its moral profile. The survey further points out numerous situations and problems arising as a result of the growing influx of volunteers to our home country, which affected not only the material and the technical basis in the course of the insurrection, the structure and the organization of the corps, but also its combat preparedness and battle tactics.

Military History. Slovakia. The Year of the Revolution 1848 – September – insurrection of volunteers – military aspects.

Patrí medzi špecifiká slovenskej historiografie, že aj keď národný pohyb v revolučných rokoch 1848–1849 kulminoval v ozbrojenom vystúpení slovenských dobrovoľníkov, okrem opisu a mapovania vojenských akcií hlbšie sondy do vojenskej problematiky tohto obdobia so špecifickým zameraním na ozbrojené hnutie Slovákov sa u nás zatiaľ neurobili. Pritom disponujeme viacerými prácami najmä staršieho dáta, ktoré sa aspoň okrajovo dotýkajú aj vojenských a vojensko–politických otázok. Osobitne dielo D. Rapanta, predovšetkým úctyhodný súbor ním vydaných dokumentov poskytuje množstvo údajov, ktoré už dávnejšie priam nabádali ku skúmaniu a hodnoteniu aj špecifických vojenských stránok slovenského povstania.¹ Že sa tak nestalo, malo viaceré príčiny. Okrem známeho, ideológiou ovplyvneného postoja k vystúpeniu Slovákov a slovanských národov v revolúcii 1848–1849, ktorý a priori ztláčal túto problematiku na okraj záujmu výskumu, či prirodzeného rešpektu pred monumentálnym dielom D. Rapanta, svoju úlohu tu zohrala aj skutočnosť, že vojenskohistorická veda sa na inštitucionálnom základe na Slovensku začala formovať až koncom šesťdesiatych rokov nášho storočia. Pritom mala obmedzené pole pôsobnosti a výskum k danej problematike začala až nedávno v súvislosti s prípravou viaczväzkových *Vojenských dejín Slovenska*.² Vo všeobecnejšej rovine hodnoteniu niektorých otázok spadajúcich aj do sféry skúmania vojenskej histórie a dejín vojenstva tohto obdobia sa nemohli samozrejme vyhnúť ani novšie práce syntetizujúceho charakteru. V posledných desaťročiach sa objavili štúdie, state a články, ktoré naše poznanie aj v tomto smere posunuli a obohatili.³ Podrobnejší, vedeckým výskumom podložený rozbor tejto problematiky však na nás ešte čaká.

Vychádzajúc z tohto poznania chcel by som upozorniť aspoň na niektoré problémy súvisiace s prípravou a priebehom septembrovej výpravy slovenských dobrovoľníkov a niektoré prístupné a často viac či menej známe fakty a skutočnosti usústavniť do podoby, aby dali jas-

¹RAPANT, D.: Slovenské povstanie roku 1848-1849. Dejiny a dokumenty, zv. I. - V. Turč. Sv. Martin - Bratislava 1937-1972.

²DANGL, V. - SEGEŠ, V.: Vojenské dejiny Slovenska (1711-1914), zv. III. Bratislava 1996, s. 78-111.

³Pozri ŠKVARŇA, D.: Priebeh a výsledky septembrového ozbrojeného povstania roku 1848. In: Historický časopis, 37, 1989, č. 2, s. 220-249; Slovenská jar. Slovenské povstanie 1848-49. Bratislava 1971; WINKLER, T.: Život

nejší obraz vojenskej pripravenosti výpravy, a tým prispeli aj k hodnoteniu jeho vojenského neúspechu.

Centrom organizačných príprav na ozbrojené vystúpenie Slovákov sa stala Viedeň, kde sa už od konca júna 1848 začala najmä okolo Bedřicha Bloudka a Bernarda Janečka grupovať skupina prevažne z bývalých účastníkov pražských barikádových bojov, ktorí sa neskôr stali základnou zložkou septembrovej výpravy. Tu sa schádzali aj poprední činitelia slovenského národného hnutia, českí vojenski odborníci vedení B. Bloudkom a Františkom Zachom, ktorých Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža získali pre plán vojenského ťaženia. V metropole monarchie sa zriadila aj náborová kancelária, ktorá najímala budúcich účastníkov výpravy. Nábor dobrovoľníkov pre vojenskú výpravu neprebíhal bez ťažkostí. Štúr a Hurban v úsilí získať pomoc a finančnú podporu pre svoju akciu od chorvátskeho bána Josipa Jelačiča a ujednotiť vojenské vystúpenie proti Pešti, sa viac ako dva mesiace zdržiavali v Záhrebe, v Karloviaciach a Belehrade a až koncom augusta sa vrátili aj s dobrovoľníkmi získanými v okolí Záhrebu do Viedne. Zatiaľ niekoľko desiatok zo sústredených dobrovoľníkov, ktorí boli zväčša bez prostriedkov a správ z juhu krajiny, v nejstej situácii, keď pacifikačný postoj cisárskeho dvora nedával veľkú nádej na organizovanie slovenskej výpravy, a Jelačičov zásah stále meškalo, opustilo Viedeň. Ďalší odliv zastavil Samuel Štefanovič, ktorý do Viedne dorazil v polovici júna a podarilo sa mu zabrániť odchodu poslednej skupiny asi 50 dobrovoľníkov.⁴ Na organizovanie náboru zle vplývala aj skutočnosť, že hoci mu rakúske úrady nebránili, nepodporili ho. Výpravu tajne podporili až v záverečnej fáze prípravy najmä uľahčením odchodu dobrovoľníkov na Slovensko. Nábor sa vlastne dial v polotajných podmienkach. Je určitým paradoxom charakteristickým pre túto rušnú dobu, že v tom istom čase, a to v blízkosti slovenského náborového centra, zriadili náborovú kanceláriu do honvédskeho vojska aj maďarskí emisári a dokonca si vzájomne preťahovali záujemcov.

Slovenská národná rada už pred 9. septembrom vydala proklamáciu k obyvateľstvu Viedne o príčinách a cieľoch slovenského hnutia. Odvolávala sa v nej na krivdy páchané na národe a sklamanie v nádejách na získanie slobody po marci. Tú totiž Pešť využívala vo svoj prospech a na ďalší národný útlak. V proklamácii sa píše: „Takovou porobu, také nehodné utlačenie nemohl národ slovenský déle snášeti, ačkoli míru milovaný jest, umínil si, poněvadž nic jiného žádně naděje nezbyvalo, zbraně se uchopiti. Těchto zbraní neuchopil se slovenský národ proti nikomu něž proti ministerstvu maďarskému a proti panování maďarskému, jemu nesnesitelnému. Daleko od něho jest každě oddělení od svazku společné monarchie, neboť bohda v něm ještě déle zůstane a pro dobrotivého konstitučního krále, pro jednotu monarchie, pro svobodu a bratsky svazek spojených národů statek a krev svou obět' podá.“⁵

Vo výzve sa síce uvádza, že v Karpatoch v pohorí severného Uhorska zaznieva rinčanie zbraní, ale o pravých cieľoch a skutočnom určení výpravy boli informovaní iba zasvätenjší členovia viedenského slovenského spoločenstva. Navonok sa nábor dial na podporu Chorvátov, a v pôvodných plánoch figurovala aj možnosť vpadnúť na územie Slovenska spolu s chorvátskymi ozbrojenými silami.⁶ Táto utajenosť a dostatočná nevyjasnenosť však ma-

zvoniači činom. Martin 1987; príspevky J. Mésároša, F. Bokesa, J. Hučka, B. Pollu, V. Matulu, M. Podrimavského, D. Škvarnu, E. Haraksima a ďalších v syntetických prácach o dejinách Slovenska, v zborníkoch, v odborných časopisoch; kratšie články zaoberajúce sa napr. zložením dôstojníckeho zboru, opisom bitiek a pod. (S. Churý, P. Kónya, V. Zuberec, V. Butvin, J. Gaál, V. Dangl a ďal.) a, samozrejme, súborné dielo D. Rapanta a K. Goláňa. Podrobnejšie pozri STANOVÁ, M. – ŠEĎOVÁ, B.: Slovensko v revolučných rokoch 1848-1849. Výberová bibliografia. In: Vojenská história, 2, 1998, č. 3, s. ...

⁴RAPANT, D.: Dejiny slovenského povstania r. 1848-1849, d. II., časť 1. Dejiny. Turč. Sv. Martin 1950, s. 68. Tiež ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie z roku 1848/49. In: DOHNÁNY, M. - ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie 1848-1849. Bratislava 1988, s. 185. Štefanovič aby zabránil odchodu tejto skupiny (píše o počte 40 mužov), použil aj vlastné finančné prostriedky.

⁵RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2, dok. č. 183, s. 153.

⁶Svedčí o tom napr. výpoveď pekárskeho tovariša A. Humea, ktorý opustil dobrovoľnícky zbor, bol zajatý a vy-počúvaný pred trenčianskou sédriou (Tamže, dok. č. 240, s. 238), ale aj ďalšie údaje (podrobnejšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 75).

la aj svoj negatívny dopad. Viacerí dobrovoľníci odmietli svoju účasť na výprave okrem iného práve pre to, keď sa dozvedeli o jej pravom ciele. A to nielen pred prekročením moravsko-slovenských hraníc, ale časť, ktorú naverboval Jelačičov dôverník a spojka Andrija Brlič už v polovici augusta, keď ich chcel na základe falošných správ o chorvátskom vpáde poslať na moravsko-slovenské hranice.⁷

Aj v samotnej realizácii náboru boli nedostatky, ktoré nepriaznivo ovplyvnili zloženie dobrovoľníckeho zboru, najmä jeho bojovú a morálnu hodnotu. Využívali sa viaceré metódy verbovania dobrovoľníkov. Najúspešnejšou sa ukázalo využívanie osobných kontaktov a známostí najmä v kruhoch českého a moravského študentstva, prevažne z radov bývalých účastníkov barikádových bojov. Nemaľú zásluhu na ich získaní mal Josef Václav Frič. Tvorili najhodnotnejšiu a najspoľahlivejšiu zložku septembrového zboru a z ich radov vyšla aj väčšina tých, ktorí suplovali miesta dôstojníkov a poddôstojníkov slovenského septembrového ťaženia. V tomto smere aktivitu v Čechách vyvíjali aj M. M. Hodža, Bohuš Nosák, Ján Nedvídek a ďalší. Obdobným spôsobom boli získavaní najmä vďaka agitácii L. Štúra, J. M. Hurbana, F. Zacha, B. Bloudka, J. Polesňáka aj dobrovoľníci z okolia Záhrebu, ktorí sa koncom augusta presunuli do Viedne. Medzi dobrovoľníkmi, ktorí do výpravy nastupovali z presvedčenia, patrili aj tí z radov slovenského obyvateľstva, najmä študenti a národovci, ktorí prišli z podjavorinského kraja na základe odkazov J. M. Hurbana. V rámci verbovania sa však do výpravy dostali aj takí, čo sa prihlásili zo zistných dôvodov v úsilí dostať sa rýchle k žoldu, ktorý účastníkom vyplácali a ktorým ideové ciele slovenského národného pohybu boli prinajmenšom ľahostajné.⁸ Väčšina z nich sa dostala do zboru vďaka tzv. reťazovému systému verbovania, ktorý presadzoval najmä B. Janeček. Ten spočíval v tom, že každý zo získaných účastníkov sa zaviazal nájsť pre výpravu ďalšiu desiatku. Tento systém náboru bol síce rýchly, ale neumožňoval podrobnejší výber a bližší kontakt so slovenskými vodcami výpravy, a tak sa do nej dostali viacerí dobrodruhovia a rôzne živly, ktoré z morálneho hľadiska cieľom výpravy nevyhovovali. Navyše niektorí organizátori náboru dávali vopred neoverené, prehnané sľuby, čo neskôr negatívne pôsobilo na morálku týchto mužov. Nedobré dôsledky tohto systému sa ukázali už pri prechode z Moravy na územie Slovenska, keď časť dobrovoľníkov jednak pre nesúhlas s cieľmi výpravy, jednak zo strachu pred prísnu vojenskou disciplínou a očakávanými bojovými stretmi opustila výpravu. Niektorí jednotlivci z podobných dôvodov opustili výpravu o niečo neskôr na území Slovenska.⁹

Ďalším z dôsledkov tohto systému náboru bola slabšia disciplína niektorých jednotlivcov, čo sa neskôr negatívne odrazilo pri výcviku, v strážnej službe, a najmä v bojových akciách. Dôležitosť bojovej a morálnej spôsobilosti príslušníkov dobrovoľníckeho zboru sa výrazne prejavila najmä v bitke pri Starej Turej 27. septembra, ktorú Štefanovič trefne nazval „neblahým víťazstvom“.¹⁰ Po obsadení obce skupiny miestnych kopaničiárov a neorganizovaných ozbrojencov, podnecovaní vypustenými politickými väzňami, ku ktorým sa pridala časť dobrovoľníkov, najmä oddiel viedenských Nemcov, podľahli nižším vášňam a v záchvate pomsty začali vypaľovať a plieniť domy svojich protivníkov. Vodcom výpravy sa velenie načas vymklo z rúk. Toto vyčíňanie silne doľahlo na predstaviteľov slovenského národného hnutia, najmä na Štúra, ktorý vždy vysoko vyzdvihoval morálnu čistotu slovenských úsilí.¹¹ Samozrejme, tieto javy súvisiace s nie vždy šťastným a korektným výberom pri náboře zd'aleka neboli určujúce pre zloženie zboru, aj keď hlavné príčiny neúspechu F. Zach neskôr spájal

⁷Tamže.

⁸Každý zo získaných dobrovoľníkov pri vstupe do zboru dostal 10 až 20 zlatých (dobové údaje sa rôznia) a mal prislúbený denný žold od 5 do 20 krajciarov. Ten sa však spravidla pre nedostatok prostriedkov nevyplácal v plnej hodnote.

⁹RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2, dok. č. 240, s. 238.

¹⁰ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d., s. 195.

¹¹Podrobnejšie k priebehu bitky pozri RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 222-228; DANGL, V. - SEGEŠ, V.: c. d., s. 93-94; DANGL, V.: Najdôležitejšie bitky na území Slovenska v 19. storočí. In: Spoločnosť, armáda, osobnosť, 1997, č. 2, s. 6-7.

práve s „nerozumným“ verbovaním a obviňoval z neho Janečka. V zbere prevládali osoby, ktoré sa do septembrovej výpravy zapojili z presvedčenia, zo snahy pomôcť presadiť slovenské národné požiadavky ozbrojeným vystúpením. Ak by sme teda mali zhrnúť výsledky agitácie do pripravovanej septembrovej výpravy, treba konštatovať, že jadro vojenských síl tvorili dobrovoľníci naverbovaní a získaní vo Viedni, Čechách a v južných slovanských územiach a dobrovoľníci z radov slovenského obyvateľstva, najmä študenti a národovci, ktorí prišli z podjavorinského kraja za Hurbanom. Medzi účastníkmi boli okrem Slovákov a Čechov aj Srbi, Chorváti, Poliaci a relatívne veľký počet viedenských Nemcov.

Dobové údaje o počte dobrovoľníckeho zboru v čase jeho vstupu na územie Slovenska sa pohybujú v rozmedzí od 400 do 700 ľudí. Z týchto 700 ľudí odmietlo pred prekročením moravsko-slovenských hraníc zložiť z uvedených dôvodov prisahu a výpravu opustilo. Zbor sa skladal z dvoch skupín. V Pisku, kam sa výprava z Viedne dostala vlakom pod krytím ako stavební robotníci po polnoci 18. septembra 1848, sa k nej pridala ďalšia skupina približne 150 dobrovoľníkov z Prahy a Brna a niekoľko jednotlivcov, ktorí sem prišli zo slovenskej strany. V prevažnej väčšine dobových správ a hlásení sa hovorí o počte asi 500 dobrovoľníkov, ktorí vstúpili na pôdu Nitrianskej stolice.¹²

Na území Slovenska sa zbor dopĺňoval z miestneho obyvateľstva, ktoré nadšene vívalo vedúcich predstaviteľov výpravy a prichádzalo podporiť povstalcov aj zo vzdialenejších obcí a samôt. Prevládali kopaničiari, ktorých sa výdobytky marcových reforiem najmenej dotýkali. Neboli to však iba pohnútky sociálneho a hospodárskeho rázu, ktoré týchto ľudí pritiahovali. Práve v podjavorinskom kraji silne rezonovala myšlienka slovenskej národnej svojbytnosti prepojená s otázkami hospodárskeho charakteru, Hurbanova autorita, odpor k novej maďarskej vláde, k miestnemu zemianstvu a vrchnostiam a nesúhlas s niektorými ich nariadeniami, najmä s návrhom zákona o odvádzaní nováčikov do tvoriaceho sa honvédstva.¹³ Necitlivé zásahy miestnych orgánov a prenasledovanie vodcov slovenského národného hnutia tieto pocity iba umocňovali. V pospolitom ľude tohto kraja sa to všetko spájalo s nádejou, že krivdy, alebo aspoň ich prevažná väčšina sa napravia, keď budú vybojované základné národné práva. Títo kopaničiari a obyvatelia okolitých obcí tvorili najširšiu masovú základňu povstania. Ich vstup medzi hurbanovcov bol dobrovoľný a spontánny. Na niektorých miestach, najmä tam, kde sa prejavoval silnejší vplyv maďarských úradov a slabšie národné cítenie, sa siahlo aj k násilnejším formám verbovania, predovšetkým zastrášaním.¹⁴ Pre úplnosť sa žiada poznamenať, že násilné formy v rámci verbovania boli už v minulosti v Uhorsku bežné a objavovali sa aj pri získavaní do maďarských národných gárd a nábore do honvédstva.

¹²Podrobnejšie pozri RAPANT, D.: c. d., dok. č. 205, s. 190; dok. č. 218, s. 207; dok. č. 220, s. 209; dok. č. 224, s. 218; dok. č. 225, s. 219; dok. č. 234, s. 228; dok. č. 238, s. 233; dok. č. 244, s. 249 a ďalšie. Toto číslo potvrdzuje aj Hume v spomínanej výpovedi po odpočítaní asi 200 príslušníkov, ktorí výpravu na hraniciach opustili (Tamže, dok. č. 240, s. 238), K. Bórik, ktorý sa k výprave pridol v Pisku (Tamže, dok. č. 494, s. 705), ako aj J. M. Hurban (GO-LÁŇ, K.: Za slobodu. Slovenské povstanie 1848-49. Praha 1932, s. 27) a ďalší účastníci výpravy. V súvislosti s objednaným osobitným vlakom, ktorý mal odvieť výpravu do Bzenca (Pisku), sa hovorilo o 600 „robotníkoch“. (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 151). Väčšina maďarských hlásení o vpáde hurbanovcov do Nitrianskej stolice hovorí o počte asi 500 povstalcov.

¹³Vládny komisár K. Tarnóczy v hlásení ministrom vnútra už v polovici augusta upozorňoval, že najmä v Bratislave a v Nitrianskej stolici je nálada slovenského obyvateľstva taká nebezpečná, že v prípade otvoreného konfliktu s Rakúskom by bolo obyvateľstvo týchto krajov, ale aj prevažnej časti Horného Uhorska pre vládu nielen stratené, ale zaujme proti nej nepriateľské stanovisko. Prihováral sa za novelizáciu zákona o odvode nováčikov v tom zmysle, aby bolo možné stavať za nich náhradníkov (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 160, s. 96-98). O „panslavistických“ náladách v tomto kraji sa píše aj v ďalších hláseniach.

¹⁴Napr. J. V. Frič, ktorý po odchode zboru z Myjavy na Brezovú robil nábor po okolí, po prečítaní revolučnej výzvy SNR podľa vlastného vyznania všade doložil, „že kto by přes to vše nutnému tomu vyzvání na uchopení se zbraně k společné spásě v okamžiku tak rozhodném neuposlechl a nechopil se koso, cepu aneb vidle, zůstáváje raději za pečí, tomu že pobere se chalupa i veškeren majetek jménem národa...“ (FRIČ, J. V.: Paměti, zv. IV., část 1. Praha 1887, s. 15). Podobný návrh podal 20. 9. na druhom zhromaždení na Myjave aj J. Valášek (DOHNÁNY, J.: Historia povstaňja slovenskoho z roku 1848. Skalica 1850, s. 101). P. Lesák pri nábore v Lopašove rozširoval, že ak sa obec ani na štvrtú výzvu nepridá k Hurbanovi, bude vypálená (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 190, pozn. 167).

Rastúci príliv dobrovoľníkov z radov roľníctva a kopaničiárov, ktorí zväčša nemali vojenskú predprípravu, prinášal so sebou veľa problémov, ovplyvňujúcich nielen materiálne-technickú základňu v priebehu povstania, štruktúru a organizáciu dobrovoľníckeho zboru, ale aj jeho bojaskopnosť a taktiku boja.

Už pri prípravách ozbrojeného povstania museli štúrovci vyvinúť nemalé úsilie na získanie finančných prostriedkov nevyhnutných pre organizovanie takejto akcie. Tieto finančné prostriedky sa mali využiť na vyplácanie sľúbených odmien najatým dobrovoľníkom, na zaplatenie ich pobytu vo Viedni, nákup výstroja, zbraní a munície, na dopravu, potravinové zásoby atď. Štúr, Hurban i Bloudek počas svojho pobytu v Záhrebe v lete 1848, vyložiť bano- vi Jelačičovi svoje úmysly s organizovaním ozbrojeného hnutia v nadväznosti na chorvátsky vpád, sa usilovali získať finančné prostriedky pre svoje ciele, ale dostali iba menšiu finančnú podporu od Michala Obrenoviča a od Slovanskej Lipy. Až pri ďalšej ceste národných dejateľov do Chorvátska v auguste, keď sa už situácia začala vyjasňovať a stávalo sa zrejmejším, že sa schyluje k roztržke medzi Viedňou a Pešťou, do ktorej vojensky zasiahne aj Jelačič, dal knieža Obrenovič vystaviť poukážku na továreň vo Viedni o prevzatí 900 pušiek a túto poukážku odovzdal Štúrovi. Zároveň sa zaručil za verbovacie podmienky do slovenského dobrovoľníckeho zboru vo Viedni a poukázal na podporu slovenského povstania aj väčšiu sumu peňazí.¹⁵ Určitý finančný obnos získal pri svojej ceste do Belehradu aj Hurban od srbských kupcov, patriarchu a istého senátora. Problémy vo Viedni pomohla preklenúť aj finančná výpomoc českých poslancov v rakúskom sneme.

Otázkami finančného charakteru bola úzko prepojená jedna zo základných podmienok výpravy – otázka výzbroje. Vyzbrojovanie dobrovoľníkov robilo veľký problém počas celého septembrového ťaženia a určité nedôslednosti sa vlúdili aj do spôsobu jeho rozdeľovania. Poukaz vystavený Obrenovičom na 900 pušiek, ktorých rezervovanie bolo viazané na lehotu, prepadol pre neskorý príchod Štúra do Viedne.

Dobrovoľníci zostali odkázaní na ručné palné zbrane nezaručenej kvality, zčasti zrejme poľovnícke pušky, nakupované väčšinou tiež vo Viedni. J. V. Frič to vo svojich spomienkach potvrdil a uvádza, že po získaní peňazí miesto prepadnutých pušiek sa podarilo ešte vo Viedni zohnať viac než 1000 pušiek a zdôrazňuje, že 400 kusov z nich bolo „výtečných šticů“ pre strelcov.¹⁶ Túto správu do určitej miery spochybňuje iný účastník výpravy Karol A. Modráni, ktorý píše o 200 puškách s bodákmi, 80 duplovkách a 20 párov pistolí.¹⁷ K. Bórik vo svojich spomienkach uvádza, že „válečné prostriedky z Viedne dovezené záležajúce z fackých polovacích pušiek, z pušného prachu a behúnek (Posten), ďaleko cieľu nezodpovedali, nuž ale čo robiť? V malej vode malá ryba a chudobní ľudia kašu vo vode varia.“¹⁸ O málo kvalitných zbraniach píše aj Štefanovič.¹⁹

Pri rozdávaní zbraní sa vyskytli nedôslednosti, najmä v tom, že pušky sa vydávali bez podrobnejších záznamov. Tak sa mohlo stať, že sa dostali aj do rúk jednotlivcov, ktorí sa potom na výprave nezúčastnili a nebola dostatočná ani kontrola o pohybe zbraní. Rozdávali sa podľa zásady, že mladí, zatiaľ slobodní príslušníci zboru, dostávali pušky s bodákmi, starším sa ušli menej kvalitné zbrane. Zároveň boli rozdané v privesných taškách aj náboje. Podľa dobových záznamov dobrovoľníci netrpeli nedostatkom streliva. Okrem nábojov privezených

¹⁵Ako to kritickým rozborom prameňov dokázal D. Rapant, išlo o sumu pohybujúcu sa okolo 60 000 zlatých. Obrenovičovi zrejme nekonali nezištne, v pozadí ich aktivity sa skrývali aj politické ciele, pokus o návrat do Srbska a prípadne aj politické uplatnenie na území Slovenska (Tamže, s. 46-47).

¹⁶FRIČ, J. V.: c. d., s. 8.

¹⁷ROSEMBAUM, K.: Denník Karola Alexandra Modrániho z čias slovenského povstania v roku 1848-1849. In: Historický časopis, 41, 1993, č. 2, s. 190.

¹⁸RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 494, s. 705.

¹⁹ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d., s. 187.20V tejto súvislosti je zaujímavý prípad organára M. Šaška z Brezovej, u ktorého sa konala za asistencie vojska aj domová prehliadka a o ktorom sa vedelo, že má veľké zásoby olova a že z nich zrejme odlieva náboje do pušiek. Za pomoci miestnych žien sa mu však túto činnosť podarilo zamaskovať. Náboje sa odlievali aj na Myjave (Bližšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 157, 158, 159, 160, s. 91-98; dok. č. 494, s. 703).

z Viedne sa zásoby doplňovali aj z domácich zdrojov. Niektorým jednotlivcom sa podarilo obísť pozornosť miestnych úradov a už pred príchodom dobrovoľníkov zhromaždili veľké množstvo olova na výrobu nábojov, ktoré sa potom odlievali na mieste.²⁰

Okrem pušiek niektorí dobrovoľníci, najmä dôstojníci, boli vyzbrojení pištoľami a šablami. Na zhromaždení na Myjave 19. septembra 1848 sa uznieslo, že na zlepšenie situácie vo výzbroji sa má zakúpiť ďalších 2000 pušiek.²¹ Údaje o uskutočnení takejto transakcie však nemáme. Vzhľadom na rýchly vývin udalostí sa ani nezdá pravdepodobné, že by sa tieto pušky nakúpili. Prevažná väčšina dobrovoľníkov, ktorí sa k výprave pridali na slovenskom území, bola vyzbrojená kosami, vidlami, cepami, sekerami a inými poľnohospodárskymi nástrojmi, iba menšia časť vlastnila zastarané pušky dovtedy schovávané po domoch, v stodolách a na povalách.

SNR vo svojich výzvach okolitým obciam zdôrazňovala, aby ľudí posielali aj so zbraňou, pričom za zbraň sa považovali aj poľnohospodárske nástroje prispôbené na boj. Pre zaujímavosť uvádzam, že pri útoku na Senicu iba asi tretina slovenských dobrovoľníkov bola vyzbrojená puškami, ostatní len prispôbeným poľnohospodárskym náradím.²²

Dobrovoľníci nedisponovali vôbec delostrelectvom, čo okrem chýbajúcej údernosti malo negatívny vplyv najmä na psychiku veľkej časti povstalcov. Tí delám pripisovali priveľký význam. Prehnaná dôvera v účinnosť diel sa odráža napríklad v Šrámkovom opise výpravy proti Senici, ktorý udáva, že neustále želanie Slovákov bolo „keď by sme mali len jeden kanon, pobili by sme je, nepotrebovali by sme íť do ohň“.²³ O povzdychoch podobného charakteru píše aj Frič.²⁴ K vyrovnaniu síl s protivníkom nesporne prispelo, že počas septembrovej výpravy ani on v jednotlivých bitkách nedisponoval delami na podporu cisárskych vojsk a maďarských gárd, aj keď prísluhy v tomto smere boli.²⁵ Aký psychologický účinok na príslušníkov zboru mala prítomnosť diel vo vlastnom tábore a vo vojsku protivníka, dokazuje rozhodnutie Hurbana vyhotoviť makety diel, ktoré sa potom prevážali na vozoch. Tento trik hurbanovci využili pred bitkou pri Starej Turej.²⁶

Pokiaľ sa povstalci pohybovali v hornatom a v silne členitom teréne Nitrianskej stoličky, nepocíťovali nevýhodu absencie jazdeckta. Hoci protivník disponoval jazdeckými švadronami kyrysničského pluku Wallmoden – Gimbor, ktoré boli nasadené proti povstalcovi 22. septembra v bitke pri Brezovej (Brezová pod Bradlom), nemalo to zásadnejší vplyv na výsledok bitky.²⁷ Iná situácia by bola nastala v prípade, keby sa bol zbor presunul do rovinatejších oblastí, kde by podpora jazdeckta mohla byť veľmi účinná. Niektorí dôstojníci slovenskej výpravy mali kone a tie sa sporadicky využívali aj na urýchlenie spojenia.

Malá skúsenosť v organizovaní vojenského vystúpenia sa odrazila aj v nedocenení zaobstarávania vhodného výstroja. Dobrovoľníci nastupovali vo vlastných, často úplne nevyhovujúcich odevoch a niektorých jednotlivcov bolo nevyhnutné vybaviť aspoň civilným odevom už vo Viedni. Na výpravu negatívne pôsobilo, že stroškotali pokusy B. Bloudka získať pre jadro výpravy aspoň vhodnú obuv. Čiastočne sa výstroj, najmä obuv doplnila až na Myjave, vý-

²⁰V tejto súvislosti je zaujímavý prípad organára M. Šaška z Brezovej, u ktorého sa konala za asistencie vojska aj domová prehliadka a o ktorom sa vedelo, že má veľké zásoby olova a že z nich zrejme odlieva náboje do pušiek. Za pomoci miestnych žien sa mu však túto činnosť podarilo zamaskovať. Náboje sa odlievali aj na Myjave (Bližšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 157, 158, 159, 160, s. 91-98; dok. č. 494, s. 703).

²¹RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 160.

²²Tamže, s. 215.

²³Tamže, d. II., časť 2., dok. č. 464, s. 573.

²⁴FRIČ, J. V.: c. d., s. 28.

²⁵Z bánovskeho okresu napr. mali dodať maďarskej garde 4 delá väčšieho a 2 delá menšieho kalibru. Boli úvahy aj o použití diel z Leopoldova.

²⁶RAPANT, D.: c. d., dok. č. 347, s. 400.

²⁷V tejto súvislosti treba poznamenať, že príslušníci švadron už v tomto čase vedeli, že budú odvelení na Moravu a ich národnostné zloženie (pluk bol doplňovaný z územia Moravy) taktiež hralo úlohu v neveľkom nadšení pre boj.

prava však aj naďalej zápasila s nedostatkom vhodnej obuvi a šatstva. Táto skutočnosť sa potom nepriaznivo odrazila najmä na pohyblivosti zboru, za čo radoví dobrovoľníci velenie kritizovali.²⁸

Neustále meniace sa počty dobrovoľníkov znamenali nemalé problémy aj pre zásobovanie. Časť munície a pušného prachu si niesli dobrovoľníci so sebou, časť bola uskladnená na vozoch, aby v prípade náhleho odchodu bola mobilná. Na Myjave bol vytvorený aj provi-zórny vojenský sklad zásobený najmä potravinami. Na ochranu tohto centra tu zostala aj časť dobrovoľníkov prevažne z miestneho obyvateľstva v počte asi 1000 mužov pod vedením evan-gelického kaplána Ľudovíta Semjana. Sťažité prístup k Myjave mali záseky a postavené strá-že.²⁹ Centrálny spôsob zásobovania potravinami bol kombinovaný poskytovaním stravy a uby-tovania priamo domácim obyvateľstvom. SNR vyzývala obce k dobrovoľným dodávkam a najmä v prvých dňoch pobytu zboru na území Slovenska obyvatelia Myjavy, Brezovej a oko-lia nezištne zásobovali povstalcov zo svojich skromných zásob. Samozrejme, ako to už v re-volučných situáciách býva, v organizovaní zásobovania sa vyskytli aj nedostatky, ktoré sa ve-litelia výpravy usilovali eliminovať, preto vyslanci SNR pôsobiaci po okolí v ná-rodnopolitickom duchu boli poverení aj získavaním potravinových zásob. Rekvirácie sa ob-medzovali väčšinou na neprajníkov slovenskej výpravy. Za dodávky od súkromníkov sa pla-tilo hneď alebo až neskôr na základe potvrdení. Pre nedostatok financií však nebolo možné dodržať prehnané sľuby niektorých činiteľov zboru, najmä pokiaľ išlo o výšku žoldu a iné sľú-bené poplatky a výhody. V tejto súvislosti treba uviesť, že niektorí jednotlivci, ktorí sa k vý-prave pridali práve zo zisťných dôvodov, boli nespokojní práve preto, že sa im nedovolilo obo-hacovať sa a voľne rekvirovať a že SNR dbala na dodržiavanie morálnych zásad. Niektoré druhy materiálov, okrem iných napr. železo, z ktorého sa kuli piky, dodávali miestni výro-bcovia za úhradu, ktorá sa mala vyplatiť až po revolúciu.³⁰

Rýchly spád udalostí, ktoré viedli k organizovaniu prvej slovenskej výpravy, ako aj na-hromadenie problémov s tým spojených, ktoré museli riešiť v zásade tí istí organizátori hmu-tia, neumožnili vojenský výcvik dobrovoľníkov v širšom meradle. Išlo o jeden z najdôležitej-ších prvkov vojenských stránok septembrovej výpravy, ktorý výrazne poznačil jej priebeh a negatívne sa prejavil najmä v bojových stretoch so stálym vojskom. Základným vojenským výcvikom, predovšetkým poradovým a streleckým, prešla iba časť dobrovoľníkov spoza slo-venských hraníc. Najkvalitnejšiu zložku tvorili českí študenti a tí Slováci a Chorváti, ktorí sa pred septembrom sústreďovali v Záhrebe a jeho okolí, ďalej Zagorji a odtiaľ na Štúrovo vý-zvu prešli do Viedne. O ich výcvik sa zaslúžili najmä Bloudek a Frič. Výcvik sa sústreďoval na narábanie so zbraňou, na streľbu, ale pozornosť bola venovaná aj niektorým vojensko-te-oretickým otázkam. Takto vycvičení dobrovoľníci mali neskôr zastávať podveliteľské funk-cie. Určitý vojenský výcvik mali aj niektorí jednotlivci, ktorí sa prihlásili na základe náboru vo Viedni, ale časť z nich na vojenské prostredie priamu väzbu nemala. Treba však pozna-menat', že tento výcvik nemohol byť porovnateľný s výcvikom pravidelného vojska, kde vo-jenská služba v pechotných plukoch trvala 8 rokov, v Uhorsku od roku 1843 pri pechote 14 rokov.³¹ Značné problémy v tomto smere sa ukazovali priamo na území Slovenska, kde sa k výprave pripájali stovky nových dobrovoľníkov najmä z kopaníc a obcí z okolia Myjavy a Brezovej. Z nich veľká časť zatiaľ neprešla vojenským výcvikom. Tento nedostatok sa nie-

²⁸Podľa spomienok J. V. Friča jeden príslušník jeho stotiny ho chcel dokonca zákerne zastrelit', lebo obuv, ktorú dostal na Myjave, mu rozodrala nohu (FRIČ, J. V.: c. d., s. 19-20). V týchto súvislostiach F. Zach v liste K. J. Erbe-novi z 9. 10. 1848 píše: „Nadarmo domlouval Bloudek již ve Vídni, aby se naše mužstvo dostatečným obuvem opat-řilo, odkazovali nás na Slovensko; avšak i tam jsme dostali jen málo bot, v nichžto lid náš špatně mohl chodit poně-vadž nebyly na nohu dělány. Delší pochody byly tedy již od samého začátku nemožné, a takž jsme musili upustiť od všech postupů vojenských, které bez nich se dítí nemohou.“ (RAPANT, D.: c. d., dok. č. 433, s. 534).

²⁹DOHNÁNY, M.: c. d., s. 103-104.

³⁰RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 193-194.

³¹V porovnaní s inými európskymi krajinami ani v rakúskej armáde výcvik v poli a najmä strelecký výcvik nebol na požadovanej úrovni. Od napoleonských vojen nedošlo k väčším vojenským akciám a stále viac vystupovala do po-

ktorí velitelia stotín usilovali napraviť. Výcvik v rámci stotín a menších skupín však nebol riadený centrálné, vykonával sa sporadicky a väčšinou bol závislý od iniciatívy toho-ktorého veliteľa: najaktívnejšími boli J. V. Frič a B. Janeček. Na Brezovej sa do organizovania výcviku iniciatívne zapojil F. Zach.

V spomienkach účastníkov výpravy sa veľmi často stretávame so sťažnosťami práve na úroveň výcviku, a to najmä streleckého. F. Zach v liste K. J. Erbenovi z októbra 1848 píše: „Lid slovenský je dobre připraven a poznal ve výpravě naší pokus k osvobození svému, proto jsme také všude našly podporu a lid se k nám houfně přidával. Ale Slováci mají málo vojenského ducha, jsou mírní, poslušní, než vycvičiti je v užívání střelní zbraně, k tomu jsme nemněli kdy.“³² Frič vo svojich spomienkach uvádza prípady, keď vinou nedostatočného výcviku niektorí nováčikovia na Brezovej vsunuli do hlavni pušiek viacero nábojov, v dôsledku čoho pri výstrele praskli. Pušky sa stali nepoužívateľné.³³ A pri ich nedostatku to bola nemalá škoda.

Nedostatočný výcvik a neskúsenosť z bojových akcií mali výrazný podiel na niektorých neúspechoch priamo v boji a ovplyvňovali aj taktické rozhodnutia vedúcich vojenských organizátorov výpravy. Absencia systematickejšieho výcviku a zlá vybavenosť povstalcov zohrali svoju úlohu aj pri rozhodovaniach o vojenskej nečinnosti po víťaznej bitke pri Brezovej či pri neúspechu v bitke pri Senici. Vojenský organizátori výpravy si totiž uvedomovali, že po opustení Brezovej, ktorá svojim prírodným reliéfom mala veľmi výhodnú polohu na obranu, je s málo skúseným vojskom v manévrovaní riskantné podnikat' výpad do rovinatých oblastí smerom na Senicu. „Ale slovenské vojsko bolo ešte na roviny primradé“ – píše vo svojich *Obrazoch zo slovenského povstania roku 1848* J. M. Hurban. Zároveň potvrdzuje, že Zach sa usiloval dosiahnuť, aby sa „pochodové pohyby a manévry vylepšili“.³⁴ Skoro tými istými slovami hodnotí pripravenosť dobrovoľníkov na bojovú aktivitu v rovinatom kraji aj Dohnány.³⁵ Pobyt v Brezovej sa okrem iného využíval na novozriadenie stotín, na výcvik v streľbe a na cvičovanie dobových pohybových manévrov na bojisku. Že tento časovo krátky, dosť spontánny výcvik bol nedostatočný, ukázali bojové akcie pri Senici.³⁶

Organizačná štruktúra slovenského dobrovoľníckeho zboru vychádzala zo vzoru zriadenia národných rád, ale dostávali sa do nej aj prvky odvodené z vojenskej organizácie pravidelného vojska. Vytvárala sa prakticky od prekročenia moravsko-slovenských hraníc a v septembrovej výprave dostala ustálenejšiu podobu po víťazstve pri Brezovej. Najvyšším vojensko-politickým orgánom, ktorý schvaľoval aj zásadné rozhodnutia vojenskej povahy, bola SNR. V jej vedení sa mali podľa pôvodnej dohody striedať hlavni predstavitelia národného hnutia J. M. Hurban, L. Štúr a M. M. Hodža podľa zásady, že zasadnutiam SNR predsedal ten člen, v kraji ktorého sa výprava nachádzala. V Nitrianskej stolici, kde sa počas septembrovej výpravy pohyboval zbor, táto funkcia pripadla Hurbanovi, ktorý v podbradlanskom kraji mal veľkú autoritu. Na čele dobrovoľníkov stáli vojenski členovia SNR. B. Bloudek ako hlavni veliteľ a F. Zach ako náčelník štábu. B. Janeček, ktorý bol kooptovaný do SNR až neskôr, pôsobil ako zástupca hlavni veliteľa. Vojenská pripravenosť a veliteľské schopnosti

predia vnútorná, pacifikačná, potlačovateľská funkcia armády. To sa okrem iného prejavilo aj v šetrení na armáde, v znižovaní počtov cvičení a početných stavov v rámci stotín, v systéme redislókácie a v neposlednej miere aj v kvalite výcviku. Podrobnejšie k týmto otázkam pozri: Die Habsburgermonarchie 1848-1918, zv. VI. Die bewaffnete Macht. Wien 1987; Magyarország hadtörténete, zv. I. Budapest 1984; Vojenské Dějiny Československa (1526-1918). Praha 1986; KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A. - RICHTER, K.: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. d. II., Praha 1984; DANGL, V. - SEGEŠ, V.: c. d.

³²RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 433, s. 533.

³³FRIČ, J. V.: c. d., s. 18-19.

³⁴GOLÁŇ, K.: Za svobodu. Slovenské povstanie 1848-49. Praha 1932, s. 41-42.

³⁵DOHNÁNY, M.: c. d., s. 112.

³⁶Tu málo vycvičené a iba slabó vyzbrojené sedliacke stotiny, vystavené pal'be protivníka rýchlo podľahli panike a stredné voje vyzbrojené pal'nými zbraňami pri poslednom hromadnom výstrele vo vzniknutom zml'atku spôsobili straty na životoch aj vo vlastných radoch.

týchto mužov boli pre danú úlohu vcelku vyhovujúce, problémy skôr pôsobil vzájomný vzťah a postoje niektorých slovenských podveliteľov, najmä k Bloudkovi a Janečkovi.

Bloudka, ako bývalého poručíka hohenzollernsko-lichtenšteinského práporu vo Vaduze, účastníka Slovanského zjazdu, jedného z organizátorov barikádových bojov v Prahe, získal na spoluprácu Štúr a Hurban. V auguste 1848 precestoval s B. Janečkom západné a stredné Slovensko, aby rekognoskovali terén budúcich bojov a aktívne sa zúčastnil získavania finančných prostriedkov na výpravu i náboru dobrovoľníkov. Mal zodpovedajúce vojensko-teoretické vzdelanie, neskôr pôsobil v cisárskej armáde v hodnosti podplukovníka. Jeho vzťah k slovenskému národnému hnutiu bol motivovaný slovanstvom, ale aj kladným postojom k cisárskemu dvoru a zrejme osobnými ambíciami veliť väčšiemu vojenskému telesu. Nedokázal nájsť bližší vzťah k slovenským veliteľom z radov inteligencie a viackrát sa s nimi, nielen z vlastnej viny, dostal do konfliktu, ktorý musela riešiť SNR. Časť dobrovoľníkov dokonca žiadala jeho odvolanie. Frič vo svojich spomienkach naznačuje, že pre veľkú popularitu Janečka medzi pospolitým ľudom Bloudek do určitej miery na neho žiarlil.³⁷ Bloudek zrejme podceňoval vojenské schopnosti niektorých slovenských veliteľov a do značnej miery sa od nich izoloval. Ako hlavný veliteľ sa zúčastnil na vypracovávaní plánov všetkých bojových stretnutí septembrovej výpravy a tie osobne riadil. Počas zimnej výpravy, keď opäť pôsobil ako hlavný veliteľ slovenských dobrovoľníckych vojsk, tie pod jeho velením získali viacero vojenských úspechov, ale vnútorné rozpory vo veliteľskom zbore a jeho neschopnosť prekonať averziu voči niektorým slovenským dôstojníkom vyústili do úplného rozchodu s nimi. Je zaujímavé, že ako profesionál musel byť prívržencom využívania klasických princípov dobovej vojenskej taktiky, ale pochopiť daný stav, staval na jednoduchšej a pre vojensky nedostatočne skúsených a vycvičených dobrovoľníkov bližšej a prijateľnejšej taktike prispôsobenej ich naturelu a danému terénu.³⁸

V tejto otázke sa rozchádzal s názormi Františka Zacha, ktorý naliehal na riadny vojenský výcvik s dôrazom na manévru a taktiku boja podľa dobových vojenských princípov. Zach ako presvedčený bojovník za slovanskú vzájomnosť bol účastníkom poľského povstania roku 1831, v rokoch 1832-1837 študoval vojenstvo a politické vedy v Paríži, aktívne sa zúčastnil Slovanského zjazdu v Prahe, spolupôsobil pri príprave slovenského povstania v roku 1848 a v septembrovej výprave zastával funkciu náčelníka štábu. Vychádzal z presvedčenia, že revolučno-ľudový spôsob boja zakladajúci sa na spontánnom útoku málo vycvičených odierelov môže sláviť úspechy iba dočasne, a to v hornatom teréne, ale proti skúsenejšiemu nepriateľovi, najmä v rovinatom a otvorenom teréne, skôr či neskôr musí viesť k neúspechu. Po bitke pri Brezovej Zach presadil, že dobrovoľnícke vojsko začalo cvičiť podľa jeho koncepcie. Za taký krátky čas výcvik v manérovacej taktike a v menení bojových formácií sa nedokázal vžiť v plnej miere, a tak jeho koncepcia boja v bitke pri Senici síce na nepriateľa silne zapôsobila, ale neuspela. Zach mal všetky predpoklady na zastávanie vyšších vojenských funkcií, čo dokázal aj svojou účasťou na zimnej výprave, kde sa vyznamenal v bojoch pri Budatíne a vyvíjal nemalú iniciatívu v prospech riešenia slovenskej otázky. Bol uzavretej povahy. Po revolúcii pôsobil ako vojenský činiteľ v Srbsku, neskôr sa stal politickým poradcom kniežaťa Michala Obrenoviča, ako náčelník štábu sa zúčastnil na prípravách na srbsko-tureckú vojnu a ako veliteľ tzv. ibarskej armády v rokoch 1876-1877 bojoval v nej v hodnosti generála.³⁹

³⁷FRIČ, J. V.: c. d., s. 24.

³⁸K osobe B. Bloudka bližšie GOLÁŇ, K.: Revolučný portrét Bedřicha Bloudka vodcu slovenského povstania r. 1848-49. In: Slovenské pohľady, 48, 1932, č. 7-8, s. 454-474, č. 11-12, s. 715-725, CHYLÍK, J.: O účasti Bedřicha Bloudka ve slovenském povstání 1848-49. In: Vlastivědný věstník moravský, 11, 1956, s. 137-138; Slovenský biografický slovník, zv. 1. Martin 1986.

³⁹Podrobnejšie: ŽUBORIC, J. Z.: General František A. Zach. Praha 1898; ŽÁČEK, V.: František A. Zach. Praha 1977; GABLER, V.: Ze života generála Zacha. In: Osvěta, 22, 1892, s. 235-244, 289-302, 391-405, 495-513; Slovenský biografický slovník, zv. VI. Martin 1994, s. 392-393.

Tretí a najrozporuplnejší z najvyšších vojenských činiteľov septembrovej výpravy Bernard Janeček nemal profesionálne odborné vojenské vzdelanie. Pre účasť v slovenskom povstaní ho získal F. Zach, ktorý ho však pre spontánnosť, nedisciplinovanosť a malé vojenské skúsenosti neskôr kritizoval. Vyčítal mu nekontrolovaný, už naznačený spôsob verbovania dobrovoľníkov vo Viedni, v ktorom Zach dokonca videl jednu z hlavných príčin vojenského zmaru septembrovej výpravy. Varoval pred zdanlivou ráznosťou Janečka, ktorý, ako napísal, sa sám „nechtěl podřídít a příkladem svým velmi mnoho uškodil“.⁴⁰ Janeček sa skutočne dostal do sporu s členmi politického vedenia, ktorých neskôr nahováral na spojenectvo s maďarskou revolúciou, ale aj s Bloudkom a mal sklony k anarchizmu. Na druhej strane ako účastník revolučných udalostí vo Viedni i v Prahe sa vyznamenal v boji na barikádach v júnovom povstaní, spolu so Štefanovičom na Myjave vyriešil náhlym prepadom kasárni Ceccopierovcov nepríjemnú situáciu získaním sudov pušného prachu uskladnených na nádvorí kasárni, vyznamenal sa v bitke pri Brezovej a získal sympatie miestneho obyvateľstva i medzi radovými dobrovoľníkmi. Pri ústupe dobrovoľníckeho zboru na moravskú stranu zabezpečoval ako veliteľ zadného voja celý ústup. Velil dobrovoľníckemu zboru aj v tzv. zimnej výprave pod velením gen. Baltazára Šimuniča. Jeho politické postoje, ovplyvnené aj Bakuninovými anarchistickými názormi, ktoré ho neskôr viedli k názorom za pomoci revolučnej vlny rozpútanej v českých krajinách a v spojení s maďarskými revolučnými silami rozbiť monarchiu, u vodcov slovenského národného hnutia nenašli podporu.⁴¹

Sám dobrovoľnícky zbor bol ešte na moravskej strane pred prekročením hraníc dočasne rozdelený do 8 stotín s rámcovým stavom mužstva s tým, že zbor sa organizačne dotvorí na domácej pôde. Do čela týchto stotín boli menovaní v hodnosti kapitána vzdelanejší a národnostne aktívni členovia výpravy z radov slovenských vzdelancov, bývalých českých barikádnikov a vojensky skúsenejších jednotlivcov: patril medzi nich napr. Karol Bórik, ktorý sa vyznamenal aj v bojoch pri Brezovej a pri Poriadí, po vojenskom neúspechu septembrovej výpravy organizoval v Prahe a vo Viedni vyzbrojovanie pre ďalšie výpravy slovenských dobrovoľníkov, na ktorých sa vo veliteľských funkciách taktiež zúčastnil. Už spomínaný Jozef Václav Frič, ktorý veľmi intenzívne pracoval na prípravách i aktivitách septembrovej výpravy, veliteľ stotiny, ktorá sa najaktívnejšie zapojila do bitky pri Senici. Poliak Karol Bonkowski (Bakowski), ktorého stotina podnikla úspešný bodákový útok a zajala príslušníkov stotiny Ceccopierovcov pri Brezovej pod Bradlom a prinútila na útek časť maďarských gardistov. Ďalej Samuel Štefanovič, ktorý sa pre nehody so SNR ešte vo Viedni na výprave zúčastnil ako radový dobrovoľník, ale po vojenskej akcii na Myjave bol povýšený na kapitána a vyznamenal sa v bitke pri Brezovej i v ústupových bojoch pri Poriadí. Leopold Branko Abaffy, spisovateľ a publicista, účastník Slovanského zjazdu, ktorý sa spolu s Hurbanom usiloval získať podporu v Belehrade a Záhrebe a podobne ako Štefanovič začal výpravu ako radový dobrovoľník, ale čoskoro mu bolo pridelené velenie nad neúplnou stotinou a ďalší.

Jadro výpravy tvorili uvedené stotiny zatiaľ na rámcových stavoch a po doplnení na domácej pôde tvorili hlavnú údernú silu slovenského povstania. Okolo tohto jadra sa sústreďovali ďalší dobrovoľníci prichádzajúci a získaní za pobytu na Myjave najmä z Brezovej a okolia, kopaničiari z Vrbovej, Turej Lúky, Lubinej, Hlbokého a z blízkych i vzdialených kopanic. Neskôr sa ich rady rozrástli aj o dobrovoľníkov zo širšieho okolia. Pre nedostatok vojensky kvalifikovaných a skúsených dobrovoľníkov sa upustilo od zriadenia vybraného elitného oddielu, ako to navrhoval Zach i od postavenia samostatnej českej stotiny, ako si to želal Frič, ktorý na to mal dokonca prísľub od Štúra. Skúsenejších českých členov výpravy využili ako dôstojníkov a poddôstojníkov v ďalších stotinách. Z rečových dôvodov bola zriadená aj jedna neúplná nemecká stotina prevažne z viedenských Nemcov. Ako to vyplýva z ďalšieho účin-

⁴⁰RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 433, s. 534.

⁴¹Podrobnejšie: GOLÁŇ, K.: Bernard Janeček, zvaný Žižka II., vojenský vodca slovenského povstania r. 1848-49. In: Slovenské pohľady, 64, 1928, č. 9-10, s. 642-670; Slovenský biografický slovník, zv. II. Martin 1987, s. 523-52 ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d.

kovania zboru, práve v tejto stotine bolo sústredených viacero jednotlivcov, ktorým boli národnopolitické ciele výpravy dosť vzdialené, a to napriek tomu, že väčšina z nich už bojovala na viedenských barikádach. Ukázalo sa to aj v bitke pri Poriadí, kde táto stotina predčasne opustila svoje bojové postavenie, a tým napomohla urýchlený ústup z bojiska.

Počas pobytu zboru na Myjave sa rozdelil na stotiny, začlenili do nich nových dobrovoľníkov a čiastočne ich vyzbrojili. Vodcovia výpravy sa tu však venovali predovšetkým agitačným prípravám, výzvam do boja blízkeho i vzdialenejšieho okolia, národnobuditeľskej práci a objasňovaniu príčin slovenského hnutia pre domáce obyvateľstvo i príslušníkov posádok cisársko-kráľovského vojska. Ďalšia fáza organizačnej výstavby zboru a výcvik ich príslušníkov bola v Brezovej, kde sa početný stav zboru rapídne rozšíril a podľa trizveho odhadu dosiahol približne 6000 mužov.⁴²

Po prudkom náraste počtu dobrovoľníkov na domácej pôde sa podľa vzoru národných gárd roztriedili na mobilnú časť, ktorá postupovala spolu s dobrovoľníckym vojskom, resp. stala sa jej súčasťou a na záložnú časť, ktorá zostávala doma, vykonávala tu najmä strážnu službu a mala nastúpiť až na výzvu SNR. Táto časť sa sústreďovala najmä na Myjave a v okolí. Zo slovenských roľníkov a kopaničiárov, ktorí sa pridali k výprave, ale nemali strelné zbrane, boli zriadené osobitné stotiny vyzbrojené sekerami, cepami, vidlami a vyrovnanými kosami. Osvedčili sa pri prekvapivých útokoch v boji zblízka, ale proti strelným zbraňam boli bez vlastnej palebnej podpory silne zraniteľné a náchylné na paniku. Veľký pohyb vnútri jednotlivých stotín, spôsobený prílivom a odlivom dobrovoľníkov viedol k tomu, že sa museli často doplňovať, pričom sa musel brať zreteľ aj na to, aby nové posily boli vhodne premiešané so staršími a skúsenejšími povstalcami. Kopaničiari nejavili veľa ochoty postupovať so zborom do vzdialenejších oblastí, jesenné práce ich viazali na jedno miesto, ich bojové nadšenie po neúspechoch vyprchávalo a ani disciplína nebola na vysokej úrovni. Preto pri organizovaní stotín badať úsilie udržať pôvodné jadro, okolo ktorého sa potom sústreďovali ozbrojené skupiny z miestneho obyvateľstva a z okolitých kopaníc.⁴³

Otázka vojenskej disciplíny síce bola Achillovou päťou armád v polovici 19. storočia. Zvlášť významnú váhu nadobúdala v slovenskom dobrovoľníckom zbore, ktorý bol organizovaný z veľmi rôznorodého ľudského potenciálu, v časovej tiesni, za účasti jednotlivcov, ktorí nemali ani základný vojenský výcvik a boli na výprave dobrovoľne. Prejavy porušenia vojenskej disciplíny a zásad subordinácie sa objavili aj vo veliteľskom zbore dokonca pred odchodom z Viedne, pokračovali počas septembrovej výpravy a mali negatívny vplyv aj na nižšie zložky velenia a radových príslušníkov stotín. V konečnom dôsledku viedli k vzniku akejsi opozičnej skupiny slovenských a českých dôstojníkov namierenej najmä proti Bloudkovi. V priebehu samotnej výpravy došlo až k flagrntnému porušeniu disciplíny, keď Štefanovič a jeho prívrženci konali v rozpore s Bloudkovým rozhodnutím, čo musela riešiť SNR a nezhody vyústili do požiadavky časti dôstojníkov, aby Bloudek bol odvolaný z funkcie.⁴⁴

⁴²V neskorších prácach účastníkov výpravy je tento počet rozdielny, Hurban uvádza až 8000 mužov. Rozdiely sú pochopiteľné. Príchod dobrovoľníkov z okolia nepodliehal výraznejšej kontrole, presné zoznamy sa nevedli a ešte počas bitky pri Brezovej prichádzali jednotlivci a skupiny kopaničiárov, ktorí sa viac-menej spontánne zapájali do bojov, ale po ich skončení odišli s príslubom, že v prípade potreby sa vrátia. Väčšina historikov v súčasnosti sa zohoduje na tom, že ich počet nepresiahol 6000.

⁴³Niektorí príslušníci napr. svojvoľne prechádzali z jednej stotiny do druhej podľa svojho vzťahu k veliteľovi, či pod vplyvom známych alebo rodinných príslušníkov, ktorých v tej-ktorej stotine mali. Frič vo svojich Pamätiach píše o starostiach, ktoré mu spôsobili rodinní príslušníci a ženy, ktoré prichádzali do tábora na Brezovej a ovplyvňovali bojové odhodlanie svojich blízkych. Po opise rôznych ženských „úskokov“ píše: „Tu jsem já zas musel nad svými lidmi bdít, mít všude oči, přebíhat svěřený mi kordón z jednoho konce k druhému, zde tomu domlouvát, druhému hrozit a chtěl-li jsem si při všem zachování autority udržet své nováčky v dobré vůli, bylo zas na mně, bych sám tak nad ledačím oko zamhouřil.“ (FRIČ, J. V.: c. d., s. 21).

⁴⁴K prvému závažnejšiemu rozporu došlo na porade SNR 16. 9. 1848 večer, kde S. Štefanovič, ku ktorému sa pridal aj L. Abaffy, vyjadril pochybnosti o pripravenosti výpravy a upozornil na dvojtvárosť viedenskej vlády. Jeho námietky Štúr, Zach i Bloudek odmietli. Na Janečkov návrh, ktorý Bloudkovi nedôveroval, sa potom obaja rozhodli

Na prejavy nedisciplinovanosti v radovom dobrovoľníckom vojsku upozorňujú aj viacerí účastníci výpravy. Tie vyvierali predovšetkým z už spomenutého pochybného spôsobu náboru časti dobrovoľníkov vo Viedni, z familiárneho prístupu niektorých jednotlivcov k svojim podriadeným a okoliu, z nedostatočnej vojenskej skúsenosti, ale aj z príliš demokratického a humánneho postoja SNR. Tá sa usilovala napriek prísnyim vojenským zákonom, ktoré prijala a ktoré stanovovali na väčšinu priestupkov vrátane neposlušnosti trest smrti, problémy riešiť čo najzmierlivejšie a čo najhumánnejšie. Za týchto okolností sa prakticky netrestala ani dezercia. Niekedy prejavy nedisciplinovanosti ohrozujúce aj samotné bojové akcie mali korene v prível'kom nadšení, v opojení z prvých úspechov, zo snahy vyniknúť a pod.⁴⁵

Opäť čiastočne z nedostatočných vojenských skúseností, ale aj z podcenenia disciplíny a z absencie prísnej kontroly veliteľského zboru vyplynuli ďalšie nedostatky, ktoré pri kritickom analýze septembrovej výpravy nemožno obísť. Predovšetkým treba spomenúť podcenenie zaistenia a strážnej služby v priebehu presunov, pri táborení a pri pobyte vo vyhliadnutých lokalitách. Ako si do svojho denníka poznamenal Brlič, pri prechode cez moravsko-slovenské hranice ešte neozbrojená výprava postupovala tak ľahkovážne, že by bolo stačilo 20 jazdcov, aby ju rozohнали.⁴⁶ Určitú naivitu SNR potvrdzuje aj fakt, že sudy pušného prachu na znak dobrej vôle umiestnili po príchode na Myjavu na nádvori obecného domu, kde sa zdržiavala polstotina Ceccopierovcov, a to bez vlastných stráží. Nebyť rozhodnej akcie Janečka a Štefanoviča, osud výpravy mohol byť ohrozený hneď na začiatku. Ani na Myjave neprijalo hlavné velenie patričné bezpečnostné opatrenia a ani v Brezovej nie v takej miere, v akej by si boli vyžadovali. Nočné stráže a zaistenie hlavných prístupových ciest boli ponechané na iniciatívu veliteľov stotín, čo za situácie, keď dobrovoľníci boli ubytovaní a hostení do noci po rôznych domoch, svedčí o vysokom stupni nedbalosti. Po obsadení Starej Turej, kde došlo k viacerým neprístojnostiam a na čas hlavné velenie zboru prestalo fungovať, resp. jeho rozkazy časť sedliackeho pomocného ľudu, ktorý sa pridala k výprave, ignorovala aj vďaka pocitu víťazstva, predstráže boli vyslané iba smerom na Vrbovú, ostatné prístupové smery strážené neboli. Hlavné velenie sa spoľahlo, že nepriateľ zostal zastrašený a návrh Štefanoviča, aby sa okolo jadra výpravy vykopali na noc obranné zákopy, bol odmietnutý.⁴⁷ Aj táto epizóda ukazuje, že s čisto vojenským vnímaním situácie sa niektorí slovenskí národní vodcovia ešte stále nedokázali zžiť natoľko, aby u nich neprevládli citovo podfarbené rozhodnutia s prvkami rizika.

Okrem podceňovania strážnych služieb a zaistenia v priebehu ťaženia sa malá vojenská skúsenosť výrazne prejavila aj v nedostatočnej súčinnosti jednotlivých stotín v priebehu vojenských akcií, v malej koordinovanosti mobilných a stálych častí výpravy, v nevyváženej forme nadväznosti nižších a vyšších stupňov velenia i v ďalších, už spomenutých nedostatkoch. Samozrejme, pri ich hodnotení musíme brať do úvahy možnosti, ktoré SNR v tom čase mala,

---

zúčastniť na výprave ako radoví bojovníci. Po bitke pri Brezovej Bloudek po dohode s veliteľom zajatých príslušníkov stotiny Ceccopieri prepustil na slobodu, aby prejavil dobrú vôľu voči príslušníkom cisárskeho vojska. To vyvolalo v tábore jeho odporcov veľké rozhorčenie a dobrovoľníci pod Štefanovičovým velením, ktorý Bloudka nazval zradcom a vytiahol na neho aj pištoľ, obklúčili prepustených vojakov a odviezli opäť do zajatia. Táto epizóda mala dohru pred SNR, kde sa časť dobrovoľníkov postavila na stranu Štefanoviča, a tak, aj vďaka Zachovej diplomacii nebol postavený pred vojenský súd (Bližšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 91-93, 178-180. Tiež ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d., s. 187-189, 192-194.)

⁴⁵Napr. v bitke pri Brezovej časť do stotín ešte nezariadených dobrovoľníkov pod vplyvom predošlých úspechov v boji predčasťou strelbou a neorganizovaným útokom umožnili útek maďarských gardistov a zapríčinili smrť dvoch svojich príslušníkov. Pred odchodom na Senicu došlo k prietiahom len preto, že pohoniči neboli k dispozícii, niektorí sa odišli domov rozlúčiť, iní sa chceli ešte najesť a pod. Prameňom uvoľnenej disciplíny bol aj nejednotný prístup k povolovaniu odchodov z tábora, k trestaniu menších priestupkov a pod.

⁴⁶BRLIČ, A.: Z denníka. In: GOLÁŇ, K.: Rok 1848 v pamätiach súčasníkov. Bratislava 1951, s. 149. Tiež RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 152.

⁴⁷Údajne Štúr jeho návrh odbil slovami: „Ach čo, to je podlosť a babstvo robiť si mátohy bez potreby“ (Štefanovič, S. D.: c. d., s. 196).

bojové skúsenosti, ľudský potenciál a v neposlednom rade aj kvalitu a bojové nasadenie protivníka.

Slovenské dobrovoľnícke vojsko bolo revolučným vojskom, ktoré používalo jemu prirodzený ľudový spôsob boja a z neho vyplývajúcu taktiku v bitkách. Tá spočívala predovšetkým v útoku vo väčších skupinách, podľa okolností a možností po obklúčení nepriateľa z viacerých strán. Tento nápor bol niekedy kombinovaný útokom vycvičených stotín podľa vžitých schém dobovej vojenskej taktiky praktizovanej v rakúskej armáde. Táto taktika boja bola vynútená samotnou skladbou dobrovoľníckeho zboru, malou mierou vycvičenosti, terénom, v ktorom sa zbor pohyboval, ale aj psychologickými predpokladmi, lebo málo skúsené a zle vyzbrojené sedliacke pomocné oddiely sa cítili oveľa prirodzenejšie vo väčších masách, neviazané zásadami z vojenských cvičebných pomôcok. Táto taktika bola úspešná v hornatom teréne, proti zhruba rovnako vyzbrojenému protivníkovi. Ale v menej chránenom, najmä rovinnom teréne boli oddiely zle vyzbrojených, dostatočne nevycvičených a v bojoch neostrieľaných roľníkov, najmä proti cisárskemu vojsku spoliehajúcemu sa predovšetkým na palebnú silu strelných zbraní, silne zraniteľné. Zach, ktorý si túto skutočnosť uvedomoval, sa usiloval presadiť spôsob boja podľa klasického dobového modelu. V jedinej bitke, kde ho slovenské dobrovoľnícke vojsko uplatnilo, v bitke pri Senici 26. septembra, sa však tento model neosvedčil. Trojdňový výcvik nepostačoval, dobrovoľníci si uvedomovali slabšiu výzbroj, neprítomnosť diel, ich seabedomie znižovala skutočnosť, že v radoch nepriateľa, ktorý povstalcov očakával rozvinutý v bojovom postavení, rotoznávali uniformy radového cisársko-kráľovského vojska, hoci sa im neustále zdôrazňovalo, že proti panovníkovi nebojujú, ale naopak, bránia jeho záujmy. Negatívnu úlohu opäť zohrala malá disciplinovanosť jednotlivcov. Pri podrobnejšom rozbere bitky sa však ukazuje, že útočiace stotiny zvládli manévrovanie podľa požiadaviek celkového útočného plánu tak úspešne, že to vyvolalo uznanie aj na strane nepriateľa, ba v radoch maďarskej gardy až zdesenie.⁴⁸

Počas septembrovej výpravy slovenskí dobrovoľníci okrem menších náhodných šarvátok, ak nepočítame spomínanú útočnú epizódu na Myjave, vybojovali štyri bitky. Z nich v troch – bitke pri Brezovej, ktorá vlastne bola zhlukom troch vojenských akcií, v bitke pri Starej Turej a v poslednej bitke, ktorá sa odohrala pri Poriadí, využili prístupnejšiu ľudovú taktiku presadzovanú aj Bloudkom. V dvoch prípadoch vyšli z týchto bojov víťazne. V bitke pri Senici Zach uplatnil využitie dobovej taktiky vo dvoch útočných vlnách. Kým v strede zostavy postupovali vycvičenejšie a strelnými zbraňami vyzbrojené stotiny, na krídla, s cieľom v pravej chvíli vpadnúť do bokov nepriateľskej zostavy, boli zaradené pomocné oddiely. Protivník zaujal opačné postavenie. Do stredu obrannej čiary zaradil menej spoľahlivých príslušníkov gardy a na nich po oboch krídlach nadväzovali oddiely radového vojska. Pred obrannou líniou zaujala postavenie línia vybraných ostrostrelcov. Už spomenuté skutočnosti a zrejme aj rozkolísanie útočnej aktivity spôsobili neúspech, keď na Bloudkov rozkaz pripravovaný bodákový útok Fričovej stotiny bol pre veľkú vzdialenosť zastavený. V dvoch zo spomínaných bitiek slovenský dobrovoľnícky zbor nastupoval ako útočiaca strana proti vopred sformovanému protivníkovi v obrannom postavení. Bolo to tak nielen pri Senici, ale aj pri Starej Turej. V bitke

⁴⁸Dohnány, preberajúc Hurbanov opis bitky napísal, že postavenie povstalcov bolo také majstrovské, „ich prvšie manévry tak zastrašili nepriateľa“, že ako to Hurbanovi neskôr hovoril veliteľ senickej gardy, „že ani on sám, veliteľ ináč prirodzený, smelý, netrúfal si udržať pohromade svoje bataliony. Strach bol náramný. Prešporská garda posiaľ rozpráva ešte o tých hrôzach, aké ju napádali“ (DOHNÁNY, M.: História povstania slovenského z roku 1848. In: DOHNÁNY, M. - ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie 1848-1849. Bratislava 1988, s. 113-114). Istý gardista z Trnavy napísal: „Buriči tak porádne sa pohybovali, že jako očiti svedkové hovorá, každý se tomu divil.“ (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 319, s. 368). Hurban dokonca pripúšťa, že pri väčšej odolnosti by slovenská strana mohla vyjsť z bitky ako víťaz. „Pochody a pohyby v umelých kolónach boli pre necvičených synov prírody nepohodlné a ukonávali myseľ a telo. Zach bol by istotne len s troška cvičeným ľudom, už púhym pohybovaním, zahnal senického nepriateľa. Ale jeho plán stroskotali niektoré stotiny sedliacke, ozbrojené cepami, ktoré stratili dôveru v svoju zbraň a počali v krídľoch utekať z obidvoch krídiel. Tým vniesli zmätok do celého zboru.“ (HURBAN, J. M.: Obrazy zo slovenského, c. d., s. 43).

pri Starej Turej deň po senickom neúspechu sa dobrovoľníci vrátili k revolučnej útočnej taktike. Na postavenia obrancov juhozápadne od mestečka podnikli útok v troch prúdoch, pričom dva krajné mali plniť obchvatnú úlohu. Po prudkej streľbe všetky tri zoskupenia prešli do útoku, zatlačili obrancov do mesta a prinútili na útek. V ďalších dvoch bitkách viedli obranné boje kombinované útočnými akciami. Pri poslednej bitke na Poriadí päť dobrovoľníckych stotín zaujalo bojové postavenie na vyvýšeninách tiahnucich sa od Myjavy k Poriadiu a srdnato, vcelku vo výhodnej pozícii bránili svoje postavenia, ba prinútili pravé krídlo nepriateľa k čiastočnému ústupu. Po nečakanom zlyhaní nemeckej stotiny v strede zostavy sa však situácia zmenila. Abaffyho stotinu napadla maďarská garda zbooka a očakávané posily z okolia nechodili. Za tejto situácie sa začal celkový ústup zaist'ovaný strelcami pod Bórikovým vedením a Štefanovičovou stotinou cez javorinské hory k moravským hraniciam. Na neúspechu mala svoj podiel aj proklamácia Ferdinanda V., ktorou vyzýval na pokoj zbraní konkrétne v Hornom Uhorsku.

Najvýraznejší úspech slovenskí dobrovoľníci dosiahli v bitke pri Brezovej. Podľa pôvodného plánu vypracovaného na veliteľstve stáleho vojska kombinovaný útok pechoty a jazdectva z troch strán, zo smeru hlavných prístupových ciest od Senice, Starej Turej a od Vrbového sa mal uskutočniť nadržanom 22. septembra. Zúčastniť sa na ňom mala 8. a 11. stotina Ceccopierovcov a dve kyrysnícke švadróny Wallmodenovcov pod velením veliteľa kyrysníkov Ľudovíta Vojniča. Po obsadení okolitých výšin sa mal podniknúť generálny útok na obkľúčených povstalcov. Vojnič sa spoliehal najmä na 11. stotinu Ceccopierovcov, ktorých sa ešte slovenská agitácia nedotkla a mali viesť hlavný úder. Keďže jazdecko nemohlo v tomto členitom teréne vhodne operovať, 8. stotina a kyrysníci mali zovrieť povstalcov do prstenca a sústredenou paľbou prinútiť ku kapitulácii. Plán útoku stroskotal jednak pre neskorý príchod stotín Ceccopierovcov k Brezovej, a jednak preto, že Vojnič podcenil silu a bojové nadšenie slovenských povstalcov.

Jeho kyrysníci okolo štvrtej hodiny ráno narazili na predsunuté stráže dobrovoľníkov neďaleko Brezovej. Po vzájomnej prestrelke asi 700–800 povstalcov zaujalo výhodné postavenie na brezovskom návrší. Keď Vojnič videl, že sám v nevýhodnom postavení v úžľabine s jazdectvom nemá veľké vyhliadky (navyše s Ceccopierovcami sa mu stále ešte nepodarilo nadviazať spojenie), vydal rozkaz na ústup a odtiahol do Hradišťa. 11. stotina Ceccopierovcov posilnená gardou došla na vopred určené miesto pri Starej Turej so štvorhodinovým meškaním, keď už kyrysníci ustúpili. Dobrovoľníci na ňu podnikli okamžite útok a došlo k boju zblízka na bodáky, ktorý Ceccopierovcov a málo početnú gardu, ktorá im robila zálohu, prinútil na útek. 8. stotinu Ceccopierovcov približujúcu sa z vrbovskej strany napadli povstalci z dvoch strán a prinútili ju kapitulovať. Bloudek im však po rozhovore s veliteľom dovolil slobodný odchod. To vyvolalo nevôľu povstalcov a časť z nich pod Štefanovičovým vedením opäť obkľúčila odpočívajúcu stotinu Ceccopierovcov, ktorí odmietli na povstalcov strieľať. Stotinu odvedli do zajatia a deportovali do Olomouca. Ešte v ten istý deň prinútili dobrovoľníci na bezhlavý útek aj stodesaťčlennú skupinu maďarských gardistov, ktorí neinformovaní o vývine situácie prichádzali na pomoc vojakom. Aj keď sa boje pri Brezovej nerozvinuli do väčších šírok, mali veľký morálny význam pre ďalší možný rozmach povstania. V bitke sa vyznamenali najmä stotiny, ktoré viedli B. Bloudek, Poliak Karol Bakowski a S. Štefanovič.⁴⁹

Ak chceme podrobnejšie hodnotiť podmienky, ktoré mali vplyv na výsledky septembrovej výpravy slovenských dobrovoľníkov, musíme sa aspoň stručne dotknúť aj niektorých vojenských otázok bezprostredne súvisiacich s kvalitou, bojovou silou a pripravenosťou protivníka, na ktorého v podjavorinskom kraji narazili.

⁴⁹Podrobnejšie k priebehu bitky pozri: RAPANT, D.: c. d., s. 170–183 a literatúru, ktorú uvádza. DANGL, V.: c. d., s. 3–4; GOLÁŇ, K.: Brezová 1848–1918–1948. 100-ročná pamiatka prvého slovenského národného povstania. Bratislava 1948, s. 18–21.

Do prvého bojového kontaktu sa dobrovoľníci dostali neočakávane s cisársko-kráľovským vojskom, a to so stotinami pešieho pluku Ceccopieri, ktoré sa od konca augusta 1848 pohybovali, resp. boli dislokované na území západného Slovenska, predovšetkým v Bratislavskej a Nitrianskej stolici. Išlo o prápory a stotiny neskoršieho 23. pešieho pluku nesúceho meno markgrófa Bádenského, ktorý bol v rokoch 1814–1860 doplňovaný z talianskych území monarchie (oblasť Cremony a Lodi). Na územie, kam smeroval slovenský dobrovoľnícky zbor, boli odvelené na základe žiadostí miestnych úradov, najmä pre zostrovanie sa situácie v dôsledku súpisu pri povinných odvodoch v auguste 1848, rastúci odpor pri regrutačkách a pri zriaďovaní maďarských národných gárd. Štáb 5., 6., 7. a 10. stotiny bol začiatkom augusta dislokovaný v Bratislave, neskôr detašovaný do Leopoldova. Štáb 1., 2., 3. a 4. stotiny v Komárne, 8. stotiny v Brezovej, 9. a 11. stotiny vo Vrbovom a 12. stotiny v Piešťanoch.⁵⁰ V priebehu septembra a októbra vzhľadom na rýchle sa meniacu revolučnú situáciu boli jednotlivé stotiny tohto pluku často presúvané. V čase keď slovenský dobrovoľnícky zbor prekročil moravsko-slovenské hranice, v Nitrianskej stolici sa nachádzali štyri stotiny pluku Ceccopieri v sile asi 600 mužov, z toho dve stotiny priamo v oblasti plánovaného postupu zboru na Myjave, vo Vrbovom a v Brezovej. SNR a vedenie slovenského zboru verili, že tieto stotiny nezajmú k výprave nepriateľský, ale v najhoršom prípade neutrálny postoj. Nestalo sa tak.

Išlo o v bojoch zocelený pluk, vykazujúci vo vojnách medzi rokmi 1814 a 1909 až 2239 padlých a nezvestných príslušníkov mužstva a 23 dôstojníkov.⁵¹ Kým dôstojnícky zbor sa riadil rozkazmi z Pešti, mužstvo, ovplyvnené revolučnými náladami v Taliansku, prejavovalo spočiatku sympatie k slovenským dobrovoľníkom. Príslušníci tohto pluku sa počas pobytu v Karolových kasárňach v Pešti dostali do krvavého sporu s tam ubytovaným mužstvom 1. a 2. honvédskeho práporu, domnievajúci sa, že budú nasadené na potlačenie talianskeho povstania. Pluk ako celok zostal verný cisárovi a bol nasadený aj v bitke pri Schwechate, ale niekoľko stovák jeho príslušníkov vytvorilo samostatný dobrovoľnícky oddiel, ktorý bojoval na strane košutovcov.⁵² SNR prezieravo dala ešte pred príchodom na slovenské územie vyhotoviť letáky v talianskom jazyku, v ktorých vysvetľovala ciele slovenského pohybu, žiadala talianskych príslušníkov pluku, aby proti nim nebojovali a zdôrazňovala lojalitu k panovníkovi.⁵³ Tieto letáky sa rozdávali talianskym vojakom už v prvý deň pobytu na Myjave i neskôr. Pod vplyvom zostrovania všeobecnej situácie, na základe rozkazu veliteľov a tlaku zo strany maďarských úradov, sa tento vzťah začal kalieť a nakoniec príslušníci niektorých stotín pluku vystúpili so zbraňou v ruke proti dobrovoľníckemu zboru. Bojovali na strane protivníka v bitke pri Brezovej, v bitke pri Senici i v bitke pri Poriadí.⁵⁴

Z peších jednotiek cisársko-kráľovskej armády bola spolu s maďarskými gardami proti dobrovoľníkom v bitke pri Starej Turej nasadená aj polstotina príslušníkov pluku pruského princa Wilhelma. Išlo o súčasť elitného granátnického oddielu tohto pluku, ktorý bol sformovaný už v roku 1769 a postupne prešiel mnohými organizačnými zmenami. Samotný pluk bol doplňovaný z územia Uhorska, od roku 1809 z oblasti doplňovacieho obvodného veliteľstva v Košiciach a šiestich priľahlých žúp. Od roku 1834 až do roku 1848 bol dislokovaný na území Haliča vo Lvove. 3. prápor začiatkom roka 1848 sídlil vo Veľkom Varadíne. Aj tento pluk mal bohaté bojové tradície. Po presune na územie Uhorska v roku 1848 podliehal uhorskému ministerstvu obrany v Pešti a bol považovaný za lojálny maďarskej vláde. Z granátnických stotín peších plukov Dvorská vojenská rada sformovala samostatné prápory, ktoré boli v prípa-

⁵⁰Geschichte des k. und. k. Infanterieregiments Markgraf von Baden Nr. 23, zv. II. Budapest 1911, s. 45. Podrobnejšie pohyby a dislokáciu jednotlivých stotín pozri tamže, s. 46–48.

⁵¹Tamže, s. 562.

⁵²BONA, G.: A szabadságharc fegyveres ereje. In: A szabadságharc katonai története. Budapest 1998, s. 65, 69.

⁵³RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 192, s. 166–167.

⁵⁴V bitke pri Brezovej bola nasadená 11. (Kotulínsky) a 8. (Sossay) stotina pluku Ceccopieri, v bitke pri Senici 11. stotina, v bitke pri Poriadí obe stotiny. V bitke pri Brezovej prejavy sympatií talianskych vojakov k povstalcovi boli ešte zreteľné. Keď ich Bloudek prepustil, opäť ich obkľúčili oddiely povstalcov, ale oni odmietli na nich strieľať.

de potreby nasadzované samostatne. Z týchto práporov sa päť dopĺňalo z územia Uhorska, medzi nimi aj ten, ktorý bol nasadený proti slovenským dobrovoľníkom a na prelome rokov 1847–1848 bol dislokovaný vo Viedni.⁵⁵ Dve stotiny pluku boli 24. septembra stiahnuté z Banskej Štiavnice do Vrbového a mali pomáhať pri pacifikácii kraja.

Uvažovalo sa aj o využití príslušníkov rumunského hraničarskeho pluku predisponovaného z Leopoldova do Nového Mesta nad Váhom, potom do Hlohovca a Boroviec. Pre bratanie s miestnym obyvateľstvom, ostenatívne prejavovaný procisársky postoj, kladný vzťah k Jelačičovi a evidentnú neochotu zúčastniť sa na výprave, ich maďarské úrady pokladali za nespoľahlivých a v bojoch so slovenskými dobrovoľníkmi sa s nimi nestretáme.⁵⁶

Okrem peších jednotiek riadnej armády sa bojov proti slovenským dobrovoľníkom zúčastnili dve švadróny kyrysnického pluku Wallmoden – Gimbomn. Tie zasiahli ako prvé v bitke pri Brezovej nadránom 22. septembra, ale po neúspešnom útoku museli ustúpiť. Tento pluk, ktorý bol neskôr preformovaný na dragúnsky a od roku 1889 niesol meno pruského princa Albrechta, mal veľké bojové skúsenosti a hrdil sa významnými vojenskými a bojovými tradíciami.⁵⁷ Jeho dôstojnícky zbor bol odchovaný na týchto tradíciách a uznávaný za vysoko kvalitný. Mužstvo pluku sa v rokoch 1781–1807 dopĺňalo z územia Čiech, neskôr Moravy a Sliezska, z okolia Brna, Olomouca, Znojma, Kroměříža a priľahlých oblastí. Pred revolúciou 1848–1849 mal mierové posádky najmä na území Uhorska. Na jeseň 1847 bol štáb pluku dislokovaný vo Svätom Jure a spolu s dragúnskym plukom arcikniežata Františka Jozefa tvoril samostatnú brigádu so štáбом v Topolčanoch. V čase Hurbanovho vpádu sa v blízkosti centra povstania nachádzali dve stotiny Wallmodenovcov, a to v Hlbokom a Holiči. Začiatkom septembra pluk dostal rozkaz na presun na Moravu, ale po príchode slovenských dobrovoľníkov na západné Slovensko bol odchod zadržaný a dve švadróny pluku pod velením majora Vojniča, ktorý sa zdržiaval v Senici, boli nasadené v bojoch pri Brezovej. O dva dni na základe nového rozkazu hlavného velenia v Brne prešli za moravské hranice. Je zaujímavé, že medzi ľuďmi sa tento akt vysvetľoval ako potvrdenie, že Hurban prišiel v mene cisára a riadne vojsko nesmie proti nemu vystupovať.

V blízkosti možného zásahu sa nachádzal aj spomenutý dragúnsky pluk Františka Jozefa, ktorý sa dopĺňoval z územia Haliča a dislokovaný bol v Trenčinskej stolici. Tento pluk však bol už v rámci dohody o presune plukov dopĺňovaných mimo územia Uhorska a stiahnutí plukov odvádzaných z Uhorska v štádiu odchodu, navyše nemal dôveru miestnych ma-

⁵⁵Blížšie pozri: WREDE, A.: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branden und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts, zv. I. Wien 1898, s. 359–365; BENCZE, L.: A Habsburg Birodalom katonái rendszere. In: A szabadságharc katonái története. Pákozdtól Világosig 1848–1849. Budapest 1998, s. 9–33.

⁵⁶RAPANT, D.: c. d., dok. č. 340, s. 393, tamže, d. II., časť 1., s. 143, 199.

⁵⁷Bol sformovaný zriaďovacím dekrétom z roku 1701 zo starších jazdeckých práporov Octavia Piccolominiho d' Aragona, ktoré sa vyznamenali už v 30-ročnej vojne, zúčastnili sa na bitke pri Lützene, Nördlingene, Breitenfelde, Jankove. Neskôr ako kyrysnický pluk Aeneasa Capararu sa zúčastnil na bojoch s Turkami, roku 1683 aj bitky pri Viedni, pri Parkane (Štúrove), roku 1685 bojov o Nové Zámky a v septembri 1697 aj bitky pri Zente. Medzi rokmi 1701–1867 pluk, resp. jeho súčasť prešli viacerými organizačnými zmenami, bojovali okrem iného v r. 1702–1704 na nemeckom bojisku, v rokoch 1705–1711 sa zúčastnili na ťaženiach proti Rákociho kurucom v Uhorsku i v Sedmohradsku. V rokoch 1715–1718 bol pluk nasadený vo vojne proti Turkom a v tridsiatych rokoch bojoval na talianskom bojisku. Počas vlády Márie Terézie sa zúčastnil na vojenských akciách na území Talianska, v sedemročnej vojne operoval aj na Morave a v Sliezsku a participoval okrem iného na víťazstve v bitke pri Koline r. 1757. Potom krátky čas pôsobil v Uhorsku, na Morave a v Čechách a v rokoch 1787–1790 vo vojne proti Turecku. Po mieri vo Svišťove pluk prevetli do Viedne. Neskôr sa zúčastnil na prvej aj druhej koalícnej vojne proti Francúzsku na území Nemecka a Švajčiarska, po reorganizačných zmenách ťaženia v Nemecku, bitky pri Asperne i Wagram. Bol nasadený aj v záverečných fázach protinapoleonských vojen a v rokoch 1813–1815 sa zúčastnil aj na víťaznom ťažení na Paríž. Od roku 1819 pluk niesol meno svojho majiteľa, jazdeckého generála Ludovíta Georga Wallmodena, ktorý začiatkom roku 1848 pôsobil ako pobočník maršala J. V. Radeckého. Pluk získal v bojoch viaceré vysokých vyznamenaní a ocenení, napr. iba v rokoch 1793–1801 3 zlaté a 27 strieborných, v roku 1805 3 zlaté a 5 strieborných a roku 1809 3 zlaté a 10 strieborných medailí za statočnosť. (Podrobnejšie dejiny pluku pozri Geschichte des 6. dragoner Regimentes Albrecht Prinz von Prussen. Brunn 1906. Tiež WREDE, A.: c. d., zv. III., časť 1., s. 158–163).

d'arských úradov. Jednu stotinu pluku síce odvelili na obranu proti možnému vpádu do Župy do Mněšíc a ďalšiu do Trenčína a Kostolnej, ale do bezprostredného bojového kontaktu s hurbanovcami neprišli.⁵⁸

Počtom najmasovejšieho, ale od riadneho cisárskeho vojska kvalitou a bojovou pripravenosťou neporovnateľne slabšieho protivníka tvorili maďarské národné gardy. Spontánne začali vznikať od marca 1848 a od polovice apríla už na základe Zák. čl. XXII/1848. Podľa tohto zákona povinnosť účasti v národných gardách mali všetci uhorskí občania mužského pohlavia medzi 20.–50. rokom veku, ktorí disponovali zákonom predpísaným majetkom, resp. tomu zodpovedajúcim ročným príjmom.⁵⁹ S tým súvisiaci súpis občanov však narazil na nepochopenie, a najmä v oblastiach s nemaďarským obyvateľstvom, predovšetkým v slovenských a rumunských stoliciach na taký odpor, že ministerský predseda uhorskej vlády vydal 25. mája nariadenie, ktorým v týchto oblastiach zastavil súpisy. Na niektorých miestach sa ho však miestne orgány pokúšali naďalej dopĺňať. V septembri 1848 súpis obsahoval už viac než 400 tisíc občanov. Začalo sa aj s organizačným členením gárd na územnom základe, t. j. podľa stolíc a podľa zbraní, teda na pešie práporov a jazdecké oddiely. Koncom júna bolo takto v Uhorsku zriadených 116 peších práporov, 48 jazdeckých oddielov a niekoľko delostreleckých batérií. Ich výzbroj bola obmedzená, podľa formálnych prepočtov jedna strelná zbraň pripadala na 10–15 gardistov. Iba niektoré bohatšie mestá a jednotlivci si mohli dovoliť uniformu.⁶⁰

Funkcia gárd sa pôvodne obmedzovala na udržiavanie vnútorného poriadku a podporu obrany vnútri krajiny. V súvislosti so srbským povstaním a po zostrení situácie s Chorvátmi úloha národných gárd sa rozšírila a začal sa proces ich čiastočného prelinania a postupného prebudovania na honvédske jednotky. Popritom pokračovalo aj stavenie miestnych národných gárd. Novo budované oddiely na dobrovoľnom základe začali vznikať podľa vyhlášok ministerského predsedu uhorskej vlády od augusta 1848. Príslušníci týchto gárd mali slúžiť dobrovoľne v trvaní troch rokov alebo do „ukončenia bojových akcií“, dostávali žold a podliehali vojenskej jurisdikcii. Ich verbovanie prebiehalo v spolupráci s miestnymi úradmi, so zapojením lojálnych veliteľstiev cisársko-kráľovských vojsk dislokovaných v Uhorsku. Ich stavenie vyvolávalo ďalšiu vlnu nespokojnosti v slovenských stoliciach. V priebehu augusta na tomto základe bolo vybudovaných prvých 10 práporov, z nich jeden s číslom 4 v Bratislave a ďalší s číslom 9 v Košiciach. Veliteľský zbor tvorili najmä dôstojníci prevelení z cisársko-kráľovskej armády a už penzionovaní dôstojníci. Svoju úlohu pri získavaní veliteľského zboru zohrali okrem iného aj vyhliadky na rýchlejšie povýšenie a vyšší žold.

Koncom septembra a začiatkom októbra 1848 sa začalo s odvodom do honvédstva na základe nového branného zákona schváleného na uhorskom sneme 23. augusta. Podľa neho stolice, vytipované oblasti a mestá museli na každých 127 obyvateľov postaviť dvoch honvédskeho nováčikov. Nové honvédske práporov boli potom budované z odvedencov podľa veľkosti stolíc, resp. počtu vystavených honvédov, približne z dvoch až piatich stolíc. O ich výzbroji a výstroji rozhodovali miestne úrady, Výbor na obranu vlasti a ministerstvo honvédstva. V prvej dekáde decembra 1848 bolo vo výstavbe alebo už dobudovaných 64 honvédskeho práporov. Z nich 12 vzniklo ešte predtým z národných gárd a iných dobrovoľníckych ozbrojených zložiek. Neskôr rôznym preskupením, novými náboarmi a odvodmi sa počet honvédskeho jednotiek zvýšil a boli vybudované aj ich náhradné oddiely. Maďarskí vojenski historici uvádzajú, že počas revolučných udalostí 1848–1849 do kapitulácie pri Világoši bolo postavených 170 peších honvédskeho práporov, asi 80 streleckých stotín podľa rakúskeho vzoru a niekoľko technických, najmä vozatajských oddielov. Počet husárskych

⁵⁸Tamže, s. 200–207.

⁵⁹Ten mal byť 100 zlatých alebo 12 až 30 jutár pôdy podľa bonity, prípadne tomu zodpovedajúci nehnuteľný majetok.

⁶⁰BONA, G.: c. d., s. 59.

honvédskech plukoch s rôznym počtom stotín sa pohyboval medzi 17–18 a delostreleckých batérií medzi 70–80.⁶¹

Koncom jesene 1848 sa zlúčili peštianskej vláde verné cisársko-kráľovské útvary, dobrovoľnícke národné gardy, tvoriace sa honvédske prapory a iné dobrovoľnícke ozbrojené formácie do jednotného honvédstva. Tento proces sa ukončil na jar 1849. Pôvodné národné gardy, aj keď ich zraniteľnosť a malá využiteľnosť v otvorenom boji sa v bitke pri Schwechate 30. októbra 1848 jednoznačne preukázali, sa stavali aj naďalej. Boli nasadzované predovšetkým v zázemí a využívali sa aj proti srbskému, rumunskému, chorvátskému a slovenskému ozbrojenému národnému hnutiu.⁶²

Proti slovenským oddielom septembrovej výpravy boli využité maďarské národné gardy z miest a obcí troch žúp – Nitrianskej, Trenčianskej a Bratislavskej. V súvislosti s bitkami, bojovými akciami a úsilím pacifikovať oblasti kde sa dobrovoľnícky zbor pohyboval, sa v dobových správach a dokumentoch spomínajú gardy z Nitry, Hlohovca, Serede, Piešťan, Trenčína, Senice, Bratislavy a z okolia, Trnavy, Pezinka, Predmieru, Ilavy, z Tomášikova, Sládkovičova, z Veľkej Mače, zo Žitného Ostrova – z obcí Zlaté Klasy, Jelka a Veľké Úľany ba aj z Nových Zámkov. Už tento neúplný zoznam dokazuje, aké veľké obavy pred náporom výpravy slovenských dobrovoľníkov a ich vplyvu na okolie úradu a vojenské miesta mali. Ak k tomu prirátame jednotky cisársko-kráľovskej armády, rôzne ozbrojené oddiely vytvárané najmä z miestneho zemanstva a mešťanov promaďarského čítania, javia sa nám možnosti slovenskej výpravy v oveľa reálnejšej podobe.

Aj keď pripúšťame určitú dávku zámerného nadsadenia hroziaceho nebezpečenstva v hláseniach úradníkov miestnej a štátnej správy, je nesporné, že ich obavy z vojenskej sily, ktorú výprava po doplnení na Myjave a Brezovej predstavovala a zo spontánnej podpory miestneho obyvateľstva a jeho možného vplyvu na širšie okolie, boli opodstatnené. V správe uverejnenej v úradnom Közlönyi sa po bitke pri Brezovej píše: „ale teraz je zdesenie všeobecné, lebo v tomto momente došla správa, že tamojšie vojsko bolo prevelené inde. To je hrozný údel, lebo Hurban aj tak vyhlasuje, že on vystúpil na vyhubenie Maďarov z príkazu panovníka. Pane bože, kam sa podejeme, keď riadne vojsko sa teraz odtiaľto odvelí a nebude ihneď vystriedané iným.“⁶³ Hlavný župan Nitrianskej stolice J. Jeszenák zaprisahal v žiadosti z 25. septembra hlavného župana Bratislavskej stolice grófa J. Pálffiho, aby vymohol od podmaršala Lamberga návrat Vojničových Wallmodenovcov alebo príchod dragúnov pluku Františka Jozefa, alebo aspoň poslal pešie a jazdecké gardy z Bratislavskej stolice. On sám už sústredil 9 stotín riadneho vojska, 1500 príslušníkov nitrianskej gardy, dúfal v príchod 1000 gardistov z Bratislavy a ďalších z okolia Trenčína a Nového Mesta nad Váhom. Po splnení týchto požiadaviek sa nádejal, že „taktó vzburu budeme môcť udusiť, inak nás čaká haličský osud. Osud horných krajov Uhorska závisí od rázneho vystúpenia.“⁶⁴ V podobnom duchu písal ešte toho istého dňa aj Lambergovi, ktorému zároveň oznamoval, že pre vážnosť situácie z vlastnej právomoci zadržal odchod dvoch stotín pluku Ceccopieri do Banskej Štiavnice.⁶⁵ „Prosím teda ešte raz pána ministerského predsedu, aby čím skôr nariadil príchod vojska, lebo keď sa ľud vzbúri, bude stratená celá šľachta, ale aj celé horné Uhorsko.“ – vyjadril svoje obavy v liste z 25. septembra ministerskému predsedovi L. Battyányimu hlavný župan Trenčianskej stoli-

⁶¹BONA, G.: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest 1988, s. 7-42.

⁶²Bližšie k budovaniu ozbrojených síl v Uhorsku počas revolúcie 1848-1849: URBÁN, A.: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest 1973; BONA, G.: c. d., s. 55-79; BONA, G.: Tábornokok és tőrszisztek a szabadságharcban. Budapest 1987; BONA, G.: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest 1988; BARCY, Z. - SOMOGYI, GY.: A szabadságharc hadserege. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete. Budapest 1986; KEDVES, GY.: A szabadságharc hadserege I. A lovasság. Budapest 1992; A szabadságharc katonai története. Budapest 1998; Magyarország hadtörténete, zv. I. Budapest, s. 449-549.

⁶³RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 286, s. 318.

⁶⁴Tamže, dok. č. 293, s. 325.

⁶⁵Tamže, dok. č. 294, s. 326.

ce A. Marczibányi.⁶⁶ Obavy z rozšírenia povstania boli veľké. Ešte v ten istý deň vládny komisár K. Tarnóci vyzval prvého podžupana Tekovskej stolice, aby nepodceňoval situáciu, ale aby všetky disponibilné sily vyslal na obranu Váhu.⁶⁷ Zároveň v správe ministerskému predsedovi, odvolávajúc sa na dôsledky vývinu situácie po „nešťastnej bitke“ pri Brezovej navrhol 10-bodový program bezprostredných opatrení. Okrem zlepšenia vojenskej situácie napr. aj menovanie osobitných vládnych komisárov so zvýšenými právomocami, a to v Nitrianskej, Trenčianskej, Turčianskej, Novohradskej, Liptovskej, Oravskej, Zvolenskej, Hontianskej, Komárňanskej a Bratislavskej stolici.⁶⁸ Z obsahu listu je zrejмый predpoklad, že väčšina týchto stolíc nebude ušetrených vplyvu „hurbanovskej“ agitácie a nebezpečenstva možného ozbrojeného odporu.

Aké veľké boli obavy miestnych úradov, promaďarskej šľachty a mešťanov po správach o víťazstve slovenských povstalcov pri Brezovej, odrážajú aj výňatky z už spomenutého hlásenia Marczibányiho ministerskému predsedovi z 25. septembra a prvého podžupana Nitrianskej stolice hlavnému županovi a kráľovskému komisárovi Jeszenákovi z nasledujúceho dňa. V prvom sa píše: „Lud je u nás veľmi nekludný. Nemáme žiadnu silu, aby sme ho držali na uzde a niet toho smrteľníka, ktorý by ľud podráždený až k zúrivosti bol schopný ukládať. Pre všetko, čo je sväté, žiadam pána ministerského predsedu, aby sem vyslal dve vojenské divízie (pešia divízia mala spravidla dve stotiny – pozn. V. D.) a to čím skôr, pretože mám zlý pocit, že o krátky čas môže byť táto pomoc zbytočná.“⁶⁹ Citát z druhého dokumentu znie: „...považujem za svoju povinnosť Vašej milosti opäť úradne oznámiť, že nebezpečenstvo je oveľa väčšie než sa to všeobecne uznáva. Keď sa teraz s plnou prisnosťou nepotlačí, nenájdeme spôsob a silu zabrániť tomu, aby sa polovica krajiny premenila na dejisko strašnej občianskej vojny.“⁷⁰

Zámerné sme uviedli viacero citátov z dokumentov vyhotovených krátko po správach o víťazstve príslušníkov dobrovoľníckeho zboru v bitke pri Brezovej, potvrdzujúcich neistotu, obavy a strach z rozmachu ozbrojeného hnutia. Tento stav potvrdzujú aj dokumenty a spomienkové práce priamych slovenských účastníkov výpravy.⁷¹

Aké boli teda príčiny, že tento sľubný nástup bol v krátkom čase zastavený a po bitke neďaleko Myjavy na kopaniciach pri Poriadí, bol dobrovoľnícky zbor rozpustený? Pri hľadaní odpovede na túto otázku musíme predovšetkým preskúmať pôvodné a v priebehu výpravy sa meniace vojenskostrategické zámysly a ciele vodcov výpravy.

V širších rámcoch plán slovenského povstania vznikol postupne už od Slovanského zjazdu a modifikoval sa na základe vývoja vnútornej situácie v monarchii, rastu revolučnej situácie a správ, ktoré prichádzali zo slovenských stolíc, pričom nadväzoval na očakávané aktívne vojenské vystúpenie Chorvátov proti Pešti. Konkrétnejšiu podobu dostal po návrate B. Bloudka a B. Janečka z cesty po západnom a strednom Slovensku, ktorú vykonali pri rekonštrukcii terénu budúcich bojov. Zisťovali zásobovacie, komunikačné, operačné možnosti, dislokáciu vojenských posádok, náladu miestneho obyvateľstva a zároveň agitovali v prospech slovenskej veci, pripravovali domáce obyvateľstvo na povstanie a na podporu dobrovoľníckeho zboru. Za tým účelom precestovali veľkú časť Nitrianskej, Trenčianskej, Oravskej, Turčianskej a Liptovskej stolice, navštívili aj Gemer a Šariš a pohybovali sa aj v okolí stredoslovenských banských miest, najmä Banskej Bystrice. Prvé závery ukazovali, že pre svoju centrálnu polohu, ktorá by umožňovala rozšírenie povstania na rôzne smery, dob-

⁶⁶Tamže, dok. č. 296 a.), s. 330. Cituje aj ŠKVARNA, D.: c. d., s. 223.

⁶⁷Tamže, dok. č. 300 a.), s. 335.

⁶⁸Tamže, dok. č. 306 a.), s. 342-343.

⁶⁹Tamže, dok. č. 296 a.) s. 329. Cituje aj ŠKVARNA, D.: c. d., s. 226.

⁷⁰Tamže, dok. č. 314, s. 361.

⁷¹Podrobnejšie pozri ŠKVARNA, D.: c. d. a príslušné dokumenty v c. d. D. RAPANTA, ako aj spomienkové práce J. M. Hurbana, M. Dohnányho, S. D. Štefanoviča a ě.

ré komunikačné možnosti, sústredenie slovenského obyvateľstva, by sa strediskom povstania mohol stať Turiec. Na porade, ktorá sa za týmto účelom konala začiatkom septembra, odznelo viacero návrhov. Za východiskovú bázu niektorí účastníci okrem Turca navrhovali aj Trenčiansku stolicu a Liptov. Nakoniec rozhodli argumenty vojenských odborníkov. Predovšetkým skutočnosť, že dopraviť výzbroj a výstroj s relatívne nevelkou ozbrojenou skupinou až do týchto oblastí by bolo veľmi riskantným podujatím. Ako najvýhodnejšia východisková báza sa potom javila Nitrianska stolica.⁷² Voľba na ňu padla z viacerých dôvodov. Predovšetkým to bola relatívna blízkosť, dobré železničné spojenie z Viedne až k slovenským hraniciam, nespokojnosť veľkej časti tunajšieho obyvateľstva s nedoriešenou roľníckou otázkou, odpor k maďarskej vláde a k regrutačkám, národná prebudenosť kraja a v neposlednom rade aj zistenie, že v tejto oblasti sa nenachádzali väčšie vojenské posádky. Tento kraj bol výhodný aj pre možnosť plynulejšieho zásobovania, ako aj pre jeho prírodný reliéf, ktorý vyhovoval vojenským zámerom slovenskej výpravy. V prípade potreby umožňoval viesť obranné boje alebo akcie na spôsob geríl. Výhodnou bola aj blízkosť moravských hraníc, najmä pre prípad ústupu. Svoju úlohu mala zohrať aj Hurbanova autorita v tomto kraji.

Vedúci predstavitelia ozbrojeného povstania predpokladali, že jadro výpravy organizované vo Viedni bude postačujúce ako základňa, okolo ktorej sa vytvorí širšie spektrum ozbrojencov z domáceho prostredia. Hurban zdôrazňoval, že „na tých 500 bojovníkov možno pozerať iba ako na stráž a gardu národnej rady, mužov, ktorých túžobne očakával národ slovenský, aby pod ich vodcovstvom sa pozdvihol proti zjavnej vzbure maďarských separatistov“.⁷³

Pôvodným zámerom SNR bolo viesť výpravu cez podjavorinský kraj, odtiaľ pozdĺž Váhu do slovenských stolíc a po získaní podpory domáceho obyvateľstva vyvolať povstanie na celom území obývanom Slovákmi. Tento strategický smer postupu bol zvolený až v posledných dňoch pred odchodom z Viedne. Dovtedy sa uvažovalo o priamom postupe na banské mestá. Obsadenie banských miest malo byť signálom k všeobecnému povstaniu aj v ďalších slovenských stolicách. Z vojenského hľadiska mal vpád do tejto oblasti zároveň viazať maďarské sily, a tým pomôcť súbežne sa rozvíjajúcej vojenskej akcii bána Jelačiča, ktorý 11. septembra 1848 prekročil na čele päťdesiatitisícovej chorvátskej armády a s 50 delami rieku Drávu a napriek určitým ťažkostiam postupoval na Pešť. Čiže globálny strategický plán slovenského povstania sa zakladal na úsilí vyvolať celoslovenské povstanie a vytvoriť si vlastné politické a administratívne usporiadanie reprezentujúce aj navonok slovenské túžby po svojbytnosti.

Prvú a zrejme najzásadnejšiu trhlínu do týchto plánov vniesol predovšetkým nepriateľský postoj cisársko-kráľovského vojska voči dobrovoľníkom. SNR sa cítila zaskočená, lebo všetky signály, ktoré v tomto smere zachytila, napr. tichý súhlas s náborom dobrovoľníkov vo Viedni, poskytnutie zľavy na vlak, ktorým sa dobrovoľníci prepravili na Moravu, zbrane v debnách s erárnym označením, ale aj prísľuby Jelačiča, Obrenoviča a ďalších predstaviteľov politiky zviazanej s panovníckym dvorom, naznačovali, že cisársko-kráľovské oddiely k výprave zachovávajú aspoň neutralitu. Aj z toho dôvodu vedľa slovenskej zástavy niesli dobrovoľníci so sebou rakúsku zástavu a v letákoch, v rôznych vyhláseniach a prejavoch vodcovia slovenského hnutia zdôrazňovali, že v boji proti národnému útlaku zo strany Maďarov zdvihli svoju zbraň aj za jednotu monarchie, za práva panovníka a proti maďarskému separatizmu. SNR ešte pred príchodom na Slovensko pripravila premyslenú letákovú kampaň s proklamáciami a výzvami nielen k Slovákom doma, v Báčke a Banáte, k obyvateľom Viedne, Bratislavy a na územiach obývaných Rusínmi, ale aj k českým, rumunským a talianskym vojakom v cisár-

⁷²Porovnaj RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 82-87 a v poznámkach citované dokumenty.

⁷³HURBAN, J. M.: Obrazy, c. d., s. 27.

skej armáde, a to v ich rodnej reči. Vo väčšine týchto proklamácií sa vyzýva do boja za slobodu, za kráľa, za národ.⁷⁴

Názznaky možného konfliktu s riadnym vojskom zo strany veliteľa polstotiny Ceccopierovcov sa síce ukazovali už na Myjave, tie však boli prekryté vcelku priateľským postojom radových príslušníkov. To viedlo niektorých účastníkov výpravy k prílišnému optimizmu, dokonca k úvahám, že oslobodenie Slovákov bude bez ľudských obetí.⁷⁵ Ale o niekoľko dní v bitke pri Brezovej na strane protivníka už bojovali príslušníci dvoch plukov cisársko-kráľovskej armády a na bojisku zostali prvé obeť slovenskej výpravy. Ďalšie udalosti iba znova potvrdili, že SNR nesprávne odhadla reakcie velenia cisárskych vojsk dislokovaných v tejto oblasti a musela meniť pôvodný strategický zámer. Akčný rádius ťaženia sa obmedzil na podjavorinský kraj a do popredia sa dostal jeho agitačný, buditeľský charakter. Prítomnosť príslušníkov stálej cisársko-kráľovskej armády v radoch protivníka mal okrem čisto vojenských faktorov veľmi nepriaznivý psychologický vplyv na príslušníkov dobrovoľníckeho zboru, a to nielen radových, ale aj na politických a vojenských vodcov.⁷⁶

K zmene pôvodného operačného plánu prispeli nedostatky vojenského charakteru, s ktorými sme sa už zaoberali a ktoré sa očividne začali prejavovať od prvých dní po prekročení hraníc. Nedostatok dobrej výzbroje a výstroja, slabá disciplína, nedostatočný výcvik, problémy vo výbere veliteľov, nejednotnosť v chápaní taktiky boja, váhavosť, taktizovanie vodcov výpravy v rôznych otázkach vojensko-politického charakteru atď.

Nesplnilo sa ani ďalšie z očakávaní vodcov slovenského národného pohybu, že na domácom území sa utvorí masové národné vojsko, ktoré by v súčinnosti s Chorvátmi malo predpoklady na úspešné rozvinutie povstania. Meštianske vrstvy a časť inteligencie sa v kritickom čase stiahli a zaujali vyčkávacie stanovisko. V ohlase SNR z októbra 1848 Čo kazí Slovákov na túto skutočnosť upozoril aj Hurban: „Lebo čože naši mešťania robia? Ako otroci za svojimi potlačovateľmi sa hrnú a pre svoju ochablosť za Maďarov sa vydávajú a proti svojim bratom, proti svojej slobode povstávajú! Tak sa aj proti nám postavili mestá slovenské Trnava, Senica a Skalica.“⁷⁷ Predpokladaný počet ozbrojencov sa nepodarilo získať ani v Hurbanovom kraji, navyše domáce obyvateľstvo z už spomenutých dôvodov nebolo vhodné na dlhodobšie vojenské výpravy. Okolité stolice sa maďarským úradom a vojsku podarilo čiastočne izolovať a pacifikovať. Prípravy na veľké národné povstanie v nich nedosiahli takú úroveň, že by sa Štúrov predpoklad mohol v tomto zmysle splniť. Treba súhlasiť s Hurbanovým hodnotením, ktorý v liste svojej žene z 2. októbra 1848 napísal: „Ešte ľud náš nebol a nie je natoľko osmelený, aby sa razom bol zdvihol, keď videl, že mu deň nastal. Okúňal sa a vyčkával, a my sme boli prislabí, než aby sme mohli odolať tak dlho mocnejšiemu nepriateľovi. Keby sa bol razom pozdvihol národ, bolo by mohlo všetko dobre dopadnúť: ale už je darmo. My sme urobili, čo sme mohli – a ďalej sme ísť neboli vstave.“⁷⁸

Svoj vplyv na tento stav mala aj maďarská propaganda, ktorá veľmi úspešne manipulovala s náboženským cítením slovenského obyvateľstva tvrdiac, že tu ide o akciu evanjelikov

⁷⁴Pozri RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 171, s. 116-119; dok. č. 179, s. 135-145; dok. č. 183, s. 152-154; dok. č. 184, s. 154-156; dok. č. 187, s. 158-159; dok. č. 188, s. 160-161; dok. č. 192, s. 166-167; dok. č. 193, s. 167-168; dok. č. 198, s. 175-177; dok. č. 199, s. 178-180.

⁷⁵Tamže, d. II., časť 1., s. 185.

⁷⁶Rýchly spád udalostí v Uhorsku v septembri až novembri 1848 mal aj na rakúsku armádu rozporuplný vplyv. Podľa aprílových zákonov a panovníckeho dekrétu zo 7. mája cisársko-kráľovské jednotky dislokované v Uhorsku sa dostali pod právomoc uhorského ministerstva, čo neskôr, v čase zostrenia situácie medzi panovníckym dvorom a uhorskou vládou a po vstupe Jelačičových vojsk do Uhorska, ale najmä po otvorenej roztržke v októbri 1848, viedlo k nefalškému rozhodovaniu príslušníkov mužstva a najmä dôstojníkov. V októbri a novembri 1848 zo 45 práporov v Uhorsku 23, zo streleckých práporov 4, z 11 jazdeckých plukov 8 sa pridalo k tvoriacemu sa honvédstvu. V tom čase 25 husárskych sotín sa na výzvu uhorskej vlády vrátilo spoza hraníc.

⁷⁷DOHNÁNY, M.: c. d., s. 159.

⁷⁸RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 389, s. 477.

namierenú proti katolíkom. Operovala dokonca s falošným cisárskym manifestom, v ktorom sa slovenská akcia odsudzovala a obyvateľstvo bolo vyzývané na polapenie ich vodcov.⁷⁹

Z hľadiska vojenskej taktiky a širších vojensko-strategických úvah mala na neúspechu výpravy podiel ďalšia skutočnosť. Víťazstvo slovenských dobrovoľníkov pri Brezovej vyvolalo neistotu, bezradnosť a strach miestnych úradníkov, niektorí z nich sa spolu s miestnymi zemanmi dali na útek. Prvé opatrenia príslušných miest boli chaotické, opakovali sa v nich žiadosti o urýchlenú pomoc od vojska a pochybnosti o použití maďarských národných gárd. Najbližšie vojenské posádky boli slabo obsadené a obávaný kyrysnický pluk Wallmodenovcov sa pripravoval odísť na Moravu. Ukazovalo sa, že príslušníci velenia riadneho vojska i gardy podcenili silu, odhodlanie a schopnosti slovenského zboru, a tak sa pre hurbanovcov otváral priestor na vojenské zúžitkovanie prvého víťazstva. A to o to viac, že brezovský úspech zvýšil sebavedomie povstalcov, rozšíril ich rady, vyvolával očakávanie na naplnenie sľubov, ktoré sem prenikali prostredníctvom jednotlivcov, menších skupín i letákov a proklamácií SNR. S okamžitým rozšírením povstania do Považia a do oblastí Záhoria kalkulovali ako s veľmi pravdepodobnou možnosťou aj viacerí prívrženci peštianskeho režimu oboznámení s daným stavom. Napriek tomu vedenie výpravy nevyužilo brezovský úspech na ďalší nápor a rozšírenie svojej operačnej základne do širšieho okolia, hoci podmienky na to boli priaznivé. Tým ponechalo dostatočný čas úradom, aby prekonali prvú vlnu zmätkov a neistoty, zintenzívnili promaďarskú agitáciu a urobili nevyhnutné opatrenia na sústredenie vojenských síl a maďarských gárd. Bola to vážna taktická chyba, ktorá mala dopad na osud celej septembrovej výpravy. Útok na Senicu po trojdňovom otáľaní pri celkovom hodnotení septembrovej výpravy bol už výrazom jej defenzívneho ponímania. V tejto súvislosti nezaškodí citovať so situáciou oboznámeného a vo vojenských súvislostiach uvažujúceho vládneho komisára banskej oblasti L. Benického, ktorý považoval za nešťastie, že septembrovú akciu slovenských dobrovoľníkov nevedol rázny jedinec. Lebo, ako píše vo svojich spomienkach – „tak by táto napriek slabým silám, s ktorými inváziu podnikla, mohla uskutočniť, ak aj nie úspešnú tak aspoň veľmi smelú diverziu, ktorá by poľahky mohla podnietiť panslavisticky zmýšľajúce obyvateľstvo k spolupráci... Namiesto rýchleho postupu vpred... čakali tak dlho pri hraniciach, až sa tu sústredila dostatočná obrana, ktorá zastavila ich postup... Nemožno pochybovať o tom, že v tom čase by vpád i tak malej sily... bol mal významný úspech.“⁸⁰

Niektoré úvahy, ktoré sa objavovali v historickej spisbe a ktoré vojenský neúspech výpravy dávajú do súvisu aj s pomalším postupom Jelačičových síl a zastavením jeho postupu najmä po bitke pri Pákozde, nie sú celkom akceptovateľné. Bitka pri Pákozde sa odohrala až 29. septembra 1848, teda po rozpustení zboru, a aj keď SNR bola z rôznych prameňov informovaná o situácii na juhu krajiny, nemala dostatok síl, aby vojensky čelila náporu, ktorý už jednotne riadilo divízne veliteľstvo v Bratislave a podporovalo ministerstvo v Pešti.⁸¹ Podľa nášho názoru ani výraznejší úspech Jelačičových vojsk a jeho rýchlejší postup na Pešť by neboli zásadne nič menili na tejto situácii. Už inou otázkou je, že správy a očakávania rýchlych vojenských úspechov z tejto strany mali vplyv na psychiku vodcov slovenského povstania a na ich rozhodovanie.

Posledný úder vojenským zámyslom vodcov slovenského povstania zasadil panovnícky dvor. Ten sa obával rastu napätia a možnosti občianskej vojny v Uhorsku, a tým aj straty „prirodzeného spojenca nemeckého elementu“ a usiloval sa v posledných septembrových dňoch o zmierlivejšie riešenie vyhrotenej situácie s Pešťou.⁸² Súčasťou tejto taktiky boli aj pohyby

⁷⁹Tamže, dok. č. 226, s. 220-221.

⁸⁰Citované podľa ŠKVARNA, D.: c. d., s. 228, pozn. 32 podľa BENICZKY, L.: Visszaemlékezései és jelentései az 1848/49 -iki szabadságharcról és tót mozgalomról. Budapest 1924, s. 509-510.

⁸¹Podrobnejšie k problematike Jelačičovho ťaženia a chorvátskeho a srbského odboja pozri: HAUPTMANN, F.: Jelačics Kriegszug nach Ungarn 1848, d. I, II. Graz 1957; THIM, J.: A magyarországi 1848-49-iki szerb felkelés története, zv. I-III. Budapest 1930-1940; HERMANN, R.: A drávától Schwechatig. In: Századok, 132, 1998, č. 2, s. 327-370.

⁸²Pozri ŠKVARNA, D.: c. d., s. 231-232, Slovenská jar. Slovenské povstanie 1848-49. Bratislava 1971, s. 110-111; Dejiny Slovenska, zv. III. Bratislava 1992, s. 63.

cisársko-kráľovských vojsk bližšie k centru povstania, a najmä vydanie cisárskeho manifestu, v ktorom panovník oznamuje vymenovanie podmaršala F. Lamberga za hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku s cieľom zaviesť v krajine pokoj. V manifeste z 25. septembra sa priamo píše: „Menovite tiež vydal som patričné rozkazy, aby aj v Hornom Uhorsku zákonný poriadok sa navrátil.“⁸³ Tým de facto postavil slovenské ozbrojené hnutie mimo zákon a v očiach miestneho slovenského obyvateľstva spochybnil jeden z najviac zdôrazňovaných postulátov SNR, že konajú v súlade so záujmami panovníka. Na základe stáročných tradícií panovník stále ešte symbolizoval v najširších ľudových vrstvách spravodlivosť, autoritu a moc danú bohom. Správu o obsahu tohto dokumentu sa vodcovia výpravy dozvedeli v deň bitky pri Poriadí a mala podiel na rozhodnutí SNR ustúpiť cez Javorinu na moravskú stranu. Tento manifest a pod jeho vplyvom vydávané rozkazy sa odrazili aj na zvýšenej aktivite vojenských oddielov, z ktorých viaceré sa dovtedy správali skôr zdržanlivo.

Zanedbateľný nebol ani celkový dosah vojenských akcií slovenskej výpravy na tvoriacu sa maďarskú obrannú bázu po útoku Jelačičových vojsk, napriek nedostatkom a problémom subjektívneho i objektívneho charakteru. Svedčia o tom reakcie protivníka, horúčkovitá činnosť na ich pacifikovanie, ale aj vojensko-teoretické úvahy spájajúce možný dosah slovenského ozbrojeného pohybu so zvýšenou aktivitou v iných oblastiach Slovenska. Hurban neskôr odhadoval, že slovenské ozbrojené vystúpenie viazalo na maďarskej strane silu asi 27 000 mužov, čo v nemalej miere napomohlo Jelačičov postup. Toto číslo preberá aj Dohnány, ktorý si kladie otázku, čo keby Slováci na ľavom brehu Dunaja boli podporovali Košuta.⁸⁴ Je pravda, že odpor v oblasti západného Slovenska s prihliadnutím na chorvátsky postup z juhu robil nemalé problémy Pešti i divíznemu veleniu v Bratislave. Uvedená cifra je však nadsadená. V čase najmasívnejšieho nástupu proti povstaniu sa na jeho pacifikovaní zúčastnilo asi 5000 až 7000 príslušníkov maďarských národných gárd a približne 2000 vojakov stálej armády. Ak k tomu prirátame menšie záložné sily zo širšieho okolia, ktoré z bezpečnostných dôvodov nemohli byť stiahnuté na južné bojisko, podľa nášho odhadu neprekročili celkový počet 13–15 000 mužov, a aj to boli väčšinou sily druhoradého významu. No v danom čase to bola nezanedbateľná cifra. Veď gen. J. Móga v prvej fáze obrany na juhu krajiny pred bitkou pri Pákozde sústredil 17 500 mužov.⁸⁵ Treba však poznamenať, že po menovaní podmaršala Lamberga za hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku a po vydaní cisárskeho manifestu z 25. septembra sa vojenské sily začínali sústreďovať na moravsko-slovenských hraniciach a niektoré oddiely dostali rozkaz na návrat do východiskových pozícií. V pozadí úvah panovníckeho dvora o sústreďovaní vojenských síl sa skrývala aj myšlienka zábezpeky proti novej reakcii maďarských radikálov a úsilie zabrániť rozšíreniu revolúcie na moravskú stranu.

Hlavnou zárukou potlačenia povstania mala byť pravidelná armáda. A to nielen pre jej profesionalitu, kvalitu a výzbroj, ale aj pre spomínaný psychologický efekt, ktorý by jej nasadenie malo na oboch stranách. Vojenská úroveň maďarských gárd bola nízka, až na niektoré výnimky, akými napr. boli gardy z Bratislavy. Potvrzuje to aj F. Zach, ktorý veril v slovenský úspech v prípade neúčasti cisárskej armády v radoch nepriateľa. V liste K. J. Erbenovi zo začiatku októbra 1848 napísal: „V prvých pútkách se nám dařilo, ale boje s pravidelním vojskem trvaly příliš dlouho a budily všeliká obávani, pročez jsem všemožně všemu sražení s vojskem vyhýbatí hleděl. Ted' je krajina, v níž jsme vystoupili, c. k. vojska již prosta; kdyby jsme se jen nějaký čas ještě byli mohli držet, byly by proti nám zůstaly jen maďarské národní gardy, a vítězství by bylo jistě na naši straně.“⁸⁶

Ďalšou z hypotetických otázok, ktorou sa účastníci septembrového povstania neskôr zaoberali, boli odhady celkovej účasti slovenských dobrovoľníkov v septembrovom povstaní.

⁸³RAPANT, D.: c. d., dok. č. 308, s. 346.

⁸⁴DOHNÁNY, M.: c. d., s. 180, pozn. 1 ku kapitole 43.

⁸⁵HERMANN, R.: c. d., s. 343.

⁸⁶RAPANT, D.: c. d., dok. č. 433, s. 533.

Hurban udáva cifru až 20 000 mužov. Najnovšie výskumy však potvrdzujú triezvejší odhad účasti domáceho slovenského obyvateľstva na septembrovom povstaní a pohybujú sa okolo čísla 10 000 mužov.⁸⁷ Dať odpoveď na druhú otázku akou ozbrojenou silou by bola disponovala SNR v prípade realizovania pôvodného, široko ponímaného plánu povstania, sa už vymyká možnostiam historika.

Pokúsili sme sa na základe prístupných dokumentov a literatúry zhrnúť niektoré aspekty septembrovej výpravy ovplyvňujúce a určujúce predovšetkým jej vojenskú pripravenosť. Pri ich vyhodnotení sa ukazuje, že vodcovia výpravy nedocenili v plnej miere všetky stránky ozbrojeného hnutia, precenili silu a podporu zázemia, mobilizačnú schopnosť vlastných výziev a predsavzatí, mýlili sa v predpokladoch o postoji panovníka a ozbrojených síl k slovenskému povstaniu a dopustili sa aj taktických chýb. Mnohé z týchto nedostatkov treba pripísať na vrub malej skúsenosti s organizovaním ozbrojenej výpravy, rozporom, ktoré vznikali medzi vedúcimi osobnosťami výpravy, podriaďovania vojenských rozhodnutí rozhodnutiam politickým, ale v neposlednom rade aj objektívnym faktorom rýchlo sa meniacej situácie v Uhorsku, predovšetkým vo vzťahu Viedeň – Pešť.

Na druhej strane treba zdôrazniť viaceré činitele, ktoré svedčia o vojensky kvalifikovanom a hodnotnom prístupe. Ten sa prejavil už pri prvotnej rekognoskácii miest budúcich vojenských stretnutí a pri výbere vojenského centra v Brezovej, ktorá mala výbornú strategickú polohu nielen z komunikačného hľadiska, ale aj z hľadiska obrany. Vystihol to aj skalický hlavný slúžny Šimon Zmertych, ktorý vo svojich *Epizódach z čias hurbanovského povstania* napísal: „Stále a rýchle vzrastajúca vojenská sila premenila mestečko Brezovú, položenú v kotline medzi vrchmi, na neprístupnú pevnosť.“⁸⁸

Priebeh jednotlivých bitiek i presunov svedčí o veľmi dobrej znalosti terénu o vynačádzavosti v kritických situáciách. Napriek výsledkom septembrového povstania nie je možné účastníkom výpravy ani ozbrojeným skupinám, ktoré sa k nim pridali, uprieť bojové nadšenie, odvahu a hrdinstvo, o čom svedčia aj straty na životoch.

SNR počas celého priebehu povstania mala dobrý prehľad o vývoji situácie v bližšom i širšom okolí a mala kontakty aj s Moravou a Českom. „Spravodajská služba“ pracovala na tie časy a pomery vcelku spoľahlivo. Pri celkovom zhrnutí treba však prijať záver, ku ktorému sa dopracoval najväčší znalec problematiky D. Rapant. Po politickej a národnobuditeľskej stránke bola septembrová výprava slovenských dobrovoľníkov pripravená kvalitnejšie než po stránke vojenskej. Túto skutočnosť vnímali aj vedúci činitelia národného pohybu. Pôvodný široko postavený strategický plán povstania sa zrealizoval iba z časti. Aj v tejto podobe však mal historický význam.

Septembrová výprava bola prvým samostatným ozbrojeným vystúpením Slovákov ako národa v našich novodobých dejinách. Nadobudla charakter ľudového povstania, čo bolo jednou z príčin, že Viedeň, aj keď načas slovenské úsilie o národnú slobodu využívala na „skrotenie“ maďarského odporu, začínala mať z neho obavy a v konečnom dôsledku prispela k jeho neúspechu. Napriek vojenskému neúspechu mala ohromný vplyv na vývoj národného povedomia i na rast revolučného citenia slovenského ľudu najmä v oblastiach, kde sa pohybovala, ale aj v ďalších krajoch Slovenska. F. Zach túto skutočnosť vyjadril slovami: „Ostatne hnula výprava naše celým Slovenskom, a tým jest položen začátek k dílu, kteréž se samo bude dostavovati. Slováci přijdou málo po málu všichni k rozhodnému jednání... Slováci dokázali, že jsou hotovi, postavit se k nám k boji o vlastní slobodu.“⁸⁹

V čase septembrového povstania prebiehali prípravy na národnorevolučné vystúpenie Slovákov aj mimo oblasti pôsobenia výpravy. Dochádzalo k nim v Liptove, na Orave,

⁸⁷ŠKVARNA, D.: c. d., s. 244.

⁸⁸ZMERTICH, S.: Epizódy z čias hurbanovského povstania. In: GOLÁŇ, K.: Rok 1848 v pamätiach súčasníkov. Bratislava 1951, s. 203.

⁸⁹RAPANT, D.: c. d., dok. č. 433, s. 533-534.

v Turci, vo Zvolenskej, Hontianskej, Tekovskej a Šariskej stolici. Výraznú črtu nadobudli najmä v severných oblastiach Gemera a na Horehroní, kde došlo aj k pokusu o prípravu dobrovoľníckych ozbrojených záloh a o koordináciu s ozbrojeným vystúpením na Myjave.

Politická a národnoagitačná činnosť v podjavorinskom kraji, ktorá spočívala vo vyhlásení národno-sociálnych požiadaviek slovenského ľudu a samostatnosti slovenského národa, cez odstraňovanie maďarskej správy až po organizovanie ozbrojeného ľudového povstania, mala okrem iného hlboký historický dosah. Štúr to vyjadril stručne takto: „Ten národ nezahyne! Naším povstaním dali sme mu, národu tak dlouho bezdejinnému, dej a to jest největší mravní působení.“ A pripojil prispôsobený citát z Miczkiewiczovej *Ódy na mladosť*: „To prvý stupeň k zámku slávy“.⁹⁰

Septembrová výprava bola heroickým pokusom o samostatné ozbrojené vystúpenie za vydobytie národných, sociálnych a demokratických práv vlastnou silou a prostriedkami, ktoré mala mladá slovenská generácia, dotknutá pohnutými udalosťami doby k dispozícii. Predstavitelia národného pohybu vystúpili s jasným demokratickým, protifeudálnym národným programom, vytýčili hlavné ciele a programové postuláty smerovania slovenského politického života, čo v nemalej miere poznačilo ďalší vývin národnej politiky. Vytvorenie SNR ako najvyššieho orgánu na povstaleckom území, ktorý plnil aj úlohu dočasnej vlády, kladenie základov národnej správy a moci boli príkladom aj pre neskoršie historické rozhodnutia predstaviteľov slovenskej society v roku 1918.

Aj keď septembrová výprava nespĺnila pôvodné očakávania štúrovcov, bola pre ďalší rozvoj slovenského národného života dôležitým uholným kameňom. Prvýkrát v novodobých dejinách pod ideovým a z veľkej časti aj vojenským vedením príslušníkov vlastného národa sa zhromaždil slovenský ľud, utvoril samostatné vojenské oddiely a dokázal svoje odhodlanie aj so zbraňou v ruke bojovať za svoje ideály, za realizáciu samobytnosti a za prehĺbenie demokratických premien. Toto krédo zostalo hybným momentom činnosti slovenských dobrovoľníckych zborov, aj keď druhá a tretia výprava boli už súčasťou vojenských akcií pravidelnej cisárskej armády, a pod vplyvom zámerov politiky Viedne a rakúskych generálov sa priestor pre národnú činnosť neustále zužoval.

Tradiície povstania tvorili jeden z hlavných pilierov národnoemancipačných snáh a dôležitý podporný faktor v argumentačnej báze predstaviteľov národného živote pri domáhaní sa uznania národnej individuality a s ňou súvisiacich národných práv, vrátane národnej autonómie, až do rozpadu Rakúsko-Uhorska. Historické udalosti viažuce sa k septembrovej výprave slovenského dobrovoľníckeho zboru dnes tvoria jeden z najvýznamnejších zdrojov vojenských a bojových tradícií našej armády.

V. DANGL: ZU MILITÄRISCHEN ASPEKTEN DES SEPTEMBERFELDZUGES VON 1848

Als Aufgabe hat sich der Verfasser eine durch Analyse von militärischem Bereitsein zu leistende Bewertung von Möglichkeiten und Verlauf des im September 1848 hervorgegangenen Feldzuges slowakischer Freiwilliger gestellt. Anhand von Analyse zeitgemäßer Quellen und Fachliteratur weißt er darauf hin, daß es bereits selbst bei der realisierten Anwerbung zu manchen Mängeln gekommen war, die einen mißgünstigen Einfluß auf die Zusammensetzung des Freiwilligenkorps, vor allem auf dessen Kampf- und Moralwert, ausübten. Der Verfasser verfolgt zahlreiche Beschaffenheiten und die mit heranwachsendem Zustrom der Freiwilligen auf eigenem Boden parallel zum Ausdruck kommenden Probleme, die Einfluß nicht nur auf die während des Aufstandes bestehende materiell-technische Grundlage, die Zusammensetzung und Gestaltung des Korps, sondern ebenfalls auf dessen Kampffähigkeit und -Taktik hatten. Er befaßt sich mit den Problemen, die mit der Ausstattung und Ausrüstung der Freiwilligen, Versorgung, mangelhafter Abriechung, interner Gestaltungsstruktur des Freiwilligen- und Offizierkorps, Selbstzucht und weiteren militärischen Aspekten des Septemberaufstandes zusammenhängt haben. Er stellt fest, daß das Freiwilligenheer als eine revolutionäre Wehrmacht auftrat, die sich ihres natürlichen volksweisen Kampfes und einer aus diesem hervorgehenden Taktik im Kampfverlaufe anwendete. Diese beruhte vor allem in einer Offensive in größeren Gruppen, je

⁹⁰Listy Ľudovíta Štúra II. 1844-1855. Bratislava 1956, list č. 285 adresovaný Mariane Božene Staňkovej, s. 194.

nach Umständen und Möglichkeiten nach einer mehrseitigen Umklammerung des Feindes. Diese Taktik war durch die eigene Zusammensetzung des Korps, geringe Abrichtung jedoch auch durch psychologische Bedingungen erzwungen worden. In einem bergigen Terrain fand diese Taktik eine gute Anwendung, allerdings in einem weniger geschützten, namentlich hügellosen Gebiet waren die unzureichlich abgerichteten und schlecht ausgerüsteten Aufständlertruppen gegenüber dem besonders auf die Feuerkraft der Schießwaffen rechnenden kaiserlichen Heer stark verletzbar. Ein Versuch nach Durchsetzung einer Kampfweise gemäß dem klassischen zeitgemäßen Modell schlug allerdings im Kampfe zu Senitz wegen Zeitkürze fehl.

In einem weiteren Teil beschreibt der Verfasser den Kampfverlauf und beurteilt Qualität und Stärke der kaiserlich-königlichen Truppen und der ungarischen Nationalgarden, mit denen die slowakischen Freiwilligen in einzelnen Kämpfen zusammengestoßen sind. Man kommt zu einer Schlußfolgerung, daß die größte Spalte in die militärischen Pläne des Slowakischen Nationalrates vor allem durch die feindliche Stellungnahme des kaiserlich-königlichen Heeres - wessenseits man sich schlimmstenfalls eine neutrale Stellung erwartet hätte - eingesetzt wurde. Weiters besteht hier die Tatsache, daß es trotz ursprünglicher Erwartungen nicht gelang, auf eigenem Boden ein genug starkes, erforderlichermaßen abgerichtetes und ausgerüstetes massenweises Heer zu bilden, und die Tatsache, daß die Feldzugführung ihren am 22. September 1848 in der Schlacht zu Brezova errungenen Sieg für einen weiteren Ansturm und Erweiterung ihrer Operationsbasis nicht ausnutzte, obwohl es günstige Bedingungen dazu gegeben hatte. Außerdem leisteten hier ihren Einfluß auch die ungarische Propaganda, die obenerwähnten Mängel im Ausrüstungs- und Abrichtungsbereiche und in anderen Bereichen wie auch vor allem die ausweichende Politik des kaiserlichen Hofes und das Monarchendekret aus dem 25. September 1848, von dem die slowakische Bewegung de facto abseits des Gesetzes gestellt wurde. Der Verfasser hebt auch mehrere Faktoren hervor, die einen militärweise qualifizierten und wertvollen Zutritt der Korpsführung bezeugen und kommt zu einem Schluß - zu dem auch der bedeutendste Experte der untersuchten Periode D. Rapant gekommen ist - daß der Septemberfeldzug qualitätsgemäß besser in seinem politischen und volksbewußtseinsweckenden Aspekt als von der militärischen Seite vorbereitet wurde.

In den Schlußpassagen wertet der Verfasser die Bedeutung des Septemberaufstandes, der in unserer Geschichte als erste selbstständige bewaffnete Bewegung der Slowaken gilt. Unter ideologischer und größtenteils auch militärischer Führung der eigenen Nation schuf das slowakische Volk selbstständige Truppen und bewies seine Entschlossenheit ja selbst mit bewaffneter Hand für seine Ideale, für Umsetzung seiner Selbstständigkeit und Vertiefung demokratischer Änderungen zu kämpfen.

HLAVNÉ POLITICKO-DIPLOMATICKÉ A VOJENSKÉ DISPOZÍCIE PRI UTVÁRANÍ HRANÍC SLOVENSKA V ROKOCH 1918–1919 (PRVÁ ČASŤ)

MARIÁN HRONSKÝ

HRONSKÝ, M.: Main political, diplomatic and military dispositions prevailing during the process of constitution of the borderlines of Slovakia in 1918–1919 (Part I.)
Vojenská história, 2, 3, 1998, pp 29–46 Bratislava.

In a wider context, the survey deals with the peace period after the end of World War I and as far the highly complex process of constitution of the borderlines of Slovakia in the period between 1918 and 1919 is concerned, it is limited only to a partial treatment of the entire matter. The survey is marked by an analytical character, whereby the conclusions made by the author are based on the evaluation of abundant primary sources of domestic provenience, not forgetting the close correlation between Czechoslovakia in the process of formation and the superpowers of the Alliance, which played a decisive role. The process of constitution of the borderlines of Slovakia is seen to be the key-element, indispensable for determination and the definition of the Slovak territory. The survey provides a global view on how decisions taken on the political and diplomatic level were translated into the actual realization of such decisions on the military level. Therefore the military aspect is in this survey a dominating one, showing the effort to get the territory of Slovakia under military control in order to fit Slovakia definitely as integral part into the framework of a new state.

Political and military history. Slovakia, the short peace period after the end of World War I and the military occupation of the territory of Slovakia by military units of the Czechoslovak army (November 1918 - January 1919).

Military History. Slovakia. Process of constitution of the borderlines of Slovakia in the period between 1918 and 1919.

Na jeseň 1918 sa prvá svetová vojna dostala do konečnej fázy. Dňa 3. novembra 1918 Rakúsko-Uhorsko pri Padove požiadalo Dohodu o mier a 11. novembra 1918 podpísali prímerie aj Nemecko a Dohoda, ktoré znamenalo koniec vojny aj na západnom fronte. Znepríatelený svet vstúpil do zložitého prechodného obdobia prímeria, ktoré mala ukončiť s napätím očakávaná mierová konferencia v Paríži. Až ona mala pomocou mierových zmlúv s konečnou platnosťou rozhodnúť o povojnovom usporiadaní sveta a aj o základných medzinárodnopolitických otázkach nového usporiadania Európy. Všetky kroky uskutočnené v tejto oblasti v čase prímeria nemali prejudikovať rozhodnutie mierovej konferencie – mali iba charakter provizória. Mohli sa uskutočniť iba so súhlasom najvyššieho velenia dohodových armád vo Francúzsku na čele s maršalom Ferdinandom Fochom, ktoré prostredníctvom spojeneckých vojsk a vojenských misií Dohody dohliadalo na územiach porazených štátov na dodržiavanie podmienok prímeria.

Zložitosť tohto prechodného obdobia ešte viac komplikovala neprehľadná medzinárodná situácia na konci prvej svetovej vojny, a to aj napriek presvedčivému víťazstvu Dohody. Hoci bola dominantným politickým zoskupením, bolševická revolúcia v Rusku oslabil jej pozície na východe Európy. Zároveň situácia po porážke ústredných mocností určila aj v strednej Európe novú, výraznú hranicu. Bola to hranica víťazov a porazených, hranica štátov orientovaných na pripravovaný versailleský systém mierových zmlúv a štátov, ktoré boli odporcami tohto nového usporiadania Európy. Pritom najmä v porazených krajinách sa vytvoril dosť široký priestor pre radikálne bolševické prúdy, ktoré čerpali silu a sebavedomie z udalostí v sovietskom Rusku. Práve v strednej Európe sa výrazne pocíťovala strata predchádzajúceho dominantného nemeckého vplyvu. Z ústupu Nemecka z tohto priestoru vyplývala i mocenská dezintegrácia, keďže dočasné mocenské vákuum tu ako garant mali nahradiť víťazné dohodové veľmoci – Západ. Dohoda sa však ešte nestačila presadiť vojensky a hospodársky. Do určitej miery sa presadila iba politicky. V porazenom Nemecku pokračovala mimoriadne krízová situácia a takmer reťazové výbuchy nespokojností. Obavy z výsledkov mierovej konfe-

rencie prispievali k radikalizácii situácie tým viac, ako sa približoval rozhodujúci okamih podpísania versailleskej mierovej zmluvy.¹

Okrem toho priestor stredovýchodnej Európy sa začínal partikularizovať do radu nástupníckych štátov. Prítom v procese ich konkrétneho tvorenia, v procese formovania ich hraníc, dochádzalo aj medzi nimi ku konfliktom nielen v diplomatickej, ale tiež vo vojenskej rovine, pričom rozhodujúcu úlohu arbitra si ponechávali víťazné veľmoci Dohody. Lenže aj medzi nimi dochádzalo k súpereniu a sporom. Začal sa tu postupne prejavovať diferencovaný prístup k povojnovému usporiadaniu sveta, najprv medzi USA a európskymi predstaviteľmi Dohody, neskôr medzi Francúzskom, Anglickom a Talianskom.

Vnútri dohodovej aliancie s väčšou–menšou intenzitou v pozadí, pôsobilo aj isté napätie medzi politickým a vojenským vedením Dohody. Vojaci, ktorí sa po krachu diplomacie na začiatku vojny dostali k slovu, po vojenskom víťazstve veľmi ochotne odovzdávali svoje výnimočné postavenie späť politikom a diplomatom. Tým viac, že i po porážke centrálnych mocností situácia v Európe zostala po vojenskej a bezpečnostnej stránke ešte veľmi komplikovaná a nebezpečná. Ich nevôľu a isté obavy vzbudzovala aj nejednotnosť, ťažkopádnosť a pribúdajúce rozpory medzi vedúcimi politickými predstaviteľmi Dohody, čo našlo svoj odraz v neustálom predlžovaní mierových rokovaní a tým aj obdobia provizória – prímeria. Ved' napríklad len prímerie s Nemeckom, uzavreté pôvodne na 30 dní, muselo byť viackrát predĺžené.

Po otvorení Parížskej mierovej konferencie 18. januára 1919 sa toto naznačené napätie premietalo najmä v istých názorových rozdieloch Fochovho štábu s hlavným politickým vedením konferencie reprezentovaným Najvyššou radou, ktoré sa však začalo už skôr. V podstate tu stále išlo o spor uprednostnenia vojenského alebo politického, resp. diplomatického prístupu k riešeniu niektorých mocenskopolitických a bezpečnostných problémov. Prítom politické vedenie Dohody len s istými ťažkosťami začalo presadzovať diplomatické riešenia pred vojenským riešením, respektíve klásť dôraz na to, aby vojenské kroky nepredchádzali, teda neprejudikovali politické rozhodnutia závislé od zhodnotenia diplomatických krokov. Napokon existencia istého napätia medzi vedúcimi vojenskými a politickými predstaviteľmi Dohody zohrala svoju úlohu aj pri riešení otázky Slovenska na konci prvej svetovej vojny.

Štátoprávnymi aktmi pražského Národného výboru 28. októbra a Martinskou deklaráciou 30. októbra 1918 vznikol de jure samostatný česko–slovenský štát. To však vôbec neznamenalo, že tým sa završil aj cezvojnový zápas slovenského a českého národa za vytvorenie spoločenského štátu, že na konci októbra 1918 už tento štát existoval de facto. Jeho faktické utváranie bolo dlhodobejším a zložitejším procesom, najmä pokiaľ išlo o Slovensko, ktorého sa aj nová maďarská Károlyiho vláda nehodlala dobrovoľne vzdať a trvala na integrite Uhorska. Slovensko síce dobrovoľne opustilo rámec bývalého Uhorska, ale jeho územie sa len postupne začleňovalo do nového štátneho celku cestou vojenského obsadzovania jednotkami domáceho a zahraničného česko–slovenského vojska (ďalej čs. vojsko). Už v tomto prechodnom období sa stalo bojiskom i predmetom diplomatických rokovaní. Prítom otázka hraníc Slovenska a ich vojenského zabezpečenia sa stala jedným z prvoradých problémov tohto zložitého procesu.

Slovensko vo svojej histórii postrádalo jednotnejšie etnické, geografické alebo administratívne vymedzenie v rámci bývalého Uhorska. Jeho severnú hranicu s Poľskom síce stlesňovala v podstate tisícročie stabilná historická uhorsko–haličská hranica s vencom pohorí Tatier a Karpát, lenže najväčším problémom sa stalo vymedzenie južnej hranice s Maďarskom, pričom aj nad otázkou Podkarpatskej Rusi visel na konci vojny otáznik. Južná a východná hranica Slovenska existovala dovtedy iba v predstavách, respektíve prácach vzdelancov, v kto-

¹ Podrobnejšie pozri KOVÁČ, D.: Medzinárodné súvislosti boľševického vpádu na Slovensko. In: Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994. Martin 1996, s. 56–57.

ých sa uvažovalo o etnicko-demografickom, resp. geografickom ohraničení novej slovenskej provincie, či slovenského Okolia v rámci habsburskej monarchie. Cez prvú svetovú vojnu sa už v zahraničí objavili aj prvé návrhy územia plánovaného česko-slovenského štátu z pera vedúcich predstaviteľov čs. zahraničného odboja, ale v okamihu jeho vzniku neboli v Česku či na Slovensku ešte širšej verejnosti známe. Predstavy a vedomosti českej verejnosti o Slovensku boli veľmi skromné a hmlisté. Národne uvedomelá časť slovenskej spoločnosti ponímala historické teritórium Slovenska v súlade s tradíciou, ktorá žila v národe. V našom prípade to predstavoval určitý geografický a geopolitický celok „od Tatier k Dunaju“ alebo „od Prešporka po Užhorod“ – ako sa adresne hovorilo aj v Ohlase Slovenskej národnej rady z 8. novembra 1918 k bratom Slovákom.²

Nie inak vnímala územie Slovenska aj dočasná slovenská vláda na čele s Vavrom Šrobárom, ktorá 4. novembra 1918 dorazila na moravsko-slovenské hranice a bez vedomia SNR, ale so súhlasom pražského Národného výboru sa rozhodla oficiálne začať obsadzovať Slovensko pod heslom – „Kto naň prvý položí ruku – toho bude“.³ O vojenských prípravách tejto obsadzovacej akcie približne 90 – 120 českých četníkov a vojakov v Prahe ťažko hovoriť. Ako napísal 15. 11. 1918 ministerský predseda dr. Karel Kramář do Paríža dr. Eduardovi Benešovi: „Naši páni se dali trochu unéstí prvním nadšením a když Maďaři utíkali ze Slovenska, obsadili opuštěné kraje hrstkou vojáků a četníků.“⁴ Člen dočasnej slovenskej vlády Ivan Dérer však pri interpelácii slovenských poslancov na prvom zasadnutí Revolučného národného zhromaždenia 14. 11. 1919 podal k politickým okolnostiam tohto kroku podrobnejšie vysvetlenie v Memorande. Vychádzalo z vytvorenia SNR a prijatia Martinskej deklarácie, podľa ktorej „Slovensko cíti sa byť čiastkou nového medzinárodnoprávného útvaru štátu československého“. Hneď v jeho 1. bode sa zdôrazňovalo, že táto „...Deklarácia slovenských zástupcov mala na Slovensku následky revolučné. Hnev slovenského ľudu elementárnou silou obrátil sa proti doterajším predstaviteľom maď. štátnej myšlienky. V mnohých okresoch boli maďarské úrady od ľudu zosadené a odohnané a ešte i stáletý predstaviteľ maďarskej štátnosti a pánstva nad slovenským ľudom, maďarská žandarmeria všade vyklidnila Slovensko. I mnohí železniční úradníci poutekali a poniektoré stanice ostali bez personálu. Na iných miestach zase bývalé maďarské úrady podvolili sa vôle ľudu a složili sľub vernosti československému štátu. – Vôľa slovenského ľudu shodiť maďarské jarmo a pripojiť sa k bratom Čechom vyjavila sa teda nielen v deklarácii jeho zástupcov, ale aj v elementárnych násilných činoch samého ľudu proti predstaviteľom maďarského štátu.“

2. Následok úteku maďarských úradov bola však aj úplná anarchia. Aby tejto anarchii učinенý bol koniec, utvorila sa 4. novembra z na hranici prítomných členov Slovenskej Národnej Rady... »československá dočasná vláda na Slovensku«. Táto, zo Slovákov pozostávajúca dočasná vláda ihneď podriadila si celú na Slovensku na ten čas náhodne sa nachádzajúcu brannú moc, pomocou ktorej bola anarchia odstránená a verejný poriadok zase uvedený. Na všetkých takýmto spôsobom oslobodených častiach Slovenska panuje už úplný klid a poriadok. Dočasná vláda zariadila sa predbežne so sídlom v Skalici.“⁵

Túto „náhodou“ na Slovensku sa nachádzajúcu brannú moc predstavovala stotina slovenských vojakov lučeneckého 25. pešieho pluku, ktorá sa z talianskeho frontu vracala cez České Budějovice na Slovensko a 5. novembra 1918 sa na slovensko-moravských hraniciach dobrovoľne pripojila k oddielu dočasnej slovenskej vlády. Patrila sem aj stotina českého 25. streleckého pluku pod velením nadporučíka A. Ripku, ktorá na žiadosť miestneho národného výboru v Hodoníne už 1. novembra 1918 obsadila Holíč a potom živelne pokračovala

²Slovenský národný archív, Bratislava (ďalej SNA), fond Matúš Dula, kart. 9, IV b/3, inv. č. 234/9.

³Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: K otázke účasti slovenských dobrovoľníkov na obsadzovaní Slovenska československým vojskom (november 1918 – marec 1919). Historický časopis, XX, 4, 1972, s. 543–544.

⁴BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce, díl III. – Dokumenty. Praha 1928, s. 502.

⁵SNA, fond Klub slovenských poslancov (KSP), kart. 1, nov. 1918 – neprezent

d'alej. 2. novembra obsadila naftové pramene v Gbeloch, 4. novembra vstúpila do Malaciek a posilnená postupovala k Bratislave, kde obsadila stanicu Zohor a Devínske jazero. Na d'alší postup však už nemala síl a napokon 8. novembra 1918 dohodol nadporučík Ripka s maďarskými vojenskými parlamentármi z Bratislavy provizórnu demarkačnú čiaru, ktorá sa tiahla od Devínskej Novej Vsi cez Malínsky vrch na kótu 524 v Malých Karpatoch. V procese obsadzovania Slovenska a utvárania jeho hraníc išlo vôbec o prvú lokálnu dohodu medzi miestnymi vojenskými autoritami z česko-slovenskej a maďarskej strany, ktorá sa dodržiavala až do konca decembra 1918, keď ju porušil čs. 33. legionársky pluk z Talianska pri svojom postupe na Bratislavu.⁶

Keď sa 31. októbra 1918 v Budapešti chopila moci nová maďarská Károlyiho vláda, jej prvoradým úsilím vo vnútro politickej oblasti bolo zaviesť všade pokoj a poriadok a zamedziť uvoľňovaniu nemaďarských národov a národností z mocenských sfér bývalého Uhorska. V zahraničnopolitickej oblasti sa Károlyi najskôr usiloval zabrániť možnému postupu východnej dohodovej armády do Uhorska a zabezpečiť krajine integritu. Hodlal samostatne, bez ohľadu na spojenecké Rakúsko a Nemecko, uzavrieť v mene Uhorska prímerie, čím chcel zvýrazniť svoj dištanc od hlavných vinníkov vojny a presvedčiť víťaznú Dohodu, že jeho vláda už reprezentuje demokratickú krajinu, ktorá nemôže niesť ťažké dôsledky za horlivú vojnovú politiku predchádzajúcich vlád, ktorých predstavitelia opustili politickú scénu. V Belehrade sa mu podarilo 7. novembra 1918 započat' s veliteľom východnej dohodovej armády francúzskym generálom Franchetom d'Esperey rokovanie o prímerí. Potom v najpálčivejšom 17. bode podmienok prímeria, v ktorom sa konštatovalo, že Dohoda nebude zasahovať do vnútorných záležitostí krajiny, ale v prípade, že dôjde k nepokojom a Maďari budú prenasledovať iné národy, prevezme Dohoda aj administratívu, podarilo sa mu obmäkčiť politicky málo prezieravého generála a zmierniť 17. bod do znenia: „Dohoda nezamieša sa do vnútornej administratívy Uhorska.“⁷ Dokonca generál prisľúbil zaslať do Versailles Károlyiho telegram, v ktorom sa vyhlasovalo, že maďarská vláda podpíše prímerie, ak Dohoda zaručí do mierovej konferencie integritu Uhorska.⁸

Na túto trüfalú požiadavku maďarskej vlády dostal generál Franchet d'Esperey a jeho prostredníctvom aj Károlyi z Paríža ráznu odpoveď už 10. novembra 1918 od francúzskeho ministerského predsedu G. Clemenceua: „Prosím Vás, aby ste s gr. Károlyim vyjednávali len o vojenskej otázke, s vylúčením všetkých ostatných otázok. To je konečná smernica. Clemenceau.“⁹ Víťazná Dohoda totiž z princípu, aby mala ľahšiu pozíciu voči porazeným Nemcom i Maďarom na mierovej konferencii, neuznávala ani novú maďarskú vládu. Pokladala ju iba za lokálnu autoritu, ktorá môže rokovať iba s miestnou vojenskou autoritou Dohody (v tomto prípade s velením východnej dohodovej armády) výlučne o vojenských otázkach týkajúcich sa vykonania armistice (prímeria). Preto politické vedenie Dohody kategoricky odmietlo viazať vojenské otázky prímeria s politickou požiadavkou zabezpečenia integrity Uhorska do mierovej konferencie. Prímerie z Belehradu malo pôvodne iba napomôcť uplatniť vojenské atribúty prímeria Dohody s Rakúsko-Uhorskom na balkánskom fronte. Predstavovalo vlastne vojenskú konvenciu uzavretú s Uhorskom¹⁰ a vôbec neprejudikovalo d'alšie rozhodnutia Spojencov na iných frontoch.

Dohoda však takto precizovala oficiálny výklad belehradskej vojenskej konvencie až o pár týždňov neskôr – najskôr v diplomatickej a potom aj vo vojensko-diplomatickej ro-

⁶Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: Priebeh vojenského obsadzovania Slovenska československým vojskom od novembra 1918 do januára 1919. *Historický časopis*, 32, 5, 1984, s. 735, 754–755.

⁷HOUDEK, F.: Kapitúlačia Maďarov v roku 1918. Bratislava 1928, s. 42.

⁸Tamže, s. 33.

⁹Világ, 12. 11. 1918.

¹⁰Takto je belehradské prímerie kvalifikované aj v Trianonskej mierovej zmluve.

vine.¹¹ No v ústupčivosti generála Francheta d'Esperey treba tiež vidieť, že prednostne sledoval záujmy Dohody vo vojenskej oblasti. Najmä vzhľadom na pohyb vtedy stále ozbrojenej Mackensenovej armády v Uhorsku, ktorá sa sťahovala z Rumunska a do 11. novembra 1918 ešte nekapitulovala. Podobne i starosť zabezpečiť pomocou maďarskej administratívy nerušené zásobovanie východnej armády Dohody a zachovať komunikácie. To však nič nemení na skutočnosti, že išlo o chybný a politicky neprezieravý krok, lebo citovaný 17. bod prímeria zostal pri podpise dohody o prímerí 13. novembra 1918 v Belehrade nezmenený. V jeho pozadí znovu stálo už naznačené napätie medzi vojenským a politickým vedením víťaznej Dohody. Veľmi výstižne na to poukázal česko-slovenský minister zahraničných vecí Edvard Beneš v dôvernej správe ministerskému predsedovi Karlovi Kramářovi z Paríža 27. 11. 1918: „Nastal zde rozpor dosti značný mezi ministerstvem zahraničních věcí a vojenským vedením a ministerstvem války. Ministerstvo války a nejvyšší velení totiž uzavřelo armistice s Károlyim prostřednictvím Franchet d'Esperey, ačkoli k tomu nebylo oprávněno a způsobem, který právě je neudržitelným. Stalo se to proti vůli Pichonově (francúzský minister zahraničních věcí – pozn. M.H.) a druhých... Z toho pošly chyby.“¹² To citeľne poznačilo aj riešenie slovenskej otázky v domácom i medzinárodnom kontexte, lebo 17. bod prímeria z Belehradu, ktorý prekážal národnooslobodzovaciemu pohybu nemaďarských národov a národností bývalého Uhorska, spôsobil mnoho komplikácií vinou jeho rozdielneho výkladu – osobitne zo strany maďarskej vlády.

V prvej línii bol Károlyiho výklad 17. bodu belehradského prímeria zameraný proti uplatneniu suverenity samostatného česko-slovenského štátu na území Slovenska – proti jeho obsadzovaniu jednotkami domáceho čs. vojska. Medzitým totiž tieto jednotky obsadili podstatnú časť západného Slovenska a na Považí obsadili Trenčín, Žilinu, Vrútky i Martin a dostali sa až k Turanom. Ešte 11. novembra 1918 vydal Károlyi proklamáciu proti českej „invázii“ a „okupácii“ a v polovici novembra 1918 zakročil na Slovensku ozbrojenou mocou. Prítom jednotky čs. vojska boli na najdôležitejších miestach prinútené ustúpiť a obsadené územie, ktoré zostalo pod ich kontrolou, pozostávalo v podstate len z úzkeho pásma považského údolia medzi Veľkou Bytčou a Novým Mestom nad Váhom a z juhozápadného výbežku Slovenska bez Trnavy a Bratislavy.¹³

Tento vojenský zákrok maďarskej vlády, ktorá na Slovensku už nebola doma, vyvolal horúčkovitú diplomatickú aktivitu česko-slovenskej strany, pričom hlavným cieľom bolo dosiahnuť urýchlené odvolanie maďarských vojsk zo Slovenska a vymedziť jeho provizórnu južnú hranicu – demarkačnú čiaru s Maďarskom. V nasledujúcich parížskych rokovaniach s predstaviteľmi Dohody E. Beneš ťažil predovšetkým z toho, že dohodové veľmoci uznali česko-slovenskú samostatnosť a čs. dočasnú vládu v Paríži ešte pred prevratom. Najskôr sa mu podarilo získať nesúhlas francúzskej vlády s maďarským výkladom belehradského prímeria a vojenským postupom na Slovensku. Tá (minister zahraničia S. Pichon v dohode s maršalom F. Fochom) na návrh čs. strany potom určila 25. novembra 1918 aj demarkačnú čiaru s Maďarskom.¹⁴ O priaznivých výsledkoch svojho úsilia Beneš s istým zadostučinením dôvernou cestou informoval a inštruoval K. Kramára v Prahe najmä v listoch z 27. a 28. novembra 1918.

¹¹Tieto kroky víťaznej Dohody sa podrobnejšie analyzujú v nasledujúcich častiach štúdie. Aj v tejto súvislosti však treba povedať, že napríklad veliteľstvo východnej dohodovej armády, ktoré konkrétne uzavrelo belehradskú dohodu o prímerí s Károlyim, oficiálne precizovalo spomínané stanovisko až začiatkom druhej dekády januára 1919, čo Česko-slovenská vojenská komisia v Budapešti oznámila VVVS v Kroměříži 15. 1. 1919. Pozri Vojenský historický archív (ďalej VHA), Trnava, Vrchné veliteľstvo čs. vojsk na Slovensku (ďalej VVVS), 1918–1919, príř. č. neg. 30, spis č. 51/8–1919.

¹²BENEŠ, E.: c. d., s. 517–518.

¹³Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: Priebeh vojenského obsadzovania..., c. d., s. 736–741; HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska 1914–1939 IV. zv. Bratislava 1996, s. 96–98.

¹⁴V dobových prameňoch (najmä vojenského charakteru) označuje sa ako demarkačná línia z 25. novembra 1918. V podstate bola totožná s tzv. Pichonovou demarkačnou čiarou, ktorú 21. decembra 1918 oficiálne zverejnila nóta francúzskej vlády a ktorú 24. decembra 1918 tlmočil maďarskej vláde pplk. F. Vix v Budapešti.

Informácie a dispozície obsiahnuté v týchto listoch Beneš rozdelil na verejné a dôverné. Pri verejných dokonca žiadal: „Prosím, verejnosti sdéľte to ve formě následující: Na zakročení dra Beneše bylo dojednáno způsobem všechny pochybnosti vylučujícím:

- a) že Károlyi vykládal příměří způsobem nepřístupným a nesprávným,
- b) že příměřím tím nebyla nijak uznána integrita Uher a s Károlyim nejednalo se vůbec jako uznáním a právně oprávněným reprezentantem Uher,
- c) že platné a závazné je usnesení ve Versailles, ohledně bývalého Rakousko-Uherska,
- d) že spojenci uznali stát československý a tím fakticky i právně neexistuje integrita Uher.

Ostatně Spojenci vůbec nijak dosud neuznali stát a vládu maďarskou.

To prosím sdéľte i veřejně, ale je lépe nedéľat s tím mnoho rámusu a s Károlyim vůbec nejednat. Je třeba uklidnit naše lidi a Slováky, aby viděli, že jsme se zastali hned našich práv a že jsme to vyhráli na celé čáře.“¹⁵

Ešte obsažnejšie boli informácie a dispozície dôverného a prísne dôverného charakteru. Okrem toho, že v nich Beneš opisuje pozadie náročnosti a zložitosti svojho diplomatického úsilia, ozrejmoval Kramářovi, že Francúzsko teraz koná v mene Spojencov a že z Paríža priložená „část dopisu s telegramom generála Franchet d'Esperey týka se věcí následujících, jež vůbec nesmějí do veřejnosti a které sdéľte prosím jen kabinetu:

- 1) Bylo telegrafováno, že příměří nemá právní ceny a že Károlyi není uznán jako reprezentant ani Uher, ani státu maďarského, jenž pro Spojence ještě neexistuje.
- 2) Bylo telegrafováno, aby Maďaři hned vyklidili území následující: Karpaty – řeka Morava – Prešpurk – Dunaj až k Ipole¹⁶ – k Rim. Sobotě, od Rim. Soboty ke vtoku Ungu¹⁷ do Beregu¹⁸ a odtud po Ungu až ke Karpatům. To zatím není prejudic pro jednání mírové, to je jen co Spojenci uznávají za naprosto »incontestable« svým telegramem, odtud Maďaři musí pryč a to my hned musíme obsadit...“¹⁹

Teda prvé provizórne rozhraničenie územia Slovenska s Maďarskom bolo už koncom novembra 1918 na svete, aj keď zatiaľ iba v polohe prísne dôverného preliminára, s ktorým bola maďarská vláda oficiálne oboznámená až o mesiac neskôr vo forme tzv. Pichonovej demarkačnej čiary. Informovaný E. Beneš však mohol už v citovanom liste K. Kramářovi dať čs. vláde nasledujúce politické dispozície: „Prosím Vás, hleďte »via facti«, bez rámusu tyto krajiny obsadit, jakmile přijde první naše vojsko (myslel tým čs. légie z Talianska – pozn. M.H.). Zde rozhoduje fait accompli provedený bez hluku, boje a ovládnutí situace. Právo nám nyní k tomu dali... O tomto tudíž nedávat do veřejnosti nic.“²⁰

Nič o týchto dôverných dispozíciách E. Beneša nevedel ani čs. vyslanec v Budapešti dr. Milan Hodža, ktorý sa na prelome novembra a decembra 1918 tiež usiloval dosiahnuť okamžité odvolanie maďarského vojska z územia Slovenska a k svojim budapeštianskym rokovaniam prizval aj zástupcov martinskej Slovenskej národnej rady. Zároveň urgoval u šéfa vojenskej misie Dohody v Budapešti pplk. F. Vixa a čs. ministra zahraničných vecí E. Beneša, aby toto odvolanie urýchlene presadili v Paríži.²¹ Celkom zákonite tu však ako prvoradý problém znovu vyvstávala otázka rozhraničenia územia Slovenska s Maďarskom. Jej absencia ešte výraznejšie vystúpila do popredia, keď sa 3. decembra 1918 v Budapešti stala známa nóta maršala F. Focha, v ktorej sa jednoznačne hovorilo: „... Československý stát byl od Spojenců uznán, a Spojenci uznali československé vojsko za spojenecké. Československý stát jest oprávně-

¹⁵BENEŠ, E.: c. d., s. 523. Porovnaj Národní listy, 5. 12. 1918, roč. 38, č. 149.

¹⁶Rieka Ipeľ.

¹⁷Rieka Uh.

¹⁸Skomolené „do Bodrogu“, správne má byť „do Laborca“.

¹⁹BENEŠ, E.: c. d., s. 524.

²⁰Tamže.

²¹Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava 1998, s. 113–126.

nĕn obsadiť slovenské území již z toho dôvodu, že československý stát jakož spojenecky bojující strana zúčastňuje se provádĕní přímĕří, jimž bylo stanoveno obsazení někdejší Rakousko-uherské monarchie. V důsledku toho jsem povĕřen vyzvatí uherskou vládou, aby bez odkladu odvolala své vojsko se slovenského území...²²

Milan Hodža, ktorý svoje budapešťianske rokovania koordinoval aj so šéfom vojenskej misie Dohody, hneď upozornil pplk. F. Vixa, že Fochova nóta neurčuje demarkačnú čiaru a aby si v tomto smere vyžiadal ďalšie inštrukcie z Paríža. Zároveň ihneď telegraficky a potom aj písomne žiadal E. Beneša v Paríži o zákrok,²³ aby Dohoda urýchlene vymedzila túto demarkačnú čiaru takto: „Prešpurk, pak dráha s Galantou a Novými Zámky, Komárno a břeh Dunaje k řece Ipelské Sahy (Ipolyság), Balážovy Ďarmoty (Balásza Gyarmat), Lúčenec, Šalgotarjan, Rimavská Sobota (Rimaszombat), Revúce (Nagyroce), Rožňava, s pruhem k jihu, Košice (Kassa) a jižně Košic přima čára k Čápu a Užhorodu.“²⁴

Vo Fochovej nóte z 3. decembra 1918 sa v podstate zrušil Károlyiho výklad 17. bodu belehradského prímeria, ale maďarská vláda sa nehodlala svojich politických zámerov so Slovenskom jednoducho vzdať. Záchranu začala hľadať v priet'ahoch odvolania maďarského vojska zo Slovenska, pričom využívala práve nedostatok Fochovej nóty v určení demarkačnej čiary. Jej argumentácia bola jednoduchá: Dohoda nám nariaďuje, aby sme vyprázdnilí Slovensko. Dobre, ale aké sú jeho hranice, keď ich nik nepozná?

V tejto situácii sa Hodža znovu iniciatívne chopil vyjednávania a nepoverený čs. vládou, podpísal v Budapešti 6. decembra 1918 s maďarským ministrom vojny Albertom Barthom dohodu o dočasnej demarkačnej čiare, ktorá bola pre čs. stranu neporovnateľne nevýhodnejšia, než akú sám navrhoval E. Benešovi presadiť v Paríži. Viedla od Devína na Pezinok, Sereď, Nové Zámky, Vráble, Kozárovce, Lešť, Lučenec, Smolník, dolinou od Gelnice na Margecany, údolím Hornádu, južnými hranicami Šariša a Zemplína na Trebišov, cez Sobrance k Humennému a dolinou Laborca k poľskej hranici.²⁵

Je fakt, že táto Hodžova dohoda o dočasnej demarkačnej čiare bola podpísaná s výslovnou výhradou, že „je platná jedine do tých čias, kým dôjdu nové inštrukcie týkajúce sa demarkačnej čiary z Paríža“. Ambiciózný M. Hodža však aj tak vysoko prekročil svoje kompetencie, lebo určiť demarkačnú čiaru medzi Slovenskom a Maďarskom nemala oprávnenie ani maďarská, ale ani česko-slovenská vláda – iba víťazná Dohoda v súlade s hlavným veliteľom spojeneckých vojsk maršalom F. Fochom. Okrem toho, čs. vláda budapešťianske rokovania M. Hodžu už 1. decembra 1918 dementovala. Lenže maďarská vláda, ktorá tušila, že rozhodnutie o demarkačnej čiare z Paríža bude pre ňu oveľa nepriaznivejšie, ako sa jej podarilo dohodnúť s Hodžom, začala ďalej vyvíjať úsilie, aby tzv. Hodžova demarkačná čiaru nadobudla definitívny charakter. Preto hneď vydala nariadenie, aby maďarské vojsko na území Slovenska ustúpilo až k Hodžovej demarkačnej čiare. Česko-slovenská strana, respektíve čs. vojsko na Slovensku, však túto demarkačnú čiaru nikdy neakceptovalo a nemuselo zohľadňovať.

Koncom novembra a začiatkom decembra 1918 už prebiehala druhá etapa obsadzovania územia Slovenska jednotkami domáceho čs. vojska. Táto etapa bola aj po vojenskej stránke organizovanejšia a úspešnejšia ako predchádzajúca. Vlastne jej prvoradou úlohou bolo odčiniť vojenský neúspech prvej etapy obsadením Považia po Žilinu a potom získať kontrolu nad údolím rieky Nitry. To sa jednotkám čs. vojska pod novým velením plk. Františka Schöbla v podstate podarilo realizovať do 10. decembra 1918.²⁶ Pritom skupinu F. Schöbla tvorilo iba domáce čs. vojsko zložené prevažne z českých a slovenských dobrovoľníkov. V smernici hlav-

²²BENEŠ, E.: c. d., zv. II. Praha 1935, s. 489. pozn.

²³Archív ministerstva zahraničných vecí Českej republiky (ďalej AMZV ČR), Archív E. Beneša, kartón 3, f. 5, b.č. 93/5.

²⁴Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918. Bratislava 1929, s. 65–66.

²⁵Tamže, s. 64–65.

²⁶Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: Priebeh vojenského obsadzovania..., c. d., s. 741–747.

ného veliteľstva čs. brannej moci v Prahe z 9. 12. 1918 sa hovorilo, že skupina plk. F. Schöbla má 8300 mužov a 5000 koní.²⁷ Zároveň treba povedať, že jedinou politickou i vojenskou dispozíciou, ktorú aj tomuto novému Veliteľstvu čs. vojsk na Slovensku dala Praha ešte v poslednej dekáde novembra 1918, bolo: „Obsadiť Slovensko – nic méně a nic více“ – konštatuje náčelník štábu tohto veliteľstva pplk. František Bartoš. A nie iba ako zaujímavosť treba dodať, že operujúcim jednotkám domáceho čs. vojska na Slovensku vtedy chýbala nejaká podrobnejšia mapa územia Slovenska.²⁸ Napokon, vo väčšom počte sa tieto dôležité pomôcky pre plánovanie vojenských operácií dostávali k jednotlivým veliteľstvám čs. jednotiek na Slovensku až v priebehu januára 1919.²⁹

Medzitým, začiatkom decembra 1918, sa na Ministerstve národnej obrany v Prahe zoznámili s potešujúcimi výsledkami už naznačených diplomatických úsilí. Informácie sem prichádzali dvoma cestami. Kuriérnou cestou z Paríža prišli prísne dôverné informácie a dispozície v citovaných listoch E. Beneša K. Kramářovi z 27. – 29. novembra 1918 o diplomatickom anulovaní Károlyiho výkladu belehradského prímeria, o oprávnení čs. vojska obsadiť Slovensko a o určení provizórnej demarkačnej čiary s Maďarskom zo dňa 25. 11. 1918. Druhou cestou cez Budapešť prišla oficiálna správa o Fochovej nóte z 3. 12. 1918, ktorú (na základe oznámu Milana Hodžu 4. 12. 1918 z Budapešti)³⁰ zaslal do Prahy čs. vyslanec Vlastimil Tusar z Viedne a 5. 12. 1918 o 17,30 h ju ako telefonickú správu z Prahy prevzalo aj Veliteľstvo čs. vojsk na Slovensku.³¹ To nepochybne veľmi povzbudzujúco pôsobilo na úspešnú realizáciu zámerov Schöblovej skupiny pri vojenskom osadzovaní Slovenska v prvej dekáde decembra 1918.

Práve preto, že v Prahe už v prvom týždni decembra 1918 poznali Benešovu dôvernú informáciu o provizórnej demarkačnej čiare s Maďarskom, jej absenciu v oficiálnej Fochovej nóte z 3. decembra nepocit'ovali tak akútne ako napríklad M. Hodža v Budapešti, respektíve slovenské obyvateľstvo, ktoré na vlastnej koži znášalo teror a krvavé represálie maďarského vojska na Slovensku. Slovensko malo jednoducho vydržať. Tým viac, že obsadenie naznačenej demarkačnej čiary Benešove dispozície jednoznačne prisudzovali čs. zahraničnému vojsku, ktoré sa ešte len pripravovalo na odchod do vlasti. I keď už 7. decembra 1918 Ústredné železničné veliteľstvo v Prahe oznamovalo Hlavnému vojenskému veliteľstvu v Prahe: „V najbližší době přibude českosloven. vojsko z Italie – jedna pěší divize, celkem asi 60 vlaků (transportů), 5 denně – do českoslov. území a to cestou přes TOBLACH – BĚLAK – LEOBEN – Sv. VALENTIN – GAISBACH – W. – Č. BUDĚJOVICE. Přijíždí v italských soupravách a bude přeloženo v Č. Budějovicích. Další cesta těchto transportů povede z Č. Budějovic přes Veselí Mez. – Jihlavu – Okříško – Brno...“³² Mali teda hneď smerovať na slovensko–moravské pomedzie, ale príchod legionárskeho zboru z Talianska do vlasti sa pretiahol na pár týždňov.

Dňa 7. decembra 1918 sa aj prezídium MNO v Prahe rozhodlo dôvernou cestou oboznámiť Hlavné veliteľstvo čs. brannej moci v Prahe s Benešovými informáciami a dispozíciami, v podstate v tom rozsahu a znení, ako sme to už citovali.³³ Z týchto Benešových informácií vychádzal aj záver ministra národnej obrany Václava Kľofáča vo forme nariadenia:

²⁷Vojenský historický archív (ďalej VHA), Praha, VS Schöbl 1918, kr. 1, prez. č. 3017, I. odb. etap.

²⁸Tamže, Sbíрка historických prací, relace Bartoše, F.: Historie našeho osvobození Slovenska.

²⁹VHA Tmava, VVVS 1918–1919, príř. č. neg. 30 – různé hlášení a o dodání generálních a iných máp Slovenska z januára 1919.

³⁰BENEŠ, E.: c. d., zv. II. Praha 1935, s. 490–491.

³¹VHA Praha, VS – Schöbl, kr. 1, prez. č. 2763/I odb. Fochova nóta z 3. decembra 1918 bola uverejnená aj v budapeštianskej tlači 4. – 5. decembra. Niekde aj s odpoveďou M. Károlyiho – napríklad v Neues Pester Journal, roč. 47, 5. 12. 1918.

³²VHA Tmava, VVVS, 1918–1919, príř. č. neg. 30., spis č.j. 1276/2.

³³Tamže, spis č. j. 2675 N.O. pres.

„Obsazení Slovenska nechť provedou co nejdříve právě z Itálie přijíždějící československé divize společně s československým vojskem dosud na Slovensku se nalézajícím.“³⁴

Na základě uvedených skutečností vydalo 9. decembra 1918 Hlavné veliteľstvo čs. brannej moci v Prahe ako dôverné obsiahle Direktívy pro obsazení Slovenska pod prez. čísлом 2964/I odb. spracované v 12 bodoch a podpísané hlavným veliteľom podmaršalom Jánom Divišom.³⁵ Konkrétne sa v nich prednostne nariaďovalo:

„1/ Obsazení Slovenska bude provedeno pod vel. vrchn. veliteľství v Praze čs. národním sborem z Itálie a skupinou plk. Schöbla na Slovensku – obě skupiny pod vel. gen. Piccione: v následujících hranicích: Karpaty, řeka Morava, Wilsonovo město (Prešpurk), Dunaj až po Ipole, k Rim. Sobotě, od Rim. Soboty ke vtoku Ungu (Uhu) do Seregu³⁶ a odtud po Ungu až ke Karpatům.

2/ Z Itálie přijíždějící oddíly čs. národního sboru buď tež ústř. žel. veliteľství přes Budějovice – Veselí – Jihlava – Ohřisko – Brno přímo do prostoru Napajedly, Uherské Hradiště, Veselí, Skalice, Hodonín, Čajo, Kyjov dopraveny... První skupina čs. národního sboru z Itálie, sestávající se všech druhů zbraní, buď již vyložena v okolí Hodonína – Senice – Kúty.

3/ Touto první skupinou (asi jeden p. pl. s dělostřelctvem a oddíly všech druhů zbraní) buď již obsazeno co nejdříve Wilsonovo město (Prešpurk) s okolím jako důležité středisko železn. trati a průmyslu. Jakmile Wilsonovo město bude obsazeno, jest třeba vystřídati pravé křídlo skupiny plukovníka Schöbla a soustřediti jeho vojska v údolí považském mezi Trenčínem a Žilinou...

4/ Zároveň buď již co možno nejdříve zajištěna dráha Žilina – Poprad – Košice brigádou pluk. Schöbla.

5/ Dalším úmyslem jest obsaditi oddíly čs. národního sboru z Itálie Komárno a Košice s okolím, jakož i ostatní důležité železniční uzly na blízkou jižní hranice a sice: Nové Zámky, Parkány, Ipel, Šiahy, Lučenec, Rim. Sobota, aby byl Maďarům co možno nejdříve zabráněn vývoz vojenských a hospodářských zásob ze slov. území.

6/ Zároveň s tímto postupem má býti obsazeno vnitro Slovenského území brigádou plk. Schöbla a ostatními oddíly čs. národního sboru z Itálie a sice především sídla komitátních úřadů, průmyslu a žel. uzlů.

7/ Konečnou akci bylo by obsazení nejvýchodnější části Slovenska t.j. Užhorod a okolí až k východní hranici (až k Uhu)..."

V dalších bodech Direktívy sa hovorilo, že hlavnou úlohou čs. vojska na Slovensku je: mocensky zabezpečiť správnu moc ČSR na území Slovenska; úplne odzbrojiť obyvateľstvo; odzbrojiť a rozpustiť maďarské vojsko a maďarské národné gardy nachádzajúce sa na Slovensku; zabezpečiť dopravu na železničných a vodných tokoch. Ďalej sa v nej uvádzalo, že pre riadenie štátnej správy na Slovensku sa minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár odoberie do Žiliny a že prvým veliteľským stanoviskom veliteľa čs. armádneho zboru z Talianska bude Kroměříž. „Generál Piccione hlási vrchnímu veliteli čs. branné moci v Praze, kdy veliteľství okupační armády převezme. Od té doby bude brigáda plk. Schöbla v operatívnych záležitostech podřízena gen. Piccione; v osobních a doplňovacích záležitostech podléhá tato brigáda i dále vrchnímu velitelství v Praze.“ V zostávajúcich bodoch direktívy sa hovorilo najmä o otázkach spojenia a zásobovania čs. jednotiek na Slovensku.³⁷

Direktíva jednoznačne určovala výlučné poslanie čs. zahraničného vojska z Talianska pri obsadení provizórnej hranice s Maďarskom – prvej demarkačnej čiary – a tiež najväčších miest na Slovensku – Bratislavy a Košíc. Domácim jednotkám skupiny plk. Schöbla vyme-

³⁴Tamže.

³⁵VHA Praha, VS – Schöbl 1918, kr. 1.

³⁶Má byť do Laborca (Benešova skomolenina pokračovala ďalej – pozn. M. H.)

³⁷VHA Praha, VS – Schöbl 1918, kr. 1. Pozri tiež HRONSKÝ, M.: Priebeh vojenského obsadzovania..., c. d., s. 749.

dzovala v ďalšom priebehu vojenského obsadzovania Slovenska iba doplňujúce, podporné a zabezpečujúce úlohy. Potreba vojenského zabezpečenia severnej hranice Slovenska sa v nej ešte výrazne nepociťovala.

Táto direktíva však do istej miery pôsobila zmrazujúco na ďalšie plány Veliteľstva čs. vojsk na Slovensku, ktoré optimisticky naladili posledné úspechy v procese vojenského obsadzovania na Považí i Ponitří a pripravovalo sa obsadiť Bratislavu. Predovšetkým plánovalo čo najrýchlejšie a v rámci svojich možností čo najoptimálnejšie zabezpečiť svoj južný bok vysunutím predných línii až k Dunaju a k dolnému toku rieky Nitry. Ako spomína vtedajší náčelník štábu Veliteľstva čs. vojsk na Slovensku pplk. F. Bartoš: „posunutí naši bitevní čáry na Dunaj a Nitru, kladouc tyto význačné překážky před frontu, by znamenalo východisko ze všech nesnází. K tomu směřovali též všechny naše úvahy a bylo postupné provedení – vzhledem na skromné síly – již připraveno. Obsazení Bratislavy mělo tvořit úvod.“³⁸

Direktíva z 9. decembra však už zohľadňovala Benešom načrtnutú hraničnú čiaru spolu s príchodom čs. zahraničného vojska z Talianska. To v zásade menilo situáciu, čo znovu potvrdil aj podmaršal J. Diviš, ktorý sa vydal na inšpekčnú cestu po Slovensku a 13. 12. 1918 zavítal na Veliteľstvo čs. vojsk na Slovensku do Uherského Hradišťa. „Osobně k nám právě do Uherského Hradiště zavítavší vrchní velitel podmaršálek Diviš nám naznačil, že obsazení Bratislavy je úkolem vyhrazeným pro armádný sbor z Itálie, již prý na cestě do vlasti se nalézající. Současně nám položil otázku, co bychom za takto změněných poměrů stran využití vojsk nám podřízených dále navrhovali. Odpověď nemohla býti těžká pro toho, koho jako nás zabírali neustále dnem i nocí myšlenky obsazení Slovenska se týkající a kdo duševně pracoval i jiné změny, než toliko jen ten, s kterým se nám právě bylo tak těžce loučiti. Poukázali jsme na údolí horního Váhu a pak na východní Slovensko, čemuž vrchní velitel dal svůj »placet« v podobě rozkazu“ – píše pplk. F. Bartoš.³⁹

Pre východné Slovensko však nehovorili len dôvody vojenského, ale najmä politického charakteru. Predovšetkým Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska na čele s Vavrom Šrobárom, ktoré sa práve v tom čase usídľovalo v Žiline, potrebovalo, aby domáce jednotky čs. vojska spoľahlivo zabezpečili prístupy do jeho sídla z východu i juhozápadu. Česko-slovenskej strane tiež nemohlo zostať ľahostajné úporné úsilie Károlyiho vlády, ktorá sa všemožne snažila udržať si aspoň východné Slovensko a jej exponenti na čele s Viktorom Dvortsákom proklamovali 11. 12. 1918 v Košiciach samostatnú Slovenskú ľudovú republiku s cieľom dualizovať Slovensko.⁴⁰ Napokon, ale vôbec nie v poslednom rade, ohrozenie prichádzalo aj zo severu. Už dlhší čas totiž prenikali správy o nárokoch Poliakov na Spiš, pričom spravodajská služba čs. vojska na Slovensku v posledných dňoch hlásila, že poľské vojsko (išlo vlastne o prápor strelcov z Podhalia⁴¹) prešlo severnú hranicu bývalého Uhorska a jeho predvoj smeruje k Popradu. To všetko sa odrazilo aj v rozkaze „Další operace na Slovensku“ podmaršala J. Diviša z 13. decembra, ktorý vydal v Uherskom Hradišti pod č. 2/v.v. Okrem iného sa v ňom hovorilo: „Důvody rázu politického vyžadují, aby dráha košicko-bohumínska až k rozvodí popradskému co nejdříve obsazena byla. Velitelství vojsk č. sl. na Slovensku nechť co nejdříve uvolní všechny v dosud obsazeném území přebytečné síly a obsazení svrchu uvedené provede.“⁴²

Urýchlene bola vytvorená skupina pplk. Arnošta Hrbenského (4 pešie prápory, delostrelectvo, jazdeckto a pancierový vlak), ktorá mala predovšetkým zastaviť postup poľského vojska, ktoré prešlo severnú hranicu bývalého Uhorska a postupovalo na Kežmarok

³⁸VHA Praha, Sbirka historických prací, relace Bartoše, F. ... c. d.

³⁹Tamže.

⁴⁰K agitácii V. Dvortsáka pozri aj spravodajské hlásenie Veliteľstva čs. vojsk na Slovensku z 3. 12. 1918, č. 117 a Spravodajskej kancelárie v Žiline z 18. 12. 1918, č. 43 (VHA Praha, VS – Schöbl 1918, kr. 1).

⁴¹Podrobnejšie pozri VALENTA, J.: Poľská politika a Slovensko v roce 1919. Historický časopis, 8 (1965), č. 3, s. 403–422.

⁴²VHA Praha, VS – Schöbl 1918, kr. 1, č. 1214/7.

a 17. decembra vniklo až do Spišskej Belej. Pritom aj poľský generálny štáb žiadal náčelníka vojenskej misie Dohody v Budapešti pplk. F. Vixa, aby intervenoval u čs. vojenských orgánov v zmysle rešpektovania poľských územných nárokov na Spiši a Orave.⁴³ Veliteľstvo čs. vojska na Slovensku vydalo 16. decembra pplk. Hrbenskému rozkaz o. p. č. 1216/10, v ktorom sa konštatovalo, že Poliaci nemajú najmenšie právo obsadiť Slovensko a prikazovalo mu, aby ihneď obsadil Podolíneč, vyslal jednotku do Starej Ľubovne a vyzval poľské vojsko, aby okamžite opustilo slovenské územie. Ak by neuposlúchlo a sú vyhliadky, že čs. jednotky neurtia porážku, mal použiť aj zbraň.⁴⁴

Postup skupiny pplk. Hrbenského na Spiši, ktorý začal tretiu etapu obsadzovania Slovenska 15. decembra 1918 obsadením Popradu, bol vcelku úspešný, aj keď v dňoch 17.–24. decembra stále hrozilo, že ústup Poliakov z územia Slovenska si čs. jednotky budú musieť vynútiť zbraňou. Dokonca 21. decembra došlo pri Magurke k menšiemu bojovému stretu.⁴⁵ Napokon, aby sa predišlo ďalším bojovým stretom, dohodol podplukovník Hrbenský s poľskými zástupcami lokálnu dočasnú demarkačnú čiaru. Ako 24. 12. 1918 oznámilo Veliteľstvo čs. vojska na Slovensku Ministerstvu národnej obrany v Prahe: „Aby se zabránilo zbytečnému krvoprolití, vyjednali jsme ve Spišské stolici s polskými delegáty demarkační čáru Javořina – Richwald – Andrejovka s 48 hodinovou výpovednou lhůtou.“⁴⁶

Medzitým, od začiatku druhej polovice decembra 1918, začali prichádzať do vlasti transporty čs. zahraničného vojska z Talianska – zbor talianskej légie. Jej veliteľ gen. Luigi Piccione prišiel so svojím štábom 25. decembra do Kroměříža a prevzal velenie nad ďalšími operáciami na Slovensku ako hlavný veliteľ čs. vojska na Slovensku.⁴⁷ Zároveň bola aj oficiálne oznámená už Benešom naznačená demarkačná čiara medzi Slovenskom a Maďarskom, ktorá sa začala označovať ako Pichonova demarkačná čiara. Stalo sa tak v podobe nóty francúzskej vlády z 21. decembra 1918, ktorá odpovedala aj na protesty a požiadavky Nemcov z Česka a Rakúska ohľadom stanovenia provizórnych hraníc Čiech a Moravy. Nakoľko vlády víťazných dohodových veľmocí v čase príméria neudržiavali s porazeným Nemeckom, Rakúskom a Maďarskom diplomatický styk a kontakt sa uskutočňoval iba cez vojenské autority, táto nóta pre viedenskú vládu išla prostredníctvom veľvyslanectva neutrálneho Švajčiarska v Paríži. Tým sa jej dostalo aj oficiálneho diplomatického zverejnenia a okrem iného sa v nej hovorilo: „...Čo sa týka Slovenska, jeho hranica musí byť stanovená takto: Dunaj, od dnešnej hranice Uhorska až k rieke Ipel' odtiaľ tok rieky Ipel' až k mestu Rimavská Sobota, potom priama čiara od západu k východu až k rieke Uh a odtiaľ potom tok rieky Uh až ku hranici Haliča. Generál Franchet d'Esperey vyzval maďarskú vládu, aby stiahla svoje jednotky (troupes) za tieto hranice. Tá uposlúchla túto modifikáciu. Tieto hranice sú totiž v skutočnosti už rešpektované“ – písalo sa v nóte z 21. decembra 1918, ktorú podpísal francúzsky minister zahraničia S. Pichon.⁴⁸ S jej znením oboznámil potom 24. decembra 1918 Károlyiho vládu šéf vojenskej misie Dohody pplk. F. Vix v Budapešti.

Rozhodne to nebol pre maďarskú vládu vítaný darček priamo pod vianočný stromček. Veľmi ju však neprekvapil. Od Fochovej nóty z 3. decembra 1918 totiž tušila, že očakávaná demarkácia z Paríža nebude pre Budapešť priaznivá. Preto i naďalej vyhlasovala za platnú iba demarkačnú čiaru, ktorú 6. 12. 1918 provizórne dohodla s M. Hodžom a snažila sa spochybniť platnosť Pichonovej demarkačnej čiary. Navyše sa oneskorovala oficiálna výzva Franche-
ta d'Esperey, aby maďarská vláda stiahla svoje jednotky za provizórnu hranicu, o ktorej ho-

⁴³Pozri VALENTA, J.: c. d.

⁴⁴VHA Praha, VS – Schöbl 1918, kr. 1, S–353–21/a. i.

⁴⁵Podrobnejšie k tomu pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: c. d., s. 106–107.

⁴⁶VHA Praha, VS – Schöbl 1918, kr. 1, Zprav. č. 282.

⁴⁷Telegramom č. 38 z 27. 12. 1918 gen. Piccione upozornil plk. Schöbla, aby prestal používať názov veliteľ čs. vojska na Slovensku, keďže toto pomenovanie prináleží iba jemu (VHA Trnava, VVVS, prir. č. neg. 30).

⁴⁸SNA, fond V. Šrobár – pozostalost', kr. 4, č. 34/21/4 – kópia francúzskeho textu nóty.

vorila Pichonova nóta z 21. decembra. Zrejme v tom zohrali svoju úlohu vianočné a novoročné sviatky 1918/1919. Podľa potvrdenia vojenskej dohodovej misie v Budapešti z 12. 1. 1919, ktoré si tam vyžiadal M. Hodža, spomínané dispozície Francheta d'Esperey dostala maďarská vláda nótami až 10. januára 1919 v nasledujúcom znení: „Příměří námi podepsané týkalo se výlučně fronty východní armády a nemá pražádného vlivu na pozdější rozhodnutí spojenců na jiných frontách. Proto stát československý, uznaný spojenci, má právo absolutní severnosti na teritoriích, které okupoval v rozměrech prozatímních hranic, jež mu byly určeny“ – čím boli aj definitívne anulované nepriaznivé dôsledky belehradského príméria na medzinárodnom fóre.⁴⁹

Koncom roka 1918 však Károlyiho vláda ešte stále lavírovala medzi rozhodnutím stiahnuť sa za Pichonovu demarkačnú čiaru a priet'ahmi pod rôznymi zámienkami. Najmä aby získala čas na odvoz zásob a ďalších materiálnych a kultúrnych hodnôt z územia Slovenska, ktoré malo obsadiť čs. vojsko. Preto maďarské jednotky sa na vymedzenom území Slovenska síce nemali stavať postupujúcim čs. jednotkám na rozhodný odpor, ale až pod ich bezprostredným tlakom organizovane ustupovať na provizórnu hranicu. Túto taktiku maďarského vojska vybadalo aj velenie domáceho čs. vojska na Slovensku, ktoré sa v poslednej dekáde decembra rozhodlo postúpiť ďalej na východné Slovensko. Vytvorila sa na to nová skupina pod velením pplk. Františka Berana. Začala svoj postup v ranných hodinách 28. decembra a keď vyvrátila maďarské obranné postavenie pri Margecanoch, ešte v ten istý deň obsadila bez boja Obišovce a Prešov.⁵⁰ Ako v situačných správach z 28. decembra plk. Schöbl hlásil Hlavnému veliteľstvu čs. vojsk na Slovensku v Kroměříži, nasledujúci deň sa mužstvo skupiny pplk. Berana chystalo obsadiť Košice a „aby se zamezilo dalším bojům prosilo distrikční velitelství v Košicích o vyslání parlamentárů, kteří by vyjednávali o předání města. Vyhověli jsme této prosbě a vyslali 2 důstojníky do Košic.“⁵¹ To sa však priečilo rozkazu generála Piccioneho z 27. decembra a preto veliteľstvu skupiny pplk. Schöbla okamžite telegrafoval: „Obdržel jsem situační zprávu ze dne 28. t. m. Vzhledem k daným již písemným rozkazům, jakož i ústním informacím Vám nařizují, by se zastavil ihned jakoukoli operaci buď směrem ke Košici neb Prespurku (Wilsonovu městu) do té doby, pokud nezačnou operace 7. a 6. divise. Obdržení tohoto rozkazu ihned budiž oznámeno.“⁵² Náčelník štábu skupiny plk. Schöbla si tento deň do svojho súkromného zápisníka zaznačil: „Večer jsme obdrželi od gen. Piccioneho z Kroměříže rozkaz přísně nám zapovídající každý další postup na Košice. Nelze mu vyhověti, poněvadž by působil přímo zhoubně na ducha a náladu našeho vojska a znamenal by nezodpovědné poškození republiky.“⁵³

Obsadením Košíc bez boja 29. 12. 1918 sa v podstate skončila samostatná činnosť jednotiek domáceho čs. vojska na Slovensku. Dôrazne to prikazovali aj nariadenia gen. Piccioneho z 29. a 30. decembra 1918. V priebehu 7 týždňov sa týmto málopočetným a slabo vyzbrojeným jednotkám podarilo v troch etapách obsadiť asi dve tretiny územia Slovenska. Pritom, s výnimkou malého úseku západne od Malých Karpát, sa ani na jednom mieste nedostali k Pichonovej demarkačnej čiare. Jej obsadenie sa skutočne stalo výhradnou záležitosťou 7. a 6. divízie čs. zahraničného vojska z Talianska. A to aj napriek istým výnimkám v nasledujúcej štvrtej etape obsadzovania Slovenska. Patrilo k nim rozhodne svojvoľné obsadenie Lučenca 3. januára 1919 vysokomýtskou skupinou nadporučíka Jozefa Ejema, ktorá tu zadržala väčšie množstvo lokomotív, zbraní a ďalšieho materiálu pred odsunom do Maďarska.⁵⁴ Ok-

⁴⁹VHA Tmava, VVVS, príř. č. neg. 30, opis spisu No. 118/2s z 12. 1. 1919 Vojenskej misie dohodovej pri uhorskej vláde.

⁵⁰Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: c. d., s. 107.

⁵¹VHA Tmava, VVVS, príř. č. neg. 30, situač. správa plk. Schöbla z 28. 12. 1918, č. 1228/3. Pozri aj č. 1228/2.

⁵²Tamže, príř. č. neg. 30, telegraf (Hughes) Vrchného veliteľstva čs. vojsk na Slovensku z 28. 12. 1918 op. č. 38.

⁵³Tamže, príř. č. neg. 30, telegraf. gen. Piccioneho op. č. 63 a Sit. č. 4.

⁵⁴VHA Praha, VS – Schöbl 1918–1919, kr. 2, telegram Porákovej skupiny z 3. 1. 1919 veliteľstvu skupiny plk. Schöbla v Košiciach, č. 13/7, tiež 13/11; 14/6; 14/9.

rem toho sa podľa rozkazu gen. Piccioneho z 30. 12. 1918 z domáceho vojska skupiny plk. Schöbla mala ihneď zriadiť pravidelná brigáda s tromi plukmi, z ktorých každý mal mať tri prápory po štyroch rotách.⁵⁵ No nasledujúci deň gen. Piccione v op. r. č. 100 spresňoval: „Vzhľadom k operačnému rozkazu čí. 1. vrch. voj. vel. Č. S. vojsk na Slovensku, skupina Schöbla jest tiež povolána k zabránení prekročení hraníc Slovensko – Dolnorakouských a zamezení pašování poživatin ze Slovenska do Rakouska, obsazením celých hranic Slovensko-Dolnorakouských podél Moravy až do jejího vtoku do Dunaje.“⁵⁶

Svoj operačný rozkaz č. 1 vydal gen. Piccione 27. 12. 1918 a týkal sa najmä obsadenia Slovenska pozdĺž Pichonovej demarkačnej čiary: „Československý armádný sbor z Itálie a brigáda na Slovensku již operující pod velením plukovníka Schöbla, který také mi podléhá, mají úkol zabráni a zajistiti – pokud možno bez hluku, bez násilí a bez krve – slovenské území přiřčené Dohodou Československé republiky“ – hovorilo sa hneď v jeho úvode.⁵⁷ Územia pozdĺž demarkačnej čiary rozdelil Piccione na dva divízne úseky frontu: Dunajský úsek od ústia Moravy až po ústie Ipl'a a potom pozdĺž Ipl'a až po Pincínú (východne od Lučenca) mala zaistiť 7. divízia talianskej légie pod velením generála Guiseppe Borianiho. Východný úsek od Lučenca až k Užhorodu a ďalej pozdĺž Uhu až k Užskému priesmyku pripadol 6. divízii talianskej légie pod velením generála Gastona Rossiho. Pred postupom určil obom divíziám miesta sústredenia: 6. divízia sa mala sústrediť v úseku Poprad – Dobšiná – Levoča a 7. divízia v priestore Hodonína. „Zamýšlím podniknouti akci proti nepříteli s mocnou demonstrací sil a použiji vojska současně na všech stranách, abych ho tak donutil roztržiti své síly a překaziti mu každý manevr, nezačnu v každém úseku dříve, dokud nebudou tam seskupeny všechny síly k tomu určené“ – zdôrazňoval gen. Piccione. Skupine plukovníka Schöbla rozkaz prikazoval dokončiť obsadenie železnice Žilina – Košice, obsadiť cestné a železničné uzly v slovenskom zázemí a vyčistiť ho od radového maďarského vojska i ozbrojených skupín a zvyšujúce síly sústrediť v troch skupinách: Žilina – Poprad – Košice.⁵⁸

Konkrétny spôsob rozčlenenia úsekov 6. a 7. divízie na podúseky ponechal už gen. Piccione veliteľom divízií, iba vyznačil hlavné objekty (miesta), na ktoré sa majú jednotky 7. a 6. divízie sústrediť. Na úseku 7. divízie to bolo mesto Bratislava (Prespurk) a potom Komárno – Štúrovo (Parkan) – Šahy – Lučenec. Na úseku 6. divízie sa okrem Košíc kládol dôraz na obsadenie Rimavskej Soboty, Užhorodu, ako aj bodov, v ktorých demarkačná čiara pretínala cestnú a železničnú trať. No už v rozkaze č. 1 sa pozornosť Piccioneho prednostne sústreďovala na Bratislavu: „Obsazení Prespurku musí se omeziti na část města, jež jest na levém břehu řeky k zajistění všech mostů přes Dunaj i všech přechodů přes Dunaj i všech přechodů mezi Prespurkem a Parkani. Připomínám, že v Prespurku je prachárna, jejíž obsazení nutno si zajistiti.“⁵⁹ Ešte podrobnejšie tieto pokyny na obsadenie Bratislavy rozvzdžala ďalšia Piccioneho dispozícia priamo veliteľovi 7. divízie z 27. 12. 1918 s tým, že podľa hlásenia ministra V. Šrobára prešporský župan Jankó ponúkol županovi Samuelovi Zochovi odovzdať čs. vojskám mesto bez boja. A preto treba takýto postup, ak sa však zakladá na pravde, dojednať.⁶⁰ Ale už 29. 12. 1918 hlásil ministromi národnej obrany Klofáčovi, že vyslal dvoch dôstojníkov do Bratislavy, aby vyjednávali so županom Zochom o odovzdaní mesta: „Z prvního rozhovoru jmenovaných důstojníků s Županem vysvitá, že stav věci je zcela rozdílný od onoho, jak jej líčil ministr Šrobár. Župan Zoch, dle svého vlastního prohlášení nemá totiž žádné-

⁵⁵Tamže.

⁵⁶Tamže, kr. 2, č. 17/19. Plk. Schöbl už 9. 1. 1919 pplk. Šemberovi v Trenčine (veliteľovi úseku od Moravy až po Čadcu) nariadil: „Na rozkaz op. č. 151 vrchného veliteľstva ukládá se Vám aby jste v okrese Malacky zjednal pořádek, civilní osoby odzbrojil a pašování vhodným obsazením hranic dolnorakouských zamezil.“ (Tamže, kr. 2, č. 19/9).

⁵⁷VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, rozkaz gen. Piccioneho z 27. 12. 1918, op. č. 1.

⁵⁸Tamže.

⁵⁹Tamže.

⁶⁰Tamže, VVVS, príř. č. 30, rozkaz gen. Piccioneho op. č. 28 veliteľovi 7. divízie v Hodoníne z 27. 12. 1918. Po-zi tiež hlásenie Veliteľstva čs. vojsk na Slovensku v Žiline op. č. 1226/6 z 27. 12. 1918.

ho pověření vyjednávať o vzdání se města Prespurku. Je však toho mínění, že demonstratívni akce vojenská mohla by přivoditi, že obyvatelstvo se prohlásí příznivě o vydání města. Aby došlo tudíž k brzkému rozhodnutí, 7. divize dá se ještě zítra 30. na pochod, aby obsadila Prespurk.“⁶¹ Ešte v ten istý deň nariadil 7. divízií „nechť započne ihned pochod směrem Prespurk – Komárno.“⁶²

Dňa 30. decembra začal 33. pluk talianskej légie svoj postup na Bratislavu. Ráno 31. decembra obsadil po krátkom boji Devínsku Novú Ves, železničnú stanicu v Lamači a v priebehu dňa tiež výšiny Kamzík a Malínsky vrch.⁶³ Na novú žiadosť ministra Šrobára z 30. 12. 1918, aby sa zastavili vojenské operácie, kým župan Zoch dojedná 31. decembra podmienky pokojného prevzatia Bratislavy oper. vojskom,⁶⁴ gen. Piccione dal pokyn zastaviť ďalší postup.⁶⁵ Takto 31. decembra zostal pluk stáť pred Bratislavou na línii Devín – Lamač – Kamzík – Malínsky vrch. Rozkaz na vstup do mesta dostal 33. pluk až v poľudňajších hodinách 1. 1. 1919. Vo večerných hodinách bola obsadená bez boja hlavná stanica a o 3. hod. 2. januára vnikli jednotky do mesta a obsadili všetky dôležité vojenské a civilné objekty. Ako informoval vo svojom hlásení z 3. januára gen. Piccione, „Obsazení různých vojenských i civilních úřadů v Prespurku se stalo bez závad v noci na 2. ledna a z rána toho dne. Maďarské úřady byly v nejvyšší míře zdvořilé a přijali bez činění potíží rozkaz k vydání zbraní, slibující každý svoji součinnost ve vlastním okruhu působnosti...“⁶⁶

Po obsadení mesta jedným z prvých pokynov gen. Piccioneho veliteľovi 7. divízie bolo: „Budíž zbarikádován most přes Dunaj ve vzdálenosti 50 metrů od levého břehu. Předpokládá se, že Maďaři učiní taktéž a tím způsobem mezi oběma barikádami vznikne neutrální pásma. Budíž zřízena stálá stráž, která by bděla nad provozem po mostě, jež buď omezen, pokud bude nutno, na případy nejnnutnější.“⁶⁷ Zároveň však Piccione vo svojom operačnom rozkaze č. 2 z 5. 1. 1919, ktorý bol adresovaný veliteľovi 7. divízie, súril ukončiť obsadenie Bratislavy a okolia a pokračovať v obsadzovaní prideleného úseku demarkačnej čiary, lebo „znovu zahájení těchto operací je nevyhnutelné z ohledů vojenských, politických a meteorologických a budíž k němu přikročeno co možno nejdříve. Za tím účelem oznamuji, že železniční uzel Lučeneč je již obsazen jednou rotou skupiny Schöblvy...“⁶⁸ Zároveň 5. januára oznámil aj ministrovi Kľofáčovi, že niet dôvodu na znepokojenie, lebo akcia obsadenia demarkačnej čiary pokračuje podľa vládou schváleného plánu, že 6. divízia iba 4. januára mohla dokončiť svoje sústredenie v určenom priestore a „že 7. divízia po nesnadnom obsazení Prespurku již dnes znovu začala s operacemi k dalším vytknutým cílům.“⁶⁹

Dňa 5. 1. 1919 vydal operačný rozkaz aj veliteľ 7. divízie gen. G. Boriani, v ktorom určil ďalší postup jednotlivým plukom svojej divízie.⁷⁰ 33. pluk mal pokračovať v ďalšom obsadzovaní prideleného úseku na Veľkom Žitnom ostrove a podriaďiť kontrole tok Dunaja až k Medve (Medved'ovu), kde nadviaže spojenie s 39. plukom. Tento pluk, ktorý vyrazil 5. januára už z obsadenej Bratislavy, mal rozhodne najt'azšiu úlohu, lebo mal obsadiť Nové Zámky, Komárno, Štúrovo (Parkan) a ústie Ipl'a do Dunaja. Ďalšia časť demarkačnej čiary po pra-

⁶¹Tamže, VVVS, príř. č. neg. 30, hlásenie gen. Piccioneho op. č. 58 ministrovi Kľofáčovi z 29. 12. 1918.

⁶²Tamže, VVVS, príř. č. neg. 30, rozkaz gen. Piccioneho op. č. 47 z 29. 12. 1918.

⁶³K obsadzovaniu Bratislavy podrobnejšie pozri: HORVÁTH, V. – RÁKOŠ, E. – WATZKA, J.: Bratislava hlavné mesto Slovenska. Pripojenie Bratislavy k Československej republike roku 1918–1919. Dokumenty. Bratislava 1977, s. 145–174.

⁶⁴VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, prípis V. Šrobára gen. Piccionemu č. 261/918 z 30. 12. 1918.

⁶⁵Tamže, VVVS, príř. č. neg. 30, situac. správa gen. Piccioneho Sit. č. 1/1, 1/1b na Ministerstvo národnej obrany (ďalej MNO) z 1. 1. 1919.

⁶⁶VHA Praha, VS – Schöbl 1918–1919, kr. 2, č.j. 14/2. Pozri tiež Piccioneho telegram op. č. 57 z 3. 1. 1919 na MNO a ministromi Šrobárovi (VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30).

⁶⁷VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, Piccioneho operačný rozkaz č. 2 z 5. 1. 1919.

⁶⁸Tamže.

⁶⁹Tamže, VVVS, príř. č. neg. 30, odpoveď gen. Piccioneho z 5. 1. 1919 na telegram MNO č. 137.

⁷⁰Tamže, VVVS, príř. č. neg. 30, operačný rozkaz č. 4. gen. G. Borianiho z 5. 1. 1919.

vom brehu rieky Ipel' až po Lučenec (vrátane) pripadla 34. pluku talianskej légie. Všetky pluky 7. divízie postupovali pomerne hladko, temer bez boja⁷¹ a už situačná správa gen. Piccioneho z 9. januára o 6 h večer konštatovala: „Pri pochodu 7. divise obsadili naše oddily Komárno – Parkány – Ipolisag (Ipel'ské Šahy – pozn. M. H.) až k Lučenci. Tím prededpsaná fronta docilená. U 6. divise přesunování oddílů k zahájení operací pokračuje.“⁷²

6. divízia, ktorá tvorila pri návrate armádneho zboru talianskej légie do vlasti záložné vojsko, dosiahla moravsko-slovenské hranice až koncom roka 1918 a vzhľadom na to, že domáce jednotky čs. vojska medzitým obsadili už Prešov a Košice, ihneď sa začala presúvať do určeného priestoru Poprad – Dobšiná – Levoča. V situačnej správe VVVS (Vrchní veliteľství čs. vojsk na Slovensku) zo 6. 1. 1918 sa hovorilo: „Dnes byl generál Piccione osobně v Žilíne, kde konferoval s ministrem Šrobárem a v Poprade, kde vydal osobně rozkazy k započatí operací 6. divise, jež započnou dne 8. t. m.“⁷³ Situačná správa VVVS z 8. 1. 1918 začiatok týchto operácií potvrdila.⁷⁴

Východná časť demarkačnej čiary, ktorú mala 6. divízia obsadiť, bola rozdelená na dva úseky. Jeden pripadol 32. legionárskemu pluku a siahal od Rimavskej Soboty cez Tornaľu, Perkupu, Buzicu (Buzita) až k ústiu rieky Uh do Laborca. Druhý mal obsadiť 31. pluk a tiahol sa pozdĺž rieky Uh cez Veľké Kapušany, Užhorod, Perečín až k Užskému priesmyku. Aj obsadzovanie úseku 6. divízie prebehlo hladko a bez boja.⁷⁵ 18. januára už prebiehalo odzbrojovanie obyvateľstva v celom úseku 6. divízie.⁷⁶ 20. januára 1919 bolo obsadenie provizórnej južnej hranice Slovenska, pokiaľ patrila do okruhu pôsobenia legionárskeho zboru z Talianska, ukončené. Celá akcia prebehla oveľa hladšie, než sa predpokladalo. Žiadna z postupujúcich jednotiek nenarazila na tvrdší odpor nepriateľa, ktorý by si vyžiadal neúmerne obete. Gen. Piccione zavítal do Košíc, aby zhodnotil novú situáciu a vydal príslušné dispozície podriadeným jednotkám. „Dne 20. t. m. odebrel jsem se do Košic, abych osobně se přesvědčil o stavu mužstva a dal demarbná nařízení a rozkazy vyvolané novými poměry, při obsazení demarkační čáry“ – oznamoval ministrovi V. Šrobárovi 22. 1. 1919.⁷⁷

Už začiatkom druhej dekády januára 1919 sa aj do Paríža dostali správy, že vraj „ukrajinské čty překročily hranice a táhnou loupíce, proti Mezoelaborz (Medzilaborciam).“⁷⁸ V skutočnosti 13. januára ukrajinské vojsko obsadilo aj Medzilaborce.⁷⁹ Minister s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobár ešte ten istý deň burcujúco reagoval na tento čin telegramom prezídiu MNO a VVVS v Kroměříži: „Obsazení Mezoelaborců Ukrajinci je neoprávněné jelikož Mezoelaborc je uvnitř demarkace gen. Focha, tedy na území československém. Jako aktu nepřátelskému namířenému proti naší republice nutno dalšímu postupu Ukrajinců čeliti.“⁸⁰ Dňa 14. 1. 1919 však ukrajinské vojsko Medzilaborce opustilo bez boja a mesto obsadilo čs. vojsko.⁸¹ Ďalšie nebezpečenstvo postupu ukrajinského vojska hrozilo od Užského priesmyku, Mu-

⁷¹Priebeh obsadzovania 7. divíziou podrobnejšie pozri JEŽEK, Z.: *Boj o Slovensko v letech 1918–1919*. Praha 1928, s. 66–68. HRONSKÝ, M.: *Priebeh obsadzovania... c. d.*, s. 754–755.

⁷²VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, situačná správa VVVS č. 9, z 9. 1. 1919.

⁷³Tamže, VVVS, príř. č. neg. 30, situačná správa VVVS č. 6 zo 6. 1. 1919.

⁷⁴Tamže, situačná správa VVVS op. č. 8 z 8. 1. 1919.

⁷⁵Tamže, situačné hlásenia VVVS z 8.–18. 1. 1919; Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR (ďalej AMZV ČR), Parížsky archív (ďalej PA), Zv. 48, č. 4879 – situačné správy z 8. 1.–15. 1. 1919; VHA Praha, VS – Schöbl 1918–1919, kr. 2, č. 40; 113/5. Podrobnejšie pozri aj JEŽEK, Z.: *Boj o Slovensko*, c. d., s. 68–69.

⁷⁶VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, sit. hlás. gen. Piccioneho č. 338 z 18. 1. 1919.

⁷⁷Tamže, list gen. Piccioneho č. C. op. 402 V. Šrobárovi z 22. 1. 1919. Ešte 12. 1. 1919 zavítal do Košíc s veľkou vojenskou parádou aj minister V. Šrobár. Pritom „účel parády byl především, aby se Maďarům ukázalo větší množství vojska, aby se dal důraz slovenské vládě a aby se působilo na kázeň našeho vojska“ – hovorí sa v telegrame skupiny Schöbla op. č. 112/12 z 12. 1. 1919 na VVVS v Kroměříži (Tamže).

⁷⁸AMZV ČR, PA, zv. 48, č. 4879.

⁷⁹VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, situač. správa gen. Piccioneho op. č. 278 z 14. 1. 1919.

⁸⁰Tamže, telegram V. Šrobára č. 255/1919 z 13. 1. 1919.

⁸¹Tamže, situač. správa gen. Piccioneho, op. č. 278 z 14. 1. 1919. AMZV ČR, PA, zv. 48, č. 4879.

kačeva a Čopu.⁸² Dňa 18. januára veliteľstvo 6. divízie v Košiciach hlásilo, „že dostavila se v Užhorodu ukrajinská komise přející si mluvití s vojenským velitelstvím a vládou republiky ohledně vymezení hranic. Nařídil jsem by tato komise byla poslána do Žiliny k ministerstvu Slovenska“ – oznamoval V. Šrobárovi gen. Piccione ešte 18. 1. 1919.⁸³ No už 22. 1. 1919 Piccione hlásil: „V Munkácsi byli Ukrajinci vytlačeni z města. Opustili také Czap.“⁸⁴ Mukačevo ani Čop však čs. vojsko ešte nemohlo trvalo obsadiť, keďže sa vtedy nachádzali mimo provi- zórnych hraníc Slovenska.

Podobne, začiatkom druhej dekády januára 1919, sa aj do Paríža dostali správy, že „na severní hranici Slovenska sesilují se polské oddíly.“⁸⁵ Totiž o istých pohyboch poľských jednotiek na severnej hranici Slovenska začali pribúdať správy už od konca roka 1918 a v situáčnej správe Schöblovej skupiny z 5. januára 1919 sa dokonca konštatovalo, že „námornická stotina v Oravskej stolici vyjedнала s Poláky demarkačnú čáru, která se může za 48 hodin vypověditi. Tato čára jde: potok Jelesna, 700 kroků západně trig. 682, cesta do kostela v Chyžné, dále dle potoka až do ústí jeho do Černé Oravy, potom podle levého břehu Černé Oravy do Dolní Lipnice, západní část Lipnice až po potok Kriváň, dále ve směru přímém na Babí horu.“ Vraj i maďarskí dôstojníci v mene maďarskej vlády rokovali vo Varšave o rozdelení Slovenska medzi Poliakov a Maďarov, pričom Poliáci „aspirují na Slovensko až k bohumín–košické dráze“.⁸⁶ Dňa 7. 1. 1919 žiadal V. Šrobár gen. Piccioneho, aby preložil Prvý Pluk Slovenskej Slobody (premenovaný na 1. slovenský pluk) do Prešova, aby tu mohol vykonávať bezpečnostnú pohraničnú službu voči Haliči, kam sa zo Slovenska vyvážalo mnoho vyživovacích článkov.⁸⁷ Piccione síce nemohol túto slovenskú dobrovoľnícku jednotku okamžite presídliť do Prešova, ale hneď 8. 1. 1919 plk. Schöblovi nariadil: „Po zahájení operací 6. divíze případně oddílů Vašim, jak již nařizeno, služba pohraniční proti Haliči, jakož i služba zázemní dle vyslaného náčrtku oblasti.“⁸⁸

Tým sa 8. januára rozviazali ruky aj domácim jednotkám čs. vojska, ktoré dokončovali obsadenie Šariša i Zemplína, ale začali obsadzovať najmä severnú hranicu Slovenska, pričom sa dali na ústup poľské jednotky z Oravy a Spiša.⁸⁹ Piccioneho situačná správa zo 16. januára 1919 konštatovala: „Dnes byly severní hranice Oravské a Spišské stolice obsazeny. V severní části Oravské stolice agitovalo se pro vytvoření samostatné republiky oravské; hlavní agitátor... byl zatknut, dopraven do Žiliny a odevzdán vládě...“⁹⁰

Takto v čase, keď legionársky zbor z Talianska obsadzoval južnú demarkačnú čiaru, domáce vojsko dokončovalo obsadenie Zemplínskej župy, severovýchodného a severného Slovenska. Obsadenie vykonal najmä Prvý Pluk Slovenskej Slobody a čiastočne 30. strelecký pluk z bývalej skupiny plk. Schöbla, ktorá sa reorganizovala na I. brigádu.⁹¹ Po obsadení Slovenska, pokiaľ to náležalo do okruhu pôsobnosti domáceho vojska, I. brigáda prevzala ochranu

⁸²Tamže, telegram gen. Piccioneho op. č. 314 na MNO z 16. 1. 1919.

⁸³Tamže, hlásenie gen. Piccioneho V. Šrobárovi a MNO op. č. 329 z 18. 1. 1919.

⁸⁴Tamže, situač. správa gen. Piccioneho op. č. 408 z 22. 1. 1919.

⁸⁵AMZV ČR, PA, Zv. 48, č. 4879.

⁸⁶VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, telegram skup. Schöbla na VVVS, op. č. 15/9 z 5. 1. 1919. Tiež VHA Praha, VS – Schöbl 1918–1919, kr. 2, č. 46.

⁸⁷VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, telegram ministra V. Šrobára č. 112 na VVVS z 7. 1. 1919.

⁸⁸Tamže, nariadenie gen. Piccioneho op. č. 140 z 8. 1. 1919. K problematike účinkovania 1. slovenského pluku na východnom Slovensku v prvých mesiacoch roku 1919 podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: K otázke účasti... c. d., s. 570–571. Tiež ČAPLOVIČ, M.: Prvý Pluk Slovenskej Slobody (november 1918 – marec 1919), Historický časopis, 43, 1995, č. 4, s. 665.

⁸⁹Tamže, VVVS, príř. č. neg. 30, hlásenie skupiny Schöbla na VVVS op. 115/9 z 15. 1. 1919 a situač. správa gen. Piccioneho op. č. 272 na VVVS z 14. 1. 1919. Pozri tiež VHA Praha, VS – Schöbl 1918–1919, kr. 2, č. 124; 113/5; 14/20 a i.

⁹⁰VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, situač. správa gen. Piccioneho na MNO č. 16 z 16. 1. 1919.

⁹¹VHA Praha, VS – Schöbl 1918–1919, kr. 2, č. 69. Tiež VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, smernica MNO č. 25/org. z 4. 1. 1919.

hranic proti Poľsku v Spišskej a Zemplínskej župe. III. brigáda zasa v Oravskej župe, ale udržiavala poriadok aj na Považí a v údolí rieky Nity. Podľa Piccioneho zámyslu, ktorý adresoval 11. 1. 1919 MNO Prahe, „po ukončení obsadení hraníc môže se míti za to, že k udržení poriadku na Slovensku postačí 7 brigád počítaje každou o dvou plucích.“ Pritom silu legiónárskeho zboru z Talianska odhadoval asi na 3 brigády.⁹²

Do konca januára bolo územie Slovenska, na severe ohraničené bývalou uhorsko-haličskou hranicou a na juhu Pichonovou demarkačnou čiarou, obsadené. Vzápätí za jednotkami čs. vojska prichádzalo z Česka četníctvo a štátne úradníctvo. Zložitý proces obsadzovania Slovenska a vymedzovania jeho provizórnych hraníc však nebol dost' transparentný ani niektorým štátnym úradom na Slovensku ešte koncom februára 1919. Patrílo k nim napríklad aj Riaditeľstvo pôšt a telegrafov v Bratislave, ktoré požiadalo VVVS v Kroměříži o presné označenie hranice medzi bývalým Uhorskom a Slovenskom. Generál L. Piccione 26. 2. 1919 odpovedal na túto žiadosť takto: „V odpovedi na Váš telegram č. 7654/19 ze dne 25. t. m. oznámuj, že hranice mezi Slovenskem a Uhrami, určené Dohodou, jsou dle sdělení ministerstva Nár. Obrany, list č. 7453 op. ze dne 23. prosince 1918, tyto: „Bratislava – tok Dunaje až ke vtoku Iplu do Dunaje – tok Iplu až k Pincu (s vyloučením) – Magas Hégy – kóta 278 – Rim. Sobota – Tornalja – Perkopa – Buzita – Hydas Németi – Lasztoz (veškerá uvedená místa rozumějí se v území československém) dále až ke vtoku řeky Bugu (správne má byť Uhu – pozn. M. H.) do Laborce a konečně tok Bugu až po Karpaty.“⁹³

Táto provizórna hranica však bola nielen dočasná, ale aj nepokojná. K ozbrojeným zážkám medzi maďarským a čs. vojskom tu došlo už pri prvých konkrétnych pokusoch zrealizovať funkčnosť a stabilitu prvej demarkačnej čiary Slovenska s Maďarskom priamo v teréne.

M. HRONSKÝ: POLITISCH-DIPLOMATISCHE UND MILITÄRISCHE HAUPTDISPOSITIONEN BEI SCHAFFUNG DER GRENZEN VON DER SLOWAKEI IN JAHREN 1918–1919 (TEIL 1.).

Die Studie geht in eine mehr umfangreiche Problematik - als deren erster Teil - ein, die sich auf den Prozeß der Schaffung von Grenzen der Slowakei in den Jahren 1918 - 1919 richtet. Sie umfaßt chronologischerart die Geschehnisse in der Slowakei von Entstehung eines unabhängigen tschechisch-slowakischen Staates Ende Oktober 1918 bis Anfang 1919. Aus dem internationalen Gesichtspunkte gesehen handelt es sich um eine Provisoriumsperiode - eine des Waffenstillstandes - demarkiert durch Ende des Weltkrieges und Anfang der Friedenskonferenz zu Paris. In ihren Rahmen überkamen die Slowakei mißgünstige Folgen der am 13. 11. 1918 geschlossenen Belgrader Waffenruhe besonders hart und um diese zu eliminieren wurde es dann nötig, viel Anstrengung in dem diplomatischen und politischen Gebiet aufzubieten - insbesondere wegen dem halsstarrigen Widerstand seitens der neuen ungarischen Károlyi-Regierung, die keine freiwillige Aufgebung der Slowakei beabsichtigte und an der Integrität des ehemaligen Ungarns beharrte. Das Schwerpunkt der Studie beruht im Verfolgen und Ausformung der slowakischen Grenzen im Rahmen des sich neukonstituierenden Staates der Tschechoslowakei, dies gilt als die Schlüsselfrage aus dem Gesichtspunkt der Bildung und Definierung des slowakischen Territoriums, dessen Kodifizierung und internationaler Anerkennung. Die Studie bietet das Problem slowakischer Grenzen je nach dem dar, wie diese in nicht einzelnen Etappen ins Vordergrund traten, wobei die größte Aufmerksamkeit der meist komplizierten und nach dem politisch-diplomatischen wie auch dem militärischen Aspekt bedeutendsten Festlegung der ersten Demarkierungslinie an Ungarn und einer mehr umfangreichen Problematik bezüglich Trassierung von provisorischer slowakisch-ungarischen Grenzlinie geschenkt wird. Die Studie weißt einen analytischen Charakter auf, wobei der Verfasser seine Schlüsse an reichhaltigen heimischen Materialquellen stützt und zahlreiche Dokumentenpassagen zwecks Verstärkung des Fachgrades der Studie zitiert. Dabei aber vergißt er auch nicht der engen Beziehungen zwischen dem sich bildenden Staate und den siegreichen Großmächten des Abkommens, die als bestimmend galten. Mit besonderer Aufmerksamkeit verfolgt er die Reichweite der Beschlüsse des Abkommens über die sgn. provisorische Linie aus dem 25. November, der Foch-Note aus dem 3. Dezember und der Pichon-Demarkierungslinie aus dem 21. Dezember, die der ungarischen Regierung offiziell von Militärmissionschef des Abkommens Oberstleutnant Vix am 24. 12. 1918 in

⁹²VHA Trnava, VVVS, príř. č. neg. 30, odpoved' gen. Piccioneho na MNO č. prot. 202 z 11. 1. 1919.

⁹³Tamže, odpoved' gen. Piccioneho č. 1172 op. z 26. 2. 1919 na Riaditeľstvo pôšt a telegrafov v Bratislave.

Vojenská história

Budapest bekanntgegeben wurde. Es wird insgesamt gefolgt, wie sich die politisch-diplomatischen Hauptentschlüsse in eine konkrete Umsetzung im Militärbereich projizierten. Darum, wie es sich der Konzeption des Verfassers ergibt, wird die Studie von dem militärischen Aspekt dominiert, d.h. eine stufenweise militärische Beherrschung des Territoriums der Slowakei gezielt auf eine kompakte und definitive Eingliederung der Slowakei in den Rahmen des neuen Staates. Bis Ende Januar 1919 war das slowakische Gebiet nördlicherseits durch die abermalige ungarisch-Haltzer Grenze umgrenzt und südlicherseits durch die provisorische Pichon-Demarkierungslinie besetzt. Es folgte jedoch weiter ein kompliziertes Prozess der Demarkierung definitiver Grenzen der Slowakei.

POLITICKÉ PRÍPRAVY VOJENSKEJ INTERVENCIE 21. AUGUSTA 1968

MICHAL ŠTEFANSKÝ

ŠTEFANSKÝ, M.: Political preparations of the military intervention of August 21 in 1968. *Vojenská história*, 2, 3, 1998, p 47–58 Bratislava.

This scientific survey deals with a matter, which was put under taboo for several years and which also nowadays is given too little attention – the political preparation of the military intervention against Czechoslovak Republic in August 1968. Using archival historic publications, the author analyses the entire process from planning to realization, presented to the reader in three basic time frames. The survey focuses only on one out of various different alternatives prepared concurrently in order to solve the so-called Czechoslovak problem -- on the emergency alternative, which in the end result means a military intervention and the occupation of the former Czecho-Slovakia, lasting more than twenty years.

Military History. Czechoslovakia. August 21 1968.

KOORDINOVANÝ NÁTLAK

Krátko po januárovom zasadaní ÚV KSČ roku 1968, na ktorom bol do funkcie prvého muža v komunistickej strane zvolený A. Dubček, vedúci činitelia piatich štátov Varšavskej zmluvy prešli od kritiky vedenia Komunistickej strany Československa (KSČ) k priamemu politicko-vojenskému a ideologickému nátlaku.

Sovietske politbyro ÚV KSSZ prvýkrát osobitne o situácii v Československu rokovalo 15. marca 1968.¹ Politbyro pripravilo list Predsedníctvu ÚV KSČ, v ktorom vyjadrilo znepokojenie nad nebezpečenstvom prevratu v dôsledku oslabovania socialistického zriadenia. V liste sa objavili formulácie o „protisocialistických silách“ a „potrebe obrany socializmu proti nepriateľským silám“ v Československu. Tento slovník neskôr často frekventoval v argumentoch sovietskeho vedenia. Prevezali ho aj ďalšie štyri vedenia komunistických strán Varšavskej zmluvy (VZ) – Bulharska, Poľska, Maďarska a Nemeckej demokratickej republiky. Na uvedenom zasadaní sovietskeho politbyra odznel návrh na dvojstranné stretnutie s čs. vedením, aby posúdili otázky, ako „čeliť taktike imperialistov“ proti Československu. Od zvolania dvojstrannej schôdzky a listu adresovanému Predsedníctvu ÚV KSČ sovietske politbyro upustilo, pretože iniciatívu vyvinuli vodcovia niektorých krajín VZ (T. Živkov, W. Gomulka, J. Kádár) a tlmočili svoju požiadavku na zvolanie mnohostrannej schôdze, na ktorej posúdia situáciu v Československu a prijmu opatrenia. Tým sa začala koordinácia postupu sovietskeho vedenia s ostatnými vodcami štátov Varšavskej zmluvy, v ktorej sovietske vedenie malo rozhodujúcu úlohu pri vypracovaní strategického a taktického postupu. Pritom vodcovia ostatných krajín nielen odobrovali sovietske plány, ale vyvíjali aj vlastnú iniciatívu v dvoch smeroch: navrhovali radikálnejšie postupy ako sovietske politbyro (T. Živkov, W. Gomulka, W. Ulbricht) alebo iniciovali vyčerpať všetky možnosti rokovaní s čs. vedením, aby nakoniec súhlasili s vojenskou intervenciou (J. Kádár).

V polovici marca 1968 vodcov piatich štátov VZ znepokojili v podstate dve udalosti v Československu, a to predpokladaná abdikácia z funkcie prezidenta A. Novotného, vlna kritiky na jeho adresu v čs. masmédiách po úteku za hranice generála J. Šejnu a príprava Akčného programu KSČ. O prvých variantoch Akčného programu podával sovietskemu vedeniu informácie veľvyslanec v Prahe S. Červonenko. V osobe A. Novotného politbyro videlo zá-

¹VOLKOV, V. K.: Instinkt samochranenija: sovietskaja partokratia i „pražskaja vesna“. In: Konflikty v poslevojennom rozvíití vostočnoevropských stran. RAN, Moskva 1997, s. 165.

roku jeho vplyvu na „zdravé sily“ v komunistickej strane a štáte a toho, že sa nezmení čs. vnútorná a zahraničná politika a vzťahy so socialistickými štátmi.²

Dňa 19. marca Dubček súhlasil so sovietskym návrhom mnohostrannej schôdzy, stanovenej na 23. marca v Drážďanoch. Aparát ministerstva zahraničných vecí a ÚV KSSZ pod vedením A. Gromyka a K. Rusakova pripravil materiál o posledných udalostiach v Československej socialistickej republike (ČSSR) v čiernych farbách. Zdôrazňovala sa v ňom aktivita imperialistických síl, nemeckých revanšistov a americkej spravodajskej služby proti ČSSR, ďalej strata kontroly vedenia KSČ nad masmédiami a aktivizácia skupín, ktoré sa usilujú narušiť priateľstvo so ZSSR.³ V dokumente boli sformulované zásady politiky sovietskeho vedenia voči ČSSR a prevzali ich aj vodcovia ostatných štátov na drážďanskej schôdzi 23. marca.

Prípravu na drážďanskú schôdzu posúdila schôdza politbyra 21. marca. Členovia sovietskeho vedenia vyjadrili nevyhnutnosť podporiť „zdravé sily“ v ČSSR, ale súčasne sa objavili aj prvé návrhy o nevyhnutnosti prijať opatrenia po „vojenskej línii“. Vyjadril ich prvý tajomník KS Ukrajiny P. Šeľest a šéf KGB J. Andropov.⁴ L. Brežnev sa na schôdzi politbyra vyjadril, že nebudú zdržiavať Ulbrichta a Gomulku pri prijímaní radikálnych opatrení, bez ohľadu na dôsledky.⁵ Drážďanskej schôdze 23. marca sa zúčastnili delegácie piatich štátov Varšavskej zmluvy a Československa. V čs. delegácii bol A. Dubček, O. Černík, J. Lenárt, D. Kolder a V. Biľak. Kým sovietske politbyro urobilo dôkladnú prípravu na toto stretnutie, čs. delegácia do Drážďan prišla s predstavou, že obsahom rokovania budú ekonomické otázky spolupráce v rámci Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP).

Stenografický záznam z drážďanskej schôdze⁶ umožňuje rekonštruovať jej priebeh. V úvode W. Ulbricht oznámil, že obsahom rokovania bude posúdenie situácie v KSČ a ČSSR. A. Dubček vo svojom improvizovanom referáte hovoril o demokratizačnom úsilí vnútri KSČ a spoločnosti. Po Dubčekovi s obsiahlym referátom vystúpil Brežnev. Uviedol, že nebezpečenstvo vývoja spočíva v „aktivite celej jednej skupiny, alebo celých centier, ktoré všetok spoločenský život v Československu vedú ku kontrarevolúcii“.⁷ Na potvrdenie toho uviedol „očierňovanie činnosti celej strany“ za uplynulých 20–25 rokov, útoky proti vedúcim stranickým kádom a vláde. Osobitne napadol J. Smrkovského za jeho rozhovor, uverejnený v Spolkovej republike Nemecko (SRN), ktorého obsah označil za „antisocialistický a antikomunistický“. Ďalej kritizoval organizovanie mítingov bez súhlasu vedenia KSČ, na ktorých „Smrkovský, Šik, Procházka, Husák a kto ešte? pochopili, ako pomocou vnútropolitckej situácie získať vlastný spoločensko-politický vplyv.“⁸ Najdôležitejšie myšlienky Brežnev vyslovil na záver. Uviedol, že „sme pripravení vám ponúknuť morálnu, politickú a demokratickú pomoc..., ale keď to nebude možné, alebo pokiaľ to budete považovať za nesprávne, my nemôžeme ďalej k vývoju v Československu nezúčastnene prihliadať“.⁹

²VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970, Díl 4/3, Doplněk Brno 1977, s. 237. Záznam časti rozhovorů J. Kádára s předsedou KGB J. Andropovom v Budapešti v dnech 6. a 7. prosince 1968 o událostech v Československu.

V rozhovore J. Andropov podporu A. Novotného hodnotil ako politickú chybu. Uviedol, že s. Novotný spôsobil viacero vážnych chýb... „v prvom období sme (sovietske vedenie – pozn. autora) zo subjektívne ľudských dôvodov zaujali k osobe súdruha Novotného konzervatívne stanovisko...“

³VOLKOV, V. K.: c. d., s. 166.

⁴PICHOJA, R. G.: Referát na medzinárodnom kolokviu v Paríži 16.–17. júna 1998 na tému: „1968 Le printemps Tchechoslovaque“. V referáte pod názvom „How the intrusion was prepared“, s. 2.

⁵VOLKOV, V. K.: c. d., s. 167. Podľa tohto prameňa L. Brežnev sa vyjadril, že v posledných dňoch (t. j. pred 21. marcom) udržiaval intenzívne kontakty s Živkovom, Gomulkom a Kádárom a denne telefonicky hovoril s nimi 6–8 hodín.

⁶VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970, Díl 4/1. Doplněk. Brno 1995, s. 73–114.

⁷Tamže, s. 85.

⁸Tamže, s. 89. Pri mene Husák je v prameni otáznik.

⁹Tamže, s. 91. Podľa zostavovateľov zborníka dokumentov, v ktorom je stenografický záznam uverejnený, sa slo-

Eskalácia útokov proti československému vedeniu pokračovala. Poľský vodca W. Gomulka hovoril, že „vedenie komunistickej strany Československa (musí podniknúť kroky) proti kontrarevolučným silám... , (aby) kontrarevolúcií bola prehradená cesta“.¹⁰ Ďalej nasledovala veľmi ostrá kritika na adresu československého vedenia. Slová W. Gomulku: „Vaše vedenie a vaša vláda v podstate nedržia nič v rukách. Vy neriadite. Vy nevládnete. Riadi a vládne niekto iný“,¹¹ boli najhrubším výpadom proti československému vedeniu. Na konci svojho vystúpenia Gomulka požadoval prijať také rozhodnutia, aby „kontrarevolúcia v Československu neprešla“. Východonemecký vodca W. Ulbricht strašil účastníkov drážďanskej schôdze „stupňovaním psychologickéj vojny“ zo strany západných štátov, aby rozložili socialisticke štáty. Kritizoval Šika a ekonomickú reformu v Československu, študentov, ktorí na ulici alebo v posluchárňach organizujú kontrarevolúciu.¹² Požadoval „izolovať kontrarevolučné živly“ a viesť „ideologický boj proti revizionizmom, ktorí propagujú nový socializmus, socializmus, podľa československého patentu“.¹³ Znepokojenie nad vývojom v Československu vyjadril aj bulharský vodca T. Živkov. Vystúpenie J. Kádára bolo výberom formulácií i kritikou československého vedenia miernejšie najmä v porovnaní s Brežnevom, Gomulkom a Ulbrichtom. Situáciu v Československu prirovnal k „prológu maďarskej kontrarevolúcie v období, keď ešte nebola kontrarevolúciou“.¹⁴ Odporučil čs. vedeniu využiť maďarské skúsenosti z roku 1956 „boja na dvoch frontoch“, teda proti dogmatizmu na jednej strane a revizionizmu na strane druhej. V referáte A. Kosygina bola prvýkrát formulovaná téza, že „vec Československa je našou spoločnou vecou a my túto (vec) nepreneháme nášmu nepriateľovi, nech to stojí čokoľvek“.¹⁵ Podľa ruského historika V. K. Volkova drážďanská schôdza urobila prvé kroky k vypracovaniu doktríny, ktorá neskôr dostala pomenovanie „Brežnevova doktrína obmedzenej suverenity“ štátov sovietskeho bloku v Európe.¹⁶ Domnievame sa, že toto konštatovanie má svoje opodstatnenie. Zásady politiky Sovietskeho zväzu (ZSSR), sformulované na drážďanskej schôdzi a podporené ostatnými štátni Varšavskej zmluvy, boli namierené proti pokusom čs. vedenia o samostatnejší prístup vo vnútornej a zahraničnej politike. V tejto fáze nátlaku videli nebezpečenstvo v kadrových zmenách, ktoré sa pripravovali v Československu koncom marca 1968.¹⁷ Pre L. Brežneva a ostatných vodcov bolo šokujúce, že bez konzultácií s nimi sa uskutočňujú zásadné kadrové zmeny vo vedení KSČ a štátu. Od drážďanskej schôdze sa proti československému vedeniu uplatňovali dva vzájomne preplietajúce sa aspekty nátlaku, a to ideologicko-politický a mocensko-vojenský, ktoré pramenili z dvoch hlavných okruhov príčin. Prvou príčinou výhrad voči reformnému procesu bolo to, že Československo chce uplatniť vlastný model socializmu. „Spojenci“ nový model považovali za návrat k buržoáznej demokracii, ako to dokazuje kritika Smrkovského na drážďanskej schôdzi. Druhou príčinou výhrad boli obavy vodcov VZ, sovietskych maršalov a generálov, aby Československo nenasledovalo príklad Albánska, Juhoslávie a Rumunska a nevypadlo alebo neoslabilo sovietsky blok. Československo svojím priemyselným a vojenským potenciálom vo veľmi dôležitom geopolitickom priestore strednej Európy, spolu s Poľskom a NDR, predstavovalo v sovietskych

vo „demokratickú pomoc“ dostalo vinou chybného prekladu nemeckého filmočníka. Prikláňajú sa k názoru, že pôvodne to bolo slovo „materiálnu“ alebo „vojenskú“ pomoc.

¹⁰Tamže, s. 91.

¹¹Tamže, s. 94.

¹²Tamže, s. 101.

¹³Tamže, s. 102.

¹⁴Tamže, s. 98.

¹⁵Tamže, s. 106.

¹⁶VOLKOV, V. K.: c. d., s. 170.

¹⁷L. Brežnev na drážďanskej schôdzi menovite hovoril o útokoch proti V. Davidovi, ministrom zahraničných vecí, J. Lenártovi, predsedovi vlády a „proti vedúcim stranickým kádom, proti vláde, proti ministerstvu obrany, proti ministerstvu zahraničia, ministerstvu vnútra... činnosti Novotného... útokom na Lomského“. W. Gomulka bránil A. Novotného, že „k otázke súdruha Novotného sa pristúpilo takým nesprávnym spôsobom, aký si komunisti v žiadnom prípade nemôžu dovoliť“. VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: c. d. 4/1, s. 86 a 94.

plánoch akýsi kryt „železného trojuholníka pre ochranu pobaltských republík a severozápadného Ruska v prípadnom vojnovom konflikte.“¹⁸

V súvislosti s mocensko-vojenským aspektom boli formulácie o spoločnej obrane socializmu dopĺňané konkrétnymi „argumentmi“ o strate bojaskopnosti Československej ľudovej armády (ČSLA). Pochybnosti v tomto smere už v Drážďanoch vyslovil Brežnev aj Ulbricht. Neskôr sa táto „argumentácia“ doplnila o otvorenosť západných hraníc so SRN a ostrú kritiku za pokus formulovať vlastnú vojenskú doktrínu.

Po drážďanskej schôdzi sovietske politbyro 25. marca prehĺbilo kritiku A. Dubčeka. L. Brežnev referát A. Dubčeka kriticky hodnotil tak, že obišiel závažné otázky, osobitne kádrové.¹⁹ Plénum ÚV KSSZ sa v dňoch 9. –10. apríla v súvislosti s prerokovaním medzinárodných otázok osobitne zaoberalo hodnotením situácie v Československu. Rokovanie prebiehalo v duchu základnej myšlienky „nestratiť socialisticke Československo“.²⁰ O výsledkoch pléna boli informovaní vodcovia štyroch krajín, ktorí podporili sovietske názory a postoje.

PRÍPRAVA VOJENSKEJ INTERVENCIE

Od nátlaku a hrozieb, ktoré odzneli na adresu československého vedenia od polovice marca 1968, sovietske vedenie sa začalo pripravovať na vojenskú intervenciu. Príprava intervencie s krycím názvom operácia „Dunaj“ sa začala prijatím direktívy ministra národnej obrany ZSSR maršala A. Grečka (pod číslom GOU/1/ 87657 z 8. apríla 1968), ktorá stanovila úlohy armádnej skupiny „Juh“, vytvorenej na báze Južnej skupiny vojsk. Neskôr, na porade 23. júla v Moskve bol plán operácie upresnený.²¹ Prípravy na vojenskú intervenciu začiatkom apríla potvrdil aj veliteľ 2. poľskej armády generál F. Siwicki.²²

Z prístupných materiálov dnes ešte nie je možné odpovedať na otázku, ktorá sa v tejto súvislosti vynára, a to: prečo Grečkova direktíva predchádzala politickému rozhodnutiu, resp. ak také rozhodnutie existovalo, kedy sa prijalo.

Na pléne ÚV KSSZ 9.–10. apríla sa najostrejšie kritizovalo zrušenie cenzúry v Československu a schválenie Akčného programu KSČ, ktorý Brežnev označil za revizionistický.²³ Po zasadaní pléna sa konala porada L. Brežneva s tajomníkmi zväzových a oblastných výborov KSSZ, na ktorej zrejme nešlo len o podanie informácií, ale aj o ideologickú prípravu obyvateľstva na pripravovanú intervenciu.

Brežnevov list, napísaný bezprostredne po skončení pléna a adresovaný Dubčekovi, obsahuje „otcovské“ znepokojenie nad uplatňovaním vedúcej úlohy strany a aktivizáciou protisocialistických síl. Brežnev vyslovil obavy o socializmus u nás a žiadal uzavrieť cestu protisocialistickým silám, ktoré „sa pokúšajú zviesť Československo zo socialistickej cesty“.²⁴ Aby k tomu nedošlo, sovietske politbyro sa po aprílovom zasadaní riadilo zásadou pomôcť „zdravým silám a predovšetkým KSČ, aby sa zabránilo strate socialistickej vymoženosti v Československu a jeho odtrhnutiu od socialistického spoločenstva“.²⁵ Takto spätne Brežnev formuloval hlavné zásady politiky voči Československu na pléne ÚV KSSZ 17. júla 1968, a to krátko po varšavskej schôdzi, konanej bez našej účasti.

¹⁸BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro. Třebíč 1998, s. 27-29.

¹⁹VOLKOV, V. K.: c. d., s. 168.

²⁰PICHOJA, R. G.: c. d., s. 2.

²¹BENČÍK, A.–NAVRÁTIL, J.–PAULÍK, J.: Vojenské otázky československé reformy 1967–1970, Vojenská varianty řešení čs. krize 1967–1970. Díl 6/1, Doplněk. Brno 1966, s. 287.

²²BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro, c. d., s. 36.

²³VOLKOV, V. K.: c. d., s. 170. V liste A. Dubčekovi z 11. apríla L. Brežnev uviedol, že nepozná celkom Akčný program, hoci bol 10. apríla publikovaný v čs. tlači a na pléne ho kritizoval. Referát L. Brežneva na pléne je do dnes neprístupný.

²⁴VONDOVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c. d., s. 133.

²⁵Tamže, s. 316.

Koncom apríla a začiatkom mája sa začala invázia návštev sovietskych maršalov a generálov do Československa. Najprv v dňoch 24. –25. apríla prišiel na návštevu hlavný veliteľ VZ I. I. Jakubovskij. Najdôležitejšou otázkou, o ktorej rokoval, bolo vojenské cvičenie na našom území už v máji, hoci pôvodne bolo plánované na október. Minister obrany M. Džúr to odmietol, ale Predsedníctvo ÚV KSC 30. apríla mu uložilo urýchliť prípravu naň. Cvičenie pod názvom „Šumava“ sa začalo 20. júna a oficiálne sa malo skončiť 30. júna.²⁶ Neustály odklad odchodu vojsk z nášho územia sledoval politické ciele a posledné sovietske jednotky odišli o mesiac neskôr, ako sa pôvodne plánovalo. Cvičenie „Šumava“ bolo prakticky nácvikom na vojenskú intervenciu. Rozmiestnenie armádnych a divízných štábov zodpovedalo augustovému nástupu intervenčných vojsk. V mnohých vojenských posádkach v čase intervencie sa objavili tie isté jednotky, ktoré sa zúčastnili cvičenia. Okrem toho ZSSR tým sledoval rozmiestnenie svojich vojsk na našom území, pričom ich prítomnosť by domácim konzervatívnym silám umožnila ukončiť reformný proces.²⁷

Sovietske vedenie prikladalo veľkú dôležitosť prítomnosti svojich vojsk na našom území v priebehu cvičenia i po jeho skončení ako formy nátlaku na československé vedenie. Ale uskutočniť vnútorné zmeny protireformného charakteru za pomoci „zdravých síl“ sa nedarilo. Návšteva A. Kosygina v Československu pod zámienkou liečenia a jeho rozhovory s poprednými čs. predstaviteľmi, značne korigovali predchádzajúce názory v sovietskom politbyre. Kosygin na zasadaní politbyra 27. mája povedal, že okrem Dubčeka, Černíka a Svobodu, niet výraznejších osobností v krajine, preto treba zmeniť predchádzajúce predstavy o „zdravých silách“.²⁸ To, že členovia „zdravého jadra“ sa v predstavách sovietskeho vedenia menili, napovedá o nie celkom spoľahlivých informáciách o našich popredných politických predstaviteľoch. Podľa dostupných materiálov možno konštatovať, že „zdravým silám“ zhruba do začiatku júla 1968 sa pripisovala úloha „vytlačenia pravicových síl z vedenia strany a štátu“ a porážky „druhého centra“ v ÚV KSC.²⁹ Paralelne s touto alternatívou vnútorných protireformných zmien, sovietske vedenie pripravovalo aj ďalšiu, a to pomocou vystúpenia Ľudových milícií. Na zasadaní ÚV KSSZ 17. júla L. Brežnev uviedol, že „na naše početné odporúčania a naliehavé rady sa uskutočnilo celoštátne zhromaždenie predstaviteľov Ľudových milícií v Československu“. Sovietske vedenie predpokladalo, že demonštratívne vystúpenia Ľudových milícií sa uskutočnia vo veľkých mestách celej republiky, aby „zahájili rozhodujúci útok v boji proti pravicovým, protisocialistickým a kontrarevolučným živlom“.³⁰ Ale A. Dubčekovi sa podarilo takému demonštratívne vystúpeniu zabrániť a zredukovať ho na jedno stretnutie 19. júna na Ruzynskom letisku v Prahe. Podľa niektorých prameňov³¹ sovietske vedenie predpokladalo, že zásadné zmeny bolo možné dosiahnuť na spôsob „nového februára 1948“, teda vytlačenia „pravých“ od moci s demonštratívnymi vystúpeniami Ľudových milícií. Ale ani táto predpokladaná alternatíva na zmeny nepriniesla očakávaný výsledok. Stretnutie LM v Prahe malo ohlas v sovietskej tlači a v podobe rôznych rezolúcií zo sovietskych závodov predstavovalo dôležitý zdroj ideologicko-politického nátlaku. Protireformná úloha LM v plánoch štátov VZ nezankla celkom ani neskôr. Na varšavskej schôdzi piatich štátov 14. –15. júla W. Ulbricht navrhol, aby LM uskutočnili „očistu masmédií“.

V súvislosti s vojenským cvičením „Šumava“ a cvičeniami v okolitých štátoch treba uviesť ešte jednu skutočnosť. Na varšavskej schôdzi v polovici júla Ulbricht navrhol, že „tre-

²⁶Konkrétne vojenské ciele cvičenie „Šumava“ analyzuje A. BENČÍK v c. d., s. 64–69.

²⁷Československo roku 1968. I.díl: Obrodný proces. Praha 1993, s. 122.

²⁸PICHOJA, R. G.: c. d., s. 5. Pred návštevou A. Kosygina na politbyre L. Brežnev za členov „zdravého jadra“ označil Bil'aka, Koldera, Indru, Lenárta a do „určitej miery“ Smrkovského.

²⁹Podľa informácie V. Bil'aka P. Šelestovi zo začiatku júna „druhé centrum“ malo pozostávať z nasledujúcich členov: Šika, Špačka, Císařa, Kriegl, Pavla, Prchlíka. PICHOJA, R. G.: c. d., s. 6.

³⁰VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c. d. s. 316.

³¹Uvážda to R. G. PICHOJA v c. d., s. 6.

ba ešte uvážiť, čo urobiť so Slovenskom. Môže sa stať, že Slováci požiadajú o našu podporu. Ak Slováci požiadajú, aby sme ich podporili, navrhujem, aby najbližšie vojenské cvičenie sa nekonalo na česko-poľských hraniciach, ale na Slovensku, ak to Slováci požiadajú.“³² Hra so „slovenskou kartou“, ako ju navrhol W. Ulbricht, sledovala vraziť klin medzi Čechov a Slovákov. Návrh vychádzal z dvoch skutočností: Na Slovensku pod vedením V. Biľaka, prvého tajomníka ÚV KSS, demokratizačný proces postupoval so značnými rozdielmi v porovnaní s českými krajinami. Okrem toho Biľak už na rokovaní československej a sovietskej delegácie 4. mája v Moskve nevystupoval jednotne s ostatnými členmi (Dubčekom, Černíkom, Smrkovským) a preberal sovietske stanoviská o „nepriateľských silách“. Biľaka za jeho názory a postoje vysoko ocenili na prvej schôdzi piatich štátov VZ bez Československa, ktorá sa konala 8. mája v Moskve. Brežnev pri hodnotení vystúpenia Dubčeka na rokovaníach 4. mája zopakoval, že „nič konštruktívne nepovedal“, podobne ako v Drážďanoch. Ale „najkonštruktívnejšie, najsprávnejšie a najucelenejšie hovoril s. Biľak. Otvorene priznal, že na KSČ teraz útočia nepriatelia, pričom to robia chytrá a organizovane. Vyjadril presvedčenie, že existuje centrum, ktoré riadi túto prácu...“³³

Návrh W. Ulbrichta „staviť na Slovensko“, ktoré stotožnil s Biľakom, sa prirodzene nestretol s podporou ostatných vodcov. Pretože varšavskej päťke išlo o zmarenie reforiem v Československu ako jednotnom štátnom celku. Z geopolitického hľadiska české krajiny na dotyku so SRN, kde sa nachádzali vojská NATO, mali prvoradý význam, lebo išlo o to, umiestniť na západných hraniciach nášho štátu svoje vojská. Otvorená podpora akýchsi separatistických tendencií nenašla podporu ani preto, lebo štáty varšavskej päťky mali eminentný záujem o formovanie „zdravých síl“ bez rozdielu národností.

ODLOŽENÁ INTERVENCIA

Uverejnenie manifestu občianskej spoločnosti Dvetisíc slov 27. júna v niektorých českých denníkoch korigovalo predchádzajúce plány sovietskeho vedenia na opakovanie „nového februára“. Napriek tomu, že Predsedníctvo ÚV KSČ odmietlo tento manifest ako výzvu proti vedeniu strany, kritika na jeho adresu zo strany piatich štátov sa stupňovala. Vodcovia piatich štátov VZ v listoch Predsedníctvu ÚV KSČ Dvetisíc slov zhodne označili za „manifest kontrarevolúcie“, za „novú otvorenú fázu likvidácie KSČ“. Kritizovali v nich predsedníctvo za to, že neprijalo rozhodné opatrenia, nevynímajúc administratívno-mocenské. Oproti kritickým výhradám na adresu československého vedenia, fakticky od drážďanskej schôdze, ktoré odzneli pri rôznych príležitostiach, listy obsahovali jeden nový dôležitý fakt. Pozícia vedenia KSČ sa charakterizovala tak, že je „odstránená od riadenia spoločnosti“.³⁴ Toto nové hodnotenie postavenia vedenia KSČ v štáte naznačovalo nedôveru v možný obrat v politike Predsedníctva ÚV KSČ a osobitne A. Dubčeka, od ktorého očakávali tvrdé opatrenia proti organizátorom Dvetisíc slov, proti médiám a všetkým, ktorí ju nejakým spôsobom podporili. Inak a jasnejšie povedané, ak do júla sovietske politbyro vkladalo určité nádeje, že sa podarí, podľa jeho predstáv, pomocou A. Dubčeka, O. Černíka, spolu s V. Biľakom, D. Koderom, A. Indrom a ďalšími, vytlačiť a eliminovať tzv. druhé centrum od vedenia, po publikovaní Dvetisíc slov tieto nádeje na obrat pohasli. Kritické výhrady voči Dubčekovi v slovníku vodcov piatich štátov VZ prechádzali do obviňovania o jeho nechote, resp., že čoraz viac podlieha vplyvom „druhého centra“. Tomu prispôsobili aj svoju novú taktiku podpory „zdravých síl“ v Československu. Predsedníctvo ÚV KSČ o listoch piatich štátov s dátumom 4. – 5. júla rokovalo 8. a 12. júla. Postoje členov predsedníctva k listom boli diferencované, takisto k na-

³²VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c.d., s.285.

³³Tamže, s. 195.

³⁴Tamže, s. 253.

šej účasti na varšavskej schôdzi narýchlo zvolanej na 14.–15. júla. Predsedníctvo ÚV KSČ 12. júla prijalo záver, aby navrhovanej spoločnej schôdzi predchádzali dvojstranné rokovania, ktorých by sa zúčastnili aj predstavitelia Rumunska a Juhoslávie. Účasť na varšavskej schôdzi bola zamietnutá, pretože „nás postavili pred hotovú vec“, povedal A. Dubček v predsedníctve 12. júla. V diskusii odznelo aj prirovnanie situácie u nás so situáciou, ktorá vznikla roku 1948 pri roztržke ZSSR s Juhosláviou. Ale názory na kritiku, obsiahnutú v listoch a na účasť na varšavskej schôdzi boli diferencované. Na jednej strane zhodne vystupovali A. Dubček, O. Černík, B. Šimon, J. Smrkovský, F. Kriegel, Z. Mlynář, na strane druhej sa formovala tzv. Kolderova platforma. Spočívala v návrhu zvolať zasadanie ÚV KSČ, na ktorom by prerokovali obsah piatich listov, adresovaných predsedníctvu a stanoviská jednotlivých členov predsedníctva k našej účasti na varšavskej schôdzi. D. Koldera v jeho návrhu podporil v diskusii V. Biľak, O. Švestka, J. Lenárt a E. Rigo.³⁵ V závere Dubček zamietol návrh zvolať zasadanie ÚV KSČ slovami „dnes nie sú rozpory takého druhu, ktoré by vyžadovali zvolanie pléna o ďalšom postupe a účasti na týchto poradách“.³⁶ Tým aj Kolderova skupina stratila možnosť pertraktovať svoje názory a získať ďalších stúpencov medzi členmi ÚV KSČ.

Schôzda piatich štátov vo Varšave v dňoch 14.–15. júla bola v poradí druhá bez účasti československého vedenia. Vodcovia piatich štátov hodnotili našu situáciu ostrým tónom a slovníkom, pričom najčastejšie frekventovali spojenia „kontrarevolúcia mierovou cestou“. Gomulka hodnotil situáciu tak, že „prebieha pokojný prechod... socialistického Československa v republiku buržoázneho typu“ a „transformácia Komunistickej strany Československa na stranu sociálnodemokratického typu“.³⁷ Ulbricht tradične pripomenul nebezpečenstvo vplyvu „západonemeckých imperialistov“. Živkov pochyboval o „zdravých silách“, preto odporúčal podporiť Československo pomocou „ozbrojených síl Varšavskej zmluvy“.³⁸ Kádár sa deň pred varšavskou schôdzou stretol s Dubčekom a Černíkom v maďarskom Komárome a o tomto stretnutí referoval. Jeho slovník hodnotenia našej situácie sa odlišoval od slovníka Gomulku, Ulbrichta a Živkova, ale zhodoval sa s nimi. Nakoniec hovoril Brežnev. Uviedol „argumenty“ o nebezpečnom vývoji a návrate Československa na „kapitalistickú cestu“ a navrhol prijať opatrenia proti „kontrarevolúcii“. Podľa neho „zdravé sily“ by mohli iniciovať boj za obnovenie vedúcej úlohy KSČ a normalizáciu situácie v krajine. Najzávažnejšie bolo konštatovanie Brežneva, že štáty VZ musia byť „pripravené... na prvú výzvu československých súdruhov, alebo v prípade, keď bude zrejmé, že situácia také vystúpenie vyžaduje a československým súdruhóm by bolo obtiažne obrátiť sa na nás“.³⁹ Inak povedané, L. Brežnev uviedol, že pomoc (vojenskú) poskytnú v prípade, keď „zdravé sily“ o takú pomoc požiadajú, ale poskytnú ju aj bez obrátenia sa o pomoc. Tým sa vysvetľuje aj význam „pozývacích listov“ v rozhodovacom mechanizme sovietskeho vedenia.

Hlavné myšlienky varšavskej schôdze boli zhrnuté do listu piatich komunistických a robotníckych strán ústrednému výboru KSČ. Novým momentom v liste bolo konštatovanie, že vývoj u nás ohrozuje aj spoločné záujmy ostatných socialistických krajín. Záver listu obsahoval štyri body, ktoré malo československé vedenie splniť, aby odvrátilo „kontrarevolučný vývoj“. Splnenie ultimatívne formulovaných požiadaviek v liste by znamenalo zastavenie reformného procesu v čase, keď bolo rozhodnuté zvolať mimoriadny XIV. zjazd KSČ na 9. septembra 1968. Prípravy na zjazd už prebehli na okresných a krajských konferenciách voľbou delegátov. Zjazd mal nielen potvrdiť reformný kurz, ale ďalej ho rozvinúť a uskutočniť kádrové zmeny v zložení Ústredného výboru KSČ v prospech prívržencov

³⁵Československo roku 1968, c. d., s. 126.

³⁶Archív Komisie vlády SR pre analýzu historických udalostí rokov 1967-1970. Politologický kabinet SAV, Kr. Predsedníctvo ÚV KSČ. Stenografický zápis zo zasadania Predsedníctva ÚV KSČ z 12.VII. 1968 k listom piatich krajín. Záverečné slovo A. Dubčeka.

³⁷VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Díl 4/1, c.d., s. 273.

³⁸Tamže, s. 286. Z jeho výroku nie je jasné, či myslel vojenské cvičenie alebo intervenciu.

³⁹Tamže, s. 292.

reformiem. Príprava mimoriadneho zjazdu KSC ešte vystupňovala hrozby piatich štátov. Osobitne sa obávali, že „zdravé sily“ by v novom ústrednom výbore a jeho orgánoch, zvolených na zjazde, stratili politický vplyv a tým aj možnosť ovplyvňovať prostredníctvom nich vnútorný vývoj.

V stanovisku Predsedníctva ÚV KSC k listu piatich komunistických a robotníckych strán zo 17. júla boli odmietnuté obvinenia z „kontrarevolučného vývoja“, z ohrozenia „základov socialistického zriadenia“ a „odtrhnutia od socialistického spoločenstva“. Neúčast' na varšavskej schôdzi bola v stanovisku zdôvodnená návrhom na dvojstranné rokovania. Za stanovisko hlasovala aj konzervatívna časť predsedníctva, ktorú sovietske vedenie považovalo za „zdravé sily“. Zasadanie ÚV KSC 19. júla jednohlasne vyslovilo súhlas s odpoveďou predsedníctva na list piatich krajín. Tým sa veľmi posilnili pozície A. Dubčeka v Predsedníctve a pléne ÚV KSC. Konzervatívna časť predsedníctva a pléna sa neodvážila nehlasovať za stanovisko, zrejme aj pod vplyvom verejnej mienky, ktorá bola na strane reformných politikov. List piatich štátov i stanovisko predsedníctva boli publikované v dennej tlači. Odpoveď predsedníctva na varšavský list podporilo vyhlásenie Národného zhromaždenia, Národného frontu, odborov a mládeže. V celej krajine sa zdvihla vlna odporu proti listu piatich štátov. Vonkajšie nebezpečenstvo stmelovalo jednotu občanov v celom štáte v názoroch na štátnu suverenitu a zasahovanie do vnútorných vecí.

Dalším dôležitým momentom udalostí, ktoré dráždili najmä sovietskych maršalov a generálov, bol návrh československej vojenskej doktríny, ktorý bol dielom pracovníkov spoločenskovedných pracovísk vojenských akadémií. Návrh vlastnej vojenskej doktríny v podobe Memoranda zo 4. júna poslali A. Dubčekovi ako príspevok k tvorbe hlavných dokumentov pre XIV. zjazd KSC.⁴⁰ Memorandum zdôvodňovalo potrebu formulovať a konštituovať československé štátne záujmy v oblasti vojenstva, kriticky hodnotilo minulosť v oblasti vojenskej politiky a navrhlo hlavný obsah vlastnej vojenskej doktríny.

V čase, keď sa končila varšavská schôdza piatich štátov VZ, na tlačovej konferencii v Prahe vystúpil vedúci štátno-administratívneho oddelenia ÚV KSC generál Prchlík. Kriticky sa vyjadril o predchádzajúcom riadení armády a dotkol sa aj nášho postavenia v spojeneckom velení VZ. V tejto súvislosti povedal, že „toto velenie tvoria maršali, generáli a dôstojníci Sovietskej armády a že ostatné členské armády majú v tomto spojenom velení len svojich predstaviteľov, ktorí doteraz nemali nijaké povinnosti alebo funkcie spoluzhodať, ale boli skôr v úlohe styčných orgánov“.⁴¹

Reakcia sovietskeho vedenia na tlačovú konferenciu bola veľmi ostrá v podobe listu hlavného veliteľa vojsk VZ maršala Jakubovského A. Dubčekovi z 18. júla. V liste obvinil generála Prchlíka z „vyzradenia prísne tajných skutočností“ a výpadov proti sovietskym vojenským veliteľom.

Prípravy na vojenskú intervenciu sa zintenzívnili v poslednej tretine júla. Do bojovej pohotovosti boli uvedené vyčlenené časti armád ZSSR, Poľska, NDR, Maďarska a Bulharska. 29. júla sa všetky intervenčné vojská nachádzali vo východiskových pozíciách a očakávali rozkazy na začiatok operácie „Dunaj“.⁴²

Zintenzívnenie príprav na intervenciu posmelilo aj ubezpečenie USA, že rešpektujú rozdelenie sfér vplyvu po druhej svetovej vojne a právo ZSSR riešiť vnútroblokové problémy svojím spôsobom. Zoskupovanie intervenčných vojsk piatich štátov VZ na hraniciach s Československom prebiehalo paralelne s politickými prípravami. Na zasadaní sovietskeho politbyra 19. a 22. júla boli pripravené prvé varianty politických dokumentov, a to: Deklarácie Predsedníctva ÚV KSC, Revolučnej vlády ČSSR o vnútornej a zahraničnej politike, adresované

⁴⁰BENČÍK, A.–NAVRÁTIL, J.–PAULÍK, J.: Vojenské otázky československé reformy, c. d., s. 137-143.

⁴¹Tamže, s. 235.

⁴²BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro, c. d., s. 104.

čs. ľudu a čs. armáde. Pripravené bolo aj Vyhlásenie ÚV KSSZ adresované sovietskemu ľudu. Uvádzalo sa v ňom, že sovietska vláda nariadila svojim vojskám „poskytnúť pomoc Revolučnej vláde Československa... To isté rozhodnutie prijali vlády Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky, Bulharskej ľudovej republiky, ktoré si spolu s nami plnia svoju internacionálnu povinnosť.“⁴³ Všetky dokumenty boli pripravené na schôdzu sovietskeho politbyra 27. júla.

Medzitým sa súčasne pripravovala dvojstranná schôdza sovietskeho politbyra a Predsedníctva ÚV KSČ. Rokovanie v Čiernej nad Tisou malo pôvodne trvať len jeden deň, a to 29. júla. Predpokladaný neúspech rokovaní v Čiernej nad Tisou mal vyústiť do vojenského riešenia, teda intervencie. V dňoch 30.–31. júla sa malo konať stretnutie piatich štátov VZ, ktorého úlohou bolo zrejme odobriť plán intervencie a stanoviť konkrétne úlohy jednotlivých štátov. Ale rokovanie v Čiernej nad Tisou sa predĺžilo na štyri dni. Trvalo od 29. júla do 1. augusta. Z tohto dôvodu boli pripravené plány vojenskej intervencie odložené.

Schôdze v Čiernej nad Tisou sa zúčastnili členovia sovietskeho politbyra a Predsedníctva ÚV KSČ s prezidentom L. Švobodom. Obidve strany na zdĺhavých štvordňových rokovaníach sledovali odlišné ciele. Československá delegácia vedená Dubčekom si kládla za cieľ obhájiť svoju politiku reforiem a rozptýliť obavy z nebezpečenstva „kontrarevolúcie“ obsiahnuté vo varšavskom liste. Nepostupovala však jednotne. V. Biľak, D. Kolder a čiastočne aj O. Švestka a E. Rigo nielenže preberali sovietsku argumentáciu, ale ďalej ju rozvinuli.

Členovia sovietskeho politbyra už pred schôdzou vypracovali akúsi „rukoväť“ postupu na rokovaníach. Obsahovala hlavné požiadavky, ktoré mali všetci členovia klásť čs. predstaviteľom. Pozostávali zo starých a opakovaných výhrad o zákaze obnovenia nových politických strán, činnosti politických klubov, straníckej kontroly nad médiami, kádrových zmien a uplatňovania vedúcej úlohy komunistickej strany podľa sovietskych predstáv.⁴⁴ Členovia politbyra striktné dodržiavali postup podľa „rukoväti“. Okrem pléna, za účasti všetkých členov oboch delegácií, prebiehali aj schôdzky v užšom kruhu (tzv. osmičky, štvorky a dvojky). A práve táto časť rokovania je zahmlená. Podľa V. K. Volkova a R. G. Pichoju⁴⁵ na rokovaníach v užšom kruhu sa predstavitelia čs. vedenia verbálne zaviazali plniť sovietske požiadavky. K podobnému záveru došiel aj J. Pauer vo svojej monografii.⁴⁶ Naproti tomu A. Dubček v pamätiach uvádza, že okrem zvolania schôdze šiestich štátov na 3. augusta v Bratislave „nijaká iná dohoda sa v Čiernej nad Tisou nedosiahla ani nepodpísala“.⁴⁷

O rokovaníach v Čiernej nad Tisou Brežnev informoval ostatných vodcov štyroch krajín v Bratislave 2. augusta. Podľa neho na rokovaníach osmičky (Brežnev, Kosygin, Podgornij, Suslov – Dubček, Svoboda, Černík, Smrkovský) a potom dvojky (Brežnev – Dubček) československá strana súhlasila s nasledujúcimi opatreniami.

1) zabezpečiť vedúcu úlohu strany; 2) prevziať kontrolu nad masmédiami; 3) prijať zákon o zákaze činnosti protisocialistických organizácií, sociálnodemokratickej strany a klubov; 4) vyňať štátnu bezpečnosť a jej riadenie z právomoci ministra vnútra Pavla; 5) garantovať Biľakovi, ktorý v Čiernej nad Tisou vystupoval otvorene, že nebude mu spôsobená ujma a nebude odstránený z vedenia KSČ.⁴⁸

Už na rokovaníach v Čiernej nad Tisou 31. júla Brežnev uviedol, že dokument, ktorý podpíšu predstavitelia šiestich štátov na pripravovanej schôdzi v Bratislave 3. augusta bude

⁴³ PICHJOJA, R. G.: c. d., s. 10–11. V citovanom dokumente chýba NDR.

⁴⁴ Tamže, s. 11.

⁴⁵ VOLKOV, V. K., c. d.: s. 178, PICHJOJA, R. G.: c. d., s. 11.

⁴⁶ PAUER, J.: Prag 1968: Der Einmarsch des Warschauer Paktes. Bremen, 1995.

⁴⁷ DUBČEK, A.: Nádej zomiera posledná. Bratislava 1993, s. 188.

⁴⁸ VONDROVÁ, J.–NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Díl 4/2. svazek. Doplněk 1966, s. 157. Ide o informáciu námestníka ministra zahraničných vecí MER K. Erdélyiho pre J. Kádára o rozhovoroch, vedených na bratislavskom stretnutí 2.–3. augusta 1968.

mat' „platnosť záväzného uznesenia“ a „musí (sa) dôsledne a bezvýhradne plniť“, pretože nejde o to, aby sme v „dokumente odsúdili tie alebo oné javy, ale vyložili našu spoločnú politiku v pozitívnom zmysle v podobe slávnostnej deklarácie zásad...“⁴⁹ Vyhlásenie šiestich komunistických a robotníckych strán socialistických štátov slávnostne podpísané v Bratislave 3. augusta 1968 takýmto dokumentom bolo. Neobsahovalo už konkrétne výhrady a požiadavky, ale predchádzajúce „dohody založené na dôvere“ boli zhrnuté do konštatovania, že „podpora, ochrana a upevnenie týchto (socialistických) vymožeností... sú spoločnou internacionálnou povinnosťou všetkých socialistických štátov“.⁵⁰ Bratislavské vyhlásenie bolo určené aj pre širokú verejnosť v šiestich štátoch a pre svetovú verejnosť. Malo dokumentovať spoločnú dohodu a utlmiť protisovietske názory medzi prívržencami ľavice vo svete. Tento zámer otupiť napätie „okolo Československa“ sa na určitý čas podarilo aj dosiahnuť.

DEFINITÍVNE ROZHODNUTIE

Od bratislavskej schôdzy do definitívneho rozhodnutia o vojenskej intervencii uplynuli dva týždne. Napätie, ktoré ovládlo československú spoločnosť od varšavskej schôdzy čiastočne poľavilo. Vnútropolitický vývoj v Československu nezaznamenal také udalosti, ktoré by výrazne zostrili napätie s vedením piatich štátov VZ. Preto do popredia vystupuje otázka o rozhodovacích procesoch v sovietskom politbyre, o tom, ktoré argumenty napokon prevážili pre vojenskú intervenciu. Podľa Kierana D. Williamsa⁵¹ veľmi dôležitý význam v rozhodovacích procesoch mala strata dôvery a úprimnosti sovietskeho vedenia voči čs. reformným predstaviteľom. Ďalej autor uvádza tri všeobecné kategórie československej „odchýlky“ od sovietskych predstáv politického správania sa vodcov koalíčných partnerov v mocenskom bloku. Strata dôvery a úprimnosti spolu s troma „odchýlkami“ v konečnom dôsledku rozhodli o použití vojenskej sily.⁵²

Všetky argumenty, ktoré uviedol Kieran D. Williams, majú racionálne jadro a opierajú sa o najnovšie sprístupnené dokumenty. Faktom je, že dohody z Čiernej nad Tisou a bratislavské vyhlásenie sa stalo veľmi dôležitým argumentom pre Brežneva, aby Dubčekovi vyčítal ich nedodržiavanie. Dlhé Brežnevove telefonáty a listy⁵³ adresované Dubčekovi z tohto obdobia, obsahujú predovšetkým obvinenia a ostrú kritiku neplnenia dohôd. Z ich obsahu vyplýva, že sovietske vedenie v tom čase už stratilo dôveru k Dubčekovi ako prvému tajomníkovi ÚV KSČ, pod vedením ktorého sa dohody budú dôsledne a rýchlo plniť. Keďže „zdravé sily“ nemali osobnosti s autoritou a politickou váhou a verejná mienka v celom štáte bola jednoznačne na strane Dubčeka, zrejme aj sovietske vedenie malo veľké obavy zo straty vplyvu na vedenie KSČ. Tieto obavy ešte znásobovala príprava mimoriadneho XIV. zjazdu KSČ. Preto strata vplyvu na vedenie KSČ bola v rozhodovacom procese na prvom mieste ako argument pre vojenskú intervenciu.

⁴⁹VONDROVÁ, J. -NAVRÁTIL, J.: 4/2, c. d., s. 140.

⁵⁰Tamže, s. 152.

⁵¹WILLIAMS, K. D.: Nové zdroje o rozhodovacom procese v priebehu československej krízy 1968, *Vojenská história*, 1998, č. 1., s. 72–76. Za všeobecné kategórie československej „odchýlky“ autor považuje a) odmietnutie sovietskych pozvaní na stretnutia; b) neochotu A. Dubčeka spolupracovať a chrániť konzervatívnych politikov, na ktorých sa sovietska strana spoliehala (Bil'ak, Indra, Kolder); c) nedodržanie dohôd a sľubov, napríklad z Čiernej nad Tisou.

⁵²Tamže, s. 74.

⁵³Ide o telefonický rozhovor L. Brežneva s A. Dubčekom z 9. júla z Jalty o plnení dohôd z Čiernej nad Tisou a Bratislavy a telefonický rozhovor z 13. augusta Brežneva s Dubčekom o neplnení, resp. porušovaní dohôd. Na telefonáty nadväzoval list zo 16. augusta, adresovaný Dubčekovi a list Politbyra ÚV KSSZ Predsedníctvu ÚV KSČ s dátumom 17.–18. augusta o neodkladnom plnení dohôd. Záznamy telefonátov a listy sú publikované v zborníku dokumentov autorov J. VONDROVEJ – J. NAVRÁTILA: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970*. Díl 4/2 c. d., s. 146–166, 172–181, 187–189, 189–191.

Druhý veľký okruh dôvodov pre vojenskú intervenciu nepochybne súvisí so sovietskymi predstavami a názormi aj vodcov štyroch štátov, že zahraničná politika Československa sa usiluje o nasledovanie príkladu Juhoslávie, Rumunska a Albánska, teda o oslabenie alebo dokonca o vystúpenie z politických a vojenských štruktúr sovietskeho bloku. Oficiálna návšteva prezidenta Juhoslávie J. B. Tita 9.–11. augusta a prezidenta Rumunska N. Ceausesca 15.–16. augusta v Československu vyvolali podozrenie z obnovy Malej dohody z medzivojnového obdobia. „Stratiť socialistické Československo“ bolo nepredstaviteľné v sovietskych predstavách bipolárneho sveta, najmä z hľadiska vojenského posilňovania svojho vplyvu pred odzbrojovacím kolom s USA pod názvom SALT I.

Napokon tretí okruh argumentov za vojenské riešenie situácie v Československu vyplýval z obáv pred podobnými reformnými pokusmi vo vlastných krajinách. Militantné vystúpenia W. Ulbrichta, W. Gomulku a T. Živkova proti reformnému procesu v Československu, počnúc drážďanskou schôdzou, nasvedčovali, že obavy o vlastné pozície doma zohrávali dôležitú úlohu pri odobrovaní rôznych sovietskych návrhov a napokon intervencie.

Definitívne rozhodnutie o vojenskej intervencii padlo na zasadaní sovietskeho politbyra v dňoch 16.–17. augusta 1968. Na zasadaní 17. augusta L. Brežnev informoval o rozhovoroch s J. Kádárom, ktorý vyjadril pripravenosť Maďarska zúčastniť sa na všetkých akciách „pomoci ľudu Československa“. Tým povrdil účasť Maďarska na vojenskej intervencii. Politbyro 17. augusta schválilo plán vojenskej intervencie, stanovenej na 20.–21. augusta s tým, že plán bude koordinovaný s postupom „zdravých síl“ v Československu. Rozhodnutie o vojenskej intervencii sa zdôvodňovalo prijatím aktívnych opatrení na záchranu socializmu: „poskytnúť KSČ a národom Československa pomoc a podporu ozbrojenými silami“.⁵⁴ Okrem toho politbyro schválilo intervenčné dokumenty v podobe vyhlásení k čs. ľudu a armáde a vyhlásenie revolučnej vlády. Súčasne list A. Dubčekovi a pokyny sovietskemu veľvyslancovi S. Červonenkovi v Prahe o spôsobe jeho odovzdania. Politbyro pripravilo aj druhý list adresovaný Predsedníctvu ÚV KSČ. Vznikol z podnetu „zdravých síl“, ktoré dokumentom chceli oficiálne potvrdiť existenciu dohôd z Čiernej nad Tisou a Bratislavy a ich neplnenie oficiálnou čs. reprezentáciou.

Dňa 18. augusta bola narýchlo zvolaná schôdza vodcov štyroch štátov VZ s jediným cieľom, aby schválila sovietsky plán vojenskej intervencie. Brežnev na tejto schôdzi obsérne hovoril o rozhodnutí vojenskej intervencie. Podrobne rozviedol aj plány „zdravých síl“, s vystúpením ktorých sa zosúladovali posledné politické a vojenské prípravy intervencie. Vystúpenia Ulbrichta, Živkova, Gomulku a Kádára jednoznačne podporili vojenskú intervenciu. Ich informácie na schôdzi sa dotýkali iba čiastkových otázok, bezprostredne súvisiacich s plánom vojenskej intervencie.⁵⁵

Prvé intervenčné vojská vstúpili na územie Československa zhruba hodinu pred polnocou 20. augusta 1968. Ale plány chystaného prevratu, ktorý mali uskutočniť „zdravé sily“ a nastoliť robotnícko-roľnícku vládu boli zmarené hlasovaním v Predsedníctve ÚV KSČ k Vyhláseniu adresovanému československému ľudu. Uvádžalo sa v ňom, že intervencia je „akt odporujúci nielen základným zásadám vzťahov medzi socialistickými štátmi, ale aj popretím základných noriem medzinárodného práva“. Tým skrachovali všetky predchádzajúce plány vojenskou intervenciou odstrániť z vedenia KSČ protagonistov reforiem.

⁵⁴BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro, c. d., s. 131. Za „zdravé sily“ Moskva krátko pred vojenskou intervenciou považovala V. Biľaka, D. Koldera, A. Indru, E. Rigu, F. Barbírka, A. Kapeka, O. Švestku.

⁵⁵VONDROVÁ, J.–NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970, 4/2, c. d. Stenografický záznam sovietskej strany zo schôdze „päťky“ v Moskve 18. augusta, na ktorej bol vyslovený súhlas „s poskytnutím okamžitej vojenskej pomoci socialistickému Československu,“ s. 192–208.

M. ŠTEFANSKÝ: POLITISCHE VORBEREITUNGEN DER MILITÄRISCHEN
INTERVENZ VON 21. AUGUST 1968

Politische Vorbereitungen der militärischen Intervention in die Tschechoslowakei für den 21. August 1968 gingen im eigentlichen in drei Etappen hervor. Die erste Etappe startete mit koordiniertem Druck, den fünf Warschauer-Pakt-Mitgliedsstaaten an die tschechoslowakische Führung der Kommunistischen Partei (KSČ) ausübten. Einen Wendepunkt im Druck und Drohungen stellte das Zusammentreffen zu Dresden am 23. März 1968 dar, als die fünf Warschauer-Pakt Staaten die Grundlinien für deren gegen die KSČ-Führung einzuleitende Verfahren formulierten. Die Grundlinien beinhalteten kritische Einwände gegen Reformen, besonders gegen Vorbereitung von Reformprogramm – des Aktionsprogrammes der KSČ – und die in der KSČ-Führung und im Staate auszuführenden Kaderänderungen, die ohne Eingenehmigung und vorherige Besprechung vor allem mit dem sowjetischen Politbüro vorzunehmen geplant waren. Bereits bei dem Dresdner Zusammentreffen fielen erste Drohungen, die 'kontrarevolutionäre Lage' möglicherweise selbst auch in 'militärischer Linie' zu lösen. Ideologisch-politisches wie auch macht- und militärisches Druck steigerte sich nach dem Dresdner Zusammentreffen auch in den nachkommenden Monaten weiter.

Die zweite Etappe für eine militärische Intervention startete mit konkreten Vorbereitungen nach Aufnahme der Richtlinie des Nationalverteidigungsministers der Sowjetunion Marschall Grečko am 8. April 1968. Dieser entsprechend formierten sich Interventionsgruppierungen der fünf-Staaten-Armeen aus. Die Intervention der fünf Armeen in die Tschechoslowakei wurde unter dem Decknamen Kampfoperation 'Donau' geführt. Die Vorbereitung von militärischer Intervention wurde streng geheim gehalten. Die in den mit der Tschechoslowakei benachbarten Ländern hervorlaufenden militärischen Manöver waren lediglich ein Tarnungsmanöver für die eigene Vorbereitung. Darüber hinaus verliefen auch andere Vorbereitungen, um die innenpolitische Entwicklung mittels Volksmilizen umzustürzen. Eine große Bedeutung in Niederschlagung von Reformen sollte auch die auf unserem Territorium verlaufende Waffenübung 'Sumava' spielen. Verweilen sowjetischer und anderer Heere nach der eigenen Waffenübungsendung wirkte als politischer Druck an die offizielle KSČ-Führung. Gleichzeitig sollte es die - von der sowjetischen Regierung als 'gesunde Kräfte' bezeichneten - konservativen Kräfte unterstützen, um gegen die Reformen aufzutreten. Diese Etappe wurde durch Abschluß militärischer Intervenzvorbereitungen am 29. Juli beendet, als sich die Interventionsheere in Ausgangspositionen befanden und die Besprechungen zur Einleitung der 'Donau'-Operation erwarteten. Die für den 21. Juli geplante Intervention wurde wegen der in Cierna nad Tisou gestarteten bilateralen sowjetisch-tschechoslowakischen Verhandlungen verschoben. Mißerfolg bei den Verhandlungen von Cierna, die ursprünglich nur ein Tag lang verlaufen sollen hätten, sollte in eine militärische Intervention ausmünden. Als politische Hauptgründe von Vorbereitung militärischer Intervention in dieser Etappe - außer der vorhergenannten Einwände - könnte man Veröffentlichung der 'Zweitausend Wörter' und Abwesenheit der KSČ-Führung an der Warschauer Versammlung bezeichnen.

Dritte Etappe politischer Vorbereitungen könnte man in eine Periode von 3. bis 17. August ausgrenzen, da das sowjetische Politbüro entgeltigerweise eine militärische Intervention beschließt. Das am 18. August in Moskau stattgefundenen Zusammentreffen der fünf Staaten erklärte eine eindeutige Zustimmung für die Intervention.

Der Verfasser der Studie bedenkt auch das zugunsten der Intervention getroffenen Entscheidungsprozess. Er legt Akzent auf eine Hierarchie von drei Faktoren: Vertrauensverlust gegenüber A. Dubček und die KSČ-Führung, um dessen Tätigkeit nach den sowjetischen Vorstellungen zu beeinflussen, Besorgungen über Verlust der 'sozialistischen Tschechoslowakei' zufolge dessen Außenpolitik und Befürchtungen vor einer ähnlichen Reformbewegung in eigenen Ländern, welche selbst die eigenen Führer der fünf Staaten aus der politischen Szene hinweggerißen hätte.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

SLOVENSKÍ OBRODENCI O SLOVENSKU, JEHO OBRANE A BRANNEJ SPÔSOBILOSTI SLOVÁKOV

LUDOVÍT HARAKSIM

HARAKSIM, L.: Slovak revival-activists on Slovakia, its defense system and the military preparedness of Slovaks. *Vojenská história*, 2, 3, 1998, pp 59–63, Bratislava.

The author of this document focuses on the question how Slovak revivalists apprehended the military combat potential of Slovakia and the Slovak defense system. The work is based on an analysis of handwritten materials dating back to the second half of the 1930-ies – Geography I and State Symbols - both written in „the Slovakized Czech language“ – a language used officially by a part of the Slovak educated class before the codification of the official Slovak language by revivalist Ľudovít Štúr. The cited manuscripts can be found in the Library of the Ethnographic Museum at the Slovak National Museum in the town of Martin. They were handbooks, in which the basic information on the then Slovakia and on the conditions prevailing in that era were compiled. Both manuscripts show the location of Slovakia and provides information on neighboring countries and nations. Both works declare, that the Slovaks as a nation have certain features or qualities of character to call their own and apart from dealing with the possibilities and the potential to defend the Slovak territory, they treat also the military dispositions of Slovak citizens.

O slovenských obrodencoch, ako sme zvykli označovať dejateľov slovenského národného obrodzenia, sa všeobecne vie, že boli reálne uvažujúci ľudia, ktorí poznali potreby slovenského národného života, zamýšľali sa nad nimi a hľadali spôsoby ako ich uspokojiť. Zaoberali sa však aj otázkami, ktoré nevyvierali z akútnych potrieb vtedajšej slovenskej spoločnosti, i keď sa jej bezprostredne týkali. K takým otázkam patrila aj otázka obrany územia Slovenska a s ňou súvisiaca otázka o brannej spôsobilosti Slovákov, o ktorých je reč v rukopise s názvom *Zemepis I* (ďalej len *Zemepis*)¹ a v rukopise *Nákresy statistické Slovenské 1837* (ďalej len *Nákresy statistické*)², ktoré sú v knižnici Etnografického múzea Slovenského národného múzea v Martine. Napriek tomu, že tieto rukopisy sú označené názvami odlišných odborov, niektoré ich kapitoly sú doslova totožné, čo by mohlo nasvedčovať, že sú dielom jedného autora, alebo, že autor jedného z nich použil ako predlohu hotové dielo iného autora. Písma rukopisov sa líšia, takže podľa nich nemožno usudzovať, či oba rukopisy pochádzajú od toho istého autora. Z rukopisov nemožno usúdiť ani to, ktorý z nich vznikol ako prvý a stal sa predlohou toho, ktorý bol napísaný neskôr. Je však isté, že oba rukopisy boli napísané v druhej polovici tridsiatych rokov 19. storočia, teda v období, ktoré udáva aj vročenie na rukopise označenom *Nákresy statistické*. Rukopisy sú v slovakizovanej češtine, ktorú používala ako spisovný jazyk časť slovenskej inteligencie pred štúrovskou kodifikáciou spisovnej slovenčiny.

¹*Zemepis I*. Na titulnej strane rukopisu je poznámka „Z archívu po Alex. Vrchovsom z Pešte (kúp. R. 1902)“. Poznámka v zátvorke asi znamená „kúpené roku 1902“. Knižnica Etnografického múzea Slovenského národného múzea. Martin Sig. 605 (tr. 22)

²*Nákresy statistické Slovenska 1837*. Na titulnej strane je ceruzkou napísané meno „Chalupka“. Možno iba hádať či toto meno hovorí o autorstve rukopisu, alebo poukazuje na inú spojitosť s voľaktorým so známymi Chalupkovcov. Zdá sa, že i tento rukopis sa dostal do zbierky z Vrchovskeho archívu. Knižnica EM SNM, Martin Sig. 437/202 st. Č. tr. 22.

Z názvov týchto rukopisov – *Zemepis a Nákresy statističné* – vidieť, že nie sú to nejaké vojensko-strategické pojednávania, ale príručky, ktoré zhŕňali základné informácie o vtedajšom Slovensku a slovenských pomeroch. Na tento fakt poukazuje aj autor *Nákrsov statističných*, ktorý v úvodnej časti svojho diela doslova uvádza, že prispieť niečím dôležitým k poznaniu „vlasti své“, t. j. Slovenska a ukázať „jakou dosavád Slovensko dokonalost dosáhlo“, t. j. ukázať, aký je jeho stupeň rozvoja, aké sú jeho telesné a duševné sily a ako sú uspokojené najdôležitejšie ľudské túžby (v rukopise „ľudské dychtení“) jeho obyvateľstva. K tejto informácii dodáva, že kto by takýto obraz o Slovensku „mistrovskou rukou“ vytvoril, „ten by dílo národu našemu přeužitečné poskytnul“, lebo poznanie seba samého je najbezpečnejšou cestou k dokonalosti a následne ku šťastiu. *Zemepis* nemá úvodnú časť a teda nedefinuje svoje ciele, ale nemožno pochybovať, že jeho autor tiež chcel prispieť k poznaniu Slovenska, ktoré v rukopise zavše označuje ako „vlast Slováků“.

Oba rukopisy predtým ako informujú o obrane územia Slovenska a o brannej spôsobilosti Slovákov, poskytujú základné informácie o Slovensku a jeho slovenskom obyvateľstve. *Zemepis* na samom začiatku svojich informácií uvádza, že Slováci sú „vetev velkého národu slovanského“, resp. že sú národom, ktorý žije „ve východní častce Moravy, v severních Uhrách a rozpuštěně v mestečkách a dedinách po celé Uherské, ba i v Slavonsku“. Autor *Zemepisu* upozorňuje však, že bude písať „jen o Slováciích v Uhrách“ a nebude sa zaoberať ostatnými. Na tomto mieste *Zemepisu* vysvetľuje, že čo rozumie pod „vlasti Slováků“ a v ktorých stolicích Slováci žijú. „Pod vlasti Slováků, hovorí doslova, rozumíme ony kraje Uherské, kde oni aneb čistě aneb s jinými národy smišeně, ale tak přebývají, že tam většinu činí“. *Zemepis* vypočítava aj takéto stolice, ale z tohto výpočtu vynecháva Zemplínsku stolicu a Užhorodskú, v západnej časti ktorej žilo podobne ako dnes početné slovenské obyvateľstvo (Podvihorlatský kraj). *Nákresy statističné* tieto informácie neuvádzajú, ale konštatujú, že „Slovensko nečiní stát pro sebe, ale jest ono len částka nerozdělené obce uherské“, ale zdôrazňujú, že Slovenskom sú tie stolice, „v kterých Slováci nad jinými tam bydlícími národy co do počtu převahu mají“. Je to konštatovanie, ktoré uvádza aj *Zemepis*.

Oba rukopisy rovnako informujú o polohe Slovenska (o zemepisnej šírke a dĺžke, na ktorej leží) a krajinách a národoch, ktoré ho obklopujú. V *Nákrsoch statističných* v spojitosti s polohou Slovenska sa konštatuje, že je „na většim díle slovenskými pokrevnými národy obkličeno, jen v jihu jsou Maďarí“ a že na západe má za susedov „rakúských Nemcov“, s ktorými ich viaže „osoba jednoho panovníka“. Aj *Zemepis* poukazuje že „vlast naša“ je „obkličena pokrými národy“ a len z jednej strany, z juhu sú Maďari a čiastočne na západe „Němci-Rakoušané“.

Oba rukopisy majú kapitolu, ktorá má nadpis *Národ*. Nie je to ani v jednom prípade nejaká úvaha o národe a niet v nej ani nejaká definícia, čo pojmom národ treba rozumieť. Aj v jednom, aj druhom rukopise sa zhodne konštatuje, že „Slováci jsou bratři Čechů, Poláků a Srbů a mají cnosti a vady celému slovanskému národu vlastní.“ O ostatných slovanských národoch – Rusoch, Bulharoch a i. niet ani v jednom z týchto rukopisov zmienka. Aj *Zemepis*, aj *Nákresy statističné* vypočítavajú charakteristické vlastnosti Slovákov, ktorým podľa oboch rukopisov, aj cudzinci prisudzujú vtip, aktivitu, podnikavosť, udatnosť ktoré podľa *Nákrsov statističných* sú vraj vlastnosti všetkých Slovanov. *Nákresy statističné* uvádzajú aj negatívne vlastnosti Slovákov, ktorými sú „roztržitost“, nesvornosť a ľahostajnosť pre veci obecné a verejné, ktorá je prameňom všetkých ich nerestí. Tieto vlastnosti „i nyní ještě jejich zvelebení v cestě stojí“. *Nákresy statističné* navyše spomínajú, že starí Slováci veľmi milovali slobodu, ale „nesčíselné občanské nezhody skrušili ducha jejich neodvislého“ a že „dlouhé časy k tomu potřebné budou něž se duch jejich zesílí“. *Zemepis* negatívne vlastnosti Slovákov nespomína. Táto kapitola v oboch rukopisoch končí poukázaním na maďarský postoj voči Slovákom. V *Nákrsoch statističných* sa uvádza, že „Maďar nazývá Slováka »ravaszk« (prefikovaný, ľstivý – pozn. L. H.) jako každý barbar člověka vzdělanejšího, když vtip tohoto nad

jeho tuposti vítězí“. Tá istá sentencia v *Zemepise* je vyslovená trochu inakšie. „Závistlivý Maďar – podľa tohto rukopisu – nazýva Slováka »ravasz« proto, neb slovenský duch zvykl nad jeho hluposti zvíťaziť.“

Zemepis a tak isto *Nákresy statistické* majú kapitoly s nadpisom *Bezpečnosť*, v ktorých rozlišujú medzi bezpečnosťou „vnitřní proti utiskům spoluměšťanů“ a „zevnitřní - zřejmě v tomto prípade malo byť »zevnější«, t. j. vonkajší - proti útiskům a bezprávím cizích národů“. V prvom prípade ide o útlak jedného národa iným, teda v podstate o národnostný útlak, s ktorým Slováci už mali svoje skúsenosti a o schopnosť utláčaného národa brániť sa proti útľaku; v druhom prípade ide o schopnosť brániť sa voči vonkajšiemu nepriateľovi. Bezpečnosť voči vonkajšiemu nepriateľovi má podľa *Zemepisu* národ, ktorý v čase mieru požíva „vážnosť u cizinců a v čas vojny právo své zmužile hájiti zná“. V *Nákresoch statistických* táto myšlienka je formulovaná tak, že bezpečný je ten národ, „který máje silu práva své před cizinci hájiti zmužile, vážnosť jejíh sobě získati znal a vůle jeho ve všech vzájemných záležitostech platnosť má“. Ďalej *Zemepis* a *Nákresy statistické* svorne konštatujú, že „národ náš nemající samostatnosti“ nemá podobnú moc a podobný vplyv a „jest on cizinci poddaný“, ktorý sa ho „zastáva“ a ochraňuje. Týmto cudzincom je, podľa nich, „rakouský cisář“ a keďže tento je mocný, „práva našeho národu dosti ujistená jsou“. Ďalej si oba rukopisy kladú úlohu preskúmať „sily národu a vlasti naši“, aby sa vedelo, čím slovenský národ „k moci této cisáře rakouského přispívá“ a či by bol v stave „sebe samého před kterýmkoliv nepřitelem hájiti“. Odpoveď na túto otázku v oboch rukopisoch vyznieva rovnako, i keď odpoveď v *Zemepise* je o poznanie rozsiahlejšia ako odpoveď v *Nákresoch*...

Odpovede na túto otázku sa začínajú v oboch rukopisoch konštatovaním, že „vlast naša od prírody veľmi pevnou účinná jest, větší díl hranic jest vysokými hořami zavřen“ a na „jihu jest Dunaj“. Najslabšími miestami Slovenska sú vraj úseky „od Prešpúrka až ku Skalici a jižní kraje stolice Gemerské“. Podľa oboch rukopisov všetky tieto slabé miesta by sa dali ľahko opevniť, najmä tam, kde to umožňuje rieka Morava a „Bíle Hory“, t. j. Biele Karpaty. Oba rukopisy rovnako konštatujú, že Slovensko „vlast naša“, ako to uvádzajú *Nákresy statistické*, mohlo by sa stať nedobytnou pevnosťou, ak by sa každá dolina a úžina, akých na Slovensku je veľa, upevnila zásekmi. Slovensko po ich vybudovaní, ako to uvádza *Zemepis* i *Nákresy statistické*, mohlo by k údivu Európy bojovať a vzdorovať veľkej prevahe nepriateľa, podobne ako to robí „hřstka Baskov“ – v *Zemepise* miesto Baskov sa spomínajú Spanidlčani, t. j. Španieli – alebo ako to robili svojho času Švajčiari. Ďalej oba rukopisy jednotne konštatujú, že príroda dala Slovákom hojnosť vojenských zásob – železa, nevyčerpatelné množstvo medi, sanítry (liadku) a nadostač síry, takže v tomto ohľade „vojská naše“, podľa oboch rukopisov by „nikdy nouzi netrpěli“. Po týchto konštatovaniach v oboch rukopisoch nasleduje kritická poznámka, že národ sám, t. j. Slováci pre „hájení vlasti“ veľmi málo urobili, najmä na slabších rovinatých a otvorených miestach, ktorých je na Slovensku viac.

Jeden i druhý rukopis pripomína, že na lepšiu obranu Slovenska bolo by potrebné pri ústiach väčších dolín postaviť pevnosti. Zatiaľ na Slovensku je vraj len jedna taká pevnosť – Leopoldov pri Váhu. Ostatné tvrdrze, podľa rukopisov, ktoré urobili svojho času „vlast naši“, teda Slovensko neprístupnou Tatárom a Turkom, sú dnes zrúcaniny a aj keby neboli také, nevyhovovali by súčasnému spôsobu vedenia vojny. V oboch rukopisoch sa spomína, že na Slovensku nie sú dielne na výrobu zbraní, a teda nie sú ani ľudia, ktorí by ich mohli v čase potreby vyrábať. Takéto dielne, ako boli v Hrádku, Kráľovej a v Dobšinej, zrušil rakúsky cisár, ktorý nedôveruje národu, t. j. obyvateľstvu Uhorska. *Zemepis* však upozorňuje, že v Radvani sú „hojné pracháme“, ktoré vyrábajú pušný prach.

Zemepis a *Nákresy statistické* po posúdení možností obrany územia Slovenska zaoberajú sa vojenskými dispozíciami Slovákov a svorne konštatujú, že „národ náš“ (*Nákresy*... sú konkrétnejšie a uvádzajú „Národ slovenský“) „má znamenité telesné a duševné schopnosti k válčení“, čo sa stalo všeobecne príslovným. Slováci podľa rukopisov, odvážne bojujú ako

pešiáci, čo je v súlade s danosťami „našej krajiny“, t. j. Slovenska, ale neuvádzajú, o ktoré danosti ide. Oba rukopisy informujú, že v „rakúskom vojsku“ je 5 plukov temer čisto slovenských. Takým je pluk Alexandrov z „okolía Presburského“, pluk Liningen–Vesterburgov z okolía Sabinova, pluk Bencúrov z okolía Košíc, pluk Gustáva Vazu z okolía Prešova a pluk arcivojvodu Karla z bystrického okolía. Okrem týchto plukov, ako na to poukazujú *Nákresy...*, veľa Slovákov slúži aj v iných plukoch. V oboch rukopisoch možno nájsť otázku „jak velké by ale vojsko národ náš v čas nuzy postaviti mohl“? Odpoveď na túto otázku je v oboch prípadoch rovnaká. *Zemepis i Nákresy...* pri odpovedi argumentujú príkladom Pruska, v ktorom je každá 76. osoba vojacom a vychádzajú z tohto poznatku uvádzajú, že „národ náš“ (*Nákresy statistické* miesta národa uvádzajú „naše vlast“) 30 000 mužů do vojny lehce postaviti mohl. To však nemusí byť konečné číslo. Rukopisy sa odvolávajú na príklady „starých národů“, u ktorých sa „jako schopný k bránění neodvislosti a volnosti“ považoval „4-tý díl všeho lidu“ a keby sme my len „12 díl celého národu“ alebo „ze všech mužných osob jen každého 6-ho“ vzali za vojaka, „mohl by národ náš až 200 000 vojaků postaviti“. Pri tomto konštatovaní však pripomínajú, že Slovákom chýbajú skúsenosti so zaochádzaním so zbraňami, že chapi vo „vlasti našej“ ani nemajú možnosť získať takúto skúsenosť, a preto na Slovensku niet „mužů ve válečnictví schopných“. Podľa *Nákresov...* tento nedostatok môže nahradiť „zápal a hluboké přesvědčení o svatosti věci za niž umřiti se mužové odhodlají“, čo vraj býva „mocnější jak kterékoli umění“. *Zemepis* túto myšlienku formuluje jednoduchšie. Podľa neho je „známo, že zápal národu a hluboké přesvědčení všecko toto vynahrazuje“. Túto kapitolu oba rukopisy, *Zemepis i Nákresy...*, zakončujú rovnako znejúcou vetou: „Kdyby duch národnosti a samostatnosti národ náš pronikl, nijaké překážky by mu dosáhnuti jeho cílu zabranit nemohli“.

V ďalších častiach *Zemepisu a Nákresov...* sa už nehovorí o obrane Slovenska a brannej spôsobilosti Slovákov. Z týchto častí, resp. kapitol oboch rukopisov hodno uviesť konštatovanie, že každý národ, ktorý vstúpi „do spoločnosti státom zvané“, musí niečo zo svojej „volnosti“ obetovať a v „některých svých radných právech se omeziti“, aby mohl bezpečne užívať ostatné práva. Z týchto „obětí“ vzniká vraj „společná moc, která má právo národu proti všelikým nátlakům“ hájiť, čo „společná moc“, t. j. štát, môže urobiť oveľa účinnejšími prostriedkami ako „jednotlivý člověk“. Národy vraj prinášajú k „udržení takého spolku“ rôzne obete. Podľa *Nákresov...* „Amerikančan“ len malú čiastku tohto „svého jmění“ prenecháva a pritom zachováva svoje najdôležitejšie práva, ako je „sloboda mluvení a psání“, osobná sloboda a účasť na riadení krajiny, zatiaľ čo „větší díl národu ruského všecko teměr coby život jeho oblažiti, co by mu prostředkem v pokračování k dokonalosti sloužiti mohlo, spolku takému to státnímu obětuje“. Oba rukopisy v spojitosti s týmto konštatovaním pripomínajú, že pre národ je „predčiniteľ“ zvažovať, či tejto „společnej moci“ neprenechal málo práv, a preto žije v ohrození od vonkajšieho nepriateľa, resp. v „ustavičné nebezpečnosti a nejistote“, alebo prenechal jej veľmi veľa, takže „moc, která jej chrániti má, prostředky jí podané ne k jeho ale k svým vlastným sobeckým cílům užívati, národ potlačovati a všecky prostředky k zdokonalení právnímu služici odňati může“. Aj *Zemepis* aj *Nákresy statistické* kladú otázku, kto disponuje touto „spoločenskou mocou“ národa. Oba rukopisy na túto otázku odpovedajú skoro rovnako: „Stalo sa to rozličnými osudy v běhu věků“ – konštatuje *Zemepis* – „že království velkomoravské jehož část národ náš činil rozdrobeno a Slováci prinutěni byli v spolek státny s cizím národom maďarským stoupiti“ a „spoločenská moc“ národa „jednému královi a jiním mocnejším jichž zemaní nazývame v obcích národech zvěřena byla“. „Moc tedy státní“ – stocicky konštatuje jeden i druhý rukopis – „nalézala sa již ode dávna u krále a zemanů a tam jest i nyní.“ Neskôr vraj, bolo k moci pripustené pre „vzdelané a bohatství“ aj katolícke duchovenstvo a potom akýsi „stín této moci“ dostal sa aj obyvateľom slobodných kráľovských miest. *Zemepis i Nákresy...* po týchto konštatovaniach nastoľujú viacero otázok, o. i. aj tú, že koľko práv „mocnári“ od národa odňali, ako užívali „moc jim svěřenou“ a či dosiahli ciele spo-

ločnosti, ku ktorým mali priviesť národ. Oba rukopisy jednotne konštatujú, že „smutne zní odpoveď jenz na otázky tyto sobě dáti musíme“. K tomu konštatovaniu pridali, že „moc nad nami vládnuoci povstala ne pořádným způsobem ze dávneho národů vyvíňujic, ale násilím nám vtisknutá byla“ a „drahé ona oběti hned od prvopočátku od naššeho národa žadala...“

Zemepis a Nákresey... obsahujú aj iné informácie o Slovensku a jeho obyvateľstve, ako aj o pomeroch, v akých žilo. Ale tieto stránky slovenského života sa už netýkali obrany Slovenska a brannej spôsobilosti Slovákov. Je zaujímavé sledovať, ako autor, resp. autori rukopisov vidia slovenské skutočnosti a ako ich posudzujú. Je to triezvy pohľad na vtedajšiu slovenskú realitu bez nejakého ponížujúceho dešpektu alebo zbytočného preceňovania. Zaujímavý je už sám fakt, že okrem iných otázok sa zaoberali aj „brannými otázkami“ v čase, keď samostatnosť Slovenska, a teda i potreba jeho obrany vlastnými silami bola v nedohľadnej perspektíve. Ale že táto otázka aj medzi príslušníkmi tejto generácie slovenských obrodencov završene rezonovala, svedčí už citovaná veta, že keď Slovákov prenikne duch národnosti a samostatnosti, nič nemôže zabrániť, aby tento cieľ dosiahli.

NEMECKÁ OKUPÁCIA RAKÚSKA

VALERIÁN BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, V.: The German occupation of Austria. *Vojenská história*, 2, 3, 1998, pp. 64–76, Bratislava.

The published material came into existence in the 2. Intelligence Department of the Ministry of National Defense of the Czechoslovak Republic, immediately after Germany occupied Austria on March 12 and 13 in 1938. It is based on a detailed analysis of the preparations and the course of the Nazi aggression. The material „The German occupation of Austria“ has been drawn up by internal and external staff members of the above-mentioned Department, providing a complex picture of the course of the Nazi intervention and drawing conclusions, according to which acts of aggression against Czechoslovakia represent potential threats, which must be taken into account. The document points out not only the military aspect of the whole issue, but mainly the enormous rapidity, at which the German Army was able to prepare and carry out the whole occupation, and the political background, whereby the authors express at some points rather unclear speculations regarding mainly the diplomatic preparation of the Nazi intervention. The published material can be found in the Military Historical Archive (in Prague) of the Ministry of National Defense.

Military History. Europe. The Annexation of Austria to Germany in the documents of the Intelligence Department of the Ministry of National Defense of Czechoslovakia

Rakúska republika mala v období medzi dvoma svetovými vojnami popredné miesto v diplomatickej a hospodárskej činnosti a mimoriadne v geopolitických a obranných koncepciách Československa. Z toho vyplýval záujem politických a vládnych kruhov v ČSR na udržaní a posilnení nezávislosti Rakúska najmä vo vzťahu k Nemecku. So zachovaním a udržaním samostatnej existencie Rakúskej republiky boli do veľkej miery spojené aj otázky politicko-diplomatických pozícií Československa a budovanie záruk jeho bezpečnosti, najmä vo vzťahu k agresívnym ambíciám nacistického Nemecka. V praktickej politike sa tieto predstavy premietli aj v tom, že Československo takmer nebudovalo vojenské opevnenia na spoločných hraniciach, čo malo vyjadrovať určité gesto dôvery v trvácnosť a stálosť rakúskej samostatnosti. Naopak, keď sa začalo prejavovať konkrétne ohrozenie existencie Rakúskej republiky, všeobecne sa v Československu pociťovalo, že samostatnosť republiky, ba priamo národná existencia Slovákov a Čechov je ohrozená. Tieto všeobecne panujúce predstavy sa prejavili aj v konkrétnej politickej, diplomatickej a spravodajskej činnosti.

Zostrovanie vnútropolitikkej situácie v Rakúsku a priame ohrozenie jeho existencie vyvolali zvýšenú pozornosť nielen v diplomatických, ale aj spravodajských kruhoch. Potom ako Nemecko v dňoch 12. a 13. marca 1938 okupovalo Rakúsko, vznikol začiatkom apríla 1938 v 2. oddelení – spravodajskom, Ministerstva národnej obrany Československej republiky podrobný analytický rozbor príprav a priebehu nacistickej agresie. Materiál, ktorý vypracovali pracovníci a spolupracovníci tohto oddelenia, *Okupace Rakouska Německem*, podáva komplexný obraz priebehu nacistickej akcie a vyvodzuje závery, ktoré sa mali brať do úvahy pri možnej agresii proti Československu. Upozorňuje nielen na vojenskú stránku veci, najmä na rýchlosť akou bola schopná nemecká armáda okupáciu pripraviť, ale aj na jej politické pozadie, pričom však autori vyslovujú v niektorých prípadoch nie celkom presné dohady, najmä pokiaľ išlo o diplomatickú prípravu celej akcie.

Materiál sa nachádza vo Vojenskom historickom archíve (Praha) Ministerstva národnej obrany. Hlavný štáb – 2. oddelenie, in. č. 168, kart. 283/1938, č.j. 11090., kópia, bez podpisu. Uverejňujeme ho v pôvodnom znení.

I. PROVEDENÍ OKUPACE RAKOUSKA PO VOJENSKÉ STRÁNCE

a) Rozhodnutí k provedení akce.

Rozhodnutí k radikálnímu zákroku v Rakousku bylo vyvoláno Schuschniggovým projevem z 9. března, kterým byl ohlášen plebiscit na neděli dne 13. března.¹

Z toho, že jednotky určené pro akci proti Rakousku byly alarmovány v pozdních večerních hodinách dne 10. března, je možno usuzovat na to, že rozhodnutí k vojenské akci padlo kolem 12 hodin dne 10. března.

V té době nemohl ovšem nikdo předvídati, zda rakouská armáda bude či nebude klást odpor, nikdo nemohl vědět, že večer dne 11. března bude Rakousko v moci Seyss-Inquartově, který požádá Německo o vyslání branných sil a otevře jim cestu tím, že nařídí rakouskému vojsku neklást postupu německých jednotek žádný odpor.

Branná moc nemohla tedy počítat s hladkým průběhem postupu do Rakouska, musila být a – jak z dalšího vysvitne – také byla připravena otevřít si cestu do Rakouska násilím.* Teprve změněná situace dovolila soustředěným německým silám nerušený postup a překotný běh na Vídeň jež je ovšem těžko označiti jako vojenskou operaci.

b) Složení okupační armády

Okupaci Rakouska provedla tzv. 8. armáda pod velením generála V. Bocka, velitele 3. Skupinového velitelství (Gruppenkommando 3) v Drážďanech.

Jádro okupační armády tvořily oba bavorské sbory (VII. sbor Mnichov, XIII. sbor Norimberk) 2. divise ÚV. z Würzburg.

Okupační armáda měla válečné složení.

Štáb armády, postavený z 3. skupinového velitelství (Gruppenkommando 3) měl válečné složení, byl v něm na př. i Oberquartiermeister (přednosta služeb), kterážto funkce se v míru nevyskytuje.

Velitelství 8. armády disponovalo armádním telegrafním praporem (Nachrichtenabteilung 62), který byl postaven telegrafním učilištěm v Halle/S.; k armádním jednotkám patřily snad i některé oddíly těžkého dělostřelectva, některé ženijní prapory a mostové soupravy, které pocházely od mimobavorských sborů.

Válečné složení měla pravděpodobně i velitelství sborů a divisí: složení vyšších jednotek bylo válečné, byť i ne zcela úplné.

Divise měly kromě jednotek existujících v míru:

- štábní rotu,
- divisní PO (Aufklärungsabteilung), postavený sborovým jezdeckým plukem,
- mostovou soupravu,
- útvary služeb, složené většinou ze starších záložníků: automobilní kolony (převážně z rekvirovaných aut):
  - pekárny a jatky,
  - složky zdravotnické a veterinářské služby (autokolony, zdravotnické roty, ambulance),
  - poštní poštu.

U horské divise byl zjištěn i Divisionsmarschbataillon (záložníci starších ročníků, dopravovaní na autech).

2. divise ÚV. byla zasazena ve svém úplném mírovém složení, byla zesílena nově postaveným těžkým motorisovaným del. oddílem 620. Její útvary služeb měly kromě vo-

¹Rakúska vláda pod tlakom nacistického Nemecka 10. marca 1938 odvolala ľudové hlasovanie

*Je ovšem sporné, zda by Hitler byl dal v případě rakouského odporu rozkaz k násilné akci.

jenských šestikolových aut i rekvirovaná auta, k dopravě benzínu sloužily rekvirované cisternové vozy.

Jednotky obou bavorských zborů byly na válečných počtech i válečně vybaveny; tělesové trény jednotek tvořily autokolony z rekvirovaných aut.

c) Uvedení jednotek v pohotovost.

Řada zpráv se shoduje v tom, že jednotky byly zalarmovány kolem 22 hodin dne 10. března. Jednotky provedly poplach, vydaly mužstvu válečnou výstroj (Kriegsgarnitur), naložily střelivo a zálohu proviantu. Současně byly individuálně povolány nutné doplňky osob, vozů a koní. Tyto doplňky došly k jednotce buď ještě před jejím odchodem z posádky anebo až po jejím odchodu, v tomto druhém případě odejely co nejdříve za svou jednotkou do Rakouska.

Způsob, jakým byly jednotky uvedeny v pohotovost, je nám z jiných zpráv znám jako „beschleunigtes Ausrücken“, o kterém podrobněji pojednává IV. hlava této studie.

Všeobecně možno říci, že jednotky byly pohotovы (marschbereit) v ranních hodinách dne 11. března.

d) Soustředění jednotek v pohraničí.

S přesuny jednotek bylo započato ráno dne 11. března. Přesuny daly se jednak převozy po železnici, u některých jednotek (zejména u motorisovaných) pochody.

Do rána dne 12. března byly jednotky soustředěny tak, jak je znázorněno na náčrtu č. 1.² Gros sil je na Innu mezi Braunau a Passau, celkový počet 8. armády činí asi 65 000 mužů.

e) Vývoj situace v Rakousku dne 11. března.

Jednotkám rakouského spolkového vojska byla dne 11. března nařízena pohotovost.

V 8 hodin dostaly jednotky rozkaz povolát spolehlivé záložní důstojníky, během dopoledne byl povolán ročník 1915 (jediný vycvičený ročník zálohy).

V 19.45 hodiny oznámil kancléř Schuschnigg rozhlasem své odstoupení a ustanovení generála Schilhawskyho velitelem branné moci.

V 23.10 hodin hlásí německý rozhlas, že Seyss-Inquart, jenž byl jako ministr vnitra pověřen udržením pořádku, požádal o zákrok německé branné moci a nařídil, že německým vojskům, jenž by snad hranice překročily, nemá být kladen žádný odpor.

Je pochopitelné, že tento příznivý vývoj situace v Rakousku měl vliv na způsob provedení okupace, že původní dispoziční byly postupně měněny tak, že nakonec soustředěná 8. německá armáda provedla místo jakékoliv násilné akce* ničím nerušený postup, který byl z propagačních důvodů nazván „Verbrüderungsmarsch“.³

f) Překročení hranic a obsazení Rakouska.

Četné mostové soupravy připravené pro případ, že by mosty přes Inn byly zničeny, staly se zbytečnými.

Německý rozhlas oznámil, že jednotky překročily hranice v 5.30 hodin dne 12. března; šlo snad jen o ojedinělé jednotky, neboť hlavní síly překročily hranice teprve mezi 8. a 9. hodinou.

Připravený postup se změnil v závod v běhu na Vídeň. Jednotky vyrazily ve směrech naznačených na náčrtu č. 1.

*Viz poznámku na 1. straně dokumentu (s. 65).

²Náčrt č. 1 nebol priložený k správě.

³„Pochod zbratania“.

Divise ÚV. nechala daleko za sebou pěší divise. Její předvoj, Aufklärungsabteilung 7 a Kradschützenbataillon 2 byly již v posledních hodinách v Linci (80 km vzdušné čáry), ve 20 hodin na západním okraji Vídně (přes 200 km vzdušné čáry), ve 2.30 hodin dne 13. března vtáhl předvoj do Vídně, kolem 6 hodin následovalo za ním gros divise. Úsilný pochod divise ÚV. neobešel se bez ztrát, věrohodný pozorovatel napočítal dne 14. března na silnici mezi Welsem a Vídní 50 tanků neschopných jízdy (divise ÚV. mohla mít 400-500 tanků, je to tedy 10-15% ztrát).

Za divisi ÚV. následovaly železniční transporty 27. divise, jejíž první transport byl vyložen ve Vídni v 18 hodin dne 13. března.

Ostatní síly daly se na rychlý pochod v určených směrech. Rozložení jednotek večer dne 14. března (třetí den pochodu do Rakouska) znázorňuje náčrt č. 2.⁴

V následujících dnech pochodovaly jednotky dále do svých míst určení.

Nejtěžší a nejdelší pochod měla horská divise. Z prostoru Gmunden, kam dorazila 14. března, nebylo sjízdných cest na Graz; poměrně nevýhodnější byla cesta přes Pötschenpass (982 m), tam však musilo ženijní vojsko s 800 civilními pracovníky odstranit na 15 000 m³ sněhu. Teprve 17. března dává se horské divise na další pochod přes Pötschenpass. Podobnou překážkou musila divise zdolat ještě jednou a to mezi Selztal a Leoben (Schober Pa., 843 m) ve dnech 20. a 21. března. Do Graz dorazila divise dne 21. března.

Rozložení vyšších jednotek po 21. březnu znázorňuje náčrt č. 3.⁵

g) Pobyt německých jednotek v Rakousku

Od okamžiku, kdy je jisto, že se německé síly nesetkají s odporem, mění se celá akce v propagandu; jednotky rakouského vojska jsou posílány na návštěvu do německých posádek, aby tak byl setřen dojem vojenské okupace Rakouska.

Již v prvním týdnu odesílají německé jednotky v Rakousku zpět své záložníky, za nimi následují brzy celé jednotky.

Největší část jednotek se vrátila ve dnech 25. – 27. března; celá 17. divise a značné části všech ostatních divisí.

Odeslání jednotek zpět do Německa stále pokračuje. Vojenských důvodů pro setrvávání německých vojsk v Rakousku není, z politických důvodů bylo by výhodné opuštění Rakouska německými vojsky ještě před 10. dubnem, aby jejich přítomnost v Rakousku nebudila zdání tlaku na nařízené lidové hlasování a volby.

h) Vojenské zajištění akce proti sousedním státům.

K většímu zajištění rakouské akce proti sousedním státům nedošlo pravděpodobně proto, že by vzbudilo pozornost a mohlo vésti k zastřešení celkové situace. Přesto však byla armáda na střehu.

Jednotky pohraničních sborů na naší a na francouzské hranici měly pohotovost (Alambereitschaft) v době mezi 11. a 16. březnem.

Na československo-německých hranicích byl zostřen dozor, pohraniční orgány v Bavorsku byly zesíleny posilami z civilního obyvatelstva. Na četných místech v Bavorsku byl neúplně aktivován Grenzwacht.⁶

V Bavorsku, jehož všechny vojenské jednotky se zúčastnily okupace Rakouska, byla uprázdněná kasárna obsazena příslušníky NSKK (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps), mimo to byli ještě 12. března povoláni záložníci, kteří již nebyli odesláni za jednotkami postupujícími do Rakouska. Věrohodné zprávy uvádějí, že sousední sbory posunuly do uprázdněných bavorských posádek na přechodnou dobu některé své jednotky.

⁴Náčrt č. 2 nebol priložený k správě.

⁵Náčrt č. 3 nebol priložený k správě.

⁶Jednotky ochrany hraníc.

V Bavorsku i v Sasku byla v době okupace Rakouska konána četná cvičení v pohraničí, je ovšem těžko usoudit, která z těchto cvičení byla normální a která z nich byla vyvolána nutností zvýšení pohotovosti v pohraničním pásmu.

3. divise ÚV., jejíž útvary jsou v posádkách severně a severovýchodně Berlína, provedla (pravděpodobně současně s jednotkami určenými pro akci v Rakousku) poplach a přesunula se dopoledne dne 11. března přes Berlín na jihozápad. Její části byly později hlášeny v prostoru Dresden; zdá se, že její gros bylo ve středním Německu.

i) Závěr

Vlastní provedení okupace Rakouska není možno hodnotit jako nějakou vojenskou operaci; armáda zřejmě uposlechla rozkazu dosáhnout co nejdříve Vídně a ohromiti rakouskou i světovou veřejnost svou rychlostí. Tato rychlost měla ovšem své stinné stránky:

- přepětí výkonnosti materiálu a mužstva,
- neuspořádanost pochodu,
- špatné stravování a zásobování v prvních dnech.

Na druhé straně však je třeba vojensky hodnotiti přípravy, které byly provedeny během 36 hodin (mezi polednem 10. března a ranními hodinami dne 12. března). Jednotky, které byly zalarmovány kolem 22 hodin dne 10. března a ranními hodinami dne 11. března pohotovy k odchodu s válečnými počty, pro vyšší jednotky jsou v téže době postaveny ty jednotky (na příklad: armádní telegrafní rota, PO divisi) a útvary služeb, které v míru neexistují. Nejpozději za 12 hodin po nařízeném poplachu započínají jednotky s přesuny; za 32 hodin po nařízeném poplachu (od 22 hodin dne 10. března do ranních hodin 12. března) jsou jednotky na hranicích připraveny k překročení hranic.

Je možné, že po operativní stránce byla celá akce improvizována v poslední chvíli podle dané situace; nemohla však být improvizována pokud jde o uvedení jednotek v pohotovost, jinak by nebylo možno provést přípravy v tak krátké době. Jednotky prováděly to, co mají v (mobilisačních) plánech; v rychlosti, s jakou své přípravy provedly, musí být spatřováno poučení pro to, jak by mohla vypadat příprava podobné akce proti nám.

II. NĚMECKÉ LETECTVO PŘI OKUPACI RAKOUSKA

a) Přípravy.

Vpádu do Rakouska zúčastnilo se ve velkém počtu německé letectvo. Byly to jednak jednotky vlastního letectva (bombardovací, stíhací a pozorovací), jednak jednotky OPL, leteckého telegrafního vojska (Luftnachrichtentruppe) a pluk „General Göring“.

Většina použitých jednotek pocházela z oblasti LKK V (Luftkreiskommando) Mnichov, menší část z oblasti LKK II Berlín.

Právě tak jako jednotky pozemní armády byly i letecké jednotky zalarmovány dne 10. března, mimobavorské jednotky se přesunuly dne 11. března do Bavorska.

b) Provedení.

Vpádu do Rakouska, který byl proveden 12. března ráno, předcházelo přistání několika letounů na letišti v Aspern 11. března večer a v noci.

Zatím co jednotky pozemní armády překračovaly 12. března rakouské hranice, přistávaly již jednotky bojového letectva na letišti v Aspern. První perut' (bombardovací) přistála na tomto letišti po 9. hodině, další perut' v 11.30 hodin, po 12. hodině přistály další dvě perutě (80 letounů). Dopravními letouny byly na letiště v Aspern dopraveny jednotky parašutistů, jednotky leteckého telegrafního vojska, technický personál a kulometry k obraně letišť.

Přeplněnému letišti v Aspern bylo odlehčeno tím, že některé jednotky byly z něj odeslány na jiná rakouská letiště (Wiener Neustadt, Wels, Linz, Aigen, Graz, Zeltweg).

Jednotky OPL a pluk „General Göring“ postupovaly s pozemní armádou jednak po železnici, jednak pochodem.

Po železnici byly za jednotkami dopravováni záložníci a materiál; technický materiál byl dovážěn z leteckých oblastních parků (Kreisflugparks) v Gablingen a Schwäbisch Hall (v Bavorsku).

Celkem se zúčastnilo okupace Rakouska asi 8-10 bombardovacích perutí, 2-3 stíhací perutě, 1 zvědná peruč a několik pozorovacích letek, t.j. asi 350 letounů, dále pluk „General Göring“, jednotky OPL a leteckého telegrafního vojska.

c) Zpětný odsun.

Pro nedostatek a nedostačující rozměry letišť v Rakousku a zvláště pro nedostatek provozních hmot a technického materiálu musila být většina leteckých sil odeslána zpět do Bavorska ještě před úplným ukončením okupace Rakouska pozemní armádou.

Dnes nachází se v Rakousku přibližně polovina leteckých sil, které tam byly původně odeslány.

d) Účast letectva při vojenském zajištění akce proti sousedním státům.

Dne 12. března byl konán průzkum našeho jihozápadního pohraničí zpravodajským letectvem. Letouny létaly většinou nad bavorským územím.

V noci s 12. na 13. března bylo hlášeno několik letounů nad Tábořskem a Jihlavskem, je možné, že šlo o zbloudilé letouny, ale právě tak dobře je možné, že šlo o záměrný průzkum komunikační sítě vedoucí od nás do Rakouska.

Důležitá místa v Bavorsku (zvláště železniční uzly Schwandorf, Regensburg, Straubing, Plattling) byla zajištěna aktivními i záložními jednotkami OPL.

Hlásná služba v Bavorsku byla v pohotovosti.

Na opuštěná letiště v Bavorsku byly dirigovány jednotky z vnitrozemí, takže bavorská letiště nezůstala bez leteckých jednotek.

e) Závěr.

Nejcennějším poznatkem je ověření strategické pohyblivosti německého letectva. Pozemní zařízení letectva nejsou organicky přičleněna k leteckým jednotkám, letecké jednotky se přemísť vzduchem a najdou na leteckých základnách a v účelně rozmístěných leteckých ústavěch vše, co potřebují.

Je jisté, že v Rakousku bude vybudována podobná síť leteckých základen a leteckých ústavů jak je již vybudována v Německu a že tak německému letectvu přibude nová, do střední Evropy posunutá base pro případné operace.

Četné přelety v době okupace Rakouska se obešly bez havarií, menší havarie na letišti v Aspern možno připsat na vrub přeplnění letiště a zmatku, který na něm zprvu vládl.

III. ÚČAST MILITANTNÍCH FORMACÍ PŘI OKUPACI RAKOUSKA

Účast militantních formací při okupaci Rakouska není možno přehlížeti.

a) Ochranné oddíly (Schutzstaffeln – SS).

Z organických jednotek SS, rovnocenných jednotkám vojenským, bylo pro okupaci Rakouska použito stále kasernovaných a vyzbrojených SS – Verfügungstruppen a to:

- SS – Standarte „Deutschland“ (částečně motorisovaný pluk o 4 praporech),
- jednoho praporu SS – Standarte „Adolf Hitler“ (motorisovaný pluk o 3 praporech, tělesná stráž Hitlera),
- jednotky postavené z SS - Junkerschule v Braunschweig (škola pro výchovu budoucích důstojníků SS a dorostu důstojníků policejního sboru).

b) Motorisované četnické pohotovostní oddíly (motorisierte Gendarmeriebereitschaften).

Jako polní četnictvo 8. armády byly do Rakouska dirigovány stálé, kasernované, motorisované pohotovostní četnické oddíly zejména z oblasti VII. a XIII. sboru.

Motorisované četnické pohotovostní oddíly tvoří svaz o 42 rotách (Bereitschaften) rozprostřený po celém území Německa v oblastech shodných s oblastmi sborů. V míru provádějí službu silniční policie, může jich být také použito k potlačení vnitřních nepokojů; za války tvoří polní četnictvo armády.

c) Pořádková policie (Ordnungspolizei).

Pro okupaci Rakouska bylo použito stále kasernovaných policejních setnin (Hundertschaften), které disponují vlastními četami těžkých kulometů, četami OA a spojovacími četami.

Bylo použito asi 120 Hundertschaften zesílených postradatelným policejním mužstvem z celé říše. Z nich byly utvořeny 4 pochodové skupiny (Marschgruppen), které postupovaly současně s armádou:

- do Tyrol, Vorarlbergu a Solnohrad,
- do Vídně, Dol. a Hor. Rakous,
- do Korutan a Štýrska,
- do Burgenlandu a částečně i do Dolních Rakous.

Celkový počet mužstva může být odhadnut na 16. 000 mužů.

d) Motorisované policejní dopravní oddíly (motorisierte Verkehrsbereitschaften).

Pro řízení dopravy byly do Rakouska dirigovány motorisované policejní dopravní oddíly.

Tyto oddíly jsou v Německu ve větších centrech, mají za úkol řídit pouliční dopravu, dbát na její bezpečnost a poskytovat první pomoc při dopravních neštěstích.

e) Vodní policie (Wasserschutzpolizei).

Dunajská vodní policie, zesílená početně i materiálně některými složkami rýnské vodní policie, byla také dirigována do Rakouska po Dunaji (motorové, lehce pancéřované čluny s kulomety) do důležitějších dunajských přístavů.

f) Illegální SA (Sturmabteilungen) na území Rakouska.

Illegálních jednotek SA existujících na území Rakouska bylo ihned použito jako výpomoci pro policejní službu, pro zesílení pohraničních orgánů a k převzetí exekutivy (převzetí exekutivy hlásí Graz slovy „Vollzug der Machtübernahme“).

g) Rakouská legie.

Rakouské legie nebylo při okupaci Rakouska použito ve větší míře; jeden prapor rakouské legie tvořil organickou složku SS–Standarte „Deutschland“ (viz sub a). V době před okupací prováděli příslušníci rakouské legie propagandu v bavorsko-rakouském pohraničí.

Rakouská legie vrací se do Rakouska teprve nyní, jejího návratu je propagačně využíváno.

h) Nacionálně socialistický motorisovaný sbor (N. S. Kraftfahrkorps – NSKK).

Jsou to motorisované militantní jednotky, rozložené po celém území Německa, s početným stavem asi 350. 000 mužů. Mužstvo je častými poplachy a nástupy udržováno v pohotovosti, je důkladně vycvičeno v řízení a obsluze motorových vozidel a v dopravní službě (Transportdienst).

Jednotky rozložené v pohraničních oblastech VIII. Sboru Breslau, IV. sboru Dresden, XIII. sboru Nürnberg a VII. sboru München byly od 10. března v pohotovosti, které dosáhly asi 6 hodin. K dispozici měly jednak služební vozidla stálých kádrů NSKK, jednak civilní vozidla.

Jednotky prováděly tyto úkoly:

- doručovaly svolávací listky záložníkům,
  - dodaly vojenským jednotkám potřebná motorová vozidla a kolony,
  - prováděly menší přesuny policie a záložníků,
  - prováděly přesuny vyvolané zesílením střežení hranic a částečným místním aktivováním Grenzwacht,
- n obsadily uprázdněné vojenské ubikace v Bavorsku a prováděly strážní službu.

i) Organizace mládeže (Hitler - Jugend).

Hitler – Jugend v Bavorsku bylo použito pro pomocné úkony a pro obsazení uprázdněných kasáren.

j) Celní stráž (Zollwache).

V noci s 10. na 11. března byla v československo-německém pohraničí zesílena pohraniční celní stráž pohraničními SS (SS–Grenz-und Wachteinheiten). Na bavorských hranicích byla celní stráž zesílena i vojenskými posilami z pohraničního obyvatelstva (v civilu), prakticky zde bylo provedeno zesílené střežení hranic (verstärkter Grenzaufsichtsdienst) s tím rozdílem, že hranice nebyly uzavřeny.

Rakouská pohraniční celní stráž zůstala na svých místech, byla však v brzkou dobu na důležitých pohraničních přechodech a kontrolních stanicích zesílena složkami německých SS, německé tajné státní policie (Gestapo) – příslušníky ilegálně existujících rakouských SA.

k) Závěr.

Z uvedeného je zřejmo, že militantní formace nehrály při obsazení Rakouska malou roli a že armádě značně usnadnily její úlohu. Zvláštní pozornosti zasahuje SS–Verfügungstruppe (viz sub a), která je vojenskou jednotkou v pravém slova smyslu, polní četnictvo představované motorisovanými četnickými pohotovostními oddíly (viz sub b) a úloha, která připadla při přípravě jednotek sboru NSKK (viz sub h). Rozvážení svolávacích listků záložníkům členy NSKK umožňuje rychlé, individuální a tudíž nenápadné svolání nutného počtu záložníků pro vojenské jednotky.

Úloha početné pohraniční celní stráže v zajištění hranic (viz sub i) je všeobecně známa a nemusí být zdůrazňována.

IV. „BESCHLEUNIGTES AUSTRÜCKEN“

1) Zprávy o mobilizačních cvičeních.

Použití jednotek k okupaci Rakouska bylo názorným příkladem toho, čemu se v Německu říká „beschleunigtes Ausrücken“. Mírové jednotky neprovádějí úplnou mobilisaci ve svých posádkách, provedou jen nejnútnejší opatření během několika hodin a jsou připraveny k odchodu ve válečném složení s válečnou výstrojí a výzbrojí, potřebné doplňky osob a materiálu jsou za nimi odeslány dodatečně.

„Beschleunigtes Ausrücken“ je u jednotek cvičeno, uvádím zde dvě zprávy, které ukazují, jak taková cvičení přibližně vypadají:

- Výpověď zběha od p. pl. 41 Amberg (vel. pluku, I/41 a II/41 praporey v Amberg, III/41 prapor ve Weiden):

„Asi v květnu 1937 byla v armádě prováděna po rotách zkouška mobilisace. V Amberg prováděly zkoušku 8. rota a 14. rota (Panzerabwehrkompanie), ve Weiden 12. rota.

a) Při cvičení 14. roty v květnu 1937 byla v poledne vytroubena poplachová pohotovost (Alarmbereitschaft). Při této pohotovosti musí být všichni důstojníci, poddůstojníci a mužstvo v kasárnách, stráže jsou zesíleny, je nařízena služba u všech telefonů, mužstvo je na světlicích a necvičí.

b) V 17 hodin byl vyhlášen válečný poplach (kriegsmässiger Alarm). Při tomto poplachu nastoupí všechno mužstvo, koně a vozidla v plné výzbroji se záložními dávkami a poplachovou municí. Nástup musí být proveden za jednu hodinu.

V 18 hod. provedl velitel pluku prohlídku rot 14. rota (Panzerabwehrkompanie) odjela ihned k čs. státní hranici, tam se obrátila a jela zpět.

c) Po ukončení poplachu byla provedena mobilisace na zkoušku (Mobilmachung) u 14. roty. V 19 hodin musilo nastoupit 20 mužů 13. Roty (Infanteriegeschützkompanie) – mezi nimi i zběh – ve cvičných šatech a každému z nich vydal šikovatel vojenskou knížku (Wehrpase) a určovací lístek (Kriegsbeorderung), ve kterých byla slabě tužkou napsána jejich jména, a nařídil jim, aby se v různých nočních hodinách hlásili u 14. roty jako záložníci.

U 14. roty, která mobilisaci cvičila, dostali tito „záložníci“ (vojáci od různých rot) úplně novou výstroj a výzbroj (Kriegsgarnitur).

Všechna vozidla, která jsou v mírovém používání roty, byla válečně vystrojena.*

Počet mužstva u 14. roty byl při této mobilisaci doplněn na 300 mužů (vojáci ostatních rot).

Úplně válečné pohotovosti roty bylo dosaženo za 4 dny. Jak zběh slyšel, musila 12. rota ve Weiden, která neukončila mobilisaci na zkoušku ani za 5 dnů, cvičiti mobilisaci ještě jednou.

- Agenturní zpráva:

Zenijní prapor 13 Pirna prováděl v týdnu mezi 2. – 9. květnem 1937 „Probemobilmachung“ a sice střídavě odpoledne, večer a v noci. Mužstvo musilo ke skladištím, kde obdrželo úplně novou výstroj. Nejkratší Mobilmachung byla provedena během dvou hodin, než bylo umožněno tím, že každý muž měl již ve skladišti věci jemu patřící opatřeny svým jménem**. **

2) Regionální formování jednotek.

Dříve nežli budeme uvažovat o časových lhůtách, které jednotky německé pozemní armády potřebují k provedení příprav pro „beschleunigtes Ausrücken“ anebo k úplné mobilisa-

*Při mobilisaci 8. roty, která byla provedena jiného dne, byli všechny koně nově okováni; tato rota dostala též doplněk koní na válečný počet od ostatních rot pluku.

**Podobných zpráv je značné množství, všechny jsou v podstatě shodné.

ci prováděné v posádkách, je nutno zdůraznit, že jednotky německé armády jsou doplňovány regionálně. Neplatí-li toto ustanovení plně pro mírové jednotky, je úzkostlivě aplikováno na záložníky, na příslušníky zeměbrany (Landwehr) a samozřejmě na příslušníky jednotek pro zajištění hranic (Grenzwacht).

a) Odchází-li vojín po skončení své presenční služby do místa poblíž posádky, ve které sloužil, dostane ještě u své setniny určovací lístek (Kriegsbeorderung) vyhotovený a zaslaný setnině příslušným doplňovacím úřadem.

V takovém určovacím lístku se mu nařizuje, že sa má v době mezi 1. říjnem a 31. lednem příštího roku (tedy v době, kdy nováčkové nejsou ještě plně vycvičení a nemohou být použiti) hlásit v případě mobilisace u jednotky, u níž sloužil. V době od 1. února příštího roku (tedy v době, kdy už může být použito nováčků) se má hlásit v posádce, ve které sloužil, na očíslovaném shromaždišti (Sammelplatz) – zřejmě shromaždišti záložní jednotky.

b) Není-li známo, kde bude vysloužilý vojín po propuštění do zálohy bydlet, anebo bude-li bydlet daleko od posádky, v níž sloužil, je propuštěn bez určovacího lístku. Dostane jej teprve později od toho doplňovacího úřadu, do jehož evidence podle místa svého pobytu spadá; tento určovací lístek však již nezní na jednotku, u které sloužil, nýbrž na jednotku téže zbraně, která je nejbližší místa jeho pobytu.

Při změně bydliště dostane každá voj. osoba opatřená určovacím lístkem nový určovací lístek k útvaru své zbraně, který je v mobilisaci formován nejbližší jejího nového bydliště.*

S tohoto hlediska jsou zajímavá:

– razítka na obálkách, v nichž jsou určovací lístky zasílány: „Wenn verzogen, nicht nachsenden, sondern mit Angabe der neuen Anschrift an Absender zurücksenden“,

– a ustanovení na zadní straně určovacích lístků: „Ist diese Kriegsbeorderung auf „sofort“ ausgestellt, so erlischt sie beim Verziehen in einen anderen Wehrmeldebezirk (Wehrbezirk für Offiziere und Beamte im Offizierang). Sie ist alsdann bei der Abmeldung an das unterzeichnete Wehrmeldeamt (Wehrbezirkskommando) zurückzugeben.“

Ist diese Kriegsbeorderung für einen bestimmten Mobilmachungstag ausgestellt, so behält sie beim Verziehen in einen anderen Wehrmeldebezirk: (Wehrbezirk) so lange Gültigkeit, bis das neu zuständige Wehrmeldeamt (Wehrbezirkskommando) eine neue Kriegsbeorderung oder eine Wehrpassnotiz übersendet. Als dann ist diese alte Kriegsbeorderung an das neu zuständige Wehrmeldeamt (Wehrbezirkskommando) zurückzugeben,** která potvrzuje to, co bylo řečeno o úzkostlivém dodržování zásady regionálního formování jednotek.

d) Při takto upraveném, regionálním formování mobilisovaných jednotek se stává, že některý doplňovací úřad má k dispozici větší počet osob stejné kategorie, nežli se na něm žádá. Přebytné osoby a pak osoby, které z jakýchkoliv jiných důvodů nemohou být zatím přiděleny určovacími lístky, dostávají proto na přechodnou dobu místo určovacího lístku t.zv. „Wehrpassnotiz“, ve kterém se jim nařizuje: „Sie haben im Falle einer Mobilmachung über ihre Einberufung noch einen besonderen Befehl abzuwarten“.

- - -

Jenom tímto způsobem formování jednotek si můžeme vysvětlit, že je možno organizovat v rámci „Soldatenbund“-u*** v jednotlivých obcích „Kameradschaften“ blízkých vojenských jednotek, s nimiž je udržován čilý styk. Názorně řečeno: celý kraj žije se svým praporem, plukem, na večírky, které „Kameradschaften“ pořádají, dostávají se aktivní příslušníci útvaru a udržují tak kontakt mírové jednotky s bývalými a v případě potřeby budoucími příslušníky.

*2. oddělení hl. štábu má 3 různé určovací lístky jedné a téže osoby, kterými bylo měněno její válečné určení podle změny bydliště.

**Proto bývá na zadní straně některých určovacích lístků razítko: „Falls Sie im Besitz einer alten Kriegsbeorderung oder einer Wehrpassnotiz sind, haben Sie diese innerhalb 3 Tagen an das Wehrmeldeamt zurückzusenden oder persönlich dort abzugeben.“

***Podchycuje všechny záložníky a býv. příslušníky vojska.

Tímto způsobem je postaráno o formování jednotek Landwehr, které jsou taktéž formovány regionálně, jednotky Landwehr jsou v organických svazcích povolány k výcviku do výcvikových táborů, jejich příslušníci udržují styk i v civilním životě (na př. „Freiburger Zeitung“, 12/2 1938: „2. rota zeměbranceckého pěšího 2. pořadí 12. března přátelský večírek v Löwenbräuhalle ve Freiburg. Všichni kamarádi nechť si udělají tento večer volno a nechť se určitě dostaví“).

Z uvedeného je zřejmé, že v případě „Beschleunigtes Ausrücken“ anebo v případě mobilisace odpadne mnoho zbytečných transportů osob, že mužstvo bude u svých útvarů nebo na určených shromaždištích ve velmi krátké době a že jednotky budou sestaveny z osob, které se již navzájem znají.

Těchto značných výhod je ovšem dosaženo za cenu velkého počtu doplňovacích úřadů a za cenu jejich úmorné práce, kterou neustálé sledování fluktuace vojenských osob vyžaduje.

Kromě 32 Wehersatzinspektionen a 275 Wehrbezirkskommandos, jež jsou vyššími velitelstvími doplňovací služby, má Německo 578 Wehrmeldeamtů, které odpovídají našim 48 doplňovacím okresním velitelstvím. Je tedy v Německu poměr 578 doplňovacích velitelství k 67.000 000 obyvatel (1 doplňovací velitelství přibližně na 120. 000 obyvatel), zatímco u nás je poměr 48 doplňovacích velitelství na 15.000.000 obyvatel (1 doplňovací velitelství přibližně na 300. 000 obyvatel).

Na konci této stati uvádím k případnému porovnání názorně, jakým způsobem by německé doplňovací úřady postupovaly v případě přesídlení nějaké osoby na našem území. Vojenská osoba (důstojník, poddůstojník, vojín) odcházející od p.pl. 45 v Chustu do zálohy do svého bydliště v Protivíně, dostane při svém propuštění určovací lístek k p.pl. 11 v Písku. Přestěhuje-li se tato vojenská osoba do obce poblíž Valašského Meziříčí, dostane v krátké době po přemístění nový určovací lístek k p.pl. 40 ve Valašském Meziříčí.

3) Mobilisace mírových jednotek německé armády.

Mírových jednotek německé armády může být použito:

- urychleně (beschleunigtes Ausrücken“),
- po úplné mobilisaci, která by si vyžádala asi 4 dnů; tato lhůta by mohla být zkrácena předmobilisacími opatřeními („Vorausmassnahmen“) provedenými utajeně v době před nařízením a veřejným vyhlášením mobilisace.

Budeme se zabývat urychleným použitím („beschleunigtes Ausrücken“), které je pro nás důležitější.

Jednotky, jichž má být urychleně použito, provedou nutné přípravy, povolají za so- učinnosti obecních úřadů a složek NSKK potřebný počet záložníků a jsou pohotovy k odchodu ze své posádky ve válečném složení a s válečnou výstrojí a výzbrojí:

- v době od 1. října do 1. února (t.j. v době, kdy není možno použít nováčků, místo nichž musí být k jednotkám povoláni záložníci propuštění předcházejícího podzimu) asi za 48 hodin,

- v době od 1. února do 1. října, kdy jednotkám stačí jen nejnutnější počet záložníků k jejich vysokým mírovým počtům*, jsou jednotky pohotovy za 6–8 hodin.

V připojeném novinovém výstřižku⁷ je popisováno, jak bylo provedeno „beschleunigtes Ausrücken“ u pěšího pluku 41 (velitelství pluku a dva prapory a Amberg, jeden prapor ve Weiden).

*Organizační rámec německé armády je v poměru k rámci naší armády značně menší; přímým důsledkem toho jsou vysoké početní stavy mírových jednotek. Porovnáme-li počet obyvatel a počet pěších pluků:

– Německo: 67 000 000 obyvatel (108 pluků = 600 000 obyvatel) pluk;

– ČSR: 15 000 000 obyvatel (51 pluků = 300 000 obyvatel) pluk.

Pluk dostal rozkaz k provedení příprav kolem 22 hodin dne 10. března (čtvrtek), dosáhl hotovosti do ranních hodin dne 11. března (pátek), pak započal s nakládáním a dorazil do Passau (Amberg – Passau: 180 km, Weiden – Passau: 200 km) mezi 16. - 24. hodinou téhož dne, jediné 13. Rota (Infanteriegeschützkompanie) s „Regimentseinheiten“ dojela až ráno dne 12. března (sobota). Motorisovaná 14. rota (Panzerabwehrkompanie) dorazila do Passau pochodem. Ráno kolem 9. hodin dne 12. března (sobota) dal se pluk na pochod do Rakouska.

Urychleně mohou být použity nejen oddíly nebo vojsková tělesa k akcím menšího rozsahu, ale i celé vyšší jednotky, což nám okupace Rakouska prakticky ukázala. Je beze sporu, že vyšší jednotka urychleně použitá nevyrukují v úplném válečném složení, že její útvary služeb budou mnohdy improvizovány atd., přesto však má taková vyšší jednotka svou plnou bojovou hodnotu.

V. NÁHLOST HITLEROVÝCH ROZHODNUTÍ

Pokud jde o kancléře Hitlera, je dnes již všeobecně známo a událostmi prokázáno, že jeho rozhodnutí jsou náhlá a že jsou jimi překvapováni i jeho nejbližší spolupracovníci.

Hitler se snaží o uchování tajemství do poslední chvíle: v kritických okamžicích se radí jen s nejnütnejším počtem spolupracovníků a to tak, že až do konečného jeho rozhodnutí nesmějí opustit jeho pracovnu a nesmějí vést telefonní rozhovory se svými rodinami. Musí-li některý z jeho spolupracovníků něco vypracovat, pak pracuje v sousedních místnostech.

Když se 10. března k večeru Hitler definitivně rozhodl pro vpád do Rakouska, byly rozkazy pro vyšší velitelství doručeny letadly.

Hitler se rozhoduje náhle a často i proti dobrým radám a míněním svých spolupracovníků-odborníků. Tak došlo k zavedení všeobecné branné povinnosti, k obsazení demilitarizovaného pásma v Porýní a k okupaci Rakouska.* Pro jeho čin stačí i malá naděje na úspěch, ke kterému vždy přispívá náhlost rozhodnutí a rychlost provedení.

V rakouském případě je jasně vidět odvážnost Hitlerovi hry:

- nebylo jisté, že se Itálie zachová naprosto pasivně,
- téměř všechny vyšší jednotky z jižního Německa byly odeslány do Rakouska, prostor na spojnicí mezi Francií a ČSR. byl prost vojsk,
- proti ČSR. nebyla provedena žádná pronikavější opatření kromě zostřené kontroly na hranicích a pohotovosti pohraničních posádek,
- starost o to, zda ČSR. nemobilisuje, byla nápadná (stále dotazy na úředních místech, činnost zpravodajského letectva v pohraničí, atd.).

VI. ZÁVĚR

Z okupace Rakouska by se lehko mohlo dojít k falešným závěrům, kdybychom si neuvědomili, že armáda dostala rozkaz k akci až v poledních hodinách dne 10. března (čtvrtek) a že byla připravena k překročení hranic již v sobotu dne 12. března ráno. Je pochopitelné, že při této rychlosti bylo mnoho improvizovaného a mnoho neúplného, že se objevily různé nedostatky a pod. Přidáme-li den a předpokládáme-li, že by vpád byl proveden až v neděli dne 13. března, pak by se jistě dál metodičtěji, v lepším pořádku a s jednotkami lépe formovanými; při tom by to byl pořad výkon, jehož rychlost zasluhuje pozornosti.

*V poslední době se objevují v tisku zprávy, že odstranění vyšších voj. velitelů dne 4. února t. r. bylo vyvoláno jejich odporem proti riskantnímu obsazení Rakouska, které mohlo mít v zápětí značné komplikace.

⁷Nepublikuje sa.

V německé válečné hře z r. 1936, jejímž předmětem byly operace proti ČSR, započaly operace soustředěných armád 5. dne po tom, kdy byla nařízena „getarnte Mobilmachung“. Vzhledem ke zprávám o mobilisačních přípravách („beschleunigtes Ausrücken“), vzhledem k husté a výkonné železniční síti Německa a vzhledem k rychlosti, s jakou byly provedeny přípravy k okupaci Rakouska, je zahájení operací soustředěných armád (složených prozatím jen z mírových vyšších jednotek) možné a pravděpodobně 5. dne po tom, kdy bude nařízena „(getarnte) Mobilmachung“.

Akce, vyvolaná případnými incidenty v našem zněmčeném pohraničí, mohla by však být započata v těchže časových lhůtách, v jakých byla zahájena okupace Rakouska.

Z vylíčeného způsobu, jakým je postaráno o formování záložních jednotek, je zřejmo, že i tyto jednotky mohou být zasazeny v krátké době po mírových jednotkách.

Vzhledem k náhlým rozhodnutím Hitlerovým a vzhledem k rychlému provádění příprav není možno spoléhat se na to, že doba od okamžiku, kdy budeme upozorněni do okamžiku, kdy k akci dojde, bude taková, že nám umožní včasné provedení nějakých podstatných opatření k doplnění opatření stálých.

Tato doba bude o to menší, oč více se v Německu budou i nadále provádět náhlá uzavření úseků hranic, „Einsatzübungen“ jednotek Grenzwacht v pohraničí, neustálé a rozsáhlé povolávání záložníků na výcvik k jednotkám a „Probemobilmachungen“ jednotek.

PŘEDSTAVY VELENÍ ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY O OBRANĚ SLOVENSKA ZA MNICHOVSKÉ KRIZE NA PODZIM 1938

PAVEL MINAŘÍK – PAVEL ŠRÁMEK

MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Ideas of the Czechoslovak Army Command on the defense precautions for Slovakia during the Munich crises in autumn 1938. *Vojenská história*, 2, 3, 1998, pp 77 – 103., Bratislava.

The published documents and the introduction article on the military situation in Slovakia and the importance of Slovakia for the defense of Czechoslovakia, represent valuable parts helping us to get a good picture of the military, and indirectly also of the political situation of Slovakia during the tough period of the Munich crises. The presentation of ideas on military precautions to be taken, in order to protect Slovakia in compliance with the broader context of national defense, is captured in the original archival materials and in the respective notes. The documents are part of a set of historic resources titled „The Regiment Command during national war alert“, which are located at the Military Historical Archive in Prague. The published works clearly show, that the Command of the Czechoslovak Army has given adequate attention to provide for the protection of Slovakia. In case of an attack from the part of Hungary, the III. Army Division was ready to persistently fight for the southern border with the intention to keep mainly the area determined by the three towns Levice - Krupina - Lučenec and not to allow the enemy to proceed across the Poddunajská lowland towards the town of Nitra. A connection to Romania has also been established. The protection of the southwestern parts of Slovakia was in the competence of the IV. Army division and of units appropriated from the reserves of the Supreme Command. Threatening hostile actions of the Polish army in the northwest of Slovakia would have been intercepted by the reserve regiment of the Supreme Command, even though in this respect the Army Command would have preferred a peaceful political solution.

Military History. Czechoslovakia. Ideas of Czechoslovak Army Command on the Defense of Slovakia during the Munich crises in 1938.

Vojenský význam Slovenska se ve 2. polovině 30. let výrazně změnil. Doposud se s ním totiž počítalo především jako s nástupišťem pro ofenzivní akce proti Maďarsku, společně s rumunskou a jugoslávskou armádou v rámci Malé dohody. Poté, co se hlavním protivníkem Československa stalo Německo, si velení československé armády uvědomovalo, že v případě německého útoku bude delší obrana možná až v prostoru Českomoravské vrchoviny nebo spíše moravsko-slovenské zemské hranice. Slovensku tak připadl důležitý úkol vytvořit zázemí pro armádu ustupující pod tlakem silnějšího nepřítele. Měly sem být evakuovány všechny nezbytné státní úřady (prezident, vláda, parlament), nejdůležitější výroba (zejména zbrojní), náhradní vojenská tělesa a pod.¹

Přitom i samotné Slovensko muselo nadále počítat s přímým vojenským ohrožením ze strany tradičního nepřítele, tj. Maďarska. Šlo však o ohrožení výrazně menší, jednak díky slabosti maďarské armády a dále vzhledem k existujícímu spojení Československa s Rumunskem a Jugoslávií. Přesto vyžadovalo vyčlenění části sil mobilizované armády, která jinak většinu prostředků soustředila proti Německu.²

Obranu prostoru Slovenska a Podkarpatské Rusi převzala po vyhlášení mobilizace československé branné moci 23. září 1938 III. armáda (krycí jméno Štefánik). Pásmo činnosti armády bylo nejprve vymezeno moravsko-slovenskou zemskou hranicí na západě a československo-rumunskou státní hranicí na východě. Dne 27. září v důsledku předání obranného úseku

¹V podrobných evakuačních plánech se počítalo s odvozem bojeschopných mužů, koní, motorových vozidel, dobytka, obilí a dalších potravin z vyklízených českých zemí.

²S možností ohrožení ze strany Polska se téměř nepočítalo, velení armády neustále žádalo po politických zabezpečení minimálně polské neutrality, raději však spojení.

pěšího pluku 33 na dolním toku řeky Moravy ke IV. armádě se západní hranice III. armády posunula k Devínu, odkud vedla přes hřeben Malých Karpat k Bílým Karpatům, kde se napojovala na zemskou hranici. Velitelství armády vzniklo v průběhu mobilizace ze Zemského vojenského velitelství Bratislava a sídlilo v Kremnici. Velení III. armády převzal 27. září v 0.00 hodin (tj. v 3. mobilizační den)³ dosavadní zemský vojenský velitel armádní generál Josef Votruba (1879–1959), který do Kremnice přijel již 26. září. Dne 4. října nařídilo Hlavní velitelství, aby generál Votruba převzal velení IV. armády na jižní Moravě. Velitelem III. armády se podle stejného nařízení měl stát dosavadní velitel IV. armády armádní generál Lev Prchala (1892–1963), který do Kremnice přijel v noci ze 4. na 5. října. Velení se generál Prchala ujal 6. října ve 12.00 hodin.⁴

Narozdíl od českých zemí, kde byla již v průběhu října rušena válečná organizace a přecházelo se na mírový stav,⁵ na Slovensku a Podkarpatské Rusi se vzhledem k stálým potyčkám s maďarskými a rovněž tak i polskými ozbrojenými formacemi válečná organizace udržela prakticky až do konce roku 1938. Velitelství III. armády se mezitím přemístilo do Bratislavy, kde působilo od 24. listopadu. Demobilizovalo teprve 15. prosince, kdy z něj opět vzniklo Zemské vojenské velitelství Bratislava. V této době ovšem převzalo také kompetence po zrušeném Zemském vojenském velitelství Košice.

Po vyhlášení mobilizace podléhaly jednotky zodpovídající za obranu Slovenska a Podkarpatské Rusi před útokem maďarských vojsk nejprve pouze dvěma velitelstvím na úrovni sboru. Na západě šlo o Hraniční pásmo XV, vzniklé z velitelství mírového VII. sboru v Banské Bystrici, a na východě o Hraniční pásmo XVI, vzniklé z velitelství mírového VI. sboru v Košicích. V průběhu mobilizace se dále vytvořilo nové velitelství VII. sboru, postavené příslušným mírovým sborem jako vyšší jednotka druhého sledu. Po dosažení pohotovosti se zmíněné velitelství zapojilo do systému obrany a 29. září převzalo velení podřízených jednotek. Po konstituování všech orgánů velení zajišťovaly obranu sledovaného prostoru ze západu na východ VII. sbor, Hraniční pásmo XV a Hraniční pásmo XVI.⁶

VII. sbor (krycí jméno Hurban) bránil úsek od Devína po Šahy. Velitelem sboru byl divizní generál Josef Mánek (1886–1972), jeho velitelské stanoviště se nalézalo ve Vráblich.

Ukolem Hraničního pásma XV (krycí jméno Adam, od 2. října Jaroslav) bylo bránit prostor od Šahů po Rimavskou Sobotu. Velitelem pásma byl divizní generál Bedřich Homola (1887–1943) s velitelským stanovištěm v Banské Bystrici.

Zbývající část od Rimavské Soboty až po hranici s Rumunskem bránilo Hraniční pásmo XVI (krycí jméno Ferdinand). Velitel pásma divizní generál Ondřej Mézl (1887–1968) měl své velitelské stanoviště v Košicích.

Po odchodu polních útvarů do prostorů soustředění převzala velení nad jednotkami, které zůstaly v zápolí, zvláštní teritoriální velitelství, odpovídající velitelstvím sborů v době míru. Tato tzv. velitelství sborových oblastí vznikla tři a sídlila ve stejných místech jako mírové sbory. Jejich personál tvořili v naprosté většině vojenští gážisté v záloze nebo ve výslužbě, po-

³První mobilizační den byl stanoven na 25. září 1938.

⁴Původně zamýšlená prostá výměna velitelů obou armád se poněkud zkomplikovala. Generál Prchala odjel z Brna 4. října 1938 v 17 hodin a v Kremnici je jeho přítomnost doložena 5. října brzy ráno. Generál Votruba byl v této době na inspekční cestě a do Kremnice se vrátil 5. října dopoledne. Dne 6. října ve 12 hodin odevzdal generál Votruba velení III. armády generálu Prchalovi. Generál Votruba opustil Kremnici 8. října a ještě týž den ve večerních hodinách převzal velení IV. armády. K této otázce srv. VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 138.

⁵Např. velitelství I. a II. armády byla zrušena 22. října 1938 a od tohoto data opět fungovala jako zemská vojenská velitelství. Velitelství IV. armády rovněž opustilo svoje velitelské stanoviště a 24. října se přemístilo do Tatranských Zrubů (tehdy Vojenských Srubů), kde postupně demobilizovalo.

⁶Ostatní vyšší velitelství vzniklá v průběhu mobilizace na Slovensku tento prostor opustila a přemístila se do míst vymezených nástupovým plánem. V. sbor (Klobouky) přešel do zálohy IV. armády a VIII. sbor (Uherské Hradiště) do zálohy Hlavního velitelství. Podobně VI. sbor byl nejprve zařazen do zálohy Hlavního velitelství (předpokládané stanoviště velitele Valašské Meziříčí), ale vzhledem ke změně nástupové sestavy zaujal nakonec svoje místo na západním křídle IV. armády v jižních Čechách (Soběslav).

volání za mobilizace do přechodné činné služby. V. sborové oblasti v Trenčíně velel brigádní generál v. v. Antonín Mikuláš Číla (1883–1983), VI. sborové oblasti v Košicích plukovník pěchoty v. v. Arnošt Hrbenský (narozen 1875) a VII. sborové oblasti v Banské Bystrici brigádní generál v. v. Ladislav Forbelský (narozen 1875).⁷ Zvláštním velitelstvím, vytvořeným neplánovaně v průběhu mobilizace, bylo Velitelství cizích dobrovolníků u VI. sborové oblasti. Mělo zabezpečit soustředění a výcvik dobrovolníků ze zahraničí, hlásících se na pomoc Československu. Do čela tohoto velitelství byl postaven brigádní generál v. v. Miloslav Bárta (narozen 1876).

Z předkládaných dokumentů je zřejmé, že velení III. armády počítalo s úporným držetím hlavního obranného postavení a nepředpokládalo hlubší vlny nepřítele do operační hloubky obrany. Při vedení boje mohlo ke zpomalení ústupu využívat četných vodních toků nebo linií stálého opevnění.

V operačním prostoru armády byl za nejohroženější považován střední úsek její obranné sestavy mezi městy Šahy a Filákov. Při prolomení obrany čs. vojsk by se maďarské armádě otevřela možnost postupovat směrem na Levice a Nitru, což mohlo ohrozit obranu pravého křídla III. armády a ve svém důsledku i tyl čs. vojsk stahujících se z Čech a Moravy. Obranu ve zmíněném úseku zabezpečovalo Hraniční pásmo XV s Hraniční oblastí 40 v 1. sledu. Na většině úseku bylo možno k obraně využít střední tok řeky Ipel' a dvě linie převážně stavebně dokončeného lehkého opevnění (62 objektů vz. 36 a téměř 600 objektů vz. 37).

Útok maďarských vojsk se očekával především z oblastí Balassagyarmat a Salgótarján, kde byly soustředěny značné síly nepřítele, zahrnující rovněž tankové jednotky. K jeho zachycení se předpokládalo využít buď krycí postavení probíhající v bezprostřední blízkosti státní hranice na čáře Šahy – Balog nad Ipľom – Želovce – Bušince – Kalonda - Radzovce, případně hlavní obranné postavení dále ve vnitrozemí na čáře Sazdice – Plášťovce – Hrušov – Modrý Kameň – Lučenec – Filákov. Ve 2. operačním sledu zaujímaly obranu svazky ze zálohy velitele III. armády. V prostoru Krupina se nacházela 10. divize, připravená vést protiútok ve směrech na Šahy a Balassagyarmat, společně s 11. divizí, rozmístěnou u Cinobaně s úkolem přehradit postup nepřátelských vojsk u Lučence. K zastavení eventuálního průlomu tankových jednotek maďarské armády na Levice a Nitru byla severně od Levic připravena 3. rychlá divize.

Pravé křídlo vojsk III. armády, tvořené VII. sborem, se při své činnosti mohlo opřít zejména o vodní toky. Na Dunaji zaujaly obranu útvarů Hraniční oblasti 39. V uvedeném prostoru se výraznější činnost maďarských vojsk předpokládala pouze u mostů přes řeku, spojená s pokusem o dosažení protilehlého břehu. Dále pak u Petržalky byla připouštěna společná akce německých a maďarských vojsk proti opevněnému předmostí. Styk s Hraničním pásmem XV zabezpečoval samostatný pěší pluk 7, zaujímající obranu na dolním Ipľu. V případě nutnosti mohl od státní hranice ustoupit na hlavní obranné postavení vedoucí Ipel'skou pahorkatinou mezi Bajtavou a Sazdicemi, využívající přitom vybudovaného lehkého opevnění (cca 150 objektů vz. 37). Při silném tlaku protivníka měl jeho postup zadržet na dolním toku Hronu za podpory záložního pěšího pluku 57 nacházejícího se v prostoru Pozba. Původně se zde měla soustřeďovat 16. divize, ale vzhledem ke změně Nástupového plánu VII zůstala na severozápadním Slovensku s úkolem zabezpečovat obranu před případným polským útokem.

Za nejméně exponované bylo považováno levé křídlo armády, tvořené Hraničním pásmem XVI. Úkol jeho svazků, tj. Hraničních oblastí 41 a 42, spočíval v obraně krycího postavení na státní hranici a následně hlavního obranného postavení, s důrazem na udržení prosto-

⁷Agendu velitelství sborových oblastí převzala k 11. říjnu 1938 příslušná velitelství hraničních pásem a V. sboru.

⁸3.RD měla ve své výzbroji sice pouhých 16 lehkých tanků vz. 35, které ale mohlo doplnit 26 protitankových kanonů ráže 37 mm, společně s 12 houfnicemi ráže 10 cm a 12 kanony ráže 8 cm. Vzhledem ke skutečnosti, že tankovou techniku maďarské armády představovaly pouze tankyky britského a italského původu, vyzbrojené kulometry, je možno předpokládat úspěšné splnění úkolu ze strany 3. RD.

ru Košic a spojení se spřáteleným Rumunskem. K tomu mohly čs. jednotky využít lehkého opevnění vybudovaného od Rimavské Soboty po Čop v jedné linii, u Košic a Michal'an zdvojené (cca 800 objektů vz. 37). Dále na východ bylo opevnění postaveno pouze v řídkém strážním sledu chránícím železnici z Čopu do Jasíně či silnice a mosty ve vnitrozemí (asi 50 objektů vz. 37). V úseku Hraniční oblasti 41 se očekávala aktivita maďarských vojsk především na směr Hidasneméti – Košice, společně s činností v prostoru Rimavské Soboty a Rožňavy. U Hraniční oblasti 42 se nevyučovala snaha o postup od Sátoraljaújhely přes Michalany na Trebišov, s cílem přerušit železniční spojení do Rumunska a ohrozit Michalovce či Košice.

V operačním prostoru III. armády bylo k 30. září 1938 rozmístěno ještě několik samostatných svazků, podléhajících přímo Hlavnímu velitelství. Jednalo se celkem o čtyři divize.

Na severozápadním Slovensku se nacházela u Ružomberoku 16. divize (mírová) a u Žiliny 22. divize (mobilizovaná), které měly zabezpečit obranu před možným útokem polské armády. Obrana hranic s Polskem představovala zvláštní problém. Přestože v roce 1935 bylo Polsko na popud politiků zařazeno mezi státy nepřátelské, představitelé armády stále doufali, že se tento předpoklad nepotvrdí. Nečekané polské územní požadavky a nebezpečí jeho faktického nepřátelství donutily armádní velení k urychlené improvizaci. Již 22. září dostal pěší pluk 41 od 16. divize rozkaz zajistit prostor Čadca – Krásno nad Kysucou. Po vyhlášení mobilizace byla případnou obranou slovensko-polské hranice od Jablunkova po Vysoké Tatry pověřena celá 16. divize. Obranu vysokohorských úseků Vysokých Tater měl převzít speciálně formovaný horolezecký oddíl. Řešení choulostivé otázky případné polské účasti v agresi vůči Československu převzalo přímo Hlavní velitelství, kterému byla 16. divize podřízena. Lze však usuzovat, že Hlavní velitelství se na spíše symbolickou obranu moc nespolehalo a naléhalo na prezidenta a vládu, aby za každou cenu zajistili, když ne spojenectví, tak alespoň polskou neutralitu.⁹

Nasazení 22. divize by se řídilo momentální situací. Za nejpravděpodobnější můžeme považovat podporu 16. divize nebo jednotek II. armády na Těšínsku v případě polského ozbrojeného zásahu.¹⁰

Poblíž jihozápadního úseku moravsko-slovenských hranic, v prostoru Nové Mesto nad Váhom – Senica, byly dislokovány dva svazky podřízené VIII. sboru ze zálohy Hlavního velitelství, tj. 9. (mobilizovaná) a 15. (mírová) divize. Počítalo se s nimi pro posílení obrany na moravsko-slovenském pomezí před postupujícími německými vojsky. 15. divize kromě toho měla takéž studovat možnosti podpory boje pěšího pluku 33. Pluk se nacházel na dolním toku řeky Moravy v úseku od Břeclavi po Devín, kde měl za úkol, s využitím vybudovaných objektů lehkého opevnění (cca 160 pevnůstek), odrazit německé pokusy o překročení uvedeného vodního toku, případně zadržet jej na čáře Moravský Sv. Ján – Gajary – Jakubov – Zohor – Devín.

Z prezentovaných písemností je patrné, že velení čs. armády věnovalo zajištění obrany Slovenska odpovídající pozornost. Při eventuálním útoku ze strany Maďarska byly svazky III. armády připraveny úporně bránit jižní hranice, s úmyslem udržet zejména prostor Levice – Krupina – Lučenec a nepřipustit postup protivníka Podunajskou nížinou k Nitře. Zabezpečeno bylo rovněž spojení s Rumunskem. Na ochraně jihozápadu Slovenska před aktivitou německých vojsk se spolupodílely IV. armáda a svazky ze zálohy Hlavního velitelství. Hrozící zásah polské armády na severozápadním Slovensku měly opět zadržet záložní svazky Hlavního velitelství, i když v tomto případě velení armády preferovalo politické řešení.

⁹Srv. dopis hlavního velitele generála Ludvíka Krejčího prezidentovi a předsedovi vlády z 25. září 1938. Viz VHA, f. VÚBPS, vel. Palacký, inv. č. 235, kar. č. 6.

¹⁰V prostoru moravsko-polského pomezí byla soustředěna samostatná operační skupina „Slask“, vytvořená kolem 21. září s cílem podpořit polské územní požadavky. Skupinu tvořily 4., 21. a 23. pěší divize, Velkopolská jezdecká brigáda, 10. jezdecká brigáda (motomechanizovaná) a řada dalších jednotek včetně letectva. Blíže viz Zgórnjak, M.: Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938–1939. Kraków 1993, 578 s.

Pro objektivní zhodnocení možností maďarské armády v roce 1938 je nutno neztráčet ze zřetele skutečnost, že stejně tak jako Německu i Maďarsku byla po I. světové válce stanovena výrazná omezení pro budování ozbrojených sil. Podle mírové smlouvy z 4. června 1920 mohla maďarská armáda mít pouze 35.000 profesionálních příslušníků, přičemž moderní druhy vojsk jako např. tankové jednotky a letectvo nebyly povoleny. Vojenská základní služba byla obnovena teprve v roce 1931 (nejprve na 18 měsíců a od roku 1935 na 2 roky), což vedlo k postupnému zvýšení mírového stavu na 85 tisíc osob. Povoláním několika ročníků záložníků stav maďarské armády na podzim 1938 dosáhl pravděpodobně celkového počtu okolo 160.000 osob, přičemž proti Československu mohla být nasazena pouze část z nich, vzhledem k nutnosti zajistit obranu i na hranicích s Rumunskem a Jugoslávií. Proti Slovensku a Podkarpatské Rusi bylo registrováno soustředění 5 smíšených a 2 jezdeckých brigád, včetně tankových jednotek. K odražení jejich útoku disponovala III. armáda koncem září přibližně 100 tisíci příslušníky.

Československé zpravodajské orgány se samozřejmě v září 1938 snažily co nejpřesněji zjistit sílu potencionálního protivníka. V případě maďarské armády se jim to vcelku podařilo, ovšem při odhadu možné spolupráce jiných států s Maďarskem se nevyhmuly chybám. Zpravodajské informace hovořící o přítomnosti 3 německých divizí na maďarském území, z toho 2 pěších u bývalých rakousko-maďarských hranic a jedné motorizované u Miskolce, společně s údajným přistáním několika desítek německých a italských bombardovacích letadel na letišti Székesfehérvár, se nezakládaly na pravdě. Na území Maďarska se nacházelo pouze několik skupin německých důstojníků.

Dochované dokumenty pocházejí ze souboru fondů Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu, který je uložen ve Vojenském historickém archivu v Praze a tvoří jej 117 kartonů materiálů z období od května 1938 do března 1939. Většina publikovaných rozkazů je uložena ve fondu velitelství ŠTEFÁNIK (tj. III. armáda), obsahujícím celkem 63 kartony. Kromě zmíněného fondu byly použity písemnosti fondu velitelství PALACKÝ (tj. Hlavní velitelství), který obsahuje celkem 6 kartonů.

Po formální stránce jsou dokumenty, otisklé v úplném znění, většinou strojopisné kopie a byly zpracovány v souladu s edičními zvyklostmi. Každý z nich je uveden datem, místem vydání a stručným záhlavním registrem. Dodatečné opravy a doplňky do původního textu jsou vytuštěny kurzívou. Pokud došlo k pozdějšímu podtržení některých částí textu rukou, jsou příslušné pasáže vymezeny ostrými závorkami, tj. <...>. Pod jednotlivými rozkazy je připojen odkaz na uložení ve VHA. Poznámkový aparát byl zpracován k jednotlivým dokumentům zvlášť a obsahuje poznámky textové i věcné. Dokumenty jsou přímo na spisu opatřeny kancelářskými značkami a razítky příjemců. Podle možností byla zachována původní stylistika. Opraveny byly pouze zjevné pravopisné chyby a překlepy. Vzhledem k obecně platným pravidlům byly dokumenty ponechány v původním jazyku, tj. v češtině. Autoři edice se rovněž rozhodli používat název Československo a československá armáda bez pomlčky, s přihlédnutím k oficiálnímu dobovému pojmenování státu i ozbrojených sil, vyjadřujících kromě jiného i jejich unitaristickou podstatu.

DOKUMENT Č. 1

1938, 27. září, Kremnica. – Návrh velitele III. armády na přeskupení sil v důsledku změny nástupového plánu.

54 Palacký – js – gi

54 s 27/9 07.50 Palacký Vyškov.

V důsledku HV čj. 104/oper. 1938¹ navrhuji toto přeskupení sil:

1) Soustředit Dobrovský² do prostoru Levice – Mýtne Ludany – Bátovce – Hronské Kosihy. SV: Levice.

2) Přemístit David³ do prostoru Pozba – Tekovské Šarlužky⁴ – Lok. SV: Pozba.

3) K zajištění směru Lučenec – Zvolen detachovati od Tomašika⁵ pěší pluk 75 a jeden oddíl dělostřeleckého pluku 10 do prostoru Lovinobaňa.

Prosím o schválení a zároveň prosím, aby HV samo odklonilo železniční převozy Dobrovského do nového prostoru.

Velitel Štefánik

čj. 11/oper. 1938.

27/9 8h [...] ⁶

Urgováno čj. 24/oper. – (příl. č. 21)

Vyřízení viz čj. 89/oper. ⁷ – (příl. č.)

VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 13. – Rukopisný koncept A4, 1 s.

¹Viz Minařík, P. - Šrámek, P.: Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy Hlavního velitelství od 24. do 28. září. Historie a vojenství, roč. 45, 1996, č. 5, s. 87 - 92.

²Krycí jméno 11. divize.

³Krycí jméno 3. rychlé divize.

⁴Dnes součást obce Tekovské Lužany.

⁵Krycí jméno 10. divize.

⁶Nečitelná parafa.

⁷Dne 28. září dopoledne odpovědělo Hlavní velitelství čj. 146/oper., že o navrhovaných změnách se prozatím neuvazuje.

DOKUMENT Č. 2

1938, 28. září, Kremnice. - Všeobecný operační rozkaz číslo 1 velitele III. armády.

Velitelství III. armády
Štáb 3. Oddělení
čj. 71/oper.
Příloha:

Tajné
SV. dne 28/9 1938.
15.45 hod.
3. odděl.
3¹zal.

Všeobecný operační rozkaz čís. 1. Část I.²

I. Situace vlastní:

Jednotky ZH zaujaly předvídanou sestavu. Mobilisace probíhá hladce a klidně.

II. Situace nepřátelská.³

A) Maďarské síly se soustřeďují v prostorech:

a) Győr – Komárom – Nagyvigmánd.

Jde o části 2. a 3. smíšené brigády, které by mohly zasáhnout v souladu s německou armádou do prostoru Bratislavy, nebo se mohou pokusit překročit Dunaj v označeném prostoru.

b) Esztergom.

Je tu menší část jednotek 2. a 3. smíšené brigády.

c) Novohradské hory a jv.

Jde o části 1. smíšené brigády a jedné rychlé brigády, které mohou zasáhnout na směru Levice – Nitra za současné akce jednotek z prostoru Esztergom a eventuálně ve spojitosti s akcí pro překročení Dunaje v prostoru Bratislava.

d) Salgótarján – Gönc.

Jde o 7. smíšenou brigádu, která by mohla mít za úkol krýt akce částí soustředěných západně. Ofensivní zásah na Lučenec nebo Košice zatím málo pravděpodobný.

e) Sátoraljaújhely – Nyíregyháza.

Jde o 2. jezdeckou brigádu, která může provést samostatnou akci na Michalovce, aby přerušila nebo stížila spojení východ – západ.

B) POLSKO:

V prostoru Katowice – Zawiercie – Bielsko⁴ jsou shromažďovány jednotky 23., 21. a 6. divise a 5. jezdecké brigády. Zásah těchto jednotek možno předpokládat proti Těšínsku.

¹Otištěny dvě přílohy, a to Orde de bataille OPL a Přehled zpráv č. 4.

²Druhá, tzv. materiální, část všeobecného operačního rozkazu byla vydána samostatně 29. září a není zde otištěna.

³Níže uvedené informace o maďarské, polské a německé armádě byly získány zpravodajským způsobem, což znamená, že nemusí odpovídat skutečnému rozmístění těchto vojsk. Autoři edice neměli možnost údaje prověřit.

⁴Bielsko-Biala.

⁵Krems an der Donau.

⁶Dnes Havlíčkův Brod.

C) NĚMECKO:

Značná část německých sil (asi 10 vyšších jednotek) je soustředěná v prostoru Linz – Krems⁵ – Wien – Payerbach. Zdá se, že je orientována na směr Zwettl – Jihlava – Německý Brod.⁶ ale není vyloučen ani zásah na směru Znojmo – Brno.

Detailní situace z 28/9 viz přehled zpráv čís. 4.

III. Úkol armády:

Udržet stálá opevnění na hlavním obranném postavení jednotek ZH s hlavním úsilím v prostoru Levice – Krupina – Lučenec.

a) Sousedé:

Na západě IV. armáda, hájí jihomoravská opevnění a dolní tok řeky Moravy. Na severozápadě II. armáda, hájí severomoravská opevnění.

b) Hranice pásma činnosti:

na západě: Devín (mimo) – Baba 581 (v to) - Biksard⁷ (mimo) – Klenová trig. 585 (v to), podél okresní hranice na Višňové a kotu 815, dále zemská hranice.

na východě: hranice československo-rumunské.

IV. Úmysl:

Chci brániti na místě Dunaj (v tom bratislavské opevnění) od západní hranice armády až po Kovačovou⁸, pak klásti odpor na čáře LO na Ipeľu a dále na čáře Kalonda – Almád⁹ - Gnilya¹⁰ – Turňa nad Bodvou – Kuzmice – Bodrogszerdahely¹¹ – Čop - Berehovo – Výlok¹² – Királyháza¹³.

Nebude-li lze udržet toto postavení bránit se na hlavním obranném postavení počínajíc od Dunaje na čáře LO mezi Ipeľem a Hronem – Sazdice – Tompa¹⁴ – Fedýmeš¹⁵ – Piesok¹⁶ – Fiľakovo – Hodejov – Tornaľa – Rožňava – Turňa¹⁷.

Eventuálně sesílit HOP na hlavních směrech částmi soustředujících se vojenských jednotek.

Ponechat si silné zálohy proti úderům podle vývinu situace.

V. Složení III. armády:

A) VII. sbor:

a) HO 39 (podřízena od 5. mobilizačního dne 00.00 hodin),

b) Úsek ZH pěšího pluku 7 se všemi jeho prostředky,

c) Pěší pluk 57, který se přesune z mobilizační stanice pěším pochodem v noci na 5. mobilizační den do prostoru Pozba, kde bude zálohou velitele VII. sboru.

Rozhraní: na západě hranice III. armády,

na východě: Vyškovce¹⁸ – Nadošany¹⁹ (obě pro pěší pluk 7) – Horní Almáš²⁰ (mimo).

B) HP XV:

a) HO 40 bez úseku pěšího pluku 7.

b) Útvary HP XV.

Podrobnosti týkající se předání úseků ad A) a) a b) provede HP XV.

⁷Dnes Buková.

⁸Zřejmě správně Kovačov.

⁹Dnes Gemerský Jablonec.

¹⁰Pravděpodobně zkomoleno, nepodařilo se identifikovat.

¹¹Dnes Streda nad Bodrogom.

¹²Též Újlak, v oblasti Berehovo na bývalé Podkarpatské Rusi.

¹³Nepodařilo se identifikovat.

¹⁴Dnes Tupá.

¹⁵Dnes Ipeľské Úľany.

¹⁶Pravděpodobně zkomoleno, nepodařilo se identifikovat.

¹⁷Turňa nad Bodvou.

¹⁸Vyškovce nad Ipeľom.

¹⁹Dnes Hontianske Trst'any.

²⁰Dnes součást obce Jablňovce.

Rozhraní: na východě Petrovce – Hodejov (obé mimo) – Selce (v to) – Kokava²¹ (mimo).

C) HP XVI:

Počítá jen s vlastními prostředky.

D) Záloha velitele III. armády:

a) 3. RD, soustředěná v prostoru Hronské Kosihy – Bátovce – Mýtné Ludany. Předvídané úkoly: zásah ve směru na jih.

b) 10. divise bez pěšího pluku 57: soustředí se počínajíc 5. až 6. mobilisačního dne v prostoru Krupina – Nemce – Litava. Předvídané eventuální úkoly na směru Krupina – Balašské Ďarmoty²², Krupina – Šahy a Zvolen – Modrý Kameň.

c) 11. divise soustředí se 5. až 6. mobilisačního dne v prostoru Cinobaňa – Podkriváň – Ábelová – Praha. Předvídané eventuální úkoly na směru Lučenec – Salgótarján a Tisovnik – Rarošská Muľad²³.

d) Dělostřelecký pluk 54: 6. mobilisačního dne v Žarnovica (pěším pochodem), Oddíl hrubých minometů III: 8. mobilisačního dne ve Velké Slatině²⁴ (železniční převoz),

Ženíjní rota 61: Kremnica 7. mobilisačního dne (železniční převoz),

Ženíjní rota 63: Hronská Breznica 6. mobilisačního dne (železniční převoz).

VI. Úkoly podřízených jednotek:

a) VII. sbor udrží bratislavské předmostí, zabrání nepříteli přechod Dunaje a dolního Ipeľu a v případě silné nepřátelské akce brání na místě HOP Kamenica nad Hronom – Sazdice. Hlavní úsilí na směru Novohradské hory - Nitra a Bratislava. Udrží styk se IV. armádou.

b) HP XV zabrání nepříteli přechod přes Ipeľ a přes čáru 1. sledu LO jižně Lučence. V případě silné nepřátelské akce vede ústupový boj až na HOP, které udrží. V případě naléhavé potřeby může si vyžádat u velitele III. armády výpomoc z jeho záložních vyšších jednotek pro udržení HOP. Těžiště činnosti na směrech Balašské Ďarmoty – Zvolen, Šahy – Krupina a Salgótarján – Zvolen.

c) HP XVI brání nepříteli přechod čáry 1. sledu LO a v případě silné nepřátelské akce brání všemi silami HOP a udrží prostor Košice.

VII. Posilové prostředky podřízených jednotek:

a) Telegrafní vojsko:

Stavební telegrafní rota 95 v Prešově (krycí jméno Stela) je 6. mobilisační den počínaje k dispozici HP XVI a má za úkol podle požadavku HV a HP XVI pečovat o spojení s Rumunskem.

b) Ženíjní vojsko:

Veliteli HP XV²⁵ dávám pro HO 39 k dispozici:

– světlotmetnou rotu 3 vykládající ve Staré Ďale²⁶ 8. mobilisačního dne ve 24 hodin s prvním určením do Komárna,

– světlotmetnou rotu 2 vykládající v Pezinku 9. mobilisačního dne ve 3 hodiny s místem prvního určení Bratislava a

– světlotmetnou rotu 4 vykládající v Kert²⁷ 8. mobilisačního dne ve 20 hodin s prvním místem určení tamtéž.

VIII. Letectvo:

a) Zpravodajské:

Přiděluji:

letku 10 VII. sboru, základní letiště u Tardoškedu²⁸,

²¹Kokava nad Rimavicou.

²²Balassagyarmat v Maďarsku.

²³Dnes Muľa.

²⁴Lokalita v prostoru obce Svinná v okrese Bánovce nad Bebravou.

²⁵Správně veliteli VII. sboru.

²⁶Dnes Hurbanovo.

²⁷Dnes Ohrady.

²⁸Dnes Tvrdošovce.

letku 16 HP XV, základní letiště Veľká Lúka u Zvolena,

letku 13 HP XVI, základní letiště Spišská Nová Ves.²⁹

Každá letka vyhradí pro velitelství III. armády dva lety denně.

Letka 64 na letišti Tri duby³⁰ u Zvolena provádí úkoly podle rozkazů velitelství III. armády.³¹

b) Bojové:

III/3 perut' na základním letišti u Chtelnice.³² Plní úkoly podle plánu pro zajištění hranic a zvláštního rozkazu.

c) Kurýrní:

Letka 104 na základním letišti Veľká Lúka u Zvolena.³³

IX. OPL:

Podle přiloženého ordre de bataille. Zdůrazňuji neustálou aktivní a pasivní OPL všech jednotek a útvarů a to i před dopravními letouny.

X. Utajení:

1) K přesunům využívajte plně noci, pro táboření a odpočinky lesů.

2) Podřízeným jednotkám dejte z tohoto rozkazu na vědomost jen to, co se jich týká.

XI. Úprava terénu:

Opevňovací práce na všech obranných postaveních zahajte ihned s největší intenzitou. K tomu použijte kromě civilních pracovníků veškerého volného obyvatelstva z okolí. HO 39 vyvine největší pracovní úsilí na sesílení bratislavského předmostí a přilehlých úseků.

XII. Spojení:

Řiďte se výtahem ze spojovacího rozkazu armády pro nástup. Doplňky k tomuto rozkazu budou vydávány podle potřeby.

XIII. SV:

velitelství III. armády ... Kremnica

velitelství VII. sboru .... Vráble

HO 39 ..... Galanta

HP XV ..... Banská Bystrica

HO 40 ..... Banská Bystrica

10. divise ..... Krupina

11. divise ..... Lovinobaňa

3. RD ..... Levice

HP XVI ..... Košice

HO 41 ..... Košice

HO 42 ..... Užhorod

HO 38 ..... Brno

Dostanou: HV, II. a IV. armáda, VII. sbor, HP XV a XVI, 10. a 11. divise, HO 38, 39, 40, 3. RD, 1., 2., 3., 4. oddělení velitelství III. armády, velitelství dělostřelectva, letectva, železničního a telegrafního vojska

Za správnost:
náčelník štábu III. armády
plk. Kratochvíl³⁴

Velitel III. armády
arm. gen. J. Votruba v. r.

²⁹Letky byly vyzbrojeny letadly Letov Š-328.

³⁰Dnes Sliach.

³¹Letka byla vyzbrojena letadly Aero A-100.

³²Perut' tvořily letky 37, 38 a 39, vyzbrojené letadly Avia B-534.

³³Letka byla vybavena civilními letadly, zabavenými za mobilizace.

³⁴Plukovník generálního štábu Bedřich Kratochvíl (1894 – 1983), před mobilizací zatímní náčelník štábu Zemského vojenského velitelství Bratislava, v mobilizaci náčelník štábu III. armády.

Velitelství III. armády
štáb/3. oddělení
k čj. 71/oper.

Příloha k všeobecnému operačnímu
rozkazu čís. 1.

ORDRE DE BATAILLE OPL.
Velitelství OPL III. armády.
I. TOPL.

- 1) Obvod OPL „D“ Trenčín - Trenčianska Teplá.
  - a) velitelství obvodu OPL - Trenčín
  - b) skupina OPL I/153: Trenčianska Teplá
velitelství skupiny OPL, baterie 7/153, baterie 8/153, sRKPL 1/41
  - c) skupina OPL II/153: Trenčín
velitelství skupiny OPL, baterie 3/153, baterie 4/153, baterie 24/153, sRKPL 1/17, 2/17, 3/17
  - d) světlometná skupina OPL V/153: Trenčín
velitelství světlometné skupiny OPL, světlometná četa 16/153, 17/153, 18/153, 19/153
- 2) Skupina OPL III/153 - Žilina.
velitelství skupiny OPL, baterie 5/153, baterie 6/153, sRKPL 2/41, 3/41
- 3) Skupina OPL IV/153 - Bratislava.
baterie 2/153 (8 cm vz. 5/8 stabilní), sRKPL 1/23 a 1/39
- 4)³⁵
- 5) Skupina OPL X/153 - Nováky.
velitelství skupiny OPL, baterie 31/153, baterie 32/153, baterie 36/153
- 6) Skupina OPL Považská Bystrica.
baterie 1/153
- 7) Skupina OPL Banská Bystrica.
sRKPL 1/26

II. AOPL.

- rota VKPL 8 - Nováky³⁶
- rota VKPL 10 - Nováky³⁷
- rota VKPL 12 - Poprad
- rota VKPL 13 - Poprad

³⁵Původně měla v rámci III. armády působit ještě skupina OPL VI/153 Piešťany s bateriemi 18/153 a 19/153. Ta však byla po svém zkompletování odeslána k ochraně Hlavního velitelství na Moravě.

³⁶V noci na 29. září se rota přesunula do Krupiny.

³⁷V noci na 29. září se rota přesunula do Lovinobane.

Velitelství III. armády

- štáb, 2. oddělení -

Příloha k všeobecnému operačnímu rozkazu čís. 1.

Přehled zpráv čís. 4³⁸

ze dne 28. září do 13.00 hodin.

I. Maďarsko: Několik zpráv nasvědčuje tomu, že dosud mobilisace nebyla vyhlášena. Povolávání záložníků roč. 1905 – 1914 po částech pokračuje. Zdá se, že jednotky hb.³⁹ jsou již většinou na válečných počtech. Na některých místech – zejména v prostoru Novohradských hor a Sátoraljaújhely - je pokračováno nebo bylo započato s opevňovacími pracemi. Na trati Budapest – Hatvan – Miskolc – Hidasnémeti ani na souběžných silnicích nebylo dne 26. a 27./9 zjištěno transportů.

Nezaručené zprávy mluví o tom, že:

– 26./9 mělo být vyvagonováno na nádraží Hugsyag (východně Balassagyarmat) 72 tanků, 4 děla protiletcecká a 4 děla větší ráže, která měla být odeslána do Vársány (jihozápadně Szécsény),

– ve Vásárosnamény (jihozápadně Berehovo 30 km) má být údajně těžké dělostřelectvo,

– v prostoru Tarpa – Gulács – Tivadar (vše jižně Berehovo asi 15 km) má být pěší pluk 11 (SV pluku Tarpa),

– v Sárospatak má být rovněž nějaké dělostřelectvo.

II. Německo: Nezaručená zpráva mluví o přesunu jedné motorisované divise z prostoru Vídeň do prostoru Miskolc. Její průjezd Budapeští nebyl zjištěn. Další neprověřená zpráva mluví o tom, že dvě německé divise překročily přes Burgenland na maďarské území. Ani jedna z uvedených zpráv není dosud potvrzena.⁴⁰

III. Polsko: Od litevských hranic byly prý prováděny v posledních dnech přesuny nějakých větších jednotek směrem na Kraków.

IV. Rumunsko: v Rumunsku prý byli povoláni záložníci ročníku 1926 – 1932. K obsazení maďarských hranic jsou prý připraveny dvě divise v Kluži a Oradea.

V. V pohraničí: do Bánréve byl zakázán přístup československým železničářům.

Za správnost:
plk. Kratochvíl

Velitel III. armády:
arm. gen. Josef Votruba v. r.

VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 35. – Strojopisná kopie A4, 5 + 2 + 2 s.

³⁸Srv. poznámku 3.

³⁹Zřejmě hraničních brigád, tj. brigád rozvinujících se poblíž státní hranice.

⁴⁰Informace o údajné přítomnosti německé armády na území Maďarska nebyla zdaleka ojedinělá. Např. situační hlášení z 27. září ráno upozorňovalo na přilet desítek německých a italských (!) bombardovacích letadel, která přistála na letišti Székesfehérvár. Ve skutečnosti v Maďarsku na podzim 1938 žádné cizí vojenské jednotky nebyly.

DOKUMENT Č. 3

1938, 28. září, Banská Bystrica. - Všeobecný operační rozkaz číslo 1 velitele Hranického pásma XV.

Velitelství HP XV.
3. oddělení štábu
Čj. 4180 3. oper. 1938.

SV. dne 28. září 1938.

TAJNĚ

Všeobecný operační rozkaz číslo 1.
Část 1.¹

I. Situace vlastní:

Jednotky ZH zaujaly předvídanou sestavu. Mobilisace probíhá hladce a klidně.

II. Situace nepřátelská.²

Maďarské síly soustřeďují se v prostorech:

a) Esztergom

Je tu menší část jednotek druhé a třetí smíšené brigády.

b) Novohradské hory a jv.

Jde o části 1. smíšené brigády a jedné rychlé brigády, které mohou zasáhnout na směru Levice – Nitra za současné akce jednotek z prostoru Esztergom a eventuálně ve spojitosti s akcí pro překročení Dunaje v prostoru Bratislava.

c) Salgótarján – Gönc

Jde o 7. smíšenou brigádu, která by mohla mítí úkol kryti akce částí soustředěných západně. Ofensivní zásah na Lučenec nebo Košice zatím málo pravděpodobný.

III. Úkol armády:

Udržet stálá opevnění na hlavním obranném postavení jednotek ZH s hlavním úsilím v prostoru Levice – Krupina – Lučenec.

IV. Úkol HP XV:

Zabrání nepříteli přechod přes Ipel' a přes čáru 1. sledu LO jižně Lučence. V případě silné nepřátelské akce vede ústupový boj až na HOP, které udrží. <Z čáry PS ustoupí až na rozkaz velitele HP XV.>

V případě naléhavé potřeby může si vyžádat u velitele III. armády výpomoc jeho záložních vyšších jednotek pro udržení HOP.

Těžiště činnosti na směrech Balašské Ďarmoty³ – Zvolen, Šahy – Krupina a Salgótarján – Zvolen.

¹Druhá, tzv. materiální, část všeobecného operačního rozkazu byla vydána samostatně a není k dokumentu přiložena.

²Níže uvedené informace o maďarské armádě byly získány zpravodajským způsobem, což znamená, že nemusí odpovídat skutečnému rozmístění těchto vojsk. Autoři edice neměli možnost údaje prověřit.

³Balassagyarmat v Maďarsku.

a) Sousedé

Na západě VII. sbor a na východě HP XVI mají obdobné úkoly.

b) Hranice pásma činnosti

Na západě Vyškovce⁴ – Nadošany⁵ (obé pro VII. sbor) – Horní Almás⁶ (pro HP XV).

Na východě Petrovce – Hodejov (obé mimo) – Selce (v to) – Kokava⁷ (mimo).

Prostředky:

– HO 40 bez úseku pěšího pluku 7,

– útvary HP XV.

V. Úkol HO 40:

pokračuje v činnosti vyplývající z plánu ZH.

VI. Zálohy:

a) velitele III. armády:

10. divise bez pěšího pluku 57, soustředí se počínajíc 5. a 6. mobilisačního dne v prostoru Krupina – Nemce – Litava. Předvídané eventuální úkoly na směru Krupina – Balašské Ďarmoty, Krupina – Šahy a Zvolen – Modrý Kameň.

11. divise soustředí se 5. – 7. mobilisačního dne v prostoru Cinobaňa – Podkriváň – Ábelová – Praha. Předvídané eventuální úkoly na směru Lučenec – Salgótarján a Tisovník – Rárošská Mulad⁸.

b) velitele HP XV:

<SPO 40> v Dobré Nivě jest připraven k zásahu ve směrech:

– na Balašské Ďarmoty, a to buď přes Modrý Kameň nebo přes Čebovce,

– Horná a Dolná Strehová,

– Lučenec,

– přes Krupinu na Šahy buď přes Kokovce⁹ nebo přes Plášťovce.

VII. Letectvo:

HP XV má přidělenou letku 16, základní letiště Veľká Lúka u Zvolena.¹⁰ Velitel III. armády vyhradil si od letky 2 lety denně. Velitel HO 40 vyžádá si lety dle potřeby.

VIII. OPL:

Skupina OPL v Banské Bystrici: sRKPL 1/26.

Zdůrazňují stálou aktivní a pasivní OPL všech jednotek a útvarů na místě i za pochodu, a to i před dopravními letouny.

IX. Utajení:

1) K přesunům využívejte plně noci, pro táboření a odpočinky lesů.

2) Podřízeným jednotkám dejte z tohoto rozkazu na vědomost jen to, co se jich týká.

X. Úprava terénu:

Opevňovací práce na všech obranných postaveních byly již zahájeny v HO 40 podle zvláštního rozkazu. Jest k nim použito kromě civilních pracovníků veškerého volného obyvatelstva z okolí.

XI. Zvláštní:

a) Úsek ZH pěšího pluku 7 se všemi jeho prostředky a písemnostmi na tento úsek se vztahující předá HO 40 bezodkladně veliteli VII. sboru.

⁴Vyškovce nad Ipľom.

⁵Dnes Hontianske Trst'any.

⁶Dnes součást obce Jablonožce.

⁷Kokava nad Rimavicou.

⁸Dnes Muľa.

⁹Pravděpodobně zkomoleno, nepodařilo se identifikovat.

¹⁰Letka byla vyzbrojena letadly Letov Š-328.

b) Pěší pluk 57 přesune se z mobilizační stanice pěším pochodem v noci na 5. mobilizační den do prostoru Pozba, kde bude zálohou velitele VII. sboru. Přesun provede podle rozkazu velitele VII. sboru.

XII. SV:

Velitelství III. armády ... Kremnica

Velitelství HP XV ..... Banská Bystrica

HO 40 ..... Banská Bystrica

10. divise ..... Krupina

11. divise ..... Lovinobaňa

Velitelství VII. sboru .... Vrábľe

HO 39 ..... Galanta

3. RD ..... Levice

HP XVI ..... Košice

HO 41 ..... Košice

Dostanou: III. armáda, velitelství VII. sboru, HP XVI, HO 40, 10. a 11. divise, 1., 2., 3., 4. oddělení, velitelství dělostřelectva, ženijního vojska HP XV.

Za správnost:

náčelník štábu

plk. Slezák¹¹

II. část pplk. Váňa¹²

Velitel HP XV

div. gen. Bedřich Homola, v. r.

29/9 Kr¹³ Pal¹⁴ R¹⁵

[...]¹⁶

VHA, f. VÚBPS, vel. Štefáňik, kar. č. 22, příloha č. 40. – Strojopisná kopie A4, 3 s.

¹¹Plukovník generálního štábu František Slezák (narozen 1890), před mobilizací náčelník štábu VII. sboru.

¹²Podplukovník generálního štábu Josef Váňa (narozen 1893), přednosta 4. (materiálního) oddělení štábu III. armády.

¹³Zřejmě parafa plukovníka generálního štábu Bedřicha Kratochvíla.

¹⁴Zřejmě parafa podplukovníka generálního štábu Bohumila Palečka (narozen 1892), přednosta 3. (operačního) oddělení štábu III. armády.

¹⁵Zřejmě parafa majora generálního štábu Alfreda Ressela (narozen 1900), přednosta operační skupiny 3. oddělení štábu III. armády.

¹⁶Dokument je opatřen ručně nakresleným prezentačním razítkem.

DOKUMENT Č. 4

1938, 29. září, Košice. – Všeobecný operační rozkaz číslo 1 velitele Hraničního pásma XVI.

Velitelství HP XVI.
Čj. 109/3. oper. 1938.

SV. dne 29/9 1938.
v 16.20 (šestnáctdvacet) hod.

Všeobecný operační rozkaz čís. 1. Část I.¹

I. Situace vlastní:

Jednotky ZH zaujaly předvídanou sestavu. Mobilisace probíhá hladce a klidně.

II. Situace nepřátelská.²

A) Maďarské síly se soustředí v prostorech:

a) Győr – Komárom – Nagyvigánt.

Jde o části 2. a 3. smíšené brigády, které by mohly zasáhnout v souladu s německou armádou do prostoru Bratislavy, nebo se mohou pokusit překročit Dunaj v označeném prostoru.

b) Esztergom.

Je tu menší část jednotek 2. a 3. smíšené brigády.

c) Novohradské hory a jv.

Jde o části 1. smíšené brigády a jedné rychlé brigády, které mohou zasáhnout na směru Levice – Nitra za současné akce jednotek z prostoru Esztergom a eventuálně ve spojitosti s akcí pro překročení Dunaje v prostoru Bratislava.

d) Salgótarján – Gönc

Jde o smíšenou brigádu, která by mohla mít za úkol kryt akce částí soustředěných západně. Ofensivní zásah na Lučenec nebo Košice zatím málo pravděpodobný.

e) Sátoraljaújhely – Nyíregyháza.

Jde o 2. jezdeckou brigádu, která může provést samostatnou akci na Michalovce, aby přerušila nebo stížila spojení východ – západ.

B) POLSKO:

V prostoru Katowice – Zawiercie – Bielsko³ jsou shromažďovány jednotky 23., 21. a 6. divise a 5. jezdecké brigády. Zásah těchto jednotek možno předpokládat proti Těšínsku.

C) NĚMECKO:

Značná část německých sil (asi 10 vyšších jednotek) je soustředěna v prostoru Linz – Krems⁴ – Wien – Payerbach. Zdá se, že je orientována na směr Zwettl – Jihlava – Německý Brod⁵, ale není vyloučen ani zásah na směru Znojmo – Brno.

¹Druhá, tzv. materiální, část všeobecného operačního rozkazu byla vydána samostatně a není k dokumentu přiložena.

²Níže uvedené informace o maďarské, polské a německé armádě byly získány zpravodajským způsobem, což znamená, že nemusí odpovídat skutečnému rozmístění těchto vojsk. Autoři edice neměli možnost údaje prověřit.

³Bielsko-Biala.

⁴Krems an der Donau.

⁵Dnes Havlíčkův Brod.

III. Úkol HP XVI:

brání nepříteli přechod čáry 1. sledu LPO a v případě silné nepřátelské akce brání všemi silami HOP a udrží prostor Košice.

A) Složení a rozhraní podle plánu „K“.

B) Posilové prostředky:

a) Stavební telegrafní rota v Prešově (krycí jméno Stela) je 6. mobilizační den počínaje k dispozici HP XVI a má za úkol podle požadavků HV a HP XVI pečovat o spojení s Rumunskem.

b) Letka 13, základní letiště Spišská Nová Ves.⁶

C) Sousedé:

Na západě HO 40.

IV. Úmysl:

Chci se bránit se všemi silami na vybudované linii LPO (i když nejsou úplně vybaveny) a tuto udržet i <protiútoky> se zvláštním zřetelem v tomto pořadí.

a) Hidasnémeti – Košice

b) Feledince⁷, Bánréve – Rimavská Baňa

c) Sátoraljaújhely – Trebišov

d) Rožňava – Dobšiná

V. Úkoly jednotek podle vydaných plánů „K“.

VI. Letectvo:

Letka 13 vyhradí pro velitelství III. armády 2 lety denně. Pro potřebu velitelství HP XVI určí na letišti v Košicích denně <1 kurýrní letoun;> tamtéž zřídí pracovní letiště pro práci v úseku HO 42 (2 letouny).

VII. OPL:

Zdůrazňuji neustálou pasivní OPL všech přemísťujících se jednotek a útvarů, a to i před dopravními letouny. K utajení přesunů využívejte plně noci, pro táboření a odpočinek lesů.

VIII. Úprava terénu:

Opevňovací práce na všech obranných postaveních zahajte ihned s největší intenzitou. K tomu použijte kromě civilních pracovníků veškerého volného obyvatelstva z okolí.

IX. Spojení:

Podle vydaných spojovacích plánů.

Dostanou: armáda jako hlášení, HO a útvary HP XVI přímo podřízené.

Za správnost:
náčelník štábu
plk. gšt. Jan Křepel

Velitel HP XVI
div. gen. Ondřej Mězl v. r.

plk. Křepel⁸[...]⁹
[...]¹³

H.¹⁰ Pal¹¹ Kr¹²

VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 76. – Strojopisná kopie A4, 2 s.

⁶Letka byla vyzbrojena letadly Letov Š-328.

⁷Dnes Jesenské.

⁸Plukovník generálního štábu Jan Křepel (narozen 1888), před mobilizací náčelník štábu VI. sboru.

⁹Nečitelná parafa.

¹⁰Zřejmě parafa majora generálního štábu Karla Henzla (narozen 1898), přednosta výcvikové skupiny 3. oddělení štábu III. armády.

¹¹Zřejmě parafa podplukovníka generálního štábu Bohumila Palečka.

¹²Zřejmě parafa plukovníka generálního štábu Bedřicha Kratochvíla.

¹³Dokument je opatřen ručně nakresleným prezentačním razítkem a rozdělovníkem příslušníků 3. oddělení štábu.

DOKUMENT Č. 5

1938, 30. září, Ružomberok. – Situační hlášení velitele 16. divize pro Hlavní velitelství.

Velitelství 16. divize.

Čj. 1115 Taj. 3. oper. 1938.

Mapa 1:200.000 Žilina, Banská Bystrica.

Příloh: 1.¹

30/9 1938, 21.00 hod.

(dvacetjednanulanula)

TAJNÉ!

Situační hlášení.

Dne 30. září 1938 ve 20.00 (dvacetnulanula) hodin je 16. divize soustředěna: pěší pluk 41 v prostoru Čierne – Čadca – Oščadnica s úkolem býti pohotově přehraditi směry Skalité – Turzovka, Oščadnica – Krásno². Pro podporu pěšího pluku 41 je v Čadca oddíl III/201.

Horský pěší pluk 1 je soustředěn v prostoru Bysterec³ – Vyšný Kubín – Oravský Podzámok. Po jedné pěší rotě, sesílené četou těžkých kulometů je vysunuto do Námestova a Tvrdošína. Úkol pluku: pluk je připraven přehraditi směry Námestovo – Oravský Podzámok a Trstená – Oravský Podzámok.

Horský pěší pluk 2 je soustředěn v prostoru Ružomberok. Jeden prapor tohoto pluku (II/2 horský prapor) je vysunut do Terchové. Tento prapor je připraven, aby obsadil úsek Bystřica⁴ jako spojovací úsek mezi pěším plukem 41 a horským pěším plukem 1.

Dělostřelecký pluk 201 má I/201 oddíl v Ružomberoku, II/201 dělostřelecký oddíl Jasenová, III/201 oddíl Čadca.

Ženíjní rota 16 – Chlumec⁵ (severně Žilina).

Telegrafní prapor 16 – Likavka (severně Ružomberok).

SPO 16 – Kysucké Nové Mesto.

Zdravotnická rota 16 – Budatín.

Automobilní kolona 316 – Priekopa (severně Turčiansky Svätý Martin).

Vozatajská kolona 32 – Teplička nad Váhom (dosud nedorazila).

Vozatajská kolona 31 – Párnica (dosud nedorazila).

Intendanční park 16 – Vrútky (dosud nedorazil).

Pracovní rota 31 – Priekopa.

Pracovní rota 32 – Teplička nad Váhom.

Veterinární ambulance 16 – Varín (dosud nedorazila).

Zbrojní park 16 (SV Gbeľany) – část na místě.

V Liptovskom Svätom Mikuláši je skupina 1/2 rota (70 mužů) s horolezeckým výcvikem a improvizovanou horolezeckou výbavou pro ochranu úseku Tatry.

¹Přiložena oleáta se zakreslenou situací.

²Krásno nad Kysucou.

³Malý a Velký Bysterec, dnes součástí Dolného Kubína.

⁴Zřejmě myšlena Nová Bystrica.

⁵Chlumec nad Váhom, dnes Považský Chlmec.

Mám v úmyslu přesunouti horský pěší pluk 2 a velitelství dělostřeleckého pluku 201 s I/201 dělostřeleckým oddílem do úseku Kysuca: velitelství horského pěšího pluku 2 a 1 prapor Krásno, jeden prapor Lieskovec⁶. Dělostřelecký oddíl I/201 Dogabari⁷ – Kormanci⁸ (severně Krásno). Velitelství divise s telegrafním praporem do Žiliny. Prosim o schválení.

Dostane: Palacký (jako hlášení)
kurýrem.

Velitel divise
brig. gen. František Marvan⁹
gen. Marvan

VHA, f. VÚBPS, vel. Palacký, inv. č. 197, kar. č. 3. – Strojopisná kopie A4, 1 s.

---

⁶Kysucký Lieskovec.

⁷Část obce Oščadnica.

⁸Součást Krásna nad Kysucou.

⁹Brigádní generál František Marvan (narozen 1886), před mobilizací velitel 16. divize.

DOKUMENT Č. 6

1938, 1. říjen, Kremnica. – Situační hlášení velitele III. armády pro hlavního velitele.

zw ji 279 1/10 08.10

Palacký – Vyškov

Situační hlášení ze dne 1/10 1938 v 06.00 hod.

A) U jednotek ZH situace beze změny. Útvary jsou na svých místech a usilovně upravují terén. David¹ beze změny.

B) Soustředování:

K Tomašikovi² přibylo velitelství a jednotky SPO. Pěší pluk 75 a 76 přenocovaly v prostoru Pliešovce – Babiná – Dolná Niva³. Do ubytovacího prostoru dorazí 1/10 1938.

Dobrovský.⁴ Velitelství dělostřeleckého pluku 11 a dělostřelecké oddíly I/11 a II/11 na místě. Velitelství pěšího pluku 82 se zákopnickou a minometnou rotou a II/82 prapor, velitelství Dobrovský a SPO na místě.

Štefánik: Během noci vyložila ženijní rota 63.

Hviezdoslav.⁵ není dalších zpráv.⁶

Štefánik oper. čj. 352/3. oper. 38.

Resl⁷[...] ⁸ Pal⁹

VHA, f. VUBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 74. – Rukopisný koncept A4, 2 s.

---

¹Krycí jméno 3. rychlé divize.

²Krycí jméno 10. divize.

³Správně Dobrá Niva.

⁴Krycí jméno 11. divize.

⁵Krycí jméno 22. divize.

⁶Podle situačního hlášení z 30. září v 18 hodin dorazil do prostoru soustředění divize jen oddíl polního četnictva, štábní autokolona, stan a štábní rota.

⁷Zřejmě parafa majora generálního štábu Alfreda Ressela.

⁸Nečitelná parafa.

⁹Zřejmě parafa podplukovníka generálního štábu Bohumila Palečka.

DOKUMENT Č. 7

1938, 1. říjen, Kremnica. – Všeobecný operační rozkaz číslo 2 velitele III. armády.

Štefánik
Čj. 369/oper.

SV, dne 1./10. 1938.

Všeobecný operační rozkaz čís. 2. Část I.¹

I. Situace vlastní.

a) Jednotky ZH jsou všude na místě. Dne 30/9. zničila vlastní vojska mosty přes Ipel' u Vámosmikola a Bielovce.

b) Útvary Tomašík² a Dobrovský³ se shromažďují podle plánu s menším zpožděním. Sborové útvary Hurban docházejí podle předpokladů.

Nedostatek aut, resp. jejich opožděné dodání zaviňují zpoždění hotovosti armádních útvarů a způsobuje nedodržení úplné hotovosti i u jiných útvarů. Stejně důsledky má i opožděné dodání evidenčních koní.

Velitelé provedou zatímní vyrovnání, aby útvary byly poměrně stejně dotovány.

II. Situace nepřátelská.

Viz přehled zpráv čís. 7.⁴

III. Úkol Štefánika a úmysl velitele:

Beze změny.

IV. Úkoly podřízených jednotek:

Beze změny.

Změny rozhraní mezi Hurban a Adam:

Vyškovce⁵ (H) – Domadice (H) – Žemberovce (A) – Prandorf⁶ (A) – Pukanec (A) – Ladomer (H).

V. Změny v složení Štefánika.

Dělostřelectvo:

a) Skupina armádního dělostřelectva od 2. 10. v prostoru Žemberovce – Bátovce – Drženice v složení: dělostřelecký pluk 54, dělostřelecký oddíl II/109. Velitel: velitel dělostřeleckého pluku 109. SV. Dolné Žemberovce⁷.

Předvídaný úkol: sesílí podle situace buď dělostřelectvo Adama a to především v prostoru Šahy, nebo dělostřelectvo Hurbana.

b) Jeden oddíl dělostřeleckého pluku 101 smění co nejdříve velitelství dělostřeleckého oddílu I/135 a baterie 1 a 3/135, které jsou k dispozici Adama. Třetí baterie dělostřeleckého oddílu 101 použije Hurban ve východní části úseku praporu I/7.

¹Druhá, tzv. materiální, část všeobecného operačního rozkazu byla vydána samostatně 1. října.

²Krycí jméno 10. divize.

³Krycí jméno 11. divize.

⁴Přehled není zařazen jako příloha rozkazu a je uložen samostatně. Vzhledem k jeho logické návaznosti jsme jej přesto připojili dokumentu.

⁵Vyškovce nad Ipľom.

⁶Dnes součást obce Devičany.

⁷Dnes součást obce Žemberovce.

Úkol dělostřeleckého oddílu: Hlavní: ZH podle předvídaných plánů; vedlejší: je s to celým oddílem sesílit obranu směru Šahy – Krupina po silnici Hrkovce – Hokovce (v to) – Dudince (mimo).

c) Velitelství dělostřeleckého pluku 109⁸ se zbývajícími 2 oddíly dnem 2. 10. v prostoru Kalnica – Dekeneš⁹ – Lok podřízen Hurbanovi. Použití jen se svolením Štefánika.

VI. Letectvo:

a) Letectvo zpravodajské: beze změny.

b) Bojové:

III/3 perut' od 2. října na základním letišti Viglaš východně Zvolena. III/3 perut' zabráňuje nepřátelským útokům v údolí Hronu od Svätého Kríža nad Hronom¹⁰ až po Banskou Bystricu a údolí Kremnického potoka až po Kremnici. Dále zabráňuje nepřátelskému zpravodajskému letectvu v činnosti v pásmu omezeném na západě Hronem, na východě potokem Kriváň. Odlet podle hlášení hlásné služby a LODů. Pronásledování až po čáru Vráble - Levice - státní hranice. Zahájení činnosti až po vyhlášení nepřítelství.

VII. OPL:

a) TOPL:

Roty VKPL 8 a 10 plní znovu dřívější úkoly v rámci skupiny OPL X/153. Jinak TOPL beze změny.

b) AOPL:

Rota 12 chrání Svätý Kríž nad Hronom (nádraží, železniční most, jednotky služeb) a přehradí nálety do údolí Hronu a Kremnického potoka.

Rota 13 chrání Zvolen (nádraží Zvolen a Pustý hrad, jednotky služeb) a přehradí nálety směrem na Tri Duby¹¹, Banská Bystrica.

Rota 87 (podléhá David) chrání dočasně prostor Vráble.

c) SHS:

Beze změny. HS vyrozumí SV vyšších jednotek o náletech směřujících do jejich prostoru.

VIII. Ženíjní vojsko:

Vyšší jednotky pečují o práce na úpravě terénu, zejména na HOP. Adamovi svěřují úpravu komunikace Zvolen – Dobrá Niva. K tomu obdrží armádní pracovní rotu 130 Zvolen 4. 10. v 05.00 hodin. Dále pečuje o úpravu komunikace Turie Pole¹² – Vereš¹³ a Trpín – Cerovo – Macko Vrch¹⁴ za pomoci civilních pracovníků. Armádní ženijní rota 63 bude odeslána do Krupiny k dispozici Adam.

Hurban dostává ženijní rotu 55, která plní svůj dřívější úkol na místě. Uvolní však pro Adama jednu ženijní četou ženijní rotu 32, která je ještě v jeho oblasti. Ženíjní rota 48 Hurbana zůstává k dispozici armádě, může však převzít úkol pro přípravu výpomocného mostu u Nové Morušové¹⁵.

Ferdinand pečuje o úpravu komunikací dle zvláštního rozkazu. K dispozici dostává pracovní rotu 139 Spišská Nová Ves 3. 10. a pracovní rotu 131 Užhorod 6. 10.

Armádní ženijní rota 61 přemístí se dne 2. 10. do Hronské Breznice, kde převezme úkoly svěřené ženijní rotě 63.

⁸Správně má být dělostřelecký pluk 101.

⁹Dnes Rohožnica.

¹⁰Dnes Žiar nad Hronom.

¹¹Dnes Sliach.

¹²Dnes součást obce Lešť.

¹³Dnes Červeňany.

¹⁴Pravděpodobně zkomoleno, nepodařilo se identifikovat.

¹⁵Pravděpodobně zkomoleno, nepodařilo se identifikovat.

IX. Spojení:

a) Změna SV:

Dělostřelecký pluk 54 Žembovc – Bátorovce Oliva

III/3 perut' Víglaš Pinie

Rota VKPL 8 Nováky Durancie

Rota VKPL 10 Nováky Kadlátko

Rota VKPL 12 Lovinobaňa¹⁶ Šeřík

Rota VKPL 13 Zvolen Tamaryš

b) Další krycí jména:

Skupina armádního dělostřelectva – Žembovc Stúľ

(velitel dělostřeleckého pluku 109)

II/109 Drženice Nůž

X. Zvláštní nařízení:

Veškerý zřetel věnujte získání vysoké bojové hodnoty všech vojsk. Provádějte intenzivní bojový výcvik, dbejte na přísnou kázeň a působte na vlastenecký cit. Poukazují pozornost a důrazně na mé rozkazy čj. 204/oper.¹⁷ a 346/oper.¹⁸

Dostanou: příjemci všeobecného operačního rozkazu čís. 1.

Velitel Štefánik

VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 80. – Strojopisná kopie A4, 4 s.

¹⁶Správně Svätý Križ nad Hronom.

¹⁷Připomínky velitele armády z 29. září. Viz VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 57.

¹⁸Dodatek k rozkazu hlavního velitele z 30. září. Viz VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 68.

Přehled zpráv č. 7 ze 30. září 1938 do 22 hod.¹⁹

I. Maďarsko: V prostoru Petržalka, podél Dunaje a Ipel'u umístili Maďaři kupky hořlavin – hlavně na přechodech. Dnes v 18.10 hodin byl dřevěný most přes Ipel' asi 1 km jihovýchodně Bielovce vyhozen do povětří. Tato destrukce byla provedena naší hlídkou, která se cítila ohrožena.

V prostoru Bánréve u Sajópüspöki jsou prováděny zemní práce. V Salgótarján zjištěna přítomnost asi 2 baterií 7.5 cm. Nezaručená zpráva mluví o rozšiřování šeptané propagandy mezi maďarským obyvatelstvem v pohraničí v tom smyslu, aby v noci 30/9 nespalo a vyčkalo vývoje událostí. Ferdinand hlásí: zběhnuti 7 vojínů německé národnosti a 1 vojína rusínské národnosti, škpt. Löner²⁰ německé národnosti (pokřtěný žid) odešel 28. v 18.30 na průzkum a dosud se nevrátil. Jižně Komárom zjištěn větší počet dělostřelectva – též motorisované (pravděpodobně z Hajmáskér). V Komárom zjištěna jenom mírová posádka. Ani dnes nezjištěny transporty z Německa do Maďarska. Mezi obyvatelstvem v Zadunajsku se vypráví, že v nejbližší době přijde italské vojsko, aby vypomáhalo při obsazování Slovenska.

II. Německo: Dne 29. a 30. hlášeny přelety německých letadel v prostoru západně Malých Karpat.

III. Polsko: V Hřčavě došlo k srážce mezi hlídkou SOS a několika Poláky, příslušníky Obrona Narodowa, kteří měli vniknouti k nám a pracovati tak, aby vznikl dojem, že obyvatelstvo polské národnosti se bouří. Jeden z nich byl zabit, jeden zraněn, ostatní uprchli.

IV. Vlastní pohraničí: V noci na 29. byla napsána na zdech v Jelšave pobuřující maďarská hesla, v Rimavské Sobotě malovány hákovité kříže. V prostoru Feledince²¹ se zdá, že pracuje nacistická propaganda a že jejím inspirátorem je Szentiványi a ostatní statkáři.

Štefánik, 2. oddělení

VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 75. – Strojopisná kopie A4, 1 s.

---

¹⁹Níže uvedené informace o maďarské, německé a polské armádě byly získány zpravodajským způsobem, což znamená, že nemusí odpovídat skutečnému rozmístění těchto vojsk. Autoři edice neměli možnost údaje prověřit.

²⁰ Stábní kapitán pěchoty Rudolf Löner (narozen 1896), před mobilizací velitel 5. roty pešího pluku 36. Od 28. září veden jako zběh.

²¹Dnes Jesenské.

DOKUMENT Č. 8

1938, 1. říjen, Vrábľe. – Všeobecný operační rozkaz číslo 1 velitele VII. sboru.

Hurban.

Čj. 4078/taj. 3. oper. 1938.

SV. dne 1. 10. 1938.

Všeobecný operační rozkaz čís. 1.

Část I.¹

I. Situace vlastní:

a) Jednotky ZH jsou všude na místě. Dne 30. 9. zničila vlastní vojska mosty přes Ipeľ u Vámosmikola a Bielovce.

b) Sborové útvary zbraní docházejí všeobecně podle předpokladů, u útvarů služeb jest nástup poněkud opožděn.

II. Situace nepřátelská:

Viz přehled zpráv čís. 2.²

III. Úkoly Hurbana:

Hurban udrží bratislavské předmostí, zabrání nepříteli přechod Dunaje a dolního Ipeľu a v případě silné nepřátelské akce brání na místě HOP Kamenica nad Hronom – Sazdice. Hlavní úsilí na směru Novohradské hory – Nitra a Bratislava. Udrží styk se IV. armádou.

Rozhraní mezi Hurbanem a Adam:

Na postavení PS a na HOP zůstává původně stanovené rozhraní mezi jednotlivými objekty LO nezměněno. Všeobecně probíhá takto: Vyškovce³ (H) – Domadice (H) – Žemberovce (A) – Prandorf⁴ (A) – Pukanec (A) – Ladomer (H). Rozhraní mezi Rafaelem a Amatou nezměněny.

Posilové prostředky:

Rafaeli k dispozici

– světlotmetnou rotu 3 vykládající ve Staré Dale⁵ 8. mobilisačního dne ve 24 hodin s prvním určením do Komárna,

– světlotmetnou rotu 2 vykládající v Pezinku 9. mobilisačního dne ve 3 hodiny s místem 1. určení Bratislava,

– světlotmetnou rotu 4 vykládající v Kert⁶ 8. mobilisačního dne ve 20 hodin s prvním místem určení tamtéž.

IV. Úkoly podřízených jednotek:

Beze změny.

V. Změny v sestavě Hurbana:

dělostřelectvo:

a) <Orchidej s Růží>⁷ přechází do sestavy Štefánika podle zvláštního rozkazu.

¹Druhá, tzv. materiální, část všeobecného operačního rozkazu byla vydána samostatně.

²Přehled se nepodařilo nalézt.

³Vyškovce nad Ipľom.

⁴Dnes součást obce Devičany.

⁵Dnes Hurbanovo.

⁶Dnes Ohrady.

⁷Pravděpodobně velitelství dělostřeleckého pluku 109 a II/109 dělostřelecký oddíl.

b) Hrubé dělostřelectvo v úseku Amata bude směněno a sesíleno dělostřeleckým oddílem Pampelišky (který bude později určen) dle zvláštního rozkazu. Velitel Rachel zůstane ve své dosavadní funkci u velitele Amaty.⁸

všeobecný úkol dělostřeleckého oddílu Pampelišky:

Hlavní: ZH podle předvídaných plánů; vedlejší: je s to celým oddílem sesílit obranu směru Šahy – Krupina po silnici Hrkovce – Hokovce (v to) – Dudince (mimo).

VI. Letectvo:

a) Letectvo zpravodajské: Godrian na základním letišti Tardošked⁹ je přímo podřízena Hurbanovi.¹⁰

b) Bojové: III/3 perut' od 2. října na základním letišti Víglaš,¹¹ východně Zvolena, zabráňuje nepřátelskému zpravodajskému letectvu v činnosti v pásmu omezeném na západě Hronem, na východě potokem Kriváň. Pronásledování až po čáru Vráble – Levice – státní hranice. Zahájení činnosti až po vyhlášení nepřítelství.

VII. OPL.

SHS:

Beze změny. HS vyrozumí SV vyšších jednotek o náletech směřujících do jejich prostoru.

VIII. Ženíjní vojsko:

Rozdělení:

Rafael: dvě ženíjní čtyři ženíjní roty 48 (Bezu) (Ohaj)¹² s velitelem ženíjní roty 48 (Bezu) jakožto velitele ženíjního vojska HO. Obě ženíjní čtyři ženíjní roty 55 s velitelem roty v Köbölkút¹³ zůstávají nadále k dispozici.

Amata: dvě ženíjní čtyři ženíjní roty 55 (Szakállos¹⁴, Sazdice), pomocná četa a rotní trén, obě v Levici.

Tyto ženíjní jednotky pokračují v pracích podle dispozic taktických velitelů.

Sborová záloha: dvě ženíjní čtyři ženíjní roty 48 v Ohaj. Provedou opravu mostu v Ohaji na 4 tuny výpomocným materiálem z místních zdrojů.

Armádní záloha: ženíjní rota 47 ve Vajce¹⁵. Pokračuje v přípravných pracích pro stavbu těžkého jednokolejného výpomocného mostu v Morušove¹⁶.

Rafael a Amata hlásí denně ve 20.00 hodin stav opevňovacích prací a dasažený stupeň hotovosti u jednotlivých objektů.

IX. Spojení:

VII. sbor	Vráble	Hurban
HO 39	Galanta	Rafael
Pěší pluk 7	Želiezovce	Amata
Pěší pluk 57	Pozba	Viola
Dělostřelecký pluk	101 Kalnica	Pampeliška
Ženíjní rota 47	Vajka nad Ž.	Chrysantém
Ženíjní rota 48	Horný Ohaj	Bez
Letka 10	Tardošked	Godrian
Telegrafní prapor 57	Vráble	Blín

Orchidej s růží?

⁸Pravděpodobně I/135 dělostřelecký oddíl.

⁹Dnes Tvrdošovce.

¹⁰Letka byla vyzbrojena letadly Letov Š-328.

¹¹Perut' tvořily letky 37, 38 a 39, vyzbrojené letadly Avia B-534.

¹²Zřejmě Horný Ohaj.

¹³Dnes Gbelce.

¹⁴Dnes Ipeľský Sokolec.

¹⁵Vajka nad Žitavou.

¹⁶Pravděpodobně zkomoleno, nepodařilo se identifikovat.

X. Zvláštní nařízení:

Veškerý zřetel věnujte získání vysoké bojové hodnoty všech vojsk. Provádějte intenzivní bojový výcvik, dbejte na přísnou kázeň a působte na vlastenecký cit.

Dostanou: Rafael, Amata, Viola, Pampeliška, Chrysantém, Bez, Godrian, Blín, Hurban 1. – 4. oddělení, velitelství dělostřelectva, ženijního a telegrafního vojska.

Na vědomost: Štefánik, Adam, Cyril¹⁷.

Ukončeno ve 23.00 hodin.

Velitel Hurban v. r.

[...] ¹⁸

[...] ¹⁹

VHA, f. VÚBPS, vel. Štefánik, kar. č. 22, příloha č. 95. - Strojopisná kopie A4, 3 s.

Seznam použitých zkratk:

AOPL	– Armádní obrana proti letadlům
HO	– Hraniční oblast
HOP	– Hlavní obranné postavení
HP	– Hraniční pásmo
HS	– Hlásná služba
HV	– Hlavní velitelství
K	– Kryt hranic
LO	– Lehké opevnění
LOD	– Letecký operační důstojník
LPO	– Lehké pohraniční opevnění
OPL	– Obrana proti letadlům
PS	– Přední stráž
RD	– Rychlá divize
SHS	– Státní hlásná služba
SOS	– Stráž obrany státu
SPO	– Smíšený přezvědný oddíl
sRKPL	– Stálá rota kulometů proti letadlům
S	– Stanoviště velitele
TOPL	– Teritoriální obrana proti letadlům
VHA	– Vojenský historický archiv (Praha)
VKPL	– Velké kulometry proti letadlům
VÚBPS	– Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu
ZH	– Zajištění hranic

¹⁷Krycí jméno Hraniční oblasti 38.

¹⁸Nečitelná parafa.

¹⁹Dokument je opatřen ručně nakresleným prezentačním razítkem a rozdělovníkem příslušníků 3. oddělení štábu.

RECENZIE

RICHTER, K. – BENČÍK, A.: KDO BYL GENERÁL PÍKA. PORTRÉT ČS. VOJÁKA A DIPLOMATA. BRNO, DOPLŇEK 1997, 320 S.

Návraty človeka niekedy bývajú bolestivé. Návraty histórie bývajú bolestivé takmer vždy. A ak ide o jej návrat k niekomu, komu bolo ublížené nad znesiteľnú mieru, musia sa ozveny tejto krivdy rozliehať generáciami. Generálovi Píkovi – aj keď zďaleka nie len jemu – sa tak stalo. Je teda nanajvýš spravodlivé, ak sa v čase návratu (tak dávno známej) úlohy osobnosti v dejinách do dlho odopieraného postavenia objavila publikácia, usilujúca sa portretovať osobnosť, ktorá presahuje svojím významom dejiny československého vojenstva.

Dvaja skúsení autori ponúkli čitateľovi hutnú, informáciami doslova nabitú knihu, prekračujúcu – čo je s ohľadom na pôsobenie Heliodora Píku pochopiteľné a potrebné – obsah, zdanlivo limitovaný titulom. Už pri zbežnom prelistovaní, a tým skôr pri dôkladnejšom čítaní, je evidentné, s akým rozsahom archívneho materiálu sa museli autori vysporiadať. Pre menej zasväteného čitateľa však už nie je také zrejmé, koľko ho nevyužili tak, ako by si nastolené problémy žiadali. (Pre slovenského čitateľa, ktorého asi najviac zaujmú pasáže priamo sa dotýkajúce odboja na Slovensku a Slovenského národného povstania, tak môžu vyvstať otázky, ktoré sú v skutočnosti zbytočné.) Otázne je aj formálne použitie archívnych dokumentov. Citácie nie sú dostatočne odlišené od autorského textu, forma odsekov nie je funkčná. Iba zriedkavo sa v texte nájde odvolanie na prameň, čo síce väčšine čitateľov nebude chýbať, ale historikom, učiteľom a pod. áno. Navyše niekedy nie je na prvý pohľad jasné, či poznámky v zátvorke sú organickou súčasťou citovaného dokumentu, poznámkou autorov alebo edičnou vysvetlivkou. (Napokon isté pochybnosti evokuje už prvý pohľad na knihu: prebal navodzuje nefunkčný dojem Sahary, Píkov portrét je zrkadlovo obrátený.) Najväčšou slabinou celej publikácie ako autori sami uviedli v *Epilógu* – chýbajú povojnové roky, teda aj súdny proces, bez ktorých kniha ostáva torzom.

V deviatich kapitolách prechádzajú takmer celým životom H. Píku. Prvá z nich, *Jmé- nem republiky*, spätne veľmi stručne rekapituluje – počnúc neprimerane krátkou citáciou z rozsudku smrti – jeho pôsobenie v oslobodenom Československu, účasť na mierovej konferencii v Paríži a funkčný i hodnostný postup, zatknutie a priebeh prípravy procesu – všetko na necelých 11 stránkach. Akosi nepresvedčivo vyznieva tvrdenie, že v rokoch 1945– 1948 vznikli vojenské bloky, Severoatlantický pakt a sovietsky blok (s. 7), a dost' neorganicky aj v niekoľkých odsekoch obhajoba niekdajšej práce a postojov historikov (s. 14 an.).

Druhá kapitola, *Životní křižovatky*, oboznamuje (opäť veľmi stručne) s Píkovým životom od narodenia (napriek rodinným problémom je tu predstavený ako ideálne dieťa) cez légie až do rozbitia Česko-Slovenska v marci 1939. Ukazuje, ako sa rodil vynikajúci predstaviteľ armády v bojoch prvej svetovej vojny v c. a k. armáde aj vo francúzskych légiách, vo vojnových konfliktoch o Těšinsko aj o Slovensko, vo vojnových školách vo Francúzsku aj v práci na Vojenskej akademii v Hraniciach, v hlavnom štábe československej brannej moci i v postavení vojenského pridelenca v Rumunsku. V úvodných pasážach vyznieva kapitola dost' idylicky, ale s postupnou dramtizáciou európskeho vývoja sa tento dojem stráca, i keď je tu Píka predstavený skôr ako človek bez vnútorného napätia, ako bezkonfliktný idol. Vrcholom je opis udalostí zo 14. marca 1939 – pripravenosť doposiaľ dokonale disciplinovaného vojaka Píku odoprieť poslušnosť a bojovať za vlasť napriek zákazu. Žiaľ, vecné nepresnosti aj tu môžu pôsobiť zavádzajúco, aj keď priamo nesúvisia s Píkom: hodnotenie Runcimanovej mi-

sie (s. 38) vyznieva veľmi mierne. Na s. 40 a ďalších citel'ne chýba doložiť citáciou fakt, že ZSSR nebol pripravený pomôcť Československu – aj keď to nie je dnes už neznáme. Zámena autonómie, v podstate teda federalizácie ČSR, za separatizmus (s. 43) nie je práve presným vyjadrením problémov vzniknutého Česko-Slovenska. Vláda nacionalistických sičovcov na Podkarpatskej Rusi 14. marca 1939 nebola (s. 45), v tom čase to už oficiálne bola autonómna Zakarpatská Ukrajina, kde československá armáda práve 14. marca v niekoľkohodinovom boji rozbila pokus o prevrat.

Nasledujúca kapitola *Vstup do odboje* vykresľuje Píkovu cestu k odbojovej práci – od dvojtýždňovej spolupráce s rodiacou sa vojenskou ilegaliťou doma k rozhodnutiu odísť do emigrácie. Píka sa etabloval s oficiálnym krytím v Rumunsku, kde sa rýchlo stal významným činiteľom zahraničného odboja. Nadväzoval kontakty v Paríži (je otázne, nakoľko sem patrí príkre odsúdenie Štefana Osuského ako samolúbneho domýšľavca – s. 49) a v Londýne, budoval z Bukurešti únikovú cestu pre československú emigráciu, angažoval sa v stovkách transferov vojakov pre čs. jednotky vo Francúzsku. Zažil tu šok z paktu Molotov – Ribbentrop, vypuknutie druhej svetovej vojny, zabezpečoval odsun časti československého legiónu v Poľsku cez Rumunsko a Turecko do Francúzska. Postupne sa stal súčasťou rodiacej sa československej spolupráce so sovietskym spravodajstvom i objektom záujmu gestapa, pred ktorým ho aspoň dočasne chránili jeho vynikajúce rumunské kontakty. Po fašistickom prevrate ho nezasiahla ani Železná garda, ale nakoniec musel Rumunsko v polovici októbra 1940 opustiť. Je prekvapujúce, že sa autori čudujú – ako aj na viacerých miestach – fakt, že videnie reality tajnou službou ZSSR bolo vo vzťahu k nacizmu v rozpore s oficiálnou sovietskou politikou (s. 61): za čo by asi stála spravodajská služba ktoréhokoľvek štátu, ak by iba kopírovala momentálnu politiku? Napokon ani čs. spravodajcovia sa nepodrobili prijatiu protektorátu!

Istanbulská mezihra privádza Píku do blízkosti ďalšej mimoriadnej osobnosti zahraničného odboja, pplk. Ludvíka Svobodu. Prezентuje sovietske predstavy o budúcnosti obnoveného Československa, ako s nimi bol Svoboda oboznámený: Je třeba, aby se váš národ orientoval na východ... Čs. republika bude ve Svazu sov. republik... (s. 68), rozvíjanie a peripetie spravodajskej spolupráce so ZSSR, ale aj počiatky Svobodovho nástupu k vojensko-politickej kariére v ZSSR a jeho tendencie k nenahraditeľnej a ťažko ovplyvniteľnej úlohe v odboji. Otvára sa tu problém, ktorý potom Píku sprevádzal po celú vojnu: veliteľ Svoboda na jednej strane ako nadšený vlastenec a organizátor ozbrojeného boja proti fašizmu a za oslobodenie vlasti, na druhej strane človek Svoboda bez schopnosti pochopiť, že je ustavične manipulovaný v prospech KSČ. (Tento vzťah je v knihe natoľko rozoberaný, že by možno bolo na mieste uviesť, koľko pravdy je na povestiach o utajenom členstve L. Svobodu v KSČ už počas vojny.) Ukazuje sa, o koľko viac diplomatických predpokladov oproti Svobodovi mal Píka. Vidieť tu, s akými ťažkosťami predovšetkým vo vzťahu k sovietskemu spravodajstvu sa musel v intenciách londýnskej vlády (a Benešovho opatrníctva) vyrovnávať, ale aj zárodky chápania hegemonistických záujmov ZSSR v povojnovej Európe. V tomto čase, začiatkom roku 1941, keď sa tvorili základy budúcej československej jednotky v ZSSR (tu dobre zdokumentované), sa H. Píka stal politickým a vojenským splnomocnencom londýnskej vlády pre ZSSR a Turecko so sídlom v Moskve, hoci bez oficiálneho štatútu, ktorý mu Moskva ešte nemohla priznať.

V čele tajné mise je kapitola, ktorá zachytáva pôsobenie Píku v ZSSR od konca apríla 1941 do prvých týždňov nacistickej agresie. Tu sa začína plnokrvný, kvalifikovaný opis obrovskej práce, ktorú nepretržite vykonával až do leta 1945. Tu sa začína aj reťaz skúseností so sovietskymi praktikami, pričom však považujeme za nadpracú náznaky, že hostina na privítanie a potoky vodky mohli byť nástrojom tajnej služby (s. 90). Píka sa dostáva do styku s Berijom, s vysokými predstaviteľmi Červenej armády, ale aj s ich požiadavkami na prípravu spravodajskej misie v protektoráte. Je tu zachytené získanie slovenského vyslanckého radcu v Moskve Ing. Krnu pre spravodajskú prácu, ale aj nevyhnutnosť ostrého zásahu Píku proti

špiónománii, ktorej obeťou sa práve kvôli Krnovi mal stať L. Svoboda. Autori mapujú Píkovu činnosť nie iba ako vojaka, ale aj ako diplomata, ktorého povinnosti veľmi výrazne prekračovali predstavy o vojenskej misii. Musel sa vyrovnávať s nadradeným postojom niektorých oficiálnych sovietskych miest, s koncepciou budovania vojenskej jednotky, ale predovšetkým musel presadiť prijatie myšlienky samostatnej československej jednotky v ZSSR. Je tu načrnutá aj suzdalská otázka a nebezpečenstvo likvidácie zárodkov čs. jednotky pod tlakom NKVD (?), ktorý ju chcel využiť celú pre výsadky. (Jeden z tých, ktorí súhlasili s vysadením v proktoráte, Hrdina Sovietskeho zväzu Josef Buršík, vysoko hodnotil Píkovu angažovanosť proti sovietskej tendencii rozptýliť Čechoslovákov do jednotiek ČA.¹ Vysporadúva sa so získaním sovietskych predstaviteľov pre oslobodenie československých občanov z internácie a z gulagov. Vo svojom postavení bol nútený zaujímať zásadné postoje voči vláde ZSSR v situáciách, v ktorých by sa predpokladalo skôr pôsobenie dobre inštruovaného profesionálneho diplomata. Ak túto úlohu zvládol (a zrejme tým získaval mínusy pre svoje budúce politické hodnotenie), svedčí to o jeho nezvyčajných schopnostiach práve tak, ako schopnosť presne odhaliť už v tomto čase zámery a metódy šírenia sovietskeho vplyvu v povojnovej Európe. (Za zmienku azda stojí, že Anglicko, na ktoré sa tak spoliehal E. Beneš, váhalo s uznaním československej vlády [s. 112 a n.] vzhľadom na svoje v podstate protičeskoslovenské záujmy reprezentované vzťahmi k Maďarsku.²) V situácii, keď zdrvivúci nemecký útok lámal sebavedomie mnohých politikov a vojakov, Píka, naopak, začal upevňovať nielen svoje, ale aj Benešovo presvedčenie o sile a konečnom víťazstve ZSSR. Autori tiež presvedčivo uvádzajú (s. 102), že podľa Volkogonova Stalín na prelome júna a júla 1941 uvažoval o kapitulácii. Prítom Volkogonov sám to netvrdí nijako jednoznačne³ a v iných podkladoch sa tento dohad situuje do neskoršieho obdobia. Ďalším problémom knihy môže byť, že sa tu, ako aj v ďalšom texte, tajné služby stotožňujú iba s NKVD. V citácii na s. 121 je charakteristické to, na čo sme už upozornili – v Píkovom liste je výraz nar. kom. (národní komisař) bez toho, aby bolo zjavné, či obsah zátvorky pochádza od Píku alebo je poznámkou editorky či autorov v otrockom preklade, pričom všade inde je správne výraz lidový.

Posledné štyri kapitoly – *V prvých mesiacich Veľké vlastenecké války, Formování jednotek, Plány a realita a Závěrečné dějství války* – tvoria väčšiu časť knihy a sú jej ťažiskom. Sú predovšetkým históriou zápasu dvoch rozdielnych prístupov k spojenectvu so Sovietskym zväzom a k charakteru jeho pokračovania v povojnových časoch. Na jednej strane stál H. Píka, ktorý dôsledne vyznával princípy demokratickej emigrácie a vlády, ale súčasne rešpektoval potreby a špecifiká ZSSR, obdivoval jeho morálnu silu a bol presvedčený o jeho víťazstve aj v časoch, keď bol možno jediným takýmto zahraničným predstaviteľom v ZSSR. Na druhej strane sa čoraz intenzívnejšie prejavovali tendencie komunistickej emigrácie opanovať rozhodovací proces vo vzťahu k budovaniu a použitiu československej vojenskej jednotky v ZSSR. Je tu zachytený problematizujúci sa vzťah medzi Píkom a Svobodom, ktorý sa usiloval o nezávislosť od čs. vojenskej misie a často Píku obchádzal. Tam musel vynakladať nemalé úsilie, aby jednotku aspoň čiastočne ubránil pred politickým vplyvom Kominterny. (Vytváral tak podmienky na to, že ho v KSČ považovali za vojenského i politického špióna západných mocností.⁴ Svojim dlhodobo presadzovaným názorom, že čs. jednotka by sa mala použiť skôr propagačne – s. 175, 190, 198, 200 – a predstavou budovania tejto jednotky predovšetkým pre účasť na predpokladanom povstaní doma, si vyslúžil dodatočné obvinenie, že si osvojil myšlienku uskutočnenú poľskou Andersovou armádou⁵, ktoré pretrvávalo – napokon ako iné ob-

¹BURŠÍK, J.: Nelituj oběti. Praha, 1992, s. 33 a n.

²IVANIČKOVÁ, E.: Československo-maďarské vzťahy v stredoeurópskej politike Veľkej Británie (1938 -1945). In: Historický časopis, 46, 2, 1998, s. 254 a n.

³VOLKOGONOV, D.: Triumf a tragédia. Politický portrét J. V. Stalina. 2. zv. Bratislava 1990, s. 158 a n.

⁴KOPECKÝ, V.: ČSR A KSČ. Praha 1960, s. 343

⁵Tamže, s. 339

vinenia – až do 60. rokov.) Autori opakovane naznačujú – na skutočnú analýzu priestor nemali – problémy, ktoré Píkovi spôsobovalo nedostatočné chápanie sovietskej reality londýnskou vládou. Musel jednoducho akceptovať niektoré okolnosti a situácie, ktoré by v inej krajine ťažko prichádzali do úvahy – napr. obrátiť sa listom priamo na Stalina.

Tam, kde autori ilustrujú Píkovu misiu širšími politickými súvislosťami, poskytujú priestor pre polemiku. Nie azda vyslovene chybnými tézami, skôr ich jednostrannou interpretáciou. Zmieňujú sa o rozčarovaní Angličanov zo Stalinových predstáv o obnove fašizmom zlikvidovaných európskych štátov a z pokusu o vymedzení sfér vplyvu (s. 158) – už však neuvádzajú, ako sa v bohatierskej pitke Stalin s Churchillom dokázali dohodnúť na rozdelení juhovýchodnej Európy. Nerešpektujú ani logiku sľubu obnovy týchto štátov – nešlo predsa iba o sféry vplyvu, ale aj o morálnu podporu domáceho odboja (nehovoriac o tom, že práve Churchillovi nikdy nebola otázka britského vplyvu a hrádze proti bolševizmu vzdialená, čo nakoniec na s. 218 aj pripúšťajú). Objektívnejšie mohli podať aj rovnaké záujmy sovietskeho a britského spravodajstva: kým hlavne v prvých kapitolách sa zo strany vzt'ahu k ZSSR tieto otázky široko a pomerne kriticky rozoberajú, o rovnakej požiadavke Britov – poskytnúť im domácu spravodajskú sieť – sa stručne zmieňujú dvoma riadkami (s. 217), aj keď sa veľmi výrazne podpísala na získavaní podpory odboja a jej orientáciu na východ CSR a nakoniec teda aj na veľkej časti Píkovej činnosti.

Kritickým exkurzom autorov chýba aj rozmer plánovaného povstania v Čechách: ak neberieme do úvahy politické aspekty, považujeme za dosť podivuhodné tvrdenie, že *Povstání, které bylo cílem domácího odboje, by s vojenskou podporou našich vojenských jednotek ze Západu i z Východu mělo velkou šanci na úspěch* (s. 200). Bez jasného vymedzenia podmienok je to ťažko akceptovateľné. Bez domácej armády, s najhustejšou sieťou okupačných orgánov zo všetkých podrobených štátov, so susedstvom ríše a s charakterom výcvikových stredísk SS asi Čechy také nádeje nespĺňali. Napokon slovenský príklad bol dostatočne varovný.

Veľká časť posledných dvoch kapitol má priamy vzťah k Slovensku. Rozoberá Píkovo pôsobenie v situácii, keď sa od neho – od prvých signálov až po rozhodovanie o priamej pomoci slovenskému odboju – očakávalo skutočne mimoriadne vypätie. Od novembra – decembra 1943 spracúval možnosti, predpoklady a vyhliadky povstania na Slovensku. Je zaujímavé, aj keď logické, že dospel k rovnakým záverom, ako Slovenská národná rada i generál Čatloš. Pravda, prekvapuje, ak už v tomto čase, bez dostupných kvalitných informácií, pripravoval konkrétne plány, určoval letiská a potrebnú výstroj a výzbroj (s. 219 a n.). Píka sa pritom dostával do zložitého postavenia, lebo Benešova politika (na rozdiel od sovietskeho aj komunistického odmietania prevratu) napriek istému povstaleckému verbalizmu stavala na prevratové, nie na povstalecké vyvrcholenie odboja. Čas ukázal opodstatnenosť názorov vedenia KSC (s. 224 a n.), i keď jeho časť o úspechu Povstania nebola úplne presvedčená. Píka pripravoval pomoc Povstaniu napriek tomu, že zámery povstaleckých dôstojníkov spochybnil veľvyslanec Fierlinger. Musel pritom plniť zámery Ingrovho MNO, neodôvodnene vychádzajúceho z teórie bezvýhradnej podpory Benešovej politiky na Slovensku. Práve tak musel akceptovať vojensky nepochopiteľné postoje dr. Beneša voči využitiu plánov gen. Čatloša a plniť jeho inštrukcie, zakazujúce jakékoľvek jednání se slovenskými quislingy (s. 241). Prítom z textu vyplýva, aké blízke si v podstate boli Benešove a Čatlošove prevratové predstavy. Autori však na jednej strane veľmi jednoznačne – čo dnes už nie je až také jasné – Čatloša nálepkujú ako alibistu, na druhej strane pripúšťajú Benešov komplex zo Slovenska, keď píšu, že priznával význam takejto spolupráce v rumunskom prípade.

Problematické je zaobchádzanie so slovenskými reáliami. Autori začínajú (s. 235) pre Golianovo vedenie dôsledne používať názov Slovenské vojenské velení – SVV (zaužívaný u čs. londýnskej vlády), čo je prinajmenšom nezvyklé. Bežný je predsa názov Vojenské ústredie – VÚ. V Martine nebola postrieľaná nemecká vojenská misia z Rumunska, ale skupina nemeckých dôstojníkov (s. 248), kritické nočné cvičenie bratislavskej posádky 24. augusta 1944

nenariadil pplk. Golian, ale minister NO gen. Čatloš (s. 245), povstalecká 1. čs. armáda na Slovensku nebola rozpustená (s. 267) a pod. Problém je v tom, že ak autori takýmto spôsobom prezentujú slovenskú problematiku, ktorá im predsa nemôže byť až taká vzdialená, potom súčasne môžu spochybnit' aj iné informácie v tejto knihe, čo by v tomto prípade bolo skutočne na škodu.

Po rokoch úsilia spochybnit' Karpatsko-dukliansku operáciu na pomoc SNP veľmi sympaticky vyznieva opačný názor: Jde-li o spravlivou vec, není žádný boj zbytečný. Hlavní příčinou ztrát je nepřítel. K Píkovým starostiam prirodzene patrila aj čs. účasť na tejto operácii, ktorá predstavuje dôstojný podíl na druze zaplaceném vítězství a patří právem k hrdým bojovým tradiciím československé armády (s. 259 a n.).

Posledným veľkým problémom – okrem májového povstania – bola pre Píku otázka Zakarpatskej Ukrajiny a jej vyprovokovanej secesie od ČSR k ZSSR. Domnievame sa, že ani tu autori nedoceňujú úlohu sovietskych tajných služieb, ale ani stanoviská E. Beneša. Na druhej strane možno pripisujú Stalinovej politike viac, ako je v tomto prípade potrebné. Pre Píku každopádne rusínsky vývoj znamenal tým ťažšie bremeno, o čo viac narušil plány na budovanie silnej československej armády a štátnej moci na najvýchodnejšom území ČSR. Pritom však autori nedostatočne oceňujú fakt, že prosovietske nálady pomerne rýchlo opadli a tendenciu k odtrhnutiu od ČSR museli umelo živiť práve tajné služby.

Pražské májové povstanie uzatvára popis Píkovho pôsobenia na čele misie. Bolo samozrejme, že sa okamžite maximálne zasadil o získanie sovietskej pomoci. Jeho informácie boli prvé, ktoré sa dostali k Stalinovi.

Trojstranový *Epilóg*, ktorým sa kniha končí, je vlastne veľmi stručným prehľadom úsilia o Píkovu rehabilitáciu. Žiaľ, tak ako na prvých stránkach, aj tu v posledných odsekoch zaznieva zbytočný tón sebaospravedlňovania.

V úplnom závere publikácie je niekoľko obrazových dokumentov. Škoda, že v prípade takej významnej postavy československých dejín zostali obmedzené len na 12 fotografií a tri reprodukcie listín. H. Píka by si aj tu zaslúžil viac.

Autorom sa podarilo veľa. Zhromaždené a spracované dokumenty ponúkajú skutočne široký pohľad na Píkov život a význam, začleňujú ho do kontextu československého antifašistického odboja a vojnovnej politiky ČSR. Istá jednostrannosť a nevyváženosť niektorých hodnotení sa nedá poprieť – nie je však rozhodujúca. Ak čitateľ ku knihe pristúpi pripravený na diskusiu s prezentovanými aj s vlastnými názormi, môže na jej konci iba ľutovať, že nepokračuje ďalej.

Stanislav V. Chytká

G E U S T, C. F.: POD RUDOU HVĚZDOU (LETADLA LUFTWAFFE
V SOVĚTSKÉM LETECTVU). BRNO, JOTA 1997, 200 S.
(UNDER THE RED STAR). AIRLIFE PUBLISHING LTD., 1993.

Predseda Fínskej spoločnosti leteckého múzea Carl-Fredrik Geust v knižke *Pod rudou hvězdou* s podtitulom *Letadla Luftwaffe v sovětském letectvu* spracoval doposiaľ málo známe aspekty dejín letectva v druhej svetovej vojne – testovanie a bojové nasadenie lietadiel Luftwaffe na strane ZSSR. Sovietsky zväz získal tieto lietadlá rôznymi spôsobmi. Jednak formou priameho nákupu nemeckej leteckej techniky pred vypuknutím Veľkej vlasteneckej vojny, jednak v priebehu vojny ako vojnovú korisť.

Autor pri tvorbe diela využil poznatky z problematiky, ktoré získal štúdiom sovietskych kníh, odborných článkov, pamätí a životopisov význačných sovietskych veliteľov, bojových i skúšobných pilotov, leteckých inžinierov a konštruktérov a v rámci svojich možností ich verifikoval s dostupnými nemeckými archívnymi prameňmi. Monografia s množstvom doposiaľ

nepublikovaných unikátnych fotografií do určitej miery zaplnia biele miesta v tomto druhu literatúry.

Napriek všetkým pozitívam, ktoré kniha má, sa autor nevyvaroval zásadných a hrubých chýb, ako aj zjednodušených pohľadov na niektoré udalosti. Kameňom úrazu publikácie je jej „odborný“ preklad do českého jazyka. Pre zaujímavosť si dovoľím uviesť niekoľko príkladov: Maximální zátěž pum, resp. zatížení pumami – správne – maximálna nosnosť pum, Il-2 pro útok na pozemní cíle (s. 33) – správne – bitevní letadlo Il-2 Šturmovik,

Katapultovatelné nádrže (s. 45) – správne – prídavné odhoditeľné nádrže,

Severní armádná skupina (s. 68) – správne – skupina armád „Sever“,

Absolutní výška He 111, maximální výška (s. 75, 136, 141) – správne – maximálny dostup He 111,

Zástupce velitele spojů (s. 75) – správne – spojovací náčelník,

Gardový pluk IAD (s. 47, 57, 71, 122) – správne – gardová stíhací letecká divízia (GIAD),

Gardový pluk IAP (s. 76, 77, 87, 105, 106, 111, 117, 118, 122, 179) – správne – gardový stíhací letecký pluk (GIAP),

Čtyřlopatková vrtule (s. 82) – správne – čtyřlístá vrtule,

vzduchové brzdy (s. 86) – správne – aerodynamické brzdy,

Armovaný štít (s. 104) – správne – pancéřová deska,

Létání poslepu (s. 122) – správne – létání bez vidu,

Letadlo celé z kovu (s. 141) – správne – letadlo celokovové konstrukce.

Ďalším „šťavnatým kúskom“, ktorý určite uviazne slovenskému čitateľovi v hrdle, je autorovo tvrdenie na s. 105: „9. 9. 1943 dezertovali slovenští piloti, poddůstojník Ludvík Dorožský a setník Anton Matušek (ze 13(slov.)/JG 52), se svými letouny Bf 109G-4 (výr. č. 19259 a 19347) v oblasti Tamanu.“

Citované tvrdenie treba uviesť na správnu mieru. V skutočnosti spomínanými dezertovanými letcami boli čtk. Ludovít Dobrovodský a rtk. Anton Matušek, príslušníci 13. Slow. /JG 52, ktorí zbehli na stranu Červenej armády z letiska Anapa.

Okrem uvedených nedostatkov týkajúcich sa úrovne prekladu, slovenského čitateľa predovšetkým neprijemne prekvapí i zapracovaný historický kontext tejto časti vojenských dejín Slovenska. Autor sa vo svojich axiómoch opiera o „skvostné a doposiaľ neprekonané dieľo“ odborníkov na problematiku histórie slovenských vzdušných zbraní – renomovaných českých historikov – Jiřího Rajlichu a Jiřího Sehnala *Slovenští letci 1939–1945*.

Táto práca českých historikov, plná poloprávdy a hrubých nepresností, fínskemu autorovi postačila na to, aby na s. 34 doslovne uviedol: „Od zimy 1943 začalo prebiehať nezanebateľné množstvo pilotů od méně spolehlivých spojenců Německa, zejména ze slovenského a chorvátskeho letectva, na ruskou stranu. Nedávno publikovaná kniha *Slovenští letci 1939–1945* Jiřího Rajlichu a Jiřího Sehnala poskytuje výstižný obraz o dezerci Slováků. Na jaře 1943 dezertovala na Ukrajinu dvě letadla Avia B-534 a jedno letadlo Letov S-328 a v září 1943 tři slovenští piloti stíhacích letounů ze 13 (slovenského) /JG 52 se základnou v Anapě dezertovali se svými letouny Messerschmitt Bf 109 G-4. Tyto známky nízké morálky vedly k tomu, že Němci stáhli slovenské bojové letky z frontových linií“.

Avšak vráťme sa od nepodložených tvrdení autora k faktom. Vychádzajúc z odborného článku Tomáša Poláka „Ve znaku trojlístku“, ktorý pri tvorbe svojho článku použil dochované archívne materiály viažuce sa k činnosti chorvátskeho letectva počas druhej svetovej vojny, môžeme uviesť, že príslušníci stíhacích jednotiek *Hrvatskej zrakoplavnej legie*, ktorá bola založená 2. júna 1941, vykonali na východnom fronte viac než 5000 bojových letov. V priebehu týchto letov si na svoje konto pripísali 290 až 350 vzdušných víťazstiev. Počas svojho operačného nasadenia na východnom fronte bolo nenávratne stratených 11 stíhacích letcov. Od stíhacích jednotiek Chorvátskej leteckej légie na stranu Červenej armády zbehlo 7 stíhacích letcov (napr. satník Bogdan Vujičić, nadporučník Albin Starc, satník Mato Dukovac –

eso chorvátskeho stíhacieho letectva so 40 potvrdenými vzdušnými víťazstvami a 5 nepotvrdenými zostrelmi – P. Š.). Prvými chorvátskymi stíhačmi, ktorí dezertovali na stranu nepriateľa 4. mája 1943 (nie 14. mája 1943 ako mylne uviedol fínsky autor na s. 101 – P. Š.) boli satník Bogdan Vujičić a nadporučník Albin Starc a nie Bogdo Vujičić a Alwin Strač (ako mylne uviedol autor na s. 100–101 – P. Š.). Obaja chorvátski piloti pristáli s nepoškodenými stíhacími lietadlami typu Messerschmitt Bf 109 G-2 na sovietskom letisku Belaja Glina severovýchodne od Krasnodaru.

V októbri 1943 nemecké velenie na základe pretrvávajúcich problémov s dezerciami chorvátskych letcov riešilo problém odsunom 15. (Kroat.) Staffel/JG 52 na letisko Bagerovo, ktoré bolo od línie frontu vo väčšej vzdialenosti. Ďalším z prijatých opatrení bolo vystriedanie veliteľa jednotky podpukovníka Franjo Džala poručníkom Mato Dukovacom, ako aj oživenie letky „novou krvou“ formou vystriedania starších príslušníkov jednotky mladšími. Tým bol problém dezercii v chorvátskych stíhacích jednotkách na čas vyriešený.

Priblížme si taktiež skutočnosti, spojené s dezerciami príslušníkov letky 13. Táto letecká jednotka bola prevažne obdobie svojho druhého operačného nasadenia na východnom fronte začlenená ako slovenská letka 13 k II. skupine Jagdgeschwader 52 nemeckej Luftwaffe (13. Slow. /JG 52 – P. Š.).

Druhé operačné nasadenie letky 13, resp. jej 1. frontovej garnitúry na východnom fronte, trvalo od 27. októbra 1942 do 17. júla 1943. V tomto období nedezertoval na stranu Červej armády ani jeden príslušník lietajúceho personálu jednotky.

Po vystriedaní príslušníkov 1. frontovej garnitúry (návrat väčšiny príslušníkov lietajúceho personálu 1. frontovej garnitúry letky 13 z východného frontu na Slovensko sa uskutočnil do 17. júla 1943 – P. Š.) príslušníkmi 2. frontovej garnitúry, 9. septembra 1943, príslušníci trinástky prvýkrát dezertovali. V tento deň zbehl na stranu nepriateľa z letiska v Anapertk. Anton Matúšek a čtk. Ľudovít Dobrovodský. Ich úlet opísal nadšenec leteckej histórie Stanó Bursa v dvojmesačníku REVI č. 20/1998 takto: „*O úlete A. Matúška sa už dosť popisalo, najmä v knihe M. Horáka a M. Varsíka Príhody na krídlach*“. Autori tu uviedli spomienky aktérov tohto úletu – A. Matúška a jeho pomocníka F. Hanovca. Bolo to hotové dobrodružstvo plné odvahy a hrdinstva. A. Matúšek s Ľ. Dobrovodským najskôr chceli zostreliť sprevádzaný Fw 189 a na záver absolvovali vo vzduchu fingovaný súboj. Ale opak bol pravdou. Ich úlet bol diletanstky prevedený, takže o hodinu sa u letky vedelo, čo sa stalo. Pri nasledujúcom vyšetrowaní sa ihneď zistilo, čo bolo vo veci. Aj to, že A. Matúšek sa pred odletom o 13.35 rozlúčil so svojimi domácimi s tým, že sa už viac nevráti. Pred odletom, sediac už v naštartovanom stroji, strhol zo svojej blúzy slovenské aj nemecké vyznamenania a vyhodil ich z kabíny do okopu, kde ich našli mechanici letky. Svoju pridelenú úlohu nesplnili, naopak prízemným letom preleteli front.. Pritom ich nevideli ani žiadne vlastné hlásky (V tej dobe totiž neboli v ich úseku hlásené ani hláskami, ani zameriavacími stanicami žiadne nepriateľské lietadlá). Sami letci vzdušný boj nehlásili a po odštartovaní žiadny rádiový hovor medzi sebou nevedli. O dve hodiny po ich odlete sa veliteľ letky stk. J. Páleníček, keď vyčerpal všetky možnosti na zistenie a preverenie straty oboch lietadiel, dozvedel podrobnosti, ktoré sa udiali pred ich úletom. Do tej doby o zbehnutí menovaných poddôstojníkov nemal ani on, ani nikto z personálu letky najmenšie tušenie. Ved' A. Matúšek bol do tej doby najaktívnejší pilot zo všetkých príslušníkov letky 13 (rozumej 2. frontovej garnitúry – P. Š.). Vo vzduchu dosiahol 11 potvrdených zostrelov, za čo ho nemecké velenie 1. septembra 1943 vyznamenalo EK I. (Železný kríž I. triedy). Jeho dobrodružná povaha, ktorá mu nebránila riskovať, mu nedovolila konať inakšie, aby vynikol.“ Vojnoví zbehovia – rtk. Anton Matúšek a čtk. Ľudovít Dobrovodský pristáli na poli v blízkosti obce Novomalorossijskaja.

Druhý a posledný úlet príslušníkov 13. Slow./JG 52 sa uskutočnil už o dva dni neskôr, t. j. 11. septembra 1943. V ten deň zbehol z letiska Anapa čtk. Alexander Gerič na Messerschmitte Bf 109 G-4, W. Nr. 14938, žltá „2“. V jeho lietadle sa skryl so súhlasom rtk. Geriča

spojár letky 13 – odborník na nemeckú spojovaciu techniku slob. Vincent Tkáčik. Gerič aj s pasažierom bezpečne pristál na svojom „Gustávovi“ pri sovietskom letisku Timošovskaja.

K obom spomenutým úletom slovenských letcov na záver dodajme, že rtk. Anton Matúšek a čtk. Ľudovít Dobrovodský boli neskôr zaradení k Fajtlovmu 1. čs. stíhaciemu pluku v ZSSR a s ním sa zúčastnili bojov v SNP. A. Geriča a V. Tkáčika sovietske orgány NKVD odborne vyškolili a ako spravodajskí agenti boli v roku 1944 vysadení nad územím Slovenskej republiky. Historik Jozef Jablonický vo svojej práci *Povstanie bez legiend* na s. 26 o činnosti rtk. Geriča napísal: „*Po návrate na Slovensko sa pohyboval v spoločnosti letcov v Piešťanoch a napokon ho zatkli slovenské vojenské orgány. Koncom leta 1944 bol väznený vo vojenskej väznici v Bratislave. Vojtech Lisý na Stanekov rozkaz odišiel za Geričom do väznice a ponúkol mu úlohu (nadviazanie rádiového spojenia s Červenou armádou v mene ministra národnej obrany SR gen. F. Čatloša – P. Š.), ktorú Gerič prijal, hoci s váhaním. Gerič sa spočiatku obával, či nejde o provokáciu.*“

Jablonický vo svojej knihe ďalej uvádza „...*Nádej na spojenie bola reálna, lebo Gerič mal vysielачku ukrytú v Bratislave. Chcel sa pokúsiť o jej aktivovanie, ak sa mu umožní spojenie s jeho partnerom parašutistom Vincentom Tkáčikom, ktorý sa skrýval v Turzovke. Cestu za Tkáčikom mu prisľúbili.*“ Dňa 1. augusta bola dohoda realizovaná a npor. Anton Tomeček previezol Alexandra Geriča z vojenskej väznice v Bratislave do Turzovky, kde sa skrýval Tkáčik. Ten sa 2. augusta pokúsil na povale VPV v Banskej Bystrici nadviazať spojenie so sovietskou stranou. Jeho pokus bol však neúspešný. Podľa oficiálnych údajov sa Gerič a Tkáčik nedožili oslobodenia. Čtk. Alexander Gerič zahynul pri leteckej nehode 29. augusta 1944 spolu s por. let. Ondrejom Šingliarom. Letecká literatúra uvádza, že ich lietadlo typu Praga E-39 havarovalo medzi Ilavou a Ladcami. Ani jeden z dopytovaných pamätníkov ani tu, ani v Lednických Rovniach, Púchove, Zubáku či Lednici o tejto udalosti nevedel nič povedať. Za 54 rokov sa nepodarilo zistiť, kde piloti Šingliar a Gerič havarovali, alebo kde sa nachádza miesto ich posledného odpočinku. Jeho kolega Vincent Tkáčik bojoval v SNP a zahynul za nezistených okolností.

S ďalším, rovnako „hodnotným“ tvrdením z hľadiska historických faktov, sa fínsky autor blysol doslovne týmto: „*Jak se sovětská vojska koncem léta 1944 blížila ke Slovensku, počet dezercí sa dramaticky zvýšil. Začátkem srpna 1944 dopravil He 111 a Fw 58 představitelé Slovenské národní rady ze slovenských vesnic Tri Duby a Mokrad' na Sověty ovládané území. O něco později dezertoval na východ pilot letounu Junkers W 34 a Fw 189 a v srpnu se uskutotnil opravdu hromadný útěk 26 letadel s 81 letci z Isly na východním Slovensku do Lvova (mezi nimi bylo sedm S-328, šest Fw 189, tři B-534, dva Bf 109G-6, dva Kl 35, jeden Bk-534, jeden Fi 156C, jeden Fw 44, jedna Praga E-39 a jeden Junkers W34).*“

Dva dny předtím, 29. srpna 1944, došlo na středním Slovensku k národnímu povstání proti Němcům a jejich spojencům, přičemž základna povstaleckých leteckých jednotek byla ve vsi Tri Duby. Tyto jednotky měly dostat posily z řad slovenských letadel, která dezertovala na sovětskou stranu, ale jelikož Tri Duby obsadili 25. října 1944 Němci, podařilo se na poslední chvíli několika zbylým povstaleckým pilotům uprchnout na východ v letuschopných letadlech.“ Toľko autor, ktorý opisuje historické udalosti viažuce sa k Slovenskému národnému povstaniu s veľkou dávkou dešpektu.

K prvým dvom úletom, ktoré sa odohrali 2. a 4. septembra 1944, si dovoľím uviesť: 2. augusta 1944 krátko po 14.00 h odletelo z letiska Tri Duby smerom na Tarnopol s cieľom pristáť na letisku Vinnica dvojmotorové bombardovacie lietadlo Heinkel He-111, ev. č. S-82, so slovenskými výsostnými znakmi, aby prepravilo styčného dôstojníka Vojenského ústredia SNR npor. Jána Koreckého na územie ovládané Červenou armádou. Posádku lietadla tvorili: stk. let. Ľudovít Koza (veliteľ lietadla), por. Belo Rohal (pozorovateľ), čtk. Jozef Mikuš (pilot) a des. Robert Vesperin (mechanik). Jediným oficiálnym

pasažierom bol na palube lietadla npor. Ján Korecký. Mimo plánu a bez poverenia sa na spomínanom lete zúčastnili: Karol Grün, Václav Fejka a Teodor Baláž.

Npor. Korecký prevzal krátko pred svojím odletom od pplk. Jána Goliana nasledovné písomné poverenie: „*Poverujem pána nadporučíka KORECKÝ, príslušníka slovenskej armády, styčným dôstojníkom tejto u československej misie v Rusku.*

Pán npor. Korecký informuje veliteľa čs. misie, poľažne veliteľa príslušnej ruskej armády o situácii na Slovensku, hlavne čo sa týka vojenskej po stránke taktickej, materiálnej, personálnej a morálnej. Spomenutým veliteľom vysvetlí náš vojenský plán a naše možnosti a vyjedná pre splnenie toho plánu pre nás najvýhodnejšie podmienky také, aby úspech bol zaručený. Ďalej vyžiada pomoc leteckú a materiálnu a usporiada vec partizánov na Slovensku. Napokon nadviaže rádiatelegrafický styk so Slovenskom a po ukončení rozhovorov vráti sa npor. Hanus s výsledkom rokovania.“

Npor. Korecký prevzal aj písomné materiály o vojenskej a materiálnej situácii na Slovensku a návrhy vojenského ústredia na realizáciu vojenskej pomoci ZSSR pripravovanému Povstaniu. Záležitosti politického charakteru mal československým a sovietskym orgánom predstrieť Karol Šmidke, ktorý sa však na plánovanom odlete nezúčastnil. He-111 pilotovaný čtk. Mikušom pristál na letisku vo Vinnici.

Dňa 4. augusta 1944 vzlietlo z letiska Leteckého parku na Mokradi lietadlo Focke-Wulf Fw 58 Weihe. Posádku tvorili: mjr. let. Mikuláš Lisický (pilot), npor. let. Viliam Gabriš (navigátor), rtk. František Počiatok (mechanik). Na palube lietadla sa nachádzali Karol Šmidke (za politické vedenie SNR) a pplk. Mikuláš Ferjenčík (za Vojenské ústredie SNR). Šmidke taktiež prevzal od stk. Jána Staneka Čatlošovo memorandum, ktoré bolo určené predstaviteľom sovietskeho velenia. Kópiu tohto dokumentu dal pplk. Golian pplk. Ferjenčíkovi, aby ju odovzdal gen. Píkovi, alebo aby ho o obsahu tohto dokumentu aspoň informoval. Lietadlo pilotované mjr. let. Lisickým bezpečne pristálo na poli pri Čortkove.

V oboch prípadoch slovenské lietadlá doleteli na územie ovládané Sovietmi. Uvedené úlety He-111 a Fw 58 sa teda neudiali živelne, ale z dôvodu nadviazania spojenia a konzultácií s predstaviteľmi československej brannej moci a sovietskej armády k pripravovanému celonárodnému vystúpeniu všetkých demokratických síl proti silám totalitného režimu vojnovnej Slovenskej republiky. Neboli to teda bezhlavé a nepremyslené dezercie príslušníkov slovenskej armády, ktorí si zachraňovali kožu pred postupujúcou sovietskou armádou.

Kniha fínskeho autora *Pod rudou hvězdou* je napriek spomenutým negatívam určitým prínosom pre poznanie dodnes menej známych kapitol z histórie letectva v 2. svetovej vojne. Autor zatiaľ v naju celenejšie publikovanom prehľade predstavil čitateľovi rozličné osudy jednotlivých typov lietadiel nemeckej Luftwaffe, ktoré testovalo a využívalo sovietske letectvo. V obrazovej časti uverejnil doposiaľ nepublikované unikátne fotografie nemeckých lietadiel so sovietskymi výsostnými znakmi.

Domnievam sa, že pri profesionálnejšom prístupe odborného poradcu pplk. doc. Ing. Miroslava Janoška, CSc., ako aj kvalitnejšom preklade do českého jazyka, by sa do rúk náročného a odborne fundovaného slovenského čitateľa dostala kniha, ktorá by ho nielen zaujala, ale aj posunula poznanie histórie letectva 2. svetovej vojny o ďalší krôčik.

Peter Šumichrast

SZOVJET KATONAI INTERVENCIÓ 1956. (SOVIETSKA VOJENSKÁ INTERVENCIA 1956). BUDAPEST, ARGUMENTUM KIADÓ
B. R. (1996) 314 S.+ PRÍL.

Nie je náhodné, že s prehodnocovaním závažných traum modernej histórie vo východnej Európe sú spojené aj systémové zvraty v týchto krajinách. Tak ako u nás sa okupácia z roku 1968 počas normalizácie nazývala „internacionálnou pomocou“, aj v Maďarsku udalosti z jesene 1956 sa dlho hodnotili ako „kontrarevolúcia“. Tieto udalosti – a klamstvo či neuprimnosť o nich – držali pri moci politické garnitúry a systémy dlhé desaťročia. Hoci nádeje vkladané do M. S. Gorbačova a jeho „perestrojky a glasnosti“ sa pri v hodnotení týchto udalostí nenaplnili, predsa len nezasahovanie sovietskeho vedenia do vnútorných záležitostí týchto a iných štátov bolo historickou príležitosťou, ktorá sa koncom 80. rokov dala využiť na systémové zmeny. Je známe, že začiatkom roka 1989 jeden z vedúcich predstaviteľov reformného krídla strany maďarských komunistov (Maďarskej socialistickej robotníckej strany – MSRS) Imre Pozsgay sformuloval svoj názor o udalostiach roku 1956 v tom zmysle, že neboli kontrarevolúciou, ale „ľudovým povstaním“. Historické a politické diskusie, ktoré tým vyvolal, významne napomáhali akcelerácii politického rozkladu a demontáže socializmu v Maďarsku vykresleného na Západe často ako „gulášový komunizmus Jánosa Kádára“. Odvtedy uplynulo viac ako 9 rokov a podobne ako v českej a slovenskej historiografii a publicistike o roku 1968, aj v maďarskej sa o roku 1956 napísalo a publikovalo najviac.¹

Recenzovaná práca sa skladá z troch veľkých celkov. Prvú časť pod názvom: *Príspevky k histórii sovietskej vojenskej okupácie* (s. 7–118) tvorí 30 malých kapitol a je z pera maďarských vojenských historikov Jenő Györkeia a Miklósa Horvátha. Táto časť nie je uceleným pohľadom, ale vysvetľujúcim či dopĺňujúcim úvodom k ďalším dvom častiam knihy, ktoré napísali ruskí autori. Druhú časť – *Sovietsky vojenský zásah v Maďarsku 1956* (s. 119–202) napísal ruský historik Alexander Kirov,² ako aj tretiu časť pod názvom *Osobitný zbor v ohni Budapešti*. Spomienky jedného účastníka (s. 203–292) – priamy účastník genpor. v. v. J. I. Malašenko³ (náčelník operačnej skupiny štábu Osobitého zboru). Na konci knihy sú užitočné faktografické prílohy (vysvetlivky k osobnostiam, mapové náčrtky, tabuľky) a fotografie, ktoré vhod-

¹Len na ilustráciu niekoľko titulov z roku 1989: ÓMOLNÁR, M.: Tizenkét nap, amely... 1956. október 23 - november 4. Események, emlékek, dokumentumok. (12 dní, ktoré... 23. október - 4. november 1956. Udalosti, spomienky, dokumenty) Budapest, Szabad Tér Kiadó 1989. 563 s.; TÓBIÁS Á.: In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre. (In memoriam Nagy Imre. Spomienka na jedného ministerského predsedu.) Budapest, Szabad Tér Kiadó 1989. 560 s. Veľký ohlas v maďarskej verejnosti vyvolal seriál filmového dokumentu odvysielaného Maďarskou televíziou v roku 1989 o únose I. Nagy a jeho spolupracovníkov z Budapešti do Rumunska. Knižne: EMBER J.: Menedékjog - 1956. A Nagy Imre - csoport elrablása. (Právo na azyl - 1956. Únos skupiny Imre Nagy.) Budapest, Szabad Tér Kiadó 1989. 160 s. Čiastočne sa roku 1956 dotýkajú aj rozhovory A. KANYÓA s J. Kádárom, publikované v týždenníku Magyarországon a v tom istom roku aj knižne: Kádár János - végakarát. (János Kádár - posledná völa) Budapest Hírlapkiadó Vállalat, b. r. (1989) a publikácia hlavného veliteľa Národnej stráže (Nemzetörség) v roku 1956: KIRÁLY B.: Honvédségböl néphadsereg. (Z honvédszta ľudová armáda). Budapest, CO-NEXUS PrinteR, b. r. V roku 1989 malo veľký ohlas aj sprístupnenie zápisnic zo zasadaní maďarských vedúcich straníckych a štátnych orgánov v revolučných dňoch, z pobytu skupiny I. Nagy na juhoslovanskom veľvyslanectve v Budapešti, o diplomatických krokoch ohľadom poskytnutia azylu v Juhoslávii pre túto skupinu a porušení tohto sľubu. In: História roč. XI., 1989, č. 4-5, s. 25-63. Zostavil Ferenc Glatz. Ten istý časopis uverejnil aj niekoľko významných dokumentov z tých, ktoré začiatkom 90. rokov priniesol do Maďarska ruský prezident Boris Jeľcin. In: História, roč. XV., 1993, č. 1, s. 25-28. Zostavil György Litván.

²Kirov, Alexander (1956-). Vyštudoval Vojenskú politickú akadémiu, potom Vojenskú akadémiu a slúžil vo výsadkových jednotkách ozbrojených síl Ruskej federácie. Skúmajúc históriu vlastného útvaru sa dostal k histórii roka 1956 v Maďarsku. Ako interný aspirant Vojenskej humánnej akadémie na tajnej obhajobe v roku 1994 obhájil dizertáciu o sovietskom vojenskom zásahu v Maďarsku v roku 1956 a získal titul kandidáta vied. Rukopis práce a archívne excerpty mu po obhajobe zhabali a z armády ho prepustili.

³Malašenko, Jevgenij Ivanovič (1924-). Generálporučík vo výslužbe. Od r. 1941 slúžil v ozbrojených silách ZSSR. Počas vojny veliteľ nižších prieskumných jednotiek. Po absolvovaní Vojenskej akadémie M. V. Frunzeho a Vojenskej akadémie GŠ bol zástupcom náčelníka štábu zboru, armády a vojenského okruhu. V roku 1956 náčelník ope-

ne dopĺňajú predošlé textové časti o udalostiach a osobnostiach roka 1956 v Maďarsku. Napriek tomu, že hlavným obsahom publikácie a vlastne aj jedným z dôvodov jej vydania sú príspevky ruských autorov, obsiérnejšie sa budeme zaoberať prvou časťou, pretože dokresľuje nielen sám priebeh vojenskej okupácie Maďarska, ale aj udalosti a procesy ktoré v Maďarsku prebehli.

V prvej časti jej autori uvádzajú stručnú prehistóriu sovietskej vojenskej prítomnosti v Maďarsku. Vznik Varšavskej zmluvy (o jeden deň skôr ako ministri zahraničných vecí veľmocí podpísali rakúsku štátnu zmluvu) opodstatnil ďalšiu sovietskú vojenskú prítomnosť v Maďarsku. Zaujímavé je, že nielen sovietska prítomnosť, ale aj vojenský zásah má pomerne dlhú prehistóriu, t. j. Sovietsi nič nenechali na náhodu ani v tomto smere. Veliteľ Osobitného zboru v Maďarsku (podľa priameho účastníka gen. Malašenka názov pochádza od maršala Žukova) genpor. P. N. Laščenko⁴ už dlho pred maďarskou revolúciou – v júli 1956 dostal rozkaz pripraviť plán na zásah sovietskych vojsk „v záujme udržania, obrany, prípadne znovunastolenia socialistického spoločenského poriadku“. (s. 9)

Pomerne veľký priestor venujú autori v prvej časti aj príprave rozhodnutí v Kremli. Opierajú sa o sovietske pramene z rukopisu pripravovanej publikácie *Döntés a Kremben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról* (Rozhodnutie v Kremli, 1956 – Diskusia sovietskeho stranického predsedníctva o Maďarsku), ktorý bol v čase vyjdenia recenzovanej publikácie v tlači. Hoci na zasadaniach Predsedníctva ÚV KSSZ sa nerobili skutočné zápisnice, jeden vedúci oddelenia ÚV pripravil záznamy, ktoré sú nesmierne cenné z hľadiska pochopenia rozhodovacieho mechanizmu Chruščovovho okolia. Na základe informácií maršala Žukova, vtedajšieho ministra obrany ZSSR, mnohí členovia predsedníctva na zasadaniach, ktoré sa začalo 23. 10. 1956 o 21.00 h podporili Chruščovov návrh: sovietske vojská musia vstúpiť do Budapešti. A. Mikojan⁵ bol jediný, ktorý tvrdil, že bez pomoci Imre Nagya sa toto „hnutie“ nedá ovládnuť a „to by bolo aj pre nás lacnejšie... Nech urobia poriadok Maďari... Skúsme použiť politické kroky a len potom vstúpme s vojskami“ (s. 11) Chruščov si z toho vybral iba návrh na zapojenie I. Nagya do politiky. P ÚV sa rozhodlo vyslať Mikojana, Suslova⁶, Malinina⁷ a Serova⁸ do Maďarska. Maďarský autorský tandem poukazuje aj na to, že neobstoja

račnej skupiny štábu Osobitného zboru v Maďarsku a po udalostiach na Sinajskom polostrove hlavný vojenský poradca GŠ egyptských ozbrojených síl. Neskôr náčelník štábu Zakarpatského vojenského okruhu, zástupca náčelníka štábu Spojených ozbrojených síl členských štátov Varšavskej zmluvy a pred odchodom do dôchodku poradca Operaatívno-strategického výskumného centra GŠ ozbrojených síl ZSSR.

⁴Laščenko, Piotr Nikolajevič (1910-1992). Armádny generál (1968), Hrdina ZSSR (16. 10. 1943). Od r. 1930 v Červenej armáde. Počas vojny slúžil v štáboch zborov a armád, od augusta 1943 veliteľ 322. streleckej divízie. Po vojne náčelník pechotných učilísk, od januára 1952 v štábe Skupiny sovietskych vojsk v Nemecku, potom velil mechanizovanej divízii a streleckému zboru. V rokoch 1955-1956 ako generálporučík bol veliteľom Osobitného zboru, ktorý bol dislokovaný v Maďarsku. Od roku 1957 veliteľ armády, 1959-1964 prvý zástupca veliteľa vojsk Kyjevského, potom Zakarpatského vojenského okruhu, od roku 1964 veliteľ Zakarpatského vojenského okruhu, od roku 1968 prvý zástupca hlavného veliteľa pozemných vojsk. Od júna 1976 vojenský inšpektor - poradca Skupiny generálnych inšpektorov MO ZSSR.

⁵Mikojan, Anastas Ivanovič (1895-1978). Sovietsky stranický a štátny činiteľ. V rokoch 1926-1946 ľudový komisár vnútorného a zahraničného obchodu, zásobovania a potravinárskeho priemyslu, 1937-1946 námestník predsedu Rady ľudových komisárov, 1942-1945 člen Štátneho výboru obrany. V rokoch 1946-1955 zastával funkciu námestníka, v rokoch 1955-1964 prvého námestníka predsedu Rady ministrov, súčasne bol v rokoch 1946-1949 ministrom zahraničného obchodu a v rokoch 1953-1955 ministrom obchodu. V rokoch 1964-1965 predseda, v rokoch 1965-1974 člen Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR. V rokoch 1923-1976 člen ÚV VKS(b) a KSSZ, v rokoch 1935-1966 člen Politbyra (Predsedníctva) ÚV VKS(b) a KSSZ.

⁶Suslov, Michail Andrejevič (1902-1982). Sovietsky stranický a štátny činiteľ. Člen ÚV VKS(b) od roku 1941, od roku 1947 tajomník ÚV VKS(b). V rokoch 1952-1953 a 1955-1966 člen Predsedníctva a od roku 1966 až do smrti Politbyra ÚV KSSZ. V rokoch 1950-1954 člen Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR.

⁷Malinin, Michail Sergejevič (1899-1960). Armádny generál (1953), Hrdina ZSSR (29. 5. 1945). V ČA od roku 1919. V roku 1931 absolvoval Vojenskú akadémiu M. V. Frunzeho. V rokoch 1933-1937 náčelník štábu samostatnej mechanizovanej brigády v Zabajkalskom vojenskom okruhu. V sovietsko-finskej vojne (1939-1940) náčelník operačného oddelenia štábu armády, od roku 1940 veliteľ mechanizovaného zboru. Počas vojny náčelník štábu 16. armády a viacerých frontov. V rokoch 1945-1948 náčelník štábu - zástupca hlavného veliteľa Skupiny sovietskych vojsk

tvrdenia, podľa ktorých sú udalosti v Poľsku a Maďarsku v roku 1956 produktmi mocenského boja vnútri sovietskeho stranického a štátneho vedenia a že vyprovokovaním týchto udalostí presadzovatelia tzv. tvrdej línie dokazujú nesprávnosť línie prijatej na XX. zjazde KSSZ sa znovu chceli chopiť moci (s. 12). Maďarskí autori podčiarkujú aj fakty, ktoré ruskí autori Kirov a Malašenko vôbec neuvádzajú: že sovietske vojská sa dostali do pohybu či už s vedomím Chruščova, alebo nie, ale rozhodne bez vedomia P ÚV KSSZ. To zasadalo o 21.00 h a vydanie rozkazov na bojovú pohotovosť tomu predchádzalo (v prípade 128. gardovej streleckej divízie Zakarpatského vojenského okruhu to bolo o 19.45 h a pre Osobitný zbor v Maďarsku o 20.00 h). Autori Györkei a Horváth čiastočne komentujú (doplňajú, opravujú) tvrdenia autorov ďalších dvoch častí publikácie a uvádzajú, že prvá strelba do davu nebola v Budapešti pri budove Maďarského rozhlasu, ale v Debrecíne, kde 23. októbra popoludní miestne orgány ÁVH (doslovný preklad: Úrad obrany štátu, obdoba našej bývalej ŠtB) začali palbu na zhromaždený dav pred budovou krajského odboru ministerstva vnútra.

Zaujímavou časťou práce maďarských autorov je nastolenie otázok vzťahu Maďarskej ľudovej armády (MLA) k revolúcii. Prečo sa stranické vedenie nemohlo opierať o vlastnú armádu, ale povolalo cudziu armádu a prečo nemohlo použiť armádu proti ľudu? Prečo sa táto armáda, svojimi životnými podmienkami blízka ľudu, pridala na jeho stranu až 28. októbra, v čase víťazstva povstania. Prečo sa nestala po 4. novembri 1956 (po opätovnom vstupe sovietskych vojsk) ochrankyňou výdobytkov revolúcie? (s. 29). Ako sami autori uznávajú, sú to závažné otázky, na ktoré nemôžu dať úplnú odpoveď. Vysvetlenie hľadajú v sociálno-politickom profile MLA, ktorá na jeseň prežila reorganizáciu, štrukturálne zmeny a znižovanie stavov. Nové tabuľkové počty a vykonávacie nariadenia k nim boli schválené 26. 9. 1956, čo podľa autorov dokazuje, že niektoré kruhy z najvyššieho politického vedenia nemali jasno o situácii v krajine a potom museli byť prekvapené výbuchom revolúcie. Vínou trvalej životnej neistoty nastala veľká fluktuácia dôstojníckeho zboru, veľká časť aktívnych dôstojníkov sa stala politicky pasívnou a ako vonkajší pozorovateľ sledovala vývin politickej situácie a vlastného osudu. Vojenské vedenie nespoznalo cieľ a význam odohrávajúcich sa spoločenských procesov. Preto aj pre armádu bola neočakávaná nespokojnosť a nesmierny hnev proti silám, ktoré stáli na ceste k základným spoločenským zmenám.

Na začiatku udalostí, 23. októbra 1956, vedúci predstavitelia armády nebrali rôzne signály o demonštráciách vážne. Popoludní 23. októbra prijali rozhodnutie, že vojaci sa zúčastnia demonštrácie jednotlivito a „pomôžu upokojiť dav“ (s. 33). Pre činnosť armády boli aj v týchto dňoch smerodajné všeobecne platné rozkazy. V riešení skutočných problémov sa velitelia plukov či divízií vo väčšine prípadov nedočkali pomoci od svojich nadriadených. Mnohí si nevzali na seba osobnú zodpovednosť. Činnosť armády paralyzovali rozporné komuniké, príkazy či rozkazy, ktoré situáciu veliteľov sťažili. Napr. ráno 24. októbra o 4.30 h vyhlásili vo vládnom komuniké, prečítanom v Kossuth Rádió, zákaz vychádzania a zhromažďovania a poriadkové sily dostali príkaz, že proti narušiteľom treba vystúpiť „s celou rozhodnosťou zákona“ (s. 41). Toto rozhodnutie minister vnútra o dve hodiny zrušil s tým, že kým prebiehajú

---

v Nemecku, v rokoch 1948-1950 náčelník hlavného štábu - zástupca hlavného veliteľa pozemných vojsk. Od roku 1950 prvý zástupca hlavného inšpektora, potom hlavný inšpektor Sovietskej armády. V rokoch 1952-1960 prvý zástupca náčelníka GŠ ozbrojených síl ZSSR.

⁸Serov, Ivan Alexandrovič (1905-1990). Člen VKS(b) od roku 1926. V rokoch 1928-1935 vo veliteľských funkciách v ČA. Po absolvovaní Vojenskej technickej akadémie v Moskve roku 1939 sa stal členom ÚV a Politbyra ÚV KS(b) Ukrajiny. V roku 1941 námestník ľudového komisára štátnej bezpečnosti ZSSR, v rokoch 1941-1945 námestník ľudového komisára vnútorných vecí. Roku 1944 riadil deportácie Čečencov, Ingušov, Kalmykov a krymských Tatárov. V roku 1945 poradca ministerstva štátnej bezpečnosti poľskej vlády, v rokoch 1945-1947 zástupca hlavného veliteľa sovietskej vojenskej správy v Nemecku, v rokoch 1954-1958 predseda KGB. V októbri - novembri 1956 riadil v Maďarsku činnosť orgánov štátnej bezpečnosti, za čo bol v decembri 1956 vyznamenaný Radom Kutuzova I. stupňa. Od decembra 1958 do konca roku 1962 šéf GRU - Hlavnej správy rozvedky ozbrojených síl. Začiatkom roka 1963, po odhalení jeho podriadeného plk. Peňkovského ako západného špióna, ho degradovali z armádneho generála na generálmajora a odňali mu titul Hrdinu ZSSR. V apríli 1965 vylúčený z KSSZ a penzionovaný.

čistky kontrarevolučných skupín, do 9.00 h sa ľudia majú pohybovať po uliciach len v neodkladných záležitostiach. V ten istý deň o 8.45 h vyhlásili rozhodnutie o zavedení štátarálneho súdництва, ale už o hodinu Imre Nagy hovoril v rozhlasovom prejave o tom, že tí, ktorí do 14.00 h ukončia boje a zložia zbrane, sú oslobodení od štátária. Tento termín o 14.00 h potom posunuli na 18.00 h. Takéto nariadenia posilnili neistotu veliteľského zboru a prispeli k rozkladu armády.

Informovanosť veliteľov bola aj v neskorších dňoch sťažená. 25. 10. v komuniké prečítanom o 6.23 h odznelo, že pomocou „armády, štátnej bezpečnosti a ozbrojených robotníckych milícií a sovietskych vojsk v noci na 25. 10. sa podarilo zlikvidovať pokus o kontrarevolučný prevrat. Kontrarevolučné sily sú rozbité“ tri hodiny neskôr minister obrany prikázal, aby vojaci ľudovej armády „stupňovanou aktivitou a s úplnou rozhodnosťou dnes dopoludnia úplne zlikvidovali kontrarevolučné sily nachádzajúce sa v našom hlavnom meste“. Rozkladne museli vplývať na armádu aj konkrétne prípady, keď vojenské hliadky zaistili civilných ozbrojencov a vo väčšine prípadov ich museli na vyšší príkaz prepustiť na slobodu.

Autori venujú pozornosť aj zasadaniam maďarského stranického vedenia a známej rozpoltenosti v Maďarskej strane práce (MSP), v ktorej boli ešte vplyvní stalinisti. Nerozhodnosť a nejednotnosť stranického vedenia rozdelila aj armádu. Autori v tejto súvislosti citujú z rozhlasového prejavu J. Kádára z 25. októbra, keď vyhlásil, že „...ozbrojený útok proti štátnej moci našej ľudovej demokracie treba odvrátiť všetkými možnými prostriedkami“, kým Imre Nagy položil akcent na úsilie o zmierenie, na amnestiu a zvažoval stiahnutie sovietskych vojsk dislokovaných v Maďarsku (s. 50).

Maďarskí autori na viacerých miestach polemizujú s Kirovom a Malašekom, ktorí o povstalcov píšu „v starom duchu“ ako o horthyovských dôstojníkoch a emigrantoch, ktorých „prehodili“ cez rakúsku hranicu do Maďarska. Györkei a Horváth potvrdzujú, že hlavnú časť ozbrojenej sily povstania tvorili mladí robotníci, inteligencia a študenti a podľa sovietskych záznamov ešte 2. 11. 1956 aj samotný J. Kádár v Moskve priznal, že „vedúcou silou revolúcie bola inteligencia, opozičníci, prívrženci Imre Nagya a na čele ozbrojených skupín stáli členovia strany, robotníci“ (s. 36)

Maďarskí autori podrobne analyzujú udalosti na námestí „Kossuth-tér“, ktoré sa odohrali 25. 10. 1956. Aj v tomto prípade polemizujú s Malašekom a tvrdia, že všetci mŕtvi a ranení boli obeťami strelby sovietskych tankov, dokonca vlastné straty si Sovietsi zavinili sami (s. 48). Podľa najnovších výskumov tam zahynulo 61 ľudí, ďalších 14 podľaľho na následky zranení v nemocnici. (Na s. 229 Malašenko uvádza 22 mŕtvych demonštrantov.) Strelbu do davu nariadil I. A. Serov, šéf KGB, ktorý spolu so Suslovom a Mikojanom rokoval s maďarskými predstaviteľmi, potom opustil rokovanie a sovietskym tankistom nariadil za každú cenu vyčistiť námestie, čo znamenalo aj rozkaz na paľbu. (Nie je náhodné, že medzi publikovanými záznamami Serova dodnes nefiguruje jeho hlásenie z 25. októbra, ktoré je stále tajné). Malašenko neuvádza, že v čase strelby pri parlamente už bol Serov v Budapešti. (s. 229) O strelbe Mikojan a Suslov do Moskvy hlásili: „Začala sa strelba medzi našimi tankistami a jednou maďarskou rotou, ktorú privelili na obranu parlamente. Naši tankisti považovali maďarských vojakov za povstalcov. Z maďarskej roty desiatí zahynuli, jeden je ťažko zranený.“

V rámci rokovania so sovietskymi predstaviteľmi člen maďarského politbyra (Köböl) navrhol v záujme upokojenia situácie deklarovať, že po nastolení poriadku bude maďarská vláda žiadať od sovietskej stiahnutie vojsk z Maďarska. Mikojan a Suslov na to hneď vyhlásili, že v žiadnom prípade nemožno nastoliť otázku stiahnutia sovietskych vojsk, pretože to by znamenalo vstup amerických vojsk.

Zaujímavou – a pre slovenského čitateľa azda absolútnou neznámou – epizódou vo vzťahu k maďarským udalostiam je postoj Španielska. Maďarskí autori opierajúc sa o svedectvo maďarského kráľovského vyslanca v Madride – Ferenca Marosyho, ktorý po vojne zostal v Španielsku, uvádzajú, že 2. novembra 1956 Otto Habsburg Marosymu oznámil, že podľa

správ v Haliči sa zhromažďujú veľké sovietske vojská, aby vtrhli do Maďarska. 4. novembra syn posledného cisára a kráľa Rakúsko-Uhorska znovu oznámil, že ruská armáda prekročila hranice a prikázal Marosymu, aby išiel do Prada (rezidencia gen. Franca) a poprosil caudilla o pomoc maďarským bojovníkom za slobodu. Franco ešte v tú noc zvolal ministerskú radu, ktorá rozhodla, že Španielsko vyšle do Maďarska dobrovoľnícku armádu. Minister obrany Muñoz Grandes (veliteľ expedičného zboru tzv. Modrej divízie na ruskom fronte počas druhej svetovej vojny) sa hneď vzdal postu ministra, keďže by sa stal veliteľom tejto armády. Franco nariadil, aby na letisku pripravili zbrane a výstroj pre jednu divíziu, ktoré by americké lietadlá prepravili do Šoprona. V roku 1956 Španielsko ešte nedisponovalo takými lietadlami, ktoré by vzdialenosť z Madridu do Šoprona zvládli bez medzipristátia. Ako je známe, americká vláda nebola ochotná pomôcť a medzipristátie v Nemecku (kvôli okupačným mocnostiam) a v neutrálnom Švajčiarsku alebo v Rakúsku neprichádzalo do úvahy. Z Washingtonu prikázali americkému veľvyslancovi, že má urobiť všetko, aby španielsku vládu odradil od zásahu v Maďarsku.

V krátkej kapitolkke sa autori zmieňujú aj o postoji USA a ďalších západných mocností k maďarskému povstaniu. Americká administratíva napriek tomu, že v januári 1953 vyhlásila „politiku mierového oslobodenia ujarmených národov“ a rozhlasové vysielateľ Slobodná Európa a Hlas Ameriky vytvárali ilúzie o tom, že osud týchto národov v strednej Európe je stredobodom americkej zahraničnej politiky, v žiadnom prípade nechcela dostať USA do ozbrojeného konfliktu. Minister zahraničných vecí J. F. Dulles už v súvislosti s poľskými udalosťami 21. októbra 1956 v televízii vyhlásil, že USA by nevyslali vojská do Poľska ani v tom prípade, ak by tam došlo k sovietskemu zásahu. Korunu na to však dal o pár dní neskôr, keď na adresu „hrdinského maďarského ľudu“ vyhlásil: „My nepovažujeme tieto národy za našich potenciálnych vojenských spojencov“ (s. 38). Na túto vetu upozornil sovietskych vedúcich predstaviteľov americký veľvyslanec v Moskve 29. októbra. Keďže aj britská, aj francúzska vláda zotrvali na zásade nezasahovania, Sovieti tak vlastne mali v Maďarsku voľnú ruku. Hoci z týchto časových súvislostí autori nevyvodzujú záver, môžeme k tomu dodať, že práve tieto postoje Západu pomôžu pochopiť lavírovanie sovietskych predstaviteľov a akési ich „upokojenie“ po 29. októbri. Ešte deň pred informáciou amerického veľvyslancu, 28. októbra 1956, v Moskve zasadalo P ÚV KSSZ a vypočulo si informáciu Suslova. Členovia P ÚV jeden po druhom podrobili ostrej kritike Mikojanov postup v Maďarsku, „jeho mäkkosť voči Maďarom“ a jeho údajnú nerozhodnosť. Podľa Žukova „súdrh Mikojan nás vedie ku kapitulácii“. Podľa Šepilova⁹: „Skutočná moc je armáda. Keď urobíme ústupky, budú to považovať za slabosť“ (s. 84). Dňa 30. októbra tí istí ľudia, ktorí ešte dva dni predtým žiadali tvrdosť a rozhodnosť od Mikojana, už zvažovali stiahnutie vojsk. Maršal Žukov napr. vyhlásil, že vojská treba stiahnuť z Budapešti a ak treba, tak aj z Maďarska. „Pre nás je to vojensko-politická lekcia.“ Bývalý partizánsky generál Saburov išiel ešte ďalej: „Na XX. zjazde sme vykonali kus dobrej práce, ale potom sme sa nepostavili na čelo masovo vznikajúcich iniciatív. Nemožno viesť ľud proti jeho vôli. Neprešli sme na skutočné leninské princípy riadenia. Dostali sme sa do vleku udalostí... Vzťahy treba budovať na základe rovnosti“ (s. 89). 30. október 1956 je pozoruhodný ešte z jedného dôvodu: čínska straníčka a štátna delegácia, ktorá sa práve zdržiavala v Moskve, požadovala energický postup v záujme obrany pozícií socializmu a nesúhlasila so stiahnutím sovietskych vojsk z Maďarska. Hoci to maďarskí autori nepodčiarkujú, zdá sa, že čínsky postoj znovu „pritrvil“ stanoviská niektorých členov P ÚV KSSZ. Po informácii o čínskom postoji Molotov¹⁰ ešte vyhlásil: „Politická situácia je jasná. Vznikla kon-

⁹Šepilov, Dmitrij Trofimovič (1905-). Sovietsky politik. Minister zahraničných vecí ZSSR (jún 1956 - február 1957), tajomník ÚV KSSZ a člen P ÚV KSSZ. Na júnovom pléne ÚV KSSZ v roku 1957 pre frakčnú činnosť odvolaný zo straníckych funkcií a v roku 1962 vylúčený zo strany. Od roku 1976 znovu členom KSSZ.

¹⁰Molotov, Vjačeslav Michajlovič (vl. menom: Skrjabin) (1890-1986). Sovietsky štátny a politický činiteľ. Člen strany od roku 1906. V roku 1917, v čase februárovej revolúcie, člen ruského byra ÚV strany, v októbrovej revolúcii člen petrohradského Vojenského revolučného výboru. Od septembra 1920 tajomník ÚV KS(b) Ukrajiny, v rokoch

trarevolučná vláda, dočasná vláda... Musíme si vyjasniť vzťah k novej vláde.“ Ale na druhý deň, 31. októbra na zasadaní P ÚV Chruščov už sformuloval rozhodný postoj: nestiahnuť vojská z Maďarska ani z Budapešti. „Keby sme odišli z Maďarska, to by posmelilo amerických, anglických a francúzskych imperialistov...“ Podľa Chruščova „...treba utvoriť dočasnú revolučnú vládu na čele s Münnichom,¹¹ ktorý by bol aj ministrom vnútra, aj obrany, Kádár by bol jeho námestníkom. Münnich by požiadal o pomoc, my ju poskytneme a urobíme poriadok“ (s. 91). Keď sa Mikojan dozvedel o výsledkoch zasadania P ÚV 31. 10. 1956, protestoval u Chruščova, ktorý sa chystal do Brestu, proti zásahu v Maďarsku a žiadal znovu zvolat' predsedníctvo. Chruščov to zamietol s tým, že rozhodnutie bolo jednohlasné a prípravy sa už začali. Napriek tejto informácii sa Mikojan usiloval zvolat' P ÚV (v Chruščovovej neprítomnosti) a presvedčiť stranícku špičku, že vládu I. Nagya treba v danej situácii podporiť a vyčkať aspoň 10 - 15 dní. Mikojanova autorita (treba vedieť, že v sovietskom vedení bol po Molotovovi najdlhšie pôsobiacim členom P ÚV - od roku 1935) nepomohla a ďalších členov predsedníctva sa mu nepodarilo ovplyvniť. V ten istý deň ešte raz zasadalo P ÚV a Šepilov na ňom vyhlásil: „Súčasná situácia: uskutočnil sa kontrarevolučný puč, zmenilo sa štátne zriadenie, hlavný smer je antisovietizmus a hlavný smer organizujú zvonka. Keď nezačneme energicky konať, vec sa rozšije aj v Československu. Ozbrojenou silou treba znovunastoliť poriadok...“ (s. 94).

Sovietske záznamy o zasadaniach P ÚV KSSZ, zachované v archívoch, umožňujú nahliadnuť aj do ďalších rokovaní. Autori venujú veľký priestor aj postojom J. Kádára, ktorý 1. novembra 1956 opustil Budapešť (bol to dobrý konšpirátor: ani svojej žene nepovedal, kam ide) a odletel do Moskvy, kde 2. novembra 1956 na rozšírenom zasadaní P ÚV KSSZ informoval o udalostiach v Maďarsku a aj o svojich dôvodoch, prečo hlasoval za vyhlásenie neutrality Maďarska. Na ďalšom zasadaní P ÚV KSSZ - už bez Maďarov - schválili plány operácie „Vichor“ a denný rozkaz č. 1 maršala Koneva.

Zaujímavým momentom práce je časť o vraždách a brutálnom násilí počas povstania roku 1956 v Maďarsku. Maďarskí autori v tejto súvislosti najviac polemizujú s ruskými autormi, ktorí sa zaoberajú aj násilnosťami a inými brutálnymi či extrémnymi výtržnosťami¹² ako hlavnou príčinou sovietskeho vojenského zásahu. Podľa maďarských autorov: „Na základe preštudovania dokumentov je pre nás jednoznačné, že tieto činy počas revolúcie neboli také časté, ako to tvrdila kádárovská propaganda a je jasné aj to, že väčšina páchatel'ov týchto zločinov nemá nič spoločného s povstalcami.“ Autori vymenúvajú celý rad prípadov v ktorých nielenže nešlo o výčiny „kontrarevolucionárov“, ale naopak, páchatel'mi boli buď sovietski vojaci, alebo hrdinovia „kádárovskej“ éry. Jednu vec však nespomínajú, a na tom

---

1921-1930 tajomník ÚV VKS(b), v rokoch 1930 -1941 predseda Rady ľudových komisárov, súčasne od mája 1939 ľudový komisár zahraničných vecí. V rokoch 1941-1957 zástupca, neskôr prvý zástupca predsedu Rady ľudových komisárov (od roku 1946 Rady ministrov) ZSSR, súčasne v rokoch 1941 - 1949 a v rokoch 1953 -1957 ľudový komisár, potom minister zahraničných vecí ZSSR. Od roku 1921 kandidát, v rokoch 1926 -1952 člen Politbyra ÚV VKS(b), v rokoch 1952 - 1957 člen Predsedníctva ÚV KSSZ. Počas vojny zástupca predsedu Štátneho výboru obrany, člen Hlavného stanu Najvyššieho hlavného veliteľa. Po konflikte v straníckom vedení v roku 1957 v nemilosti: v rokoch 1957-1960 sovietsky veľvyslanec v Mongolsku, v rokoch 1960-1962 vedúci stálej sovietskej misie v Medzinárodnej agentúre pre atómovú energiu vo Viedni. Od roku 1962 na dôchodku.

¹¹Münnich, Ferenc (1886 -1967). Maďarský komunistický politik. V roku 1915 sa dostal do ruského zajatia, roku 1917 vstúpil do strany bolševikov a do červených gárd. V novembri 1918 sa vrátil do Maďarska. Počas republiky rád politický komisár maďarskej Červenej armády, potom emigroval. V roku 1922 v Berlíne zaistený, potom v ZSSR. V 30. rokoch dva a pol roka bojoval v Španielsku, bol náčelníkom štábu 15. španielskej divízie, potom veliteľom 11. medzinárodnej brigády. Po skončení občianskej vojny v Španielsku bol dva roky v internačných táborech vo Francúzsku. Počas druhej svetovej vojny v sovietskej ČA, v roku 1945 sa vrátil do Maďarska. V rokoch 1946 -1949 šéf policajného kapitanátu, od roku 1950 bol v diplomatických službách. Začiatkom novembra 1956 sa podieľal na utvorení „Maďarskej revolučnej robotnícko-roľníckej vlády“: bol ministrom ozbrojených síl, ministrom vnútra a podpredsedom Rady ministrov. V rokoch 1958 -1961 bol predsedom Rady ministrov MER, v rokoch 1961-1965 bol štátnym ministrom. Od novembra 1956 bol členom ÚV MSRS, v rokoch 1956 - 1966 členom Politbyra ÚV MSRS.

¹²Autori v tejto súvislosti neuvádzajú, že v pamätných októbrových dňoch v roku 1956 v Maďarsku boli prepustení na slobodu nielen politickí väzni, ale aj kriminálnici.

sa najviac zakladala kádárovská propaganda: 30. október - útok na objekt mestského výboru strany a postrieľanie vychádzajúcich obrancov na čele s tajníkom Imre Mezöm na námestí Republiky.¹³

Autori, polemizujúc s tvrdeniami ruských autorov publikácie, vyzdvihujú, že Kirov ani Malašenko vôbec neuvádzajú brutálne činy sovietskych vojakov, a to nielen v prípade streľby do davu na Kossuth-tér. Streľba do neozbrojených demonštrantov po 4. novembri bola na dennom poriadku a takisto bola dielom sovietskych vojakov. Taktiež aj postrieľanie chytených povstalcov či maďarských vojakov. Preto je na zamyslenie Malašenkovo tvrdenie, „že sovietski dôstojníci a vojaci plnili len bojovú povinnosť, neuvažovali nad tým, či sú ich činy oprávnené...“ (s. 283). Hoci Sovietsi v Budapešti v bojoch proti povstalcom nenasadili letectvo (čo od Malašenka vyznieva prinajmenšom ako humánnny čin), v Dunapentele mohli prekonať odpor povstalcov až po 25-minútovej delostreleckej príprave a nasadením ôsmich lietadiel MIG-17.

A teraz stručne k časťam ruských autorov. Prezентujú iný pohľad, do istej miery ospravedlňujúci sovietsky zásah. Kirovov úvod obsahuje viacero nepresností a nepravd, ktoré autori prvej časti ani nepovažovali za dôležité opoznámkovať (napr. spisy I. Nagya v súvislosti s požiadavkou slobodných volieb, pluralitnej demokracie a vystúpenia z Varšavskej zmluvy pred októbrom 1956 /s. 121-122/). V samotnej práci sa Kirov opiera o fondy z Ústredného archívu Generálneho štábu ozbrojených síl Ruskej federácie. Preto prináša významné poznatky o príprave plánu vojenského zásahu v Maďarsku aj o konkrétnej účasti jednotlivých divízií Sovietskej armády. Pre pohľad Kirova je príznačné, že hoci ruské vojenské pramene pozná ako málo kto, pravdepodobne súhlasí s tvrdením sovietskych novin Izvestija, ktoré cituje, ale nekomentuje, a ktoré 3. novembra 1956 uverejnili článok Stovky lietadiel smerujú k Maďarsku, kde sa píše: „...z rakúskych letísk smerujú stovky lietadiel k Budapešti... Pozorovatelia sa mohli presvedčiť o tom, že zo Západu smerujú stovky vojakov, bývalých dôstojníkov horthyovskej armády a stovky maďarských dôstojníkov a vojakov, ktorí slúžili v hitlerovskej armáde, do Maďarska“ (s. 149). Kirov nepostrehol, že tento článok bol napísaný už v znamení propagandistickej prípravy sovietskej verejnosti na zásah v Maďarsku.

A. Kirov venuje viac priestoru udalostiam po 4. novembri 1956, sleduje postup odzbrojovania maďarských posádok, ale neuvádza, čo sa stalo so zajatými Maďarmi (s. 154). Zaujímavé údaje prináša o propagandistickej aktivite okupantov: 177. gardová bombardovacia divízia len medzi 4. a 8. novembrom zhodila letáky vo váhe 22,7 tony (14,5 mil. exemplárov), 8. armáda rozšírila 13 mil. exemplárov. Tieto čísla prevyšujú „letákovú“ aktivitu sovietskeho letectva počas berlínskej operácie v roku 1945.

Malašenkova časť publikácie je unikátna v tom, že je to prvý prípad, keď priamy účastník (ktorý bol navyše na dosť vysokom poste) publikuje svoje spomienky o októbri - novembri 1956 v Maďarsku zo sovietskej strany. Pamätník však nekonfrontuje svoje skúsenosti s archívnymi prameňmi. Práve to - napriek niektorým nepresnostiam - dodáva osobitný kolorit priznaniu človeka, ktorý podľa dnešných pohľadov vie, že stál na nesprávnej strane barikády, ale ako vojak nemohol stáť inde.

Začiatok prvého sovietskeho zásahu v Budapešti Malašenko vykladá tak, že sa uskuočnil na žiadosť maďarskej vlády (s. 221). Inkriminovaný telegram však Hegedüs¹⁴ podpísal

¹³Pozri o tom: HOLLÓS - LAJTAY: *Köztársaság tér* 1956. Budapest 1980.

¹⁴Hegedüs, András (1922-). Politik a ekonóm. Od roku 1949 člen ústredných orgánov Maďarskej strany práce (MSP), od roku 1952 minister štátnych majetkov a lesov, minister pôdohospodárstva a námestník predsedu vlády. V rokoch 1951-1956 člen ÚV a Politbyra ÚV MSP, od apríla 1955 do októbra 1956 bol predsedom rady ministrov, neskôr vedeckým pracovníkom Ekonomického ústavu Maďarskej akadémie vied (MAV). V rokoch 1963-1968 riaditeľ Výskumnej skupiny sociológie MAV. Koncom 60. rokov sa obrátil proti reálnemu socializmu a protestoval proti vstupu vojsk členských štátov Varšavskej zmluvy do Československa. V roku 1973 ho vyhlásili z MSRS. V roku 1989 Politbyro ÚV MSRS toto uznesenie zrevidovalo a zrušilo.

27. a hoci ho Andropov¹⁵ poslal do Moskvy 28. októbra, sovietske tanky sa objavili v Budapešti už v noci na 24. októbra. Podobne ako Kirov aj Malašenko píše o tom, že do Maďarska prúdili skupiny emigrantov a ozbrojencov z Rakúska (s. 228) a že v povstaní bojovali bývalí dôstojníci a žandári, ktorí emigrovali z Maďarska ešte v roku 1945, no priznáva, že povstanie malo masový charakter a zúčastnili sa ho „desiatky tisícov pracujúcich“ (s. 235). Aj neskôr sa zmieňuje o horthyovských dôstojníkoch a žandároch, ktorí stáli na čele ozbrojených skupín a poznali zvláštnosti pouličného boja (s. 237) a o „reakčných silách a prívržencoch starého poriadku“ (s. 241). O rozsahu povstaleckého odporu svedčí, že 5. novembra 1956 v Budapešti pri kine Corvin na pozície povstalcov útočilo 170 sovietskych diel a mínometov (s. 262). Nie nadarmo po 1. novembri velil už sovietskym vojskám v Maďarsku maršal I. S. Konev a operácie riadila jemu podriadená operačná skupina Generálneho štábu ozbrojených síl na čele s Malininom (pozri pozn. č. 7). Hoci Malašenko uvádza, že sovietske vojská bojovali v sile 12 divízií¹⁶, počet osôb odhaduje len na 100 000 vojakov (s. 267).¹⁷ Mimochoodom za „bojové zásluhy“ počas sovietskych operácií, ktoré sa podľa Malašenka skončili 12. novembra 1956, 26 vojakov dostalo najvyššie sovietske vyznamenanie titul Hrdina ZSSR.

Žiaľ, slovenskí záujemcovia o problematiku udalostí pred a v priebehu maďarského povstania a revolúcie v roku 1956, ktorí neovládajú maďarčinu, budú azda ešte dlho čakať, aby sa mohli v slovenskom preklade oboznámiť s takými publikáciami, ako je táto.

František Cséfalvay

¹⁵Andropov, Jurij Vladimirovič (1914-1984). Sovietsky stranický a štátny predstaviteľ, armádny generál (1976). V 30. rokoch bol mládežníckym funkcionárom, v rokoch 1940-1944 prvý tajomník ÚV Komsomolu v Karélii, po oslobodení funkcionárom v KS Karélie. V rokoch 1951-1953 v aparáte ÚV KSSZ, od roku 1953 bol v diplomatických službách. V rokoch 1954-1957 bol mimoriadnym a splnomocneným veľvyslancom ZSSR v Maďarsku, v rokoch 1962-1967 bol tajomníkom ÚV KSSZ. Od roku 1967 predseda KGB, od mája 1982 tajomník, od novembra 1982 generálny tajomník ÚV KSSZ, od roku 1973 bol členom P ÚV KSSZ. Od novembra 1982 bol členom a od roku 1983 predsedom Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR.

¹⁶Podľa Kirova ťaženia v Maďarsku sa zúčastnilo 6 mechanizovaných divízií, 2 strelecké, 1 tanková divízia, 2 divízie protiletadlového delostrelectva, 1 železničná brigáda, časti 8. a 38. vŕševojskovej armády zo Zakarpatského, Baltického a Odeského vojenského okruhu a sily aj predtým v Maďarsku dislokovaného Osobitného zboru (2 mechanizované divízie, 1 divízia bombardovacieho letectva, 1 stíhacia letecká divízia).

¹⁷Peter Gosztony odhaduje celkové sovietske sily v Maďarsku na 160-180 tisíc. Pozri: GOSZTONY, Peter: Die sowjetische Militärintervention in Ungarn 1956. Österreichische Militärische Zeitschrift r. XXXIV, č. 6, november-december 1996, s. 660.

ANOTÁCIE GLOSÝ

A D A M, P.: *NĚMEČTÍ RYTÍŘI. MALÝ ÚVOD DO HISTORIE NĚMECKÉHO ŘÁDU. SE ZVLÁŠTNÍM PŘÍHLÉDNUTÍM K DĚJINÁM ČESKOMORAVSKÉ KOMORNÍ BAILIVY.* Trinitas — Accademia Cristiana, Svitavy — Řím 1998, 160 s.

Spomedzi deviatich duchovno-rytierskych rádo-
v, ktoré uzreli svetlo sveta vo Svätej zemi do
konca 12. storočia, sa na vlnách popularity aj na
Slovensku nesú predovšetkým dva z nich – rád
úbohých rytierov Šalamúnovho chrámu v Jeruza-
leme (templári) a špitálnici svätého Jána Jeruza-
lemského (neskorší katolícki maltskí rytieri a pro-
testantskí johaniiti). Tak trochu neprávom v pozadí
záujmu nielen slovenskej a českej historiografie,
ale i širokej odbornej a laickej verejnosti bol rád
nemeckých špitálnikov svätej Panny Márie v Jeruza-
leme (rád Nemeckých rytierov).

Počiatky rádu možno podľa neskorších svedec-
tiev kronikárov križových výprav klášt' do rokov
1118 – 1127, keď v Jeruzaleme vznikol špitál pre
nemeckých pútnikov do Svätej zeme. Špitál svoju
činnosť prestal vykonávať, keď v dôsledku poráž-
ky križiakov pri Hattine v roku 1187 dobyl mesto
sultán Saladin a nanovo sa začal formovať o tri ro-
ky neskôr, keď sa dostal pod ochranu pápeža Kle-
menta III. Pôvodné špitálske bratstvo sa v roku
1197 pretvorilo na rytiersky rád, pričom rytieri sa
riadili regulou templárov a kňazi spolu so slúžiaci-
mi sa riadili regulou špitálnikov svätého Jána. Za-
čiatkom roka 1198 pápež Innocent III. potvrdil ry-
tiersky status rádu. Hoci moc rádu vo Svätej zemi
postupne narastala, jeho veľmajster Herman von
Salza čoskoro pochopil, že tunajšie sféry vplyvu sú
už definitívne rozdelené a väčšie šance na uplat-
nenie videl v Európe, a to najmä v Pobaltí. Aj vďaka
diplomatickému umeniu veľmajstra pri urovná-
vaní sporov medzi cisárom Fridrichom II.
a pápežmi Innocentom III. a Gregorom IX. o jeru-
zalemské kráľovstvo, rád Zlatou bulou z Rimini
z roku 1226 získal kontrolu nad všetkým dobytým
územím na severovýchode Európy.

Po praktickej likvidácii Prusov ako samostatné-
ho národa na prelome 13. a 14. storočia nasledo-
valo komplikované obdobie zdĺhavých a v koneč-
nom dôsledku pre rád neúspešných vojen
s Poľskom, Litvou a Ruskom. Od roku 1523 sa da-
tuje faktická spolupráca rádu s Martinom Luthe-

rom; a v roku 1525 došlo v ráde k luterskému pre-
vratu v iniciatívy jeho veľmajstra Albrechta, ktorý
ho prakticky zlikvidoval vyhlásením rádového štá-
tu za svetské vojvodstvo, sekularizáciou jeho ma-
jetku a podriadením poľskému kráľovi.

Autor tieto aktivity rádu v jeho vrcholnom ob-
dobí vníma v kontexte širších historických udalostí
predovšetkým vo Svätej zemi a v severnej Eu-
rópe, pričom však venuje dostatočnú pozornosť aj
rádovým komendám mimo vlastného územia rá-
dového štátu v Nemecku, Rakúsku, Čechách,
Grécku, na Cypre, v Holandsku, Belgicku, Fran-
cúzsku, Taliansku, Španielsku, Švédsku a vo Švaj-
čiarsku, vrátane uhorskej epizódy Ondreja II.

Pokus o zjednotenie zostávajúcich dŕžav rádu z
roku 1527 sa stal predznamenáním jeho veľkej re-
formácie pod vedením rakúskeho arcivojvodu Ma-
ximiliána, ktorý rád rekatolizoval, od roku 1606 mu
dal nové regule a rádu našiel nové poslanie – boj
proti Turkom v pohraničných oblastiach monar-
chie. Obdobie osvietenských reforiem Jozefa II.
rád prežil bez pohromy, ale straty utrpel počas na-
poleonských vojen. Ustanovenia bratislavského
mieru z roku 1805 mali za následok dočasnú stra-
tu majetkov rádu, definitívny zánik mnohých pro-
vincií a transformáciu rádu na habsburské léno. Po
reorganizácii v roku 1834 rád získal štátnoprávnu
suverenitu a nezávislosť v oblasti majetkovej,
správnej a súdnej s tým, že veľmajstrami sa moh-
li stávať iba príslušníci habsburského domu. Rádu
bolo vymedzené nové poslanie v duchovnej a cha-
ritatívnej oblasti.

Autor ďalej podrobne sleduje činnosť rádu a je-
ho organizačné formy v období po rozpade habs-
burskej monarchie až do dnešných dní, pričom veľ-
kú pozornosť venuje najmä činnosti na území
bývalého Československa až do likvidácie reholí.
Záver knihy podáva prehľad súčasnej organizačnej
štruktúry rádu, opis odevu a insígnií všetkých zlo-
žiek rádu v priebehu celého vývoja a heraldické
pravidlá aplikované rádom. Prílohu predstavuje
prehľad veľmajstrov a čestných rytierov, vyobra-
zenie insígnií, text pápežského štatútu familiárov
z roku 1965 a vykonávacie predpisy ku štatútu.

Práca vyniká kvalitou najmä v porovnaní s nie-
ktorými podobnými titulmi vydanými v poslednom
čase (predovšetkým absenciou apoteózy rádu);
svojou fundovanosťou, hutným výkladom a celko-
vým stručným a prehľadným, ale obsažným a za-

sväteným pohľadom na zložitú problematiku rádu Nemeckých rytierov predstavuje vynikajúci úvod do nej. Pre podrobnejšie štúdium jednotlivých problémov, vrátane uhorskej epizódy bude záujemca nútený siahnuť po špeciálnej literatúre, z ktorej malý výber obsahuje bibliografická poznámka.

I. Graus

PICHLÍK, K. — KLÍPA, B. — ZABLOUDILOVÁ, J.: *ČESKOSLOVENŠTÍ LEGIONÁŘI (1914-1920)*. Praha, Mladá fronta 1996, 283 s.

Pražské nakladateľstvo vydalo pútavo napísanú prehľadnú publikáciu, v ktorej sa čitateľ môže zoznámiť s dramatickými osudmi česko-slovenského zahraničného vojska na všetkých frontoch — v Rusku, Francúzsku i v Taliansku — kde čs. légie bojovali za prvej svetovej vojny. Nielen to, ale cez zložité cesty ich návratu do vlasti, zachytáva aj ich účasť na bojujoch na Slovensku i Těšínsku v roku 1919, ich osudy v prvej ČSR, za druhej svetovej vojny a v krátkom epilógu až do skončenia studenej vojny. Ide o odborne-populárnu publikáciu, bez poznámkového aparátu i zoznamu použitej literatúry a hlavnou zárukou odbornosti je kolektív renomovaných autorov. Každá z ôsmich kapitol sa vnútorne člení na tri podkapitoly. Treba však hneď v úvode povedať, že napriek názvu *Českoslovenští legionáři*, autori od začiatku vychádzajú z českého vývoja, videnia i výkladu problematiky a o Slovákoch, či Slovencu sa skôr iba zmieňujú v tých najnevyhnutnejších prípadoch (najmä o osobe M. R. Štefánika) respektíve v slovných doplnkoch.

Za druhé motto celej publikácie možno považovať prvý odstavec prvej kapitoly, ktorý stelesňuje nasledujúca definícia: „Českoslovenští legionáři byli vojáci dobrovolnické armády, která v první světové válce bojovala na straně britsko-francouzsko-ruské Dohody a jejich spojenců proti Centrálním mocnostem, Německu a Rakousko-Uhersku. Jejich největší a rozhodující část se rekrutovala z českých vojáků rakousko-uherské armády, kteří padli do zajetí.“ Kapitola hovorí o Čechoch za vojny v rokoch 1914-1915, o prechodoch českých vojakov z rakúsko-uhorskej armády do ruského zajatia, o prvých českých dobrovoľníkoch vo Francúzsku, Srbsku i Rusku a na záver sa zaoberá problematikou českej emigrácie do roku 1915.

Odobie 1915-1917 zahŕňa druhá kapitola pod názvom *Válka bude dlouhá*. Po úvodnom náčrte vývoja situácie na frontoch a pohľade na vývoj českej domácej politiky sleduje osudy roty Naždar v

rámci Marockej divízie, registruje bojové aktivity podporučíka M. R. Štefánika na fronte v Artois a na srbskom bojisku, poukazuje na ťažký osud rakúsko-uhorských zajatcov českej a slovenskej národnosti v Srbsku, Taliansku a sleduje formovanie Československej streleckej brigády v Rusku do februára 1917. Prínosná je najmä podkapitola o srbskej dobrovoľníckej divízii. Kapitola uzatvára podkapitola o formovaní čs. zahraničného odboja na čele s prof. T. G. Masarykom, Dr. M. R. Štefánikom a Dr. E. Benešom pod názvom *Spory o politický program*.

Tretia kapitola pod názvom *Čechoslováci a ruská revoluce* sumarizuje problematiku zápasu o vytvorenie Odbočky ČSNR v Rusku, boja pri Zborove a o postavení česko-slovenského armádneho zboru na Ukrajine do začiatku rokovaní medzi sovietskymi a nemeckými parlamentármi o prímerí 3. 12. 1917 v Breste litovskom.

Procesu budovania samostatnej armády v rokoch 1917-1918 na západnom, respektíve juhozápadnom fronte sa venuje štvrtá kapitola. Poukazuje na počiatkové problémy i úspechy v Taliansku a na najväčšiu nádej, ktorú v spomínanom procese predstavovalo Francúzsko. Približuje udalosti v Rusku, ktoré rozhodli o nasmerovaní čs. armádneho zboru z Ukrajiny do Francúzska cez Vladivostok. Posledná podkapitola hovorí o počiatkoch formovania čs. légii v Taliansku a vo Francúzsku, kde sa do leta 1918 tvorili dva pluky čs. légii.

Udalosti na medzinárodnom, vnútropolitickom a vojenskom poli do leta 1918, ktoré (po rozhodnutí Dohody na jar 1918 rozbiť Rakúsko-Uhorsko) viedli k medzinárodnému uznaniu čs. zahraničného odboja, sumarizuje piata kapitola. Sleduje nasadenie výzvedných oddielov v talianskej armáde až po prvé bojové vystúpenie samostatnej čs. jednotky na talianskom fronte v polovici júna 1917 na Piave. Patričnú pozornosť však venuje aj bojom čs. légii na Sibíri, ktoré sa namiesto do Francúzska dostali späť na Volgu.

Šiesta kapitola sa v podstate zameriava na obdobie záverečnej fázy prvej svetovej vojny od leta 1918 do podpísania prímeria s Rakúsko-Uhorskom 3. novembra 1918. Sleduje bojové nasadenie 39. čs. pluku – Výzvedného na talianskom fronte (Montello); hrđinské boje čs. brigády (21. a 22. čs. streleckého pluku) na francúzskom fronte pri Aisne (Vouziers, Terron, Chestres); úporné boje 6. divízie v Taliansku na vrchu Altissimo (Doss' Alto) — až po jej sústredenie k spojeneckej ofenzíve, ktorá sa začala 24. októbra 1918.

Siedma kapitola sleduje zložitú a dlhú cestu návratu jednotiek čs. zahraničného vojska z rôznych kútov sveta do vlasti — postupne ako prichádzali

z Talianska a potom z Francúzska a zapájali sa do obsadzovania Slovenska a do sporu o Těšínsko. Samostatnú podkapitolu tvorí vojna s Maďarskou republikou rád, podobne sibírska anabáza a návrat legionárskych plukov z Ruska.

Posledná kapitola pod názvom *Vojáci republiky*, ktorá plní funkciu akéhosi epilógu, načrtáva vývoj a osudy legionárov a bojovej tradície čs. légii cez medzivojnové obdobie, druhú svetovú vojnu až po november 1989. Publikácia je vybavená Menným registrom a pomerne kvalitnou fotografickou prílohou.

M. Hronský

PEJČOCH, P.: OBRNĚNÁ TECHNIKA I. Nemecko 1919—1945 (I. část). Praha, ARES 1997, 368 s.

Koncom minulého roka sa na slovenskom knižnom trhu objavila zaujímavá a pre odborníkov i laikov veľmi prítlačivá česká publikácia, ktorá vyšla v edícii *Obrněná technika* z pera Iva Pejčocha. Zaoberá sa problematikou, ktorá bola v minulých rokoch na Slovensku a aj v Českej republike takmer neskúmanou, a to nemeckou obrnenou technikou, jej vývojom, produkciou a jednotlivými typmi v rozmedzí rokov 1919—1945. Táto práca zaplňuje prázdne miesto medzi obdobnými titulmi, ktoré sa však vo svojej väčšine venovali najmä leteckej a lodnej technike a v menšej miere ručným palným zbraňami a aj to v prevažnej miere spojeneckých armád.

V prvom zväzku sa autor zaoberá tankovou technikou a obrnenými automobilmi. Úvod publikácie patrí krátkemu exkurzu do histórie vývoja nemeckej tankovej zbrane a jej nasadenia od konca prvej svetovej vojny až po bezpodmienečnú kapituláciu Nemecka v roku 1945. V tomto prehľade sú uvedené niektoré najväčšie a najznámejšie problémy, s ktorými sa stretali nemeckí tankisti na východnom a západnom fronte: nedostatočná výzbroj tankov, letecká prevaha Spojencov, roztrieštenosť operačných zámerov nemeckého velenia alebo očividne zvyšujúca sa prevaha spojeneckého ekonomického potenciálu nad hospodárskou produkciou krajín Osi, ktorá sa prejavovala rastúcim množstvom nasadených spojeneckých obrnených vozidiel.

V ďalšej časti knihy, ktorá tvorí jej jadro, nás autor pomerne podrobne zoznamuje s každým zo 17 uvedených typov nemeckej tankovej techniky vyrobených v prototypoch alebo v sériách v Nemecku (výnimku tvorí PzKpfw. 38 t) a ktoré sa okrem prototypov zúčastnili aj bojov. Medzi najstaršie typy, ktoré boli skôr pokusnými vozidlami ako

plnohodnotnými bojovými strojmi, patrili Grosstraktor, Leichttraktor a Neubaufahrzeug (tento typ bol v obmedzenom množstve aj bojovo nasadený). Ďalšími podrobne opísanými typmi sú PzKpfw. I, II a III, ktoré boli jadrom nemeckých tankových síl v prvom období druhej svetovej vojny, hoci najmä PzKpfw. I bol pôvodne určený na výcvik. Ďalej sú uvedené typy, ktoré sa stali veľmi úspešnými reprezentantmi nemeckej tankovej techniky v druhej polovici svetového konfliktu, a to PzKpfw. IV (po prezbrojení na dlhohlavňový 75 mm tankový kanón KwK 40 sa stal základným typom tankových divízií), PzKpfw. V Panther (spolu s T-34/85 je hodnotený ako najlepší stredný tank druhej svetovej vojny) a ťažké tanky PzKpfw. VI Tiger a PzKpfw. VI B Tiger II, ktoré sa stali legendou (najmä Königstiger) pre svoju vysokú pasívnu ochranu a nadmieru účinný 88 mm kanón. Ďalšie opisované typy môžeme zaradiť medzi prototypy (výnimku tvorí PzKpfw. 38 t, ktorý autor zaradil do tejto časti publikácie, pretože jeho najväčším užívateľom boli nemecké ozbrojené sily), a to PzKpfw. VII-VK 6501 (H), PzKpfw. VII LÖWE, E-100, Maus (vystavený v múzeu v Kubinke), Leopard a azda najzaujímavejší prototyp tzv. „gulový tank“ Kugelpanzer, ktorý sa do dnešných dní zachoval takisto v múzeu v Kubinke. Čitateľ má v nasledujúcej časti publikácie možnosť zoznámiť sa s nemeckou produkciou obrnených áut v rokoch 1919—1945. Je tu uvedených asi 19 základných typov a mnoho ich verzií a modifikácií. Medzi inými sú tu aj ukoristené rakúske obrnené autá vyrobené buď len v prototypy, alebo aj v menšom množstve napr. ADGZ. Medzi najvýznamnejšie typy nemeckých obrnených áut, ktoré sú tu, môžeme zaradiť osemkolesové SdKfz. 231, 232 a ich mladšieho následníka SdKfz. 234 (verzia SdKfz. 234/2 je známa pod názvom Puma). Pozornosť si zaslúžia aj opancierované verzie nákladných áut Mercedes L 4500 a Opel Blitz, ktoré sa stali nosičmi protiletadlových kanónov, ako aj využitie ukoristených francúzskych ľahkých terénnych automobilov Laffly ako obrnených transportérov alebo ťahačov. Určitú raritu predstavuje svoju konštrukciou i osudom jediný exemplár holandského obrneného auta postaveného na podvozku nemeckého Krupp L2H 43 „Protze“, ktorý bol ukoristený v Holandsku a zničený pri obrane Reichstagu v Berlíne v roku 1945 sovietskymi vojskami.

Poslednými časťami publikácie sú obrazová a fotografická príloha. V obrazovej prílohe nájdeme farebné bokorisy takmer všetkých typov tankov a obrnených áut, ktoré sa zúčastnili bojových operácií. Vo fotografickej prílohe sú zastúpené všetky spomínané a opisované typy (aj prototypy)

a niektoré fotografie sú na Slovensku unikátne. Obidve prílohy sú na vysokej úrovni a je len samozrejmosťou, že aj jednotlivé opisy typov sú doplnené ich výkresovými bokorysmi a pôdorysmi.

Na záver možno konštatovať, že publikácia má vysokú, pri prácach tohto typu (najmä zahraničných, vydaných v preklade) nadštandardnú úroveň. Autor dokázal svoju vysokú erudíciu na tomto poli. Môžeme mu pripísať k dobru, že pri charakteristike jednotlivých typov nezostal len pri výpočte „suchých faktov“, ale sa úspešne pokúsil aj o krátky nákres ich bojového nasadenia a využitia v iných armádach. Tieto údaje boli však limitované rozsahom publikácie, ako aj jej zameraním. Ak sa niekde vyskytli odchýlky, tak to bolo pravdepodobne spôsobené neustálenosťou prameňov v týchto údajoch, z ktorých čerpal. Táto kniha, ako základný sprievodca nemeckou obrnenou technikou, by nemala chýbať v knižnici záujemcu o vojenskú techniku z obdobia druhej svetovej vojny a je len logickým dodatkom, že všetci sa môžeme tešiť na ďalší zväzok, ktorý by mal byť pokračovaním prvého.

Z. Katreba

P E R N E S, J.: AŽ NA DNO ZRADY. EMANUEL MORAVEC. Praha, Themis 1997, 239 s.

Zásluhou vydavateľstva Themis vyšla v minulom roku biografia od českého historika z Ústavu soudobých dějin v Prahe venovaná Emanuelovi Moravcovi (17. 4. 1893 Praha — 5. 5. 1945 Praha). Jiří Pernes je autorom viacerých publikácií z obdobia 19. a 20. storočia. Ako píše v úvode, postavu Emanuela Moravca dosiaľ historici kompletne nespracovali. Autorovi sa podarilo na základe štúdia archívnych prameňov, obrovského množstva novín a časopisov, analýzy publikačnej činnosti Moravca, zachytiť výrazne momenty kariéry dôstojníka, publicistu a za Protektorátu Čechy a Morava i štátnika, v úsilí dešifrovať jeho osobnosť v súvislosti so snahou dať sa plne do služieb nacizmu. E. Moravec bol človek mimoriadnych intelektuálnych kvalít, ktorý „dokázal“ s rovnakým zápalom bojovať za slobodu a nezávislosť Československa v prvej svetovej vojne, aktívne vystupovať na obranu republiky v čase Mníchova, a rovnako radikálne presadzovať ideológiu nacizmu v štátnických funkciách počas protektorátu. Jeho negatívne pôsobenie v priebehu druhej svetovej vojny sa prirovnáva k vlastizrade nórskeho Quislinga, belgického Léona Degrelleho. Životopisné údaje autor opísal veľmi živo, v historicko-

ko-chronologickom slede. Kniha je štruktúrovaná do niekoľkých menších celkov.

V prvom autor spracoval obdobie raného detstva E. Moravca, profesijnú prípravu, začiatky prvej svetovej vojny. Dramaticky opísal jeho účasť na srbskom fronte, v ruských légiách a detailne aj sibírsku anabázu. Do tohto obdobia spadali začiatky jeho publicistickej činnosti, keď jeho vojensko-teoretické inštrukcie publikovala redakcia Československého vojaka. Z obdobia pôsobenia na Sibíri autor okrem širších vojenskopolitických súvislostí priblížil pôsobenie E. Moravca na Politicko-informačnom oddelení Ministerstva vojenstva ČSR na Sibíri, ako aj problémy, ktoré riešil vo funkcii veliteľa technického oddielu na Ruskom ostrove pri Vladivostoku. Dotkol sa tiež jeho nepriamej účasti resp. prisľúbenej pomoci na príprave vojenského prevratu organizovaného ruskými sociálnymi revolucionármi proti admirálovi Kolčakovi vo Vladivostoku, do ktorej ho zatiahol R. Gajda a dôsledkami, ktoré musel bezprostredne znášať.

Problémy čs. legionárov s návratom do vlasti opísal autor v širších súvislostiach a zároveň analyzoval Moravcove články, ktoré na lodi Mount Vernon uverejňoval v lodnom časopise Návrat.

Do vlasti sa vrátil až v roku 1920 v hodnosti kapitána. Za účasť v légiách bol vyznamenaný Československým válečným krížom, Revolučnou medailou, Medailou za víťazstvo, Rumunským krížom.

Po návrate do vlasti venoval pozornosť Moravcovmu pôsobeniu v novovznikajúcej československej armáde, v ktorej bol ako spravodajský dôstojník pridelený k Ruskému vojenskému veliteľstvu pre Karpatiskú Rus. Svoje vojenské schopnosti plne prejavil počas vyhlásenia mobilizácie proti reštauračnému úsiliu Karola Habsburského. V roku 1921 bol vyslaný na Vysokú školu válečnú v Prahe a o dva roky neskôr, v hodnosti majora generálneho štábu, sa stal prednostom II. spravodajského oddelenia štábu Zemského vojenského veliteľstva v Prahe. Pozornosť súvislostiam so súdnym procesom s R. Gajdom v druhej polovici dvadsiatych rokov, ktorého sa zúčastnil aj E. Moravec, venoval v ďalšej časti.

V tomto období, ako autor uvádza, neustále narastal záujem E. Moravca o vojenskú teóriu a históriu vojenského umenia. V roku 1926 sa stal členom Vojenského ústavu vedeckého, a k posilneniu jeho spoločenskej prestíže prispelo aj jeho zaradenie do reprezentatívnej publikácie *Album reprezentantov všetch oborů veřejného života československého v roku 1927*. Jeho povest' spoľahlivého dôstojníka v tomto období naštrbili finančné machinácie s knihami, ktorých sa dopustil z postu svo-

jej funkcie. Jeho úspešné účinkovanie v Prahe bolo preto načas prerušené a bol preložený k 24. pešiemu pluku v Znojme a k 20. pešiemu pluku v Míchalovciach.

V tridsiatych rokoch bol E. Moravec chápaný ako prvotriedny expert na otázky brannej politiky a vojenskej histórie. Stal sa takisto profesorom histórie na Vysokej škole válečnej. Od roku 1932 pravidelne prispieval do Lidových novin pod pseudonymom Stanislav Yester. Stal sa známym aj ako autor kníh, v ktorých zdôrazňoval, že je nevyhnutné, aby každý politik rozumel vojenským otázkam, súčasne však, aby sa každý vojak dokázal orientovať v politickej a ekonomickej problematike. Autor na základe analýzy Moravcových politických elaborátov tohto obdobia, v ktorých neraz zdôrazňoval myšlienku, že Československo je dôležitým prvkom stability v Európe, konštatuje jeho rastúci záujem o širšiu medzinárodno-politickú situáciu.

O tom, že Moravcove politické prognózy boli celkom reálne, svedčili jeho články, v ktorých po nástupe Hitlera k moci upozorňoval na nebezpečenstvo hroziace Československu. Poukazoval na nevyhnutnosť vojenskej spolupráce Československa s Talianskom a Poľskom, namierenej proti Nemecku.

V časti venovenej Mníchovu priblížil postupné narastanie Moravcových výhrad k politike Hradu a osobe E. Beneša. Opisal jeho iniciatívy na obranu republiky v kritickej chvíli rozhodovania o osude Československa. Citoval pasáže z knihy *Děje a bludy*, ktoré podľa neho plne nasvedčovali, že Mníchov preňho znamenal obrovské sklamanie a citový zlom.

Dokladom veľmi rýchleho vyrovnania sa s novými pomermi bola ďalšia Moravcova kniha *V úloze mouchenína*, ako aj rukopis knihy *Von Masaryk zu Hácha. Von der Illusion zur Wirklichkeit*. Autor priblížil, ako sa postupne stotožňoval s politikou nemeckých okupantov a s nacistickou ideológiou. Od januára 1940 Moravca systematicky spracúvala skupina vojenskej propagandy vojenského splnomocnenca pri úrade ríšskeho protektora. Patril k aktivistickým novinárom, odmietal obnovu republiky, útočil proti čs. odboju v exile. Začiatok novej epochy v dejinách protektorátu videl v príchode R. Heydricha.

V poslednej časti knihy sa zamerával na obdobie jeho pôsobenia vo funkciách ministra protektorátneho školstva, ministra ľudovej osvety, z postu ktorých sa angažoval napr. za prevýchovu českej mládeže v nacistickom duchu. Za týmto účelom zriadil aj Kuratórium pro výchovu mládeže v Čechách a na Morave. Po atentáte na R. Heydricha zorganizoval celonárodnú kampaň odsudzujúcu

atentát, ktorá do tých čias nemala obdobu. Svojimi činmi sa stal najobávanejším a najnenávidenejším mužom národa. Bol i cenzorom prejavov prezidenta E. Hácha. Okrem iného bol aj autorom návrhu exemplárneho zákroku proti českým univerzitným vedcom, verejnej osvetovej službe, angažoval sa v otázke vyslania vládneho vojska po boku Nemcov na front. V knihe je na pozadí udalostí načrtnutý aj jeho súkromný život a osud troch synov, ktorí sa v šľapajach otca dali do služieb nacistizmu, za ktoré rovnako ako on, zaplatili životom.

Biografiu E. Moravca možno považovať za cenný príspevok z hľadiska spracovaných personálií dvadsiateho storočia.

M. Stanová

FIDLER, J.: STALINOVÍ MARSŠÁLOVÉ. Brno, Jota 1998, 265 s.

V tomto roku sa na náš knižný trh dostala aj prvá ucelená biografická monografia predstaviteľov vojenskej elity Stalinovej éry — maršalov sovietskeho zväzu. Jej autor mjr. PhDr. Jiří Fidler (1961), pracovník Historického ústavu Armády českej republiky, prináša v abecednom poradí portréty devätnástich mužov, ktorým Stalin udelil túto najprestižnejšiu hodnosť: Beriju, Bľuchera, Buďonného, Bulganina, Govorova, Jegorova, Koneva, Kulika, Malinovského, Mereckova, Rokossovského, Sokolovského, Šapošnikova, Timošenka, Tolbuchina, Tučačevského, Vasiljevského, Vorošilova a Žukova. Fotografie všetkých sú v prílohách.

Osudy Stalinových maršalov sú zaujímavé nielen z vojensko-historického hľadiska, autor nás oboznamuje so zarážajúcimi skutočnosťami. V čase, keď služobný postup závisel od bezchybného kádrového posudku a proletárskeho pôvodu, obsadili najvyššie posty vojenského a politického vedenia muži, z ktorých mnohí boli dôstojníkmi alebo poddôstojníkmi cárskej armády. Jeden bol dokonca bielogvardejským dôstojníkom a ďalší dobrovoľníkom Francúzskej cudzineckej légie. Medzi Stalinovou vojenskou špičkou nechýbal ani bývalý bohoslovec, bankový úradník a šľachtic. Štyroch z nich dal Stalin popraviť, jeden zomrel vo väzení, ďalšieho zlikvidovali po diktátorovej smrti. Mnohí boli zasa rôznym spôsobom proskribovaní — uväznení, degradovaní alebo pozbavení funkcie. Svoju hodnotu si často vyslúžili napriek velitelskej neschopnosti brutálnym postupom pri potláčaní ozbrojenej alebo politickej opozície, bezohľadnosťou ku kolegom a podriadeným alebo z čirej protekcie. Niektorí sa priamo zúčastnili na odstránení svojich spolubojovníkov, alebo na nich

aspoň donášali. Za prienik do centra moci bolo treba zaplatiť vysokú cenu.

Popri životopisoch jednotlivých maršalov autor oboznamuje čitateľa so vznikom maršalskej kasty v cárskom Rusku a jej obnovením v roku 1935. Uvádza tiež stručne porovnanie najvyšších hodností v armáde, vojenskom námorníctve a politickom aparáte. Na pozadí životných osudov Stalínových maršalov sa môžeme dozvedieť množstvo doposiaľ málo známych a utajovaných faktov z ruskej občianskej vojny, obdobia čistiek v tridsiatych rokoch a druhej svetovej vojny. Hoci autor postupoval pri zostavovaní svojho diela veľmi seriózne a precízne, nájdu sa v ňom pasáže, s ktorými nemožno súhlasiť. Napr. pri opisoch bojov boľševikov v légiami píše výlučne o českých, a nie česko-slovenských legionároch. Na strane 15 je navyše nepresne uvedený dátum Stalínovho narodenia — 21. marec 1879, správne má byť 21. december 1879. Oveľa závažnejšej chyby sa dopustil na strane 233. Uvádza tam, že v Rumunsku vládol roku 1944 kráľ Nicolae II., hoci rumunským panovníkom bol vtedy Michal I. Ťažko posúdiť, či uvedené dva omyly boli už v rukopise, alebo vznikli až neskôr. Napriek drobným nedostatkom bude Fidlerova kniha nesmierne pútavá pre každého záujemcu o vojenské dejiny.

T. Klubert

A N T I E R, J.-J.: *DRAMA V MERS-EL-KE-BÍRU*. Plzeň, Mustang 1996, 317 s.

K jednej z najtemnejších stránok britsko-francúzskych vzťahov patrí útok britského námorného zväzu (v dňoch 3. — 6. júla 1940) pod vedením admirála sira J. Somervillea na zakotvenú francúzsku eskadru v Mers-el-Kebíre, ktorej velil viceadmirál M. Gensoul.

O tejto takmer zabudnutej kapitole vojenských, a najmä námorných dejín sme nemali v minulosti nijaké, alebo len minimálne informácie. Situáciu sa rozhodlo napraviť české vydateľstvo Mustang, prekladom francúzskeho diela J. J. Antiera, ktoré sa zaoberá vo viacerých rovinách práve touto tragickou udalosťou.

Autor rozdelil knihu na úvod, dve časti a prílohy. Prvá časť je venovaná udalostiam, ktoré predchádzali vlastnému stretu. Začiatky plánovania, resp. vzniku operácie „Catapult“, ako bola nazvaná nevd'áchná úloha eliminovať francúzske loďstvo, treba hľadať už pri rokovaníach W. Churchilla s P. Reynaudom 13. júna 1940, pri ktorých francúzsky ministerský predseda informoval britského premiéra o nemožnosti francúzskej armády ďalej odporovať nemeckej agresii a o nevyhnutnosti po-

ziadať o prímerie. V tomto čase bolo francúzske loďstvo takmer nedotknuté, no britská vláda, a najmä W. Churchill, sa obávali situácie, v ktorej by francúzski predstavitelia boli donútení odovzdať ho Nemcom, resp. Talianom, a to aj napriek ubezpečeniam admirála Darlana, že loďstvo by sa v takejto situácii potopilo alebo prešlo na stranu Spojencov, prípadne odplávalo do prístavov v USA.

Tieto obavy sa však zväčšili po uzavretí prímeria medzi Francúzskom a Nemeckom 22. júna 1940. Ôsmy článok tohto prímeria okrem iného obsahoval aj to, že „Francúzske vojnové loďstvo, s výnimkou časti ponechanej k dispozícii vláde na ochranu francúzskych záujmov v koloniálnej ríši, sa sústreďí v neskôr určených prístavoch, kde bude pod kontrolou Nemecka, respektíve Talianska demobilizované a odzbrojené.“ Jednou z prvých reakcií britských vládnych činiteľov bol pokus presvedčiť viceadmirála Gensoula, aby pokračoval so svojou eskadrou v boji. Na úlohu sa podujal admirál D. North (náčelník štábu Home Fleet) 24. júna 1940 v Mers-el-Kebíre, no jeho úsilie bolo neúspešné. Dňa 27. 6. 1940 bol admirál Somerville vymenovaný za veliteľa zväzu H v Gibraltare (zväz H bol vytvorený 25. 6. 1940 ako reakcia na prímerie), ktorý mal operáciu „Catapult“ uskutočniť. Už 3. júla 1940 sa objavil pred Mers-el-Kebírom britský zväz zložený z bitevného krížnika Hood (vľajková loď admirála Somervillea), bitevných lodí Valiant a Resolution a lietadlovej lode Ark Royal spolu s niekoľkými ľahkými krížnikmi a torpédoborcami. Námorný kapitán C. S. Holland, ktorý už mal priateľské styky s francúzskymi veliteľmi, dostal úlohu presvedčiť viceadmirála Gensoula, aby akceptoval niektorý bod ultimáta, ktoré mu mal odovzdať a v ktorom boli zahrnuté možnosti pripojenia sa k Britom, internácie v britskom prístave alebo presun do francúzskeho prístavu na Antilách. Ak by nebola ani jedna z týchto možností využitá, mala sa eskadra sama do šiestich hodín potopiť. V prípade, že by sa tak nestalo, tak admirál Somerville mal rozkaz použiť všetky prostriedky, aby lode nepadli do rúk Nemcom a Talianom.

Francúzi, pobúrení týmito požiadavkami a ultimátnym tónom, ich odmietli a rozhodli sa odpovedať na použitie sily silou (rozkaz náčelníka štábu francúzskeho vojnového loďstva kontreadmirála Le Luca neskôr schválil admirál Darlan). V tomto čase boli už internované, alebo obsadené francúzske vojnové lode v Alexandrii, Plymouthu a Portsmouthe.

Odmietnutie splnenia požiadaviek ultimáta, otvorilo stavidlá ďalšiemu priebehu tragédie, ktorá stála životy 1300 francúzskych námorníkov. Po uplynutí lehoty, ktorá bola daná francúzskej es-

kadre na vlastné potopenie, vydal admirál Sommerville rozkaz na začatie paľby.

V druhej časti sa autor zameriava na boj francúzskeho a britského loďstva, ktorý netrval dlhšie ako 10 minút (17. 54 — 18.04) a na ďalšie operácie, ktoré potom nasledovali. V priebehu bratovražedného stretnutia 3. júla 1940 bola potopená bitevná loď Bretagne, ťažko poškodená ďalšia bitevná loď Provence a bitevný krížnik Dunkerque spolu s veľkým torpédoborcom Mogador (zasiahnutý pri pokuse o únik na voľné more). Podarilo sa uniknúť jedine bitevnému krížniku Strasbourg spolu s niekoľkými torpédoborcami. Tento únik sa podaril najmä vinou chyby admirála Sommervilla pri vedení boja. Po neúspešnom prenasledovaní a útoku lietadiel z lode Ark Royal, zakotvil Strasbourg 4. júla 1940 v Toulone. Francúzske stíhacie letectvo, ktoré malo kryť loďstvo v Mers-el-Kebíre, sa objavilo až pred koncom boja. Okrem technických problémov jeho nasadenie možno charakterizovať najmä nechotou pilotov bojovať so včerajšími Spojencami.

Už 5. júla 1940, deň po návrate do Gibraltáru, bol admirál Sommerville poverený úlohou potopiť poškodený bitevný krížnik Dunkerque, o ktorom admirál Esteva neprozreteľne poslal nešifrovanú správu, že bude čoskoro opravený, a teda úplne bojashopný. Keďže hlavnou úlohou operácie „Catapult“ bolo zničiť práve obidva bitevné krížniky, ktoré boli rovnako rýchle ako Hood, a Strasbourg bol už v tom čase v bezpečí v Toulone, Admiralita nemohla pripustiť, aby bol opravený aj Dunkerque. Preto bol vydaný rozkaz na jeho elimináciu. Admirál Sommerville uprednostnil letecký torpédový útok pred delostreleckým ostreľovaním, ktoré mohlo ohroziť civilné obyvateľstvo. Útok bol vykonaný 6. júla 1940 zrúna a jeho výsledkom bolo ťažké poškodenie Dunkerque. Kuriozitou je, že sa to podarilo bez zásahu čo len jediného torpéda (niektoré boli defektné). Najväčšiu škodu, ako aj obeť na ľudských životoch si vyžiadala výbuch hlbinných bômb na hliadkovom plavidle Terre-Neuve, ktoré bolo zakotvené o boku bitevného krížnika. Okrem tohto plavidla bol potopený aj remorkér Estérel. Ani pri tejto akcii neprejavilo francúzske stíhacie letectvo chuť bojovať, napriek tomu, že na jeho strane bola kvalitatívna aj kvantitatívna výhoda. Vinu za obeť a škody počas tohto útoku nesú aj francúzski veliteľia, ktorí nezabezpečili účinnú ochranu a obranu lodí.

Odvetou za útoky v Mers-el-Kebíre sa stali malé a neúčinné letecké útoky francúzskeho námorného letectva na Gibraltár (5. júla, 24. a 25. septembra 1940). Obidve akcie v Mers-el-Kebíre prišlo odsúdiť nielen vláda vo Vichy, ale aj ge-

nerál De Gaulle v prejave z 8. júla 1940 v BBC. O tom, že hrozba obsadenia francúzskeho loďstva Nemcami bola skutočne odôvodnená, sa svet presvedčil 27. novembra 1942 v Toulone, keď sa len vďaka duchaprítomnosti väčšiny veliteľov a námorníkov francúzska flotila, ktorá tu kotvila, nedostala do ich rúk. Zároveň sa však potvrdil aj sľub admirála Darlana, že francúzske vojnové lode nebudú nikdy vydané.

Po vojne sa táto tragédia hodnotila z vojenského pohľadu ako nezmyselná, ktorá mala hlavne politický účel. Predovšetkým za ňu zodpovedá W. Churchill, lebo mnohí námorní veliteľia, ktorí mu oponovali, boli odvolaní. Na druhej strane táto operácia nepriamo pomohla P. Lavalovi upevniť totalitný systém v neobsadenej časti Francúzska, čo spochybnilo aj politické výsledky tejto akcie.

V závere publikácie nájdeme prílohy, v ktorých sú zahrnuté prejavy, hlásenia, údaje a informácie o ľudoch a dejoch priamo súvisiacich s udalosťami. Za prílohami nasleduje pomerne obsiahla bibliografia. Text je doplnený mapkami a fotografickou časťou.

Kniha J. J. Antiera nám prináša o tomto poľutovaníhodnom incidente mnoho informácií z oboch zúčastnených strán. Je veľkým prínosom pri sledovaní pozadia tejto tragédie svojím komplexným pohľadom, s využitím aj doteraz utajovaných správ a dokumentov. Je na škodu veci, že vydavateľstvo ochudobnilo knihu o poznámkový aparát, ktorý by zvýšil jej hodnotu a nedalo si viac námahy pri redigovaní, čím by vylúčilo viaceré omyly vyplývajúce z chybného prekladu. Inak ju možno odporučiť všetkým záujemcom o námornú tematiku.

Z. Katreba

PORUBA, T. — JANDA, A.: *MESSERSCHMITT Bf 109 K*, Hradec Králové, JaPo 1997, 92 s.

V závere minulého roka prinieslo na vianočný trh české nakladateľstvo JaPo z Hradca Králové „lahôdku“ určenú všetkým priaznivcom leteckej histórie, predovšetkým však tým, ktorých srdcovou záležitosťou je štúdium histórie vzniku, vývoja a bojového použitia nemeckého stíhacieho lietadla typu Messerschmitt Bf 109. Autori na základe vlastného výskumu, ako aj s využitím doposiaľ napísaných odborných prác na tému „Kurfürst“ podávajú čitateľovi ucelený obraz o poslednej sériovo vyrábanej verzii stíhacieho lietadla Messerschmitt Bf 109 K. Publikáciu vhodne dopĺňa 23 farebných a niekoľko čiernobielych bokorysov uvedeného „Messera“. Textovú časť knihy tvo-

ri opis vývoja Messerschmittu Bf 109 K (spolu s originálnymi špičkovými továrenskými fotografiami), opis leteckých motorov typu DB 605, hodnotenie tohto typu stíhacieho lietadla z hľadiska údržby, prevádzky i pilotáže. Čitateľ tu taktiež nájde i opis bojového použitia „Kurfürsta“ v radoch Luftwaffe a Aeronautica Nazionale Repubblicana.

Autori doplnili prácu o perokresby a technické výkresy v mierke 1:72. Kniha je obohatená sériou doposiaľ nepublikovaných fotografií Messerschmittu Bf 109 K. Jednou z lahôdok pre oči čitateľov-priaznivcov leteckej histórie bude dozaista fotografia štábneho stroja „3“ na s. 58. Tohto stíhacieho „Kurfürsta“ s veľkou pravdepodobnosťou používali príslušníci štábneho roja JG 6 Horst Wesel. Je pravdepodobné, že ho používal aj jeden z najúspešnejších nemeckých stíhacích expertov plk. Gerhard Barkhorn, ktorý uvedenej Jagdgeschwader velil v období od polovice januára 1945 do polovice apríla 1945.

Slovenského čitateľa dozaista zaujme časť so spomienkami Jaroslava Prchala. Ten počas vojny i po nej pracoval s leteckými motormi Daimler-Benz 605, ktoré boli hnacou jednotkou stíhacích lietadiel Messerschmitt Bf 109, verzie E, F, G a K. Do Avie Letňany prišiel J. Prchal 1. 2. 1944 z Baťovej školy práce a postupne sa vypracoval až k práci na „brzde“, kde mohli pracovať len najskúsenejší mechanici. Okrem bežných skúšok opravovaných a repasovaných leteckých motorov sa na „brzde“ overovali i rôzne technické zlepšenia. Nechajme však načrieť do spomienok pána Prchala: „Na motory rady DB nedám dopustiť, i na nemeckou dôkladnosť. ... Pokud byli letečtí odborníci (väčšina jich byla), tak nevycházeli z údivu, co za dílo ti Němci vytvořili. RR Merlin (letecký motor britskej výroby — P.Š.) byl proti DB nedochůdče, konstrukci i vypracováním. ... Motory DB byli konstrukčně vynikající, všechno promyšleno do detailů. ... Na jedné straně jsme měli stůl se světlákem (přísný zákaz používání pilníků), před námi motor a za ním stoly s přípravky pro montáž podskupin a s díly, které byly s mycí linky perfektně umyté a doplněné novými díly pro konečnou montáž. Klíče, kleště a ostatní jsme měli každý označeny svojí přidelenou barvou — muselo to být pro kontrolu, zda jsme něco nezapomněli v motoru. Nevěřte spisovatelským báchorkám o sabotážích komunistů — dělalo se pečlivě až do konce války.“ Toľko zo spomienok pamätník Všetkým nadšencom leteckej histórie, ktorých srdcovou záležitosťou je výzbroj Luftwaffe, túto knihu možno len odporúčiť, lebo na dnešnom knižnom trhu je jednou z najlepších.

P. Šumichrast

STRÖBINGER, R.: POKER O PRAHU. Posledních 100 dní protektorátu. Olomouc, Votobia 1997, 157 s.

Z pera Rudolfa Ströbingera okrem publikácie o Tuchačevskom vyšla v poslednom období ďalšia monografia, tentoraz z obdobia druhej svetovej vojny. Ako je uvedené v podtitule knihy, zameriava sa na najdôležitejšie udalosti posledných sto dní protektorátu.

Osnovu publikácie tvoria chronologické medziny konca druhej svetovej vojny, ktoré mali rozhodujúci vplyv na riešenie vnútornej situácie v protektoráte, vrátane domáceho odboja.

Autor vstupuje do problematiky priblížením udalostí viazucich sa k 9. októbru 1944, keď sa k stretli J. V. Stalin s W. S. Churchill v Kremli. Čitateľovu pozornosť azda zaujme konfrontácia archívneho materiálu z fondu britského predsedníctva so spochybňujúcim vyjadrením českého publicistu poplatného interpretácii komunistického režimu (Pavel Landa z roku 1982) voči Churchillovej poznámke v jeho *Pamätiach*, že Stalin v prvom kole rozhovorov súhlasil s Churchillovým návrhom rozdelenia sféry vplyvu Sovietskeho zväzu a Západu v štátoch juhovýchodnej Európy (nerokovalo sa o Poľsku a Československu). Stalinova šifra modrej fajky v dokumentoch dokazuje tvrdenie W. S. Churchilla, hoci v prípade Rumunská Churchill navrhoval v prospech Západu pomer delenia až 90:10 a Bulharska 75:25. Až v druhom kole rokovaní v ďalších dňoch sovietska strana výrazne zmenila svoje požiadavky. Autor v chronologickej postupnosti pokračuje zhrnutím faktov viazucich sa k 4. februáru 1945 — z historiografie 2. svetovej vojny ich poznáme ako rokovania veľkej trojky na Jalte, ktoré sa zaoberali vývojom sveta po skončení vojny. Je všeobecne známe, že problematika Československa na nich stále absentovala.

Pod staťou *Intermezzo 1.* autor stručne približuje portrét špióna Borisa von Skossireffa a zákuľisie spravodajskej činnosti; ten, vystupujúci ako francúzsky generál, sprostredkoval Hitlerovi informácie o rokovaní veľkej trojky zo zámku Livádie. Správy o nich odovzdal v bunkri ríšskeho kancelára A. Hitlera 11. marca 1945. Hrou vabank nazval iniciatívu K. H. Franka — štátneho ministra Protektorátu Čechy a Morava; ktorý začiatkom apríla navštívil A. Hitlera, aby vyjadril negatívny postoj k nariadeniu, že Praha má byť bránená ako pevnosť a navrhol mu, aby vyslal delegáciu českých osobností k západným Spojencom; mala rokovať o separátnom mieri pre česko-moravský priestor, ktorý by bol viazaný na vstup amerických

a britských vojsk do Čiech a na Moravu. Hitler však tento návrh rezolútne odmietol. Ďalej autor opisuje ďalšie iniciatívy K. H. Franka o nadviazanie spojenia so západnými Spojencami, v úsilí zabezpečiť ochranu nemeckých utečencov na území protektorátu. Priblížil čitateľom súvislosti medzi iniciatívou K. H. Franka a pozbavením jeho výkonnej moci a jej predisponovaním na hlavného veliteľa armádnej skupiny Stred — generála poľného maršala Ferdinanda Schörnera. Po neúspešnom rokovaní zmiešanej českej delegácie v južnom Nemecku a severnom Taliansku o možnosti nadviazať kontakty s Američanmi (v druhej polovici apríla) pokračovali pokusy o spojenie s americkým a britským veľvyslanectvom vo Švajčiarsku a o sprostredkovanie mierových návrhov prostredníctvom pápeža Pia XII.

Ďalšia časť je venovaná situácii v protektoráte po smrti A. Hitlera. Tá bola hlavným bodom programu hneď na prvej porade vlády veľkoadmirála Dönitzu. Vyplývalo z nej vyhlásenie Prahy za „otvorené mesto“, pretože protektorát už nebolo možné udržať ani po vojenskej, ani po politickej stránke.

Usilie K. H. Franka rokovať s predstaviteľmi českého odboja zoskupenými v Pripravnom revolučnom národnom výbore, aby ich získal do „vlády Čiech a Moravy“ a poveril vyjednávať so západnými Spojencami považuje autor za také nereálne, že si v podtitule kladie otázku: Věřil K. H. Frank v zázrak?

K 4. máju 1945 sa viaže náčrt výsledkov rokovania Dönitzovej vlády vo Flensburgu o vojenskej situácii v Protektoráte Čechy a Morava, ktoré boli ďalším signálom prípravy ústupu nemeckých vojsk z protektorátu na západ.

Vývoju ponimania čs. otázky z pozícií veľmoci po smrti amerického prezidenta F. D. Roosevelta (12. 4. 1945) sa autor venuje v stati *Kdo má väčší trumfy?* Na pozadí širších súvislostí stručne načrtáva základné problémy čs. zahraničného a domáceho odboja vyúsťujúce do zostavenia novej vlády a prijatia Košického vládneho programu, ako aj súvislostí s vytvorením Českej národnej rady.

Patričná pozornosť je venovaná aj genéze Alpskej pevnosti, ktorá bola v závere druhej svetovej vojny aj pre Sovietsky zväz, aj pre Spojencov mystickým pojmom.

Priebeh pražského povstania v jeho širšom politickom zbere máme možnosť sledovať na stránkach pod názvom *Rozhodujúci partie*.

V *Intermezzo III.* — približuje autor osobnosť A. A. Vlasova, veliteľa Ruskej oslobodzovacej armády (ROA), otázku pomoci jeho vojakov čs. odboju a v samostatnej vyčlenenej stati — *Rusi, kto-*

ri prišli zo západu, hľadá korene spochybnenia účasti Vlasovových jednotiek na pražskom povstaní. Okrem iného sa zamýšľa nad tým, kto v mene ČNR podvrhol veleniu I. divízie ROA list s urážlivým a odmietavým postojom voči jej účasti na povstaní. Venuje sa aj tomu, do akej miery sú opodstatnené tvrdenia napr. anglického historika Glorneyho Boltonova a Alexandra Solženicyna, že „Vlasovova intervencia zachránila Prahu“.

Postup Červenej armády a pozície Američanov sú stručne zhrnuté v kapitolke: *Kde je Rudá armáda a kde jsou Američané*, v ktorej zhŕňa aj fakty o podpísaní kapituláčnych podmienok. Osudy generála poľného maršala Ferdinanda Schörnera, veliteľa armády Stred, nielen vojnové, ale aj povojnové sú zachytené v rámci stati *Intermezzo IV.*, podobne ako v stati *Intermezzo V.*, je opísaný vojnový osud štátneho ministra Karla H. Franka. Bezprostredným súvislostiam vstupu Červenej armády do už oslobodenej Prahy a následným udalosťami po podpísaní nemeckej kapitulácie sa venuje záverečná časť publikácie. Nie je vynechaný ani povojnový osud hlavných osôb drámy.

Publikácia na záver uvádza zoznam hlavnej použitej literatúry, novín a časopisov, ako aj fotografie. Možno ju odporučiť širšej čitateľskej verejnosti.

M. Stanová

HANZLÍK, F.: *ÚNOR 1948 – VÝSLEDEK NEROVNÉHO ZÁPASU.* Praha, Prewen 1997, 253 s.

Zrútenie komunistického režimu v Československu koncom 80. rokov a sprístupnenie do tohto času utajovaných archívnych materiálov vytvorilo podmienky pre zaplnenie mnohých „bielych miest“ novodobých českých i slovenských dejín, respektíve pre historicky objektívne spracovanie niektorých udalostí a vývojových procesov. Pozornosť historikov sa logicky sústredila aj na obdobie rokov 1945–1948 a v ňom prebiehajúci zápas o ďalšie smerovanie vtedajšej česko-slovenskej štátnosti. Jeho vyvrcholenie vo februári 1948 predstavovalo zásadný politický zvrät a štátny prevrat, bolo prechodom od uzavretej plurality a obmedzenej demokracie k monopolu komunistickej moci a diktatúre.

Pozoruhodným príspevkom k objasneniu prostriedkov a metód, ktoré KSČ využívala na dosiahnutie svojich cieľov, je publikácia českého vojenského historika F. Hanzlíka, ktorá má charakteristický podtitul *Tajné služby na cestě k moci*. Na základe širokého výskumu archívnych prameňov po prvýkrát oboznamuje verejnosť s tým,

čo malo byť pred ňou zrejme navždy zastreté pláštikom tajomstva, t. j. s podielom československých tajných služieb na víťazstve komunistov. Ťažisko práce tvorí opis a analýza vzniku, štruktúry a väzieb jednotlivých tajných služieb, ako aj ich antidemokratických praktík, nátlakových metód a foriem činnosti v prospech KSČ. Autor postupne vytvára plastický obraz mechanizmu zneužitia tajných služieb vrátane personifikácie jeho dobových exponentov.

V rokoch 1945–1948 pôsobili v Československu štyri tajné služby. Dve vojenské – vojenské obranné spravodajstvo (OBZ) a vojenská spravodajská služba (2. Oddelenie hlavného štábu MNO) a dve civilné – Zemské odbory bezpečnosti II (ZOB II) a Štátna bezpečnosť (ŠtB). Práca F. Hanzlíka ukazuje, že spoločne sa podieľali najmä na formovaní bezpečnostných zložiek ministerstva vnútra a ich ovládnutí komunistickou stranou, čo bolo jedným z kľúčových faktorov jej úspechu v zápase o politickú moc. Zároveň však participovali aj na prehľbovaní vplyvu KSČ v ďalších mocenských nástrojoch štátu a na diskreditovaní dočasných politických partnerov komunistov.

Publikácia je členená do troch častí, ktoré majú spolu 16 kapitol. Prvá časť (1.–7. kapitola) má názov *Boj o kľúčové pozície v mocenských zložkách štátu v roce 1945*. V prvých dvoch kapitolách sa autor zaoberá prístupom KSČ k zabezpečeniu jej vplyvu v armáde a bezpečnostných zložkách ešte pred dokončením oslobodzovania ČSR. Osobitnú pozornosť venuje otázke vzniku OBZ v 1. Čs. armádnom zbore, jej načasovaní a iniciatíve orgánov ZSSR, ako aj pôsobnosti, úlohám a personálnemu obsadeniu OBZ. Uvádza, že OBZ od počiatku disponovalo právomocami spravodajskej služby i bezpečnostných orgánov a že malo takmer neobmedzenú právomoc nielen voči vojenským osobám, ale aj civilnému obyvateľstvu na oslobodenom území.

Tretia kapitola sa stručne venuje problematike národných výborov, ktoré KSČ považovala za hlavnú arénu politického boja. Štvrtá a piata kapitola sa zaoberá niektorými otázkami realizácie vojenskej časti Košického vládného programu z hľadiska vplyvu KSČ na výstavbu povojnovej čs. armády, respektíve jej veliteľského zboru a v tejto súvislosti aj novými úlohami OBZ. Súčasne však ukazuje dotváranie organizačnej štruktúry OBZ, rozširovanie jeho pôsobnosti mimo armádu a postupné nadväzovanie spolupráce s ostatnými bezpečnostnými zložkami.

V siedmej kapitole sa autor sústredil na otázky ovládnutia ministerstva vnútra a bezpečnos-

tných zložiek komunistickou stranou a začiatok činnosti ZOB II.

Mimoriadne cennú devízu pre pochopenie tajných služieb a hĺbky ich zneužitia predstavuje druhá časť publikácie (8.–12. kapitola) s názvom *Ministerstvo vnútra a tajné služby na cestě KSČ k moci*. Ôsma kapitola analyzuje predovšetkým otázku zmien v organizačnej štruktúre a pôsobnosti OBZ od počiatku roka 1946. Autor tu podrobne dokumentuje skutočnosť, že v novej organizácii OBZ prakticky zasahovalo do všetkých oblastí života spoločnosti, aj keď hlavnú pozornosť naďalej sústreďovalo na armádu. Dochádza k záveru, že na istý čas získalo OBZ dokonca výsadné postavenie medzi všetkými bezpečnostnými zložkami. Okrem toho sú v kapitole riešené aj otázky vzniku a vymedzenia pôsobnosti ŠtB.

Deviata až dvanásť kapitola je venovaná praktickej činnosti tajných služieb – opäť s dôrazom na OBZ, ktoré bolo na jar 1946 formálne premenované na orgány vojenského spravodajstva – zhruba do konca roka 1946. Rozoberaná je tu ich činnosť pri uskutočňovaní retribúcie podľa dekrétov prezidenta republiky a pri tzv. očistení veliteľského zboru armády, a to najmä z hľadiska zhromažďovania a „patričného“ využívania dôverných informácií o osobách.

Záverečná časť publikácie (13.–16. kapitola) má príznačný názov *Nerovný zápas* a opisuje úlohu tajných služieb v období od počiatku roka 1947 do februára 1948. V trinátej kapitole sú stručne naznačené spory o charakter a zameranie činnosti bezpečnostných zložiek medzi KSČ a ostatnými politickými stranami. Autor tu rozoberá aj otázky reorganizácie tajných služieb, ktorej podstatou bolo zlúčenie ZOB II a ŠtB do jednej centrálnej spravodajsko bezpečnostnej zložky – ŠtB. Nasledujúca kapitola sa potom venuje systému informačného monopolu, ktorý si KSČ s pomocou tajných služieb vytvorila a jeho významu v boji o moc.

V ďalšej kapitole je opisovaná úloha tajných služieb v období prípravy na rozhodujúce stretnutie. Opäť tu dominuje predovšetkým otázka informácií, t. j. spôsobu ich získavania, prispôbovania alebo „výroby“ a využívania. Čitateľ zo Slovenska si povšimne predovšetkým pasáži o vývoji v tejto časti republiky a v slovenskom veliteľskom zbore, ktorému však mohol autor venovať aj väčšiu pozornosť. V poslednej kapitole je zhrnutý význam činnosti bezpečnostných zložiek pre zabezpečenie podmienok nastolenia monopolu komunistickej moci vo februári 1948.

Kniha F. Hanzlíka je bohatá na faktografické údaje a je primerane vybavená sprievodným ma-

teriálom, ako sú kópie archívnych dokumentov, schémy, tabuľky, dobové fotografie a pod. Okrem prehĺbenia vedeckého poznania o ceste KSČ k moci, prináša viacero podnetov na zamyslenie a poučenie.

J. Štaigl

BENČÍK, A. — NAVRÁTIL, J. — PAULÍK, J.: *VOJENSKÉ OTÁZKY ČESKO-SLOVENSKÉ REFORMY 1967—1970. Vojenská varianta řešení čs. krize 1967—1968. Prameny k dějinám československé krize 1967—1968.* 1. zv. 6. dílu. Brno, Nakladatelství Doplněk. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996, 326 s.

Ako naznačuje podtitul, publikácia zhrňa problematiku vojenských otázok československej reformy 1967—1970 a je v poradí prvým zväzkom 6. dielu edičného radu prameňov k dejinám československej krízy, ktorý vznikol zo spolupráce Komisie vlády ČSFR pre analýzu udalostí rokov 1967—1970 a Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Cieľom vydaných dokumentov je zachytiť v celej šírke pohyb československého armádneho mechanizmu v druhej polovici 60. rokov a postavenie československej armády v politických a vojenskostrategických zámeroch Sovietskeho zväzu, vrátane augustovej intervencie. Anotovaný zväzok zahŕňa dokumenty z obdobia jesene 1967 do konca augusta 1968. Úlohou druhého zväzku je podchytiť dôsledky intervencie, vplyv Strednej skupiny sovietskych vojsk na prvé kroky, ktoré smerovali k obnove byrokraticko-centralistického režimu a k úlohe, ktorú zohrala československá armáda.

Obdobie od konca roka 1967 do 28. augusta 1968 bolo obdobím politického zápasu o novú tvár Československa. Editori dokumentov sa pokúsili podchytiť vnútorné a vonkajšie zdroje konfliktnej situácie a úlohu, akú v nej zohrali vojenské plány krajín sovietskeho bloku, ako paralelný koncept k rýdzo politickému riešeniu.

V úvode nájdeme stručný historický exkurz do problematiky postavenia československej armády po druhej svetovej vojne v spoločnosti, porovnanie jej zdrojov s ostatnými okolitými štátmi, jej postavenie v rámci Varšavskej zmluvy, vývoj medzinárodnej situácie v druhej polovici 60. rokov, ako aj zhrnutie udalostí bezprostredne súvisiacich s krízou a intervenciou varšavskej päťky do Československa.

Z heuristického hľadiska dokumenty sprístupňujú všestranne dostupný archívny materiál (úradné dokumenty, memoáre, tlač) domácich i zahraničných archívov. Ťažiskom sú archívne fondy a

zberky, ktoré vznikli z činnosti štátnej správy, vojenských orgánov, predsedníctva ÚV KSČ i jednotlivých osobností.

V dokumentoch sú zahrnuté tieto archívne fondy a zberky:

1. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha: Zberka komisie vlády ČSFR pre analýzu udalostí 1967—1970: xerokópie dokumentov z centrálnych archívov Ruskej federácie, Slovenska, Maďarska, Nemecka, Poľska a Bulharska, záznamy rozhovorov s aktérmi udalostí 1967—1970, pozostalosti, súkromné zberky a dary občanov.

2. Štátny ústredný archív Praha, zahŕňa Archív ÚV KSČ — fondy A. Novotného (AN — CH), A. Dubčeka, Predsedníctva ÚV KSČ a dosiaľ neusporiadany fond G. Husáka.

3. Vojenský historický archív Praha: Fond ministerstva národnej obrany, zvlášť protokoly o rokovaní vojenskej rady ministra.

4. Archív predsedníctva vlády ČR, Praha: Fondy predsedu vlády O. Černíka a jeho podpredsedov, najmä dokumenty, ktoré sa vzťahujú k Zmluve o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk v ČSSR.

5. Archív ministerstva zahraničných vecí ČR, Praha: Súbor depeší zastupiteľských úradov o príprave vojenskej intervencie a reakcii svetovej verejnosti na 21. august 1968.

6. Archív ministerstva vnútra ČR, Praha: Fondy MV ČSR a FMV ČSSR.

7. Archív ministerstva vnútra SR, Levoča.

8. Archív Parlamentu ČR, Praha: Zápisy zo schôdzí branno-bezpečnostného výboru a plenárnych zasadaní NS.

9. Archív kancelárie prezidenta republiky, Praha: Vojenská agenda.

Ako uvádzajú editori, napriek všestrannému úsiliu sa nepodarilo získať do uzávierky tohto zväzku materiál 8. Štátno-administratívneho oddelenia ÚV KSČ, do ktorého kompetencie spadala vojenská agenda, najmä dokumenty z vojenských archívov, krajín, ktoré sa zúčastnili na augustovej intervencii. Osobitne citelná je absencia písomností Ministerstva obrany ZSSR a generálneho štábu Sovietskej armády, s výnimkou kolekcie dokumentov zo Sofie a Maďarského vojenského archívu. Prameň maďarskej proveniencie prinášajú nové podrobnosti o vojenskom cvičení Šumava, o príprave a účasti 8. maďarskej divízie a Južnej skupiny sovietskych vojsk na intervencii.

Nedostupnosť dokumentov z vojenských archívov bývalej NDR, PĽR a ZSSR sa editori pokúsili aspoň čiastočne preklenúť spomienkami vysokých dôstojníkov, vrátane veliteľa 2. Poľskej armády a už uverejnenými prameňmi. V niektorých

případoch považovali za potrebné doplniť dokumenty poznámkami — formou historického komentára, keďže sprístupnený archívny fond a zbierky nie sú úplne a dobová rétorika si vyžaduje kritický prístup k prameňom.

Dokumenty nie sú usporiadané v prísne chronologickom slede, ale podľa kontextu (napr. spomienky, ktoré vznikli neskôr, sú priradené k udalostiam, ktorých sa týkajú). Vecné väzby medzi dokumentmi sú vybavené vnútornými odkazmi, ktoré tvoria organickú súčasť poznámkového aparátu.

Textové poznámky, ktoré sú ozačené abecedne a vecné zasa číslicami, sú dôsledne zaradené za každý dokument. Dokumenty sú doplnené 11 prílohami, menným registrom, zoznamom použitých prameňov, zoznamom použitej literatúry, novín a časopisov, zoznamom publikovaných dokumentov, zoznamom príloh a veľmi dôležitým resumé v anglickom jazyku.

Vydanie dokumentov je určené pre vedecké bádanie, ale odporúča sa aj učiteľom, vysokoškolskému študentstvu a verejnosti.

M. Stanová

SARIN, O. – DVORECKÝ, L.: VETŘELCI (AGRESE SOVĚTSKÉHO SVAZU PROTI SVĚTU 1919 - 1989). Brno, Jota 1998, 217 s.

Už od samého počiatku bol bývalý Sovietsky zväz agresívnou diktatúrou, ktorá sa usilovala pod zámkou šírenia socialistických ideí a oslobodenia pracujúcich vnútri totalitný systém svojim susedom i mnohým vzdialeným krajinám. Táto nevyhlásená vojna svetu trvala celých 70 rokov. Tam, kde zlyhávala propaganda, politické intrigy a teror, nastupovala otvorená agresia. Následky tejto zhubnej politiky sú zreteľné dodnes: boje v Juhoslávii, na Kaukaze, v Strednej Ázii a medzinárodný terorizmus. Bývalí príslušníci Sovietskej armády, generál Oleg Sarin a plukovník Lev Dvorecký, teda ľudia skutočne zasvätení, sa vo svojej knihe *Vetřelci* (v anglickom origináli, ktorý vyšiel v nakladateľstve Presidio Press v roku 1996 pod názvom *Alien Wars*) na základe doposiaľ utajovaných archívnych materiálov, zaoberajú sovietskymi vojenskými združstvami v rokoch 1919—1989.

V úvode knihy oboznamujú čitateľa so vznikom idey svetovej revolúcie späté s menom zakladateľa sovietskeho štátu V. I. Lenina a prvých krokov k jej naplneniu — okupácie Ukrajiny, Kaukazu a Turkestanu. Neúspešný pokus o anexiu pobaltských štátov a export socialistickej revolúcie do Európy sa našťastie skončil porážkou červených hord pred Varšavou. Leninove ideály sa začali na-

píňať až za vlády jeho nástupcov. Jadro knihy je venované obdobiu rokov 1939—1989. Sarin a Dvorecký približujú sovietsku angažovanosť v španielskej občianskej vojne, agresiu proti Fínsku v zime 1939—1940, partnerstvo Stalina s Hitlerom a z neho vyplývajúce dôsledky, zásah ZSSR do vojny na Kórejskom polostrove, vo Vietname, do konfliktov na Blízkom východe a v Afrike, karibskú krízu, mocenské zásahy vo východnom bloku a neslávne afgánske dobrodružstvo. Posledná kapitola je zameraná na sovietsky obchod so zbraňami, ktorého neblahé následky pociťujeme dodnes. Autori detailne informujú čitateľa o množstve zbraní, vojenskej výzbroje a činnosti vojenských poradcov, ktorými sovietske vedenie zásobovalo svet od Nikaraguy po Kóreu a od východného Nemecka po Angolu. Túto veľkorysú „pomoc“ mohli kremelskí mocipáni poskytovať „spriatelenejším“ režimom len za cenu nesmierného ožobročovania vlastného obyvateľstva a brutálnym potláčaním akýchkoľvek kritických prejavov. Sarin a Dvorecký sa nevyhýbajú ani takej páľčivej téme, akou bola príprava ZSSR na agresiu proti Nemecku v roku 1941. Na základe archívnych materiálov dokazujú, že frázy o mierumilovnom Sovietskom zväze, sledujúcim výlučne obrannú vojenskú doktrínu, sú otrepané nepravdy, s ktorými sa musíme raz a navždy rozlúčiť. Pre slovenského čitateľa bude iste zaujímavý predovšetkým obsah 8. kapitoly, kde sa autori zaoberajú sovietskym vpádom do ČSSR v auguste 1968. Zverejňujú v nej aj jeden z tzv. pozývacích listov, ktorý adresoval Brežnevovi Antonín Kapek. Pri písaní tejto kapitoly sa však nevyhli drobným zjednodušeniam a nepresnostiam, ktoré redakcia českého vydania uvádza na správnu mieru. Tak isto sa nemožno celkom stožniť s niektorými závermi v prvej kapitole *Válka pod Pyrenejemi podle kremelského návodu*. Hoci generál Franco nebol nijaký demokrat, nemožno ho ani vyhlasovať za vodcu fašistického hnutia (s. 13). Už vôbec sa nedá súhlasiť s tvrdením, že Stalin chcel Španielsko premeniť na komunistický štát (s. 28). Sovietskemu diktátorovi nemohlo záležať na komunistickom režime v krajine, s ktorou ZSSR nesusedil, a preto ju nemohol priamo ovládať. Vystavil by sa riziku, že môže dosť k vzniku národného komunistického hnutia (ako neskôr v Juhoslávii a Číne), ktoré bude predstavovať alternatívu sovietskemu reálnemu socializmu. Kniha *Vetřelci* je nesporné prínosom pre všetkých, ktorí sa zaoberajú vojenskými a politickými dejinami 20. storočia.

T. Klubert

KRONIKA

MEZNÍKY ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI A ARMÁDA

Ve dnech 2. a 3. června se na Vojenské akademii v Brně konala konference s mezinárodní účastí *Mezníky československé státnosti a armáda*. Jejími pořadateli byly Katedra sociálních věd Fakulty velitelské a štábní Vojenské akademie v Brně a Historický ústav Armády České republiky v Praze. Cílem konference, konané v návaznosti na akce pořádané k 80. výročí vzniku samostatného československého státu, bylo sumarizovat výsledky nejnovějšího vědeckého výzkumu v oblasti československých vojenských dějin a československé armády s důrazem na uzlové momenty moderních dějin českého a slovenského národa.

Jednání konference bylo rozděleno do tří tematických bloků, v jejichž rámci odezněly nejen připravené referáty, ale došlo také k poměrně bohaté diskuzi, která prokázala různost pohledů vojenskohistorické obce na některé klíčové události či osobnosti nedávné minulosti a potvrdila, že na některé otázky vojenská i obecná historie stále ještě nezná konečnou odpověď.

První tematický blok pod názvem *Zrod československé armády* byl věnován roku 1918. Jak připomenul v úvodním vystoupení Doc. PhDr. Karel Pichlík, CSc., nelze tento mezník chápat izolovaně, ale v kontextu let 1938 a 1948, protože mají řadu bezprostředních vazeb a jejich aktéry byla navíc jedna generace. Zvláště výrazně se tento moment projevil právě v armádních podmínkách, kdy legionáři stáli nejen u zrodu československé armády (a samozřejmě i státnosti), ale byli na rozhodujících velitelských místech také na podzim 1938, sehráli klíčovou roli v domácím a zahraničním odboji a mnozí zastávali významné řídicí a velitelské funkce i v únoru 1948. Jestliže na většinu z nich dopadly velmi tvrdě represe komunistického režimu, potom někteří se dali do jeho služeb, třebaže mnohdy jen dočasně. Úvodní vystoupení nadhodilo řadu zajímavých otázek: např. zda lze pohlížet na Československo jako na oběť mocenských vztahů v Evropě i ve světě, kde hledat zdroje různých, často přímo protikladných způsobů interpretace vzniku československého státu a jeho armády, či jak dalece poznání a výklad historie ovlivňují současnost i směr dalšího vývoje a do jaké míry jsou jimi naopak ovlivňovány.

Doc. PhDr. Jan Vaculík, CSc. z Masarykovy univerzity v Brně věnoval svůj referát *Vztahu volyňských Čechů k České družině v Rusku*. Uvedl řadu konkrétních údajů o jejich službě v ruské armádě a později i o politické a finanční podpoře volyňských Čechů československému odboji v letech první světové války.

PhDr. Ivan Šedivý, CSc. z HÚ AČR hovořil o *Vzniku Československé republiky a vývoji interpretace této dějinné skutečnosti s důrazem na spory, které vypukly v období kolem roku 1924*. Analyzoval poměr domácího a zahraničního odboje, legionářskou tradici i další otázky, které v poslední době opět získávají na aktuálnosti.

Doc. PhDr. Radko Břach, CSc. z HÚ AČR přednesl referát o *Působení francouzské vojenské mise v Československu v letech 1919–1920*. Osvětlil důvody jejího příchodu, poslání i kompetence a ukázal na podíl mise při formování čs. armády a především jejich řídicích orgánů – Ministerstva národní obrany a generálního štábu. Přiblížil účastníkům konference rovněž základní údaje o společném česko-francouzském výzkumném projektu, jehož výsledkem bude edice všech dokumentů z činnosti mise z českých a francouzských archivů, která bude vydána v příštím roce k 80. výročí příchodu francouzské vojenské mise do Československa. Některé dokumenty se týkají i bojů na Slovensku a problematiky výstavby čs. armády na území Slovenska včetně působení italské vojenské mise.

Druhý blok pod názvem *1938 – Československá brannost a její osudové dilema v předvečer 2. světové války* uvedlo vystoupení PhDr. Stanislava Kokošky z HÚ AČR. Soustředil se v něm především na roli armády v kritických dnech podzimu 1938 a vytváření předpokladů k domácímu i zahraničnímu odboji, v němž od počátku sehrávali velmi významnou úlohu vojáci z povolání, kteří zůstali věrní ideji svobodného a samostatného Československa. Zdůraznil také, že v osudové chvíli národních dějin nezklamala – nikoliv naposledy – armáda, ale politická reprezentace, a ono „zklamání“ je přitom nutné chápat v dobovém kontextu.

PaedR. Anna Kohárová z Pedagogické fakulty v Hradci Králové se věnovala *Předválečné historii výroby výbušnin* v podnicích Explosia, Synthesia a dalších. Její referát obsahoval řadu číselných údajů a

zabýval se rovněž některými otázkami budování čs. obranného průmyslu ve třicátých letech a změnami v tempu jeho výstavby i v dislokaci zbrojních podniků včetně území Slovenska.

Strategické situaci v Evropě v září 1938 bylo věnováno vystoupení PhDr. Jaroslava Hrbka z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Byla v něm analyzována politická a vojenská situace Německa, Itálie, Francie a Velké Británie včetně posledních údajů o stavu jejich armád a výzbroje v září 1938 a referent se věnoval také genezi nástupních plánů nacistického Německa s důrazem na Fall Grün. Poukázal rovněž na rozdílný pohled politických a vojenských špiček hitlerovského Německa na rozpoutání nové světové války.

PhDr. Petr Hofman z HÚ AČR nazval svůj referát *Československá armáda v roce 1938* a provedl v něm zevrubný rozbor poměru vojenských sil mezi Československem a Německem, kladu i záporů druhů vojsk čs. armády, plánů na obranu území republiky a stavu čs. pohraničního opevnění. Připomnul také odhodlání většiny příslušníků čs. armády bránit svou vlast a jejich velké zklamání z přijetí mnichovského diktátu.

O zpravodajských složkách čs. armády a jejich činnosti od květnové do zářijové mobilizace v roce 1938 hovořil PhDr. Stanislav Kokoška. Ukázal organizaci armádního zpravodajství i klady a záporny jeho práce včetně toho, že právě v kritických dnech září 1938 nedokázalo dostatečně pružně reagovat na změny situace a získat dostatek informací o vojenských přípravách nacistického Německa.

PaeDr. Jiří Dvořák z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích zvolil za téma svého referátu *Brannost a jihočeský region* v roce 1938. Na základě rozboru dokumentů okresních a policejních úřadů, místních zastupitelstev i dalších složek státní správy a lidosprávy ukázal vývoj situace na jihu Čech jak z hlediska příprav k obraně, tak změn stavu veřejného mínění. Pozornost věnoval rovněž postojům místní německé menšiny.

PhDr. Zlatica Zudová-Lešková, CSc. z HÚ AČR se zaměřila na *Mobilizaci v září 1938 a její vliv na politickou situaci na Slovensku*. Analyzovala reakci politické reprezentace Slovenska i vojáků z povolání na vyhlášení zářijové mobilizace, vliv změn politické situace Československa na mobilizované slovenské vojáky, přípravy vojenských kruhů na vyhlášení autonomie Slovenska, dopady vídeňské arbitráže na smýšlení příslušníků armády i první kroky slovenské vlády vedené J. Tisem.

Bojům na Podkarpatské Rusi a jižním Slovensku v letech 1938–1939 věnoval své vystoupení PhDr. Mečislav Borák, CSc. ze Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Jeho referát vycházel z rozsáhlého výzkumu archivních pramenů a obsahoval řadu nových údajů a skutečností.

Třetí tématický blok 1948 – *Armáda v totalitním systému komunistické pomoci* uvedl stejnojmenným referátem PhDr. Jiří Bílek, CSc. z HÚ AČR. Ukázal, že armáda jako hlavní mocenský ozbrojený nástroj čs. státu sledovala jeho charakter i vývoj s tím, že se do její výstavby, bojové přípravy i života vojsk v daleko větší míře a v ostřejší podobě promítalo postavení KSČ ve státě příslušnost Československa k sovětskému mocenskému bloku. Analyzoval postavení a úlohu armády v únoru 1948 včetně teze o tom, že armáda a její velení v rozhodující chvíli „zklamaly“. Zdůraznil význam roku 1950 a nástupu nového Čepičkova vedení MNO, kdy došlo ke skutečně zásadním a nezvratným změnám ve výstavbě čs. armády, které určily ráz celého období jejího budování až do konce osmdesátých let.

Úvodní referát svou kontroverzností vyvolal rozsáhlou diskuzi o tom, jak vlastně hodnotit poválečné období výstavby čs. armády: zda přistoupit na jednoznačně negativní pohled a vše, co bylo v armádě vykonáno, šmahem odsoudit, nebo vidět v tomto procesu také některé pozitivní momenty. Nastolena byla i řada dalších otázek – např. úloha SSSR a Sovětské armády ve druhé světové válce a při osvobození Československa, význam sovětské pomoci při výstavbě čs. armády či hodnocení L. Svobody, A. Čepičky a dalších osobností.

Doc. PhDr. Václav Vondrášek, CSc. z VA Brno zaměřil svůj referát na téma *Slovensko a armáda*. Věnoval se v něm situaci na Slovensku po volbách v roce 1946, problematice slovenských národních jednotek, výměně divizí mezi českými zeměmi a Slovenskem i procesu s J. Tisem.

Výstavbu a činnost obranného zpravodajství v letech 1945–1948 analyzoval ve svém referátu Doc. PhDr. František Hanzlík z Vysoké vojenné školy pozemního vojska ve Vyškově. Ukázal prakticky nekontrolovatelné postavení i možnosti OBZ, jeho podíl na prověřování vojáků z povolání již od roku 1945 i vliv na formování Ministerstva vnitra a obsazení velitelských funkcí včetně Pohotovostního pluku SNB.

Mgr. Sylvestr Chrástil, Dr. z VA Brno provedl *zajímavou komparaci vývoje armády po roce 1948 a 1968*, především z hlediska čístek ve velitelském sboru. Ukázal, že některé použité metody byly tožné, ale vzhledem k tomu, že v sedmdesátých letech byl „nepřítel“ hledán především v řadách KSČ, byly zvoleny i některé nové přístupy.

Konferencie, jejímž vítaným zpestřením byla návštěva slavkovského bojiště, se zúčastnili historikové z České republiky a Polska, stala se skutečně neformálním setkáním, na němž byly prezentovány výsledky vědeckého bádání, které by měly být dány k dispozici odborné veřejnosti v podobě sborníku včetně některých z časových důvodů nepřednesených referátů. Její průběh i výsledky potvrdily, že proces objektivního poznání naší nedávné minulosti přes výsledky dosažené v posledních letech stále ještě stá- ví bezpočet otázek, na které je třeba hledat odpovědi společnými silami celé historické fronty včetně slovenských historiků, jejichž nepřítomností bylo rozhodně škoda.

J. Bílek

ČESKOSLOVENSKÝ „ÚNOR“ 1948*

K 50. výročí únorového převratu v Československu uspořádal Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky ve dnech 19.–21. února mezinárodní historickou konferenci *Československý „únor“ 1948 – předpoklady a důsledky doma i ve světě*. Po odborné i společenské stránce velmi dobře zajiště- né akce se zúčastnili historikové z 13 evropských zemí, USA a Kanady.

Konferenci zahájil ministr zahraničních věcí České republiky Jaroslav Šedivý, který ve svém projevu připomenul význam února 1948 nejen pro naši národní historii, ale i z mezinárodního hlediska, kdy urychlil rozdělení Evropy a světa na dva mocenské bloky, jež bylo překonáno až pádem berlínské zdi.

Vlastní jednání konference bylo rozděleno do osmi panelů, které z různých pohledů mapovaly před- poklady, průběh i důsledky února 1948 v širších souvislostech. Během dvou dnů odeznělo na padesát referátů, jež spolu s diskusí, která následovala na závěr každého panelu, zodpověděly mnohé otázky, jiné naopak otevřely. Řada faktů a názorů zazněla vůbec poprvé. Je potěšitelné, že většina vystupujících otev- řeně poukázala na chyby, jichž se ve vztahu k ČSR i celé střední a jihovýchodní Evropě dopustily USA i další západní mocnosti, a tak de facto uvolnily tento prostor sovětské mocenské expanzi.

Tento přístup ukázal již panel I nazvaný *Československo a velmoci*. Vladislav Moulis, Valentina Mar- jina z Institutu slavjanoveděníja v Moskvě, Harry Hanak ze Školy pro slovanská a východoevropská stu- dia v Londýně, Ronald W. Pruessen z univerzity v Torontu, Antoine Marés z pařížské Sorbonny i Igor Orlik z Institutu pro zahraniční vztahy Ruské akademie věd podrobně analyzovali vztahy, jaké vůči Čes- koslovensku uplatňovaly SSSR, Velká Británie, USA a Francie. K nejzajímavějším patřil referát R. W. Pruessena *Vývoj pohledu USA na Československo a východní Evropu v letech 1943–1948*, který byl vě- nován genezi americké politiky ke střední a východní Evropě mezi roky 1943–1948. R. W. Pruessen dospěl k závěru, že americká zahraniční politika vůči tomuto regionu oscilovala od nadějí na nový svě- tový řád přes uznání sovětského mocenského vlivu až po dočasnou rezignaci USA na možnosti účinně ovlivňovat vývoj ve východní Evropě.

V panelu II nazvaném *Cesta k sovětskému bloku – komunistické převraty v sousedních zemích* před- nesli referáty Jerzy Tomaszewski z Varšavské univerzity, Péter Kende a Janos M. Rainer z Historické- ho ústavu v Budapešti, Constantin Buse z Bukurešti, Konstantin Grozev z univerzity v Sofii a Jacques Rupnik z Paříže. Z vystoupení vyplynulo, že cesta k nastolení komunistické moci v jednotlivých zemích síce vycházela ze síly a pozic domácích komunistických stran, ale měla řadu společných znaků – od ome- zení parlamentarismu přes ovládnutí bezpečnostních složek a neutralizaci armády až po hrozbu sovětské intervence.

Panel III se zabýval *Důsledky února 1948 ve světě*. Oliver Rathkolb z Vídeňské univerzity, Vojtěch Mastný z Washingtonu, Heikki Larmola z univerzity v Turku, Friederika Sattlerová z Berlínské univer- zity a Jean Jacques Becker z univerzity v Paříži analyzovali vliv převratu v Praze na rakouskou vnitřní politiku, na vznik NDR i NATO a odraz února 1948 ve Francii. Netradičně a zajímavě vyznělo srovná- ní poválečného vývoje Československa a Finska.

Panel IV nesl název *Staré a nové důkazy o „mírové cestě Československa k socialismu“* a počtem před- nesených referátů patřil k nejobsažnějším. Pavel Bret z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů ko- munismu přiblížil některé nové poznatky týkající se smrti Jana Masaryka, Malcolm Byrne z Národního archivu ve Washingtonu věnoval svůj referát novým dokumentům rozvědky USA vztahujícím se k úno- ru 1948, Galina Tašněnko z Ministerstva zahraničních věcí Ruské federace podrobně analyzovala so- větské materiály. Igor Lukes z Bostonské univerzity analyzoval únorovou krizi ve světle zpráv čs. roz- vědky, Galina Muraško z Institutu slavjanoveděníja v Moskvě se zabývala vztahem sovětského politického vedení k vládní krizi v Československu. Zajímavý referát Michala Reimana z Fakulty společenských věd Karlovy univerzity byl věnován novým údajům o sovětské politice v letech 1945–1948 a problémům je-

*Převzaté z časopisu *Historie a vojenství*, 47, 1998, č. 3 so súhlasom autora.

ji interpretace. Karel Bartošek z Paříže se zabýval únorem 1948 v dokumentech archivu Francouzské komunistické strany, Slavomír Michálek z Historického ústavu Slovenské akademie věd výkladem únorového převratu v Kongresu USA a Jiří Pernes z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR završil první den jednání konference „odlehčeným“, ale přínosným příspěvkem Únor 1948 v československé memoárové literatuře.

Druhý den jednání byl věnován vnitropolitickým zdrojům a příčinám února 1948, jeho průběhu a důsledkům. Také v tomto rámci zazněla řada zajímavých skutečností a názorů, které ve svém souhrnu vyzněly v tom smyslu, že únorová krize byla z hlediska nekomunistických stran prohrána už předem a následnému pádu Československa do sovětské mocenské sféry nebylo možné zabránit. Nezodpovězenou zůstala otázka, zda musel být tento zápas prohrán způsobem, jakým se to stalo. Karel Kaplan v diskusi upozornil na to, že právě způsob prohrany znamenal československou společnost mnohem víc než cokoliv jiného a v jistém smyslu se s ním musíme vyrovnávat i dnes.

V rámci panelu V nazvaného *Sociální a politické předpoklady* vystoupili Jaroslav Krejčí z Filozofického ústavu AV ČR s referátem Tři diagnózy komunistického převratu, Peter Heumos z Collegia Carolinum v SRN s příspěvkem Válka, okupace a sociální otřes: sociální předpoklady komunistického převratu a Jaroslav Kučera z Fakulty sociálních věd UK v Praze hovořil o německém faktoru v československém vývoji v letech 1945–1948. K velmi zajímavým patřila úvaha Christianne Brennerové z Institutu východní Evropy v Berlíně na téma „demokracie“ v diskursu českých politických elit 1945–1948, v němž charakterizoval předúnorové chápaní demokracie nikoliv jako způsob řešení konfliktů, ale stav bez konfliktů a zamyslela se také nad pojmem „český a slovenský lid“, od něhož byla oficiálně odvozována veškerá moc.

Dále v tomto panelu vystoupili Milan Drápala z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR na téma Hana Koželuhová a zánik liberalismu v Československu, Benjamin Frommer z Harvardské univerzity se pokusil odpovědět na otázku Uvolnila retribuční cestu k únoru 1948? a Bradley Abrams z Kolumbijské univerzity hovořil na téma Jiné generace, jiné vnímání: pohledy na 28. říjen 1918 a 5. květen 1945.

Nejjednodušší působil panel VI *Slovenský faktor*, v němž se slovenští historikové zamýšleli nad postavením Slovenska v předúnorovém i poúnorovém Československu. Michal Barnovský z Historického ústavu Slovenské akademie věd analyzoval slovenskou otázku a únorový převrat, Jozef Jablonický z Politologického kabinetu SAV přiblížil zajímavá fakta o kriminalizaci Demokratické strany v letech 1946–1947, Jan Pešek z Historického ústavu SAV rozebral mocenskopolitické aspekty únorového převratu 1948 pro Slovensko, Michal Štefánský z Politologického kabinetu SAV věnoval pozornost úloze společenských organizací na Slovensku v únoru 1948 a Edita Ivaničková z Historického ústavu SAV hovořila na téma Pohled britské diplomacie na slovensko-český vztah v mocenském zápasu v ČSR 1945–1948. V písemné podobě byl předán v rámci panelu referát Marka Kramera Nástup komunismu na Slovensku.

Nejkratší panel VII byl nazván *Benešův poslední zápas* a v jeho rámci odezněly pouze dva referáty. První byl poněkud kontroverzní příspěvek Viktora Fice z univerzity v Brocku Změna Benešova kurzu v sobotu 22. února, v němž autor podle názorů z diskuse až příliš nekriticky z paměti sovětského rozvědčíka Sudoplatova a využíval je k různým konstrukcím. V referátu Charlese Andrase Tázání o Benešovi se autor pokusil odpovědět na otázku, co to byla „socializující demokracie“ v Benešově představě a jaké měl Beneš v době vládní krize alternativy postupu.

Poslední panel VIII pod názvem *Důsledky doma a ve světě* uvedl Zbyněk Zeman z Oxfordské univerzity referátem Československý úran a únor 1948. Jan Měchýř z Filozofické fakulty UK v Praze vystoupil s netradiční a zajímavou úvahou „Únor“ byl ve skutečnosti v březnu. Jiří Bílek z Historického ústavu Armády České republiky hovořil na téma Československá armáda a únor 1948, Leonid Gibianskij z Ústavu pro slovenská a balkánská studia Ruské akademie věd nazval svůj referát Vítězná KSČ jako zajatec Moskvy a posledním vystoupením byl Únorový exil ve Francii a ve světě Stéphan Dufoix z pařížské Sorbonny.

Jak v závěrečném slově zdůraznil Vilém Prečan, ředitel Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, který měl na uspořádání konference i její vysoké úrovni nemalý osobní podíl, průběh jednání ukázal, že v poznání února 1948 i evropského a světového vývoje došlo v posledním období díky svobodné výměně názorů mezi historiky různých zemí k výraznému kvalitativnímu a kvantitativnímu posunu. I nadále však zůstává řada příslovečných „bílých míst“, které inspirují historiky k dalšímu bádání a potvrzují, že proces poznání minulosti nikdy nekončí.

Současná konference byla také veřejná pódiová diskuse v Radiu Svobodná Evropa, již se zúčastnil i předseda Senátu Parlamentu České republiky Petr Pithart.

HLADANIE PRÍČIN OBRODNÉHO PROCESU

Krpáčová neďaleko Banskej Bystrice bola v dňoch 9. – 10. júna 1998 dejiskom medzinárodnej vedeckej konferencie *Cesta k pokusu o spoločenskú reformu roku 1968*. Zdroje a determinanty. Jej organizátormi bol Politologický kabinet SAV v spolupráci s Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Historickým ústavom SAV, Vojenským historickým ústavom MO SR a Spoločnosťou Alexandra Dubčeka.

Konferencia bola rozčlenená na dva tematické celky – problematiku politického vývoja Československa a sovietskeho bloku po Stalinovej smrti a na diskusiu o teoretických a politologických otázkach vývoja českej a slovenskej spoločnosti 60. rokov.

Rokovanie konferencie otvorilo Vystúpenie M. Barnovského (HÚ SAV) *Začiatky destalinizácie v Československu*. Po Gottwaldovej smrti vedenie KSCĽ naďalej presadzovalo „tvrdý kurz“. Pokračovali „následné“ politické procesy s príslušníkmi komunistickej elity, po nepokojoch v súvislosti s menovou reformou boli prijaté nariadenia proti absencii a fluktuácii. Pod vplyvom Moskvy sa začala realizovať politika „nového kurzu“, no po zmene sovietskej politickej línie sa opäť vrátilo k predchádzajúcej praxi.

J. S. Borisov (Inštitút rossijskej istorii RAN) v príspevku *Destalinizácia v ZSSR: Podstata a príčiny brzdenia* potvrdil názor M. Barnovského o kozmetickom charaktere destalinizačných zmien za vlády N. S. Chruščova. V roku 1964 Chruščov a jeho skupina dosiahli medze, ktoré neboli schopní prekročiť, a preto mala destalinizácia rozporuplný charakter. Sice zmenila najmä myslenie inteligencie, ale sotva možno povedať, že bola ukončená. Svedčí o tom pád Chruščova, M. S. Gorbačova i „nových reformátorov“.

Podľa príspevku E. Ivaničkovej (HÚ SAV) *Reformný proces v Československu a postoj SED* dogmatické postoje vedenia tejto strany voči československej reforme boli motivované vedomím, že samotná existencia NDR, ako aj moc SED je úzko spätá so stabilitou sovietskeho bloku. Kritické názory na vývoj v ČSSR malo vedenie SED už v rokoch 1963 a 1964. Kým do leta 1968 vo vnútropolitickom rámci vedenie SED vyvíjalo iba propagandistickú kampaň a Stasi len sledovala aktivity potenciálnych odporcov režimu, od júla 1968 sa politický kurz pritvrdil. Prejavy sympatií k „obrodnému procesu“ boli ojedinelé.

Možnosťami vojenskej obrany Československa proti okupácii v roku 1968 a problematikou rovnováhy oboch vojensko-politických blokov v Európe sa zaoberal referát M. Púčika (VHÚ MO SR) *Slovensko a ČSLA v európskom bezpečnostnom systéme*. Na základe štúdia novosprístupnených dokumentov v archívoch USA spochybnil rozšírený názor o vojenskej prevaha sovietskeho bloku v danom období. Kým v 50. rokoch po vypustení prvej sovietskej umelej družice vo vojenských kruhoch USA panoval názor, že ZSSR môže začať vojenský útok, pričom USA nebudú schopné naň efektívne odpovedať, v 60. rokoch dospelí americkí strategickí experti k názoru, že sovietska raketová prevaha neexistuje. Sovietska prevaha spočívala najmä v konvenčných zbraniach. Vojská NATO však boli početnejšie ako vojská potenciálneho protivníka. Experti Varšavskej zmluvy predpokladali, že budúca svetová vojna bude vedená z oboch strán pomocou jadrových a raketových zbraní. V koncepcii oboch blokov v prípade vojny hrala stredná Európa úlohu operačného pásma. Územie ČSSR ležalo naprieč predpokladanej hlavnej osi každej novej operácie. Tvorilo koridor k dôležitým objektom na území Poľska, Maďarska, NDR a čiastočne aj Rumunska, umožňovalo vojenský obchvat NDR z juhu. Územím Slovenska neprechádzal nijaký dôležitý strategický smer – hlavnými boli smer Paríž – Varšava – Moskva a Cluj – Norimberg. ČSLA nemala v 60. rokoch vlastnú vojenskú doktrínu, jej doktrína bola koncipovaná ako súčasť doktríny Varšavskej zmluvy. Hoci mala zo všetkých satelitných armád najväčšie početné stavy, nebola pripravená na obranu proti intervencii, počítala iba s obranou proti agresii Západu alebo s ofenzívou západným smerom. Mobilizácia bola vylúčená, sovietske velenie očakávalo len lokálny odpor. Po invázii do Československa sa zvýšil význam jeho územia v strategických plánoch. V poslednej tretine 80. rokov bola schválená nová vojenská doktrína Varšavskej zmluvy a na ňu nadväzovala aj nová vojenská doktrína ČSSR. ČSLA sa stala armádou prvého strategického sledu vojsk Varšavskej zmluvy.

Genézu ekonomickej reformy v ČSSR priblížila A. Štefániková (HÚ SAV) v referáte *Reforma čs. ekonomiky v 60. rokoch*. Názor, že „myšlienky socializmu neboli zavrnuté“ vyslovil v referáte *K formovaniu reformných síl v KSCĽ a KSS v polovici 60. rokov v Československu* D. Vlček (FPVMV UMB).

Niektoré otázky reformného procesu v roku 1968 naznačil príspevok M. Štefanského (PK SAV) *K otázke výskumu spoločenskej reformy v roku 1968*. Vychádzal z tézy Z. Mlynára, že politická refor-

ma mala prekročiť horizont chruščovovských reforiem. Jednou z otázok bol spôsob interpretácie politického a kultúrneho diania v 60. rokoch. Jedným z názorov je, že tento proces mal primárne národno-emancipačný charakter, ďalší bádatelia hovoria o emancipačno-reformnom procese, prípadne o zápase jednotlivých mocenských frakcií v straníckom establishmente. Problémom je tiež fakt, že federalizácia ČSSR sa nestala súčasťou širšieho kontextu spoločenskej reformy.

Referát L. Gašpíerika (FF UK) *Podmienky pre spoločenskú reformu* charakterizoval dianie na Slovensku v 60. rokoch ako národno-reformný pohyb, ktorý čiastočne implikoval aj demokratické zmeny ako elementárny predpoklad politického presadenia spravodlivejšieho riešenia vzťahov Čechov a Slovákov.

Problematikou občianskej spoločnosti sa venoval príspevok V. Hlavovej (HÚ SAV) *Formovanie občianskej spoločnosti a jej stav v roku 1968*. J. Pešek (HÚ SAV) vystúpil s príspevkom *Cirkvi na Slovensku v období liberalizácie v 60. rokoch*.

Osudmi maďarskej, ukrajinskej (rusinskej), nemeckej, židovskej a rómskej menšiny sa zaoberal S. Konečný (SVÚ SAV) v referáte *K aktivácii národnostných menšín na Slovensku v 60. rokoch*.

K otázke trojpartity federácie mal referát V. Goněc (Masarykova univerzita, Brno) Poukázal na kontinuitu postojov profesorov právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne k federalizácii Československa v 30. rokoch, v druhej polovici 40. rokov a v roku 1968.

Dianie v českej a slovenskej historickej vede 60. rokov analyzoval v referáte *Úsilie slovenskej a českej historiografie o nové hodnotenie minulosti* J. Rychlík (Ústav T. G. Masaryka AV ČR).

S. Sikora (HÚ SAV) v koreferáte *Téza o rozvoji a zblížovaní národov*. Spôsob jej zakotvenia v sovietskych straníckych dokumentoch a jej aplikácia v praktickej politike KSČ v 60. rokoch upozornil, že tieto dve tézy umožňovali voľnú interpretáciu komunistickej národnostnej politiky.

J. Kiss (PK SAV) sa vo svojom vystúpení vyslovil za potrebu uplatňovania takého pohľadu na aktivizáciu národnostných menšín, osobitne maďarskej menšiny na Slovensku v reformnom procese, ktorý má jasné princípovo-kritériálne východiská pre kvalifikáciu vtedajších prejavov v slovenskom národno-politickom prostredí a v menšinovej sfére. V reláciách maďarskej menšiny na Slovensku za takéto rozhodujúci atribút považuje vzťah mocenskej elity a širšej verejnosti k úsiliu o uznanie maďarskej menšiny ako kolektivity s právom na vytváranie špecifických orgánov pre riadenie menšinového života v rámci jednotnej štátnej správy.

Preníkaním štrukturalizmu a existencializmu do slovenskej kultúry a filozofie bol venovaný príspevok M. Zágoršekovej (FPVMV UMB) *Kultúrne iniciatívy koncom 60. rokov na Slovensku*.

Podľa príspevku I. Lалуha *K otázke výskumu politického myslenia v 60. rokoch* kritické myslenie z druhej polovice 50. a začiatku 60. rokov vyústilo do koncepcie syntetickej komplexnej reformy modelu socializmu, ktorá však nesledovala návrat ku klasickej parlamentnej demokracii.

Vzťahom myšlienok československých reformných komunistov v 60. rokoch a so vznikom eurokomunizmu v západnej Európe sa venoval P. Ingríš (FPVMV UMB) v príspevku *Rok 1968 – možné tendencie zmien politického systému* a J. Kopera (FPVMV UMB) v príspevku *K diskusii o úlohe politickej vedy v 60. rokoch*. Podľa J. Kopera má politická veda v Čechách a na Slovensku svoje tradície a jej súčasťou je aj politologická diskusia 60. rokov.

Obnovením sociológie na Slovensku ako oficiálne uznávanej vedeckej disciplíny v 60. rokoch sa vo svojom vystúpení *Súdobá sociologická reflexia obrodného procesu (a oživenie sociológie)* zaoberal D. Polonský (FPVMV UMB). Preníkanie reformných myšlienok medzi slovenských vysokoškolákov priblížil vo svojom príspevku *Pohyby v slovenskom študentstve pred rokom 1968* P. Lieskovský (FPVMV UMB).

J. S. Borisov navrhol preloženie niektorých referátov do ruštiny a ich publikovanie v Ruskej federácii. Cieľom by mala byť komparatívna analýza najdôležitejších problémov politického diania v 60. rokoch v ČSSR a v ZSSR. Konferenciu ukončil M. Štefanský. Prednesené referáty označil za podnet k ďalšej práci pri skúmaní tejto problematiky.

O. Červený, N. Kmet, J. Marušíak

BIBLIOGRAFIA

SLOVENSKO V REVOLUČNÝCH ROKOCH 1848 – 1849

(Výberová bibliografia)

MÁRIA STANOVÁ – BOŽENA ŠEĎOVÁ

Revolučné hnutie 1848–1849 v Európe významnou mierou ovplyvnilo aj národný pohyb na Slovensku, kde vyústilo do ozbrojeného povstania slovenského ľudu v známych troch vojenských výpravách.

Súčasný stav poznania tejto problematiky predstavuje v syntetickej podobe jedna samostatná kapitola publikácie *Vojenské dejiny Slovenska III. zv.* z roku 1996. V nej čitateľ nájde v širšom kontexte európskych udalostí i slovenské národné hnutie pred revolúciou a jeho vyústenie do ozbrojeného povstania. Prináša opis vojenskej organizácie slovenského dobrovoľníckeho zboru, prípravy, priebehu, výsledkov septembrovej výpravy i príčin jej neúspechu. Hodnotí vojenské zvláštnosti, taktiku revolučných vojsk, ich zloženie a možnosti. Z hľadiska vojenských dejín má veľký význam zmapovanie dislokácie, štruktúry a situácie cisárskych a honvédskejších vojsk na Slovensku a rozhodujúcich vojenských udalostí, či bojových akcií, ktoré sa tu v rokoch 1848–1849 odohrali.

150. výročie týchto historických udalostí motivovalo zostaviť aj výberovú bibliografiu. Množstvo materiálu, publikovaného k tejto významnej kapitole národných dejín, si vyžiadalo selekciu z dôvodov obmedzeného publikačného priestoru.

Táto výberová bibliografia vychádza zo slovenskej produkcie od roku 1945 do súčasnosti. Je štruktúrovaná do niekoľkých menších skupín z historicko-chronologického hľadiska a zasadená do rámca všeobecných pomerov revolučných rokov 1848–1849 v Uhorsku, všimá si i širší kontext slovenskej otázky. Vlastný vstup k revolučnej situácii na Slovensku tvoria utriedené tituly všeobecného charakteru. Problematiku rozvíja národnostná otázka a príčiny revolúcie. Osobitnú časť tvoria Žiadosti slovenského národa prednesené na zhromaždení 10. mája 1848 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Slovenská národná rada ako prvá národná rada Slovákov je ďalšou rovnocennou súčasťou vnútornej štruktúry bibliografie. Nasleduje časť venovaná slovenským dobrovoľníkom a ich ozbrojenému vystúpeniu. Túto časť dopĺňa vojenstvo a organizácia ozbrojených síl. Väčší počet záznamov tvoria tituly o regiónoch, mestách a obciach na území Slovenska v revolučných rokoch. Nemenej významnú časť tvoria osobnosti. K celkovému chápaniu významu revolučných rokov patrí aj vplyv revolúcie na kultúrny život, spomienky, historiografia revolučných rokov 1848–1849. Jubilejné články tvoria záver bibliografického výberu. Tituly v rámci jednotlivých skupín sú triedené abecedne podľa autorov.

Zdroje, z ktorých sme čerpali pri zostavovaní, sú autorské a špeciálne predmetové kartotéky knižnice Vojenského historického ústavu, príslušné ročníky Slovenskej národnej bibliografie a Bibliografia k dejinám Slovenska, ktorú zostavil V. Jankovič a A. Korupová (Bratislava 1996).

Oslobodzovacie hnutie v Uhorsku

FISCHER, E.: 1848 : Praha – Viedeň – Budapešť / Prel. A. Šefránková – Bratislava 1949. – 122 s.

Kossuth a Slováci (F. B.) – In: Kultúrny život. – Roč. 8, č. 39 (1953), s. 9.

KOVÁTS, E.: Maďarské a slovenské národné hnutie v prvej polovici minulého storočia. – In: Naša veda. – Roč. 3 (1956), s. 52–56.

MÓD, A.: Politické dedičstvo rokov 1848–1849. – In: Historica Slovaca 6–7, 1948–1949. – s. 43–54.

MÓD, A.: Politické dedičstvo rokov 1848–1849. – In: Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Sborník článkov. – Bratislava 1951. – S. 86–99.

NEMES, D.: Robotníctvo v revolúcii r. 1848–1849. – In: Kapitoly z uhorských dejín. – S. 201–249. Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Sborník článkov / Red. L. Holotík – Bratislava 1951. – 147 s.

ŠKVARNA, D.: Aká si bola revolúcia? – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 4, 5 (1991), s. 18–20; 12–13.

Slovanstvo a revolučné roky 1848/1849:

HARAKSIM, L.: K slovensko-poľským vzťahom v rokoch 1848–1849. – In: Poliaci a my. – Bratislava : Osveta, 1964. – S. 34–39.

GOLÁŇ, K.: Slováci a Česi roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 13 (1948), s. 46–48.

GOLÁŇ, K.: Vzťahy Čechov a Slovákov v revolučných rokoch 1848–1849 a v období zvýšeného národného útlaku. – In: Upevňovanie vzťahov Čechov a Slovákov pri vyučovaní dejepisu. – Bratislava 1961. – s. 82–122.

CHASTAIN, J.: Postavenie Slovanov v strednej Európe a politika Francúzska roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 42, č. 2 (1994), s. 186–202.

MACÚREK, J.: Z problematiky vzťahů moravsko-slovenských. – In: Historica Slovaca 6–7, 1948–1949. – S. 43–54.

MELNIKOVOVÁ, I. N.: Zakarpatská Ukrajina v revolúcii r. 1848. – In: Historický sborník 10, 1952. – s. 116–183.

MESÁROŠ, J.: Slovenská otázka v politike slovenskej buržoázie v druhej polovici 19. storočia. – In: Historický časopis. – Roč. 8 (1960), s. 342–359.

NIKITIN, S.: Slované národy v revolúcii r. 1848. – In: Historia Slovaca 6–7, 1948–1949. – S. 21–42.

NIKITIN, S.: Slovenské národy v revolúcii r. 1848. – In: Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Sborník článkov. – Bratislava 1951. – S. 49–73.

NOVOTNÝ, J.: Česi a Slováci v národne politických bojích od Slovenského zjazdu do porážky revoluce 1848/49. – In: Historický časopis. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 299–331.

NOVOTNÝ, J.: K projektům společného státně politického řešení české a slovenské otázky za revoluce 1848–1849. – In: Historica 22, 1971. – s. 87–96.

NOVOTNÝ, J.: Ke vzájemným vztahům Čechů a Slováků v první etape revoluce 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 11 (1963), s. 366–388.

PALKOVIČ, J.: Slováci a Poliaci v rokoch 1848–1849. – In: Kultúrny život. – Roč.3, č. 9 (1848), s. 7.

PALKOVIČ, J.: Slovanský revolučný obzor v chápaní našich dejín z roku 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 78 (1948), s. 10.

TIBENSKÝ, J.: Rok 1848 : Slováci a Európa. – In: Slovensko. – Roč. 15 (1960). – s. 35–40.

ŽÁČEK, V.: Čechové a Poláci r. 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 98 (1948), s. 4.

Revolučné roky 1848–1849 na Slovensku – všeobecne

Ako posudzovať slovenské udalosti v r. 1848–1849. – In: Nové slovo. – Roč. 5, 1948, s. 577–578.

BOKES, F.: Slovenský príspevok k poznaniu r. 1848–1849. – In: Historický sborník 5, 1950. – s. 72–77.

BOKES, F. – MĚSÁROŠ, J.: Slováci v revolučných rokoch 1848–1849. – In: Dejiny Slovenska II. Od roku 1848 do roku 1900. – Bratislava : Vyd. SAV, 1968. – s. 7–88.

BUTVIN, J.: K štátoprávnym snahám Slovákov v rokoch 1848–1914. – In: Historica 22, 1971. – s. 61–86.

BUTVIN, J.: Slováci na ceste k československej štátnosti : Zrod novodobého národa. – In: Nové slovo. – Roč. 30, č. 42 (1988), s. 24.

BUTVIN, J.: Slovenské národno-zjednocovacie hnutie 1780-1848. K otázke formovania novodobého slovenského buržoázneho národa. – Bratislava 1965. – 392 s.

ČERVENĚ, Š.: Búrliivé roky 1848–849. – Bratislava : Pravda 1948. – 32 s.

ČERVENĚ, Š.: Oslobodzovacie úsilie v rokoch 1848–1849. – Plameň 1948. – 318 s.

DANGL, V.: Revolučné roky 1848–1849. – In: Vojenské dejiny Slovenska 1711–1914, zv.III. – Bratislava 1996. – S. 78–111.

ELIÁŠ, Š.: Národy na barikádach : O rokoch meruôsmych trochu inak. – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 2 (1991), s. 17–19.

FOLTÝN, B.: Ludové slovenské hnutie na jar 1848. – In: Nové slovo. – Roč. 5, 1948, s. 254.

GOLÁŇ, K.: Duch revolučného roku 1848. – In: Osveta. – Roč. 3 (1947–1948), s. 113–117.

GOLÁŇ, K.: Slováci a Česi roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2, (1948), s. 46–50.

GOLÁŇ, K.: Slovenský boj za slobodu v rokoch 1848–849. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 11 (1948), s. 12–13.

- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848. Štúrove reči na sneme. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 62, 68 (1948).
- GOLÁŇ, K.:** Vzťahy Čechov a Slovákov v revolučných rokoch 1848–1849 a v období zvýšeného národného útlaku. – In: Upevňovanie vzťahov Čechov a Slovákov pri vyučovaní dejepisu. – Bratislava 1961. – s. 82–122.
- GOSIOROVSKÝ, I.:** Slovenské povstanie v rokoch 1848–49. – In: A – Čas. Armády SR. – Roč. 1, č. 1 (1993), s. 46–48.
- HAPÁK, P.:** Slovenský proletariát v revolučných rokoch 1848–1949. – In: Historický časopis. – Roč. 10, (1962), s. 329–350.
- HOLOTÍK, E.:** Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Zborník článkov. – Bratislava : SAV, 1951. – 147 s.
- HORVÁTH, J.:** Rozpomienky z revolučných rokov 1848–1849. – Bratislava 1947. – 47 s.
- HORVÁTH, J.:** 1848. Zo zápisníka. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 7–8.
- HUČKO, J.:** Slovenská jar. – Bratislava : Mladé letá, 1994. – 135 s.
- HURBAN, J. M.:** Prvé slovenské povstanie. – In: Pracovné námety. – Č. 11 (1948), s. 4–7.
- CHASTAIN, J.:** Slovensko v Podunajskej konfederácii. – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 10 (1991), s. 10–11.
- JANŠÁK, Š.:** Hospodárske a sociálne príčiny revolúcie roku 1848. – Bratislava 1947. – 50 s.
- JANŠÁK, Š.:** Myšlienkový podklad meruôsmej revolúcie SMSS 38–42, 1944–1948. – S. 112–125.
- KALANDRA, Z. – POKORNÝ, J.:** Slovensko a Európa v rokoch meruôsmych. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), S. 24–30.
- KRAJČOVIČ, M.:** Medzinárodné podmienky slovenského národného hnutia 19. storočia. – In: Historický časopis. – Roč. 41, č. 5–6 (1993), s. 551–566.
- LUKAČOVIČ, J.:** K roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), s. 15–16.
- MATULA, V.:** Revolúcia 1848–1849 a Slováci. – In: Historický časopis. – Roč. 22, č. 2 (1974), s. 209–225.
- MATULA, V.:** Slovenská revolučná jar. – In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). – Bratislava : Veda, 1992. – s. 13–45.
- MATULA, V.:** Slovensko v revolúcii r. 1848/49. – In: Ľudové čítanie. – Roč. 2, č. 6 (1956), s. 126–128.
- MESÁROŠ, J.:** Slováci v revolučných bojoch 1848–1849. – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 17, č. 3 (1968), s. 99–105.
- MESÁROŠ, J.:** Slovenská revolučná jar 1848 : Slovensko a Slováci v zrkadle dejín, 29. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 19, č. 23 (1970), s. 40–46.
- MESÁROŠ, J.:** Slovenské povstanie 1848–1849 : Slovensko a Slováci v zrkadle dejín 30. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 19, č. 24 (1970), s. 40–45.
- MICHÁLEK, J.:** Udaloší revolučných rokov 1848–1849 v ústnom podaní. – In: Historica 17, 1966. – s. 131–143.
- NOVOMESKÝ, L.:** Na prelome. – In: Slovenská literatúra. – Roč. 13, č. 1 (1966), s. 13–17.
- MÓD, A.:** Politické dedičstvo rokov 1848–1849. – In: Historica Slovaca 6–7, 1848–1849. – s. 43–54.
- NOVOTNÝ, J.:** Príspevek k vzájomným vťahm Čechů Slováků v první etapě revoluce roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 11, č. (1963), s. 366–388.
- OSUSKÝ, Š. S.:** Prvé slovenské povstanie v rokoch 1848–1849. – In: Služba. – Roč. 12 (1948), s. 113–131.
- PALKOVIČ, J.:** Slovanský revolučný obzor v chápaní našich dejín z r. 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 78, (1848), s. 10–11.
- PASÍAR, Š.:** O rokoch 1848–1849. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 243–245.
- PIKSOVÁ, S.:** Buržoázno-demokratická revolúcia v rokoch 1848–1849 a problémy rumunsko-maďarskej spolupráce. – In: Historický časopis. – Roč. 16 (1968), č. 4, s. 555–575.
- PODHRADSKÝ, J.:** Jedenásty apríl 1848. – In: Národné Noviny. – Turčiansky Sv. Martin, Bratislava, 1968, č. 62–63.
- PODRIMAVSKÝ, M.:** Obraz národnej emancipácie v období 1848–1918. – In: Historický časopis. – Roč. 39, č. 4–5 (1991), s. 435–442.
- POKORNÝ, J.:** Slovensko v Európe v rokoch meruôsmych. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948). – S. 24–40.
- POKORNÝ, J.:** Zvon slobody 1848. – Bratislava : Tatran, 1948.

- RAPANT, D.:** Pokrok a spiatočníctvo v rokoch 1848–1849. – In: Slovenská literatúra. – Roč. 13, (1966), s. 604.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849. – Bratislava: SAV, 1967. – 443 s.
- REBRO, K.:** Myšlienka národného štátu a Slováci v revolúcii v rokoch 1848–1849. – In: Právnické štúdie. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 547–74.
- REBRO, K.:** Štátoprávne požiadavky Slovákov v rokoch 1848–1849. – In: Slováci a ich národný vývin. – Bratislava 1966.
- Revolučné boje slovenského ľudu do r. 1848.** – In: Na pomoc lektorom. – 1954, č. 4, s. 1–7.
- Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849:** Sborník článkov. Bratislava 1951.
- Rok 1848:** Slováci a Európa. – In: Slovensko. – Roč. 15 (1950), s. 35–40.
- ROSENBAUM, K.:** Slováci roku 1848. – In: Slovensko. – Roč. 13 (1948), s. 179–80.
- SLOBODA, J.:** Slovenská jar. Slovenské povstanie 1848–1849. – Bratislava : Obzor, 1971. – 293 s.
- Slovenské snahy v marci 1849 /Dr. F. B./** – In: Ľud. – Roč. 2, č. 67 (1949), s. 1–2.
- ŠTEFANOVIČ, S.:** Slovenské povstanie z roku 1848/1849. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 85, č. 8, (1969), s. 14–19.
- ŠTEFKO, J.:** Prvé slovenské povstanie v r. 1848–1849. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 251–255.
- ŠTEFKO, J.:** Revolučné roky 1848–1849. – In: Matičný kalendár 2, 1948. – S. 59–62.
- ŠTEFKO, J.:** Slovenská politická jar 1848. – In: Pracovné námety. – Č. 10 (1948), s. 10–11.
- ŠTEFKO, J.:** Slovenská politická jar 1848. – In: Matičné čítanie 1948. – S. 163–164.
- ŠUFLIARSKY, J.:** Slovensko v revolučných rokoch 1848–1849. – In: Krásy Slovenska. – Roč. 45, č. 9 (1968), s. 321–5.
- UDALECOV, I. I.:** Slovanské národy rakúskej ríše v revolučnom hnutí r. 1848 vo výskumoch sovietskych historikov / Prel. L. Stavrovský. – In: Historický sborník 8, 1950. – S. 5–14.
- VARŠÍK, M.:** Bili zvony slobody. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 22, č. 20 (1973), s. 28–31.

Dokumenty, denníky

- BOKES, F.:** Program slovenského národa roku 1848. – Bratislava 1948. – 20 s.
- Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914.** Zv. 1. 1848–1867 / Zost. F. Bokes – Bratislava : SAV, 1962. – 476 s.
- Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113–1848)** / Zost. A. Gácsová – Bratislava : SAV, 1955. – 354 s.
- FOJTÍK, J.:** Niekoľko dokumentov k slovenskému povstaniu 1848–1849 v Trenčianskej stolici. – In: Slavia 1971. – S. 152–167.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848 : Z predmarcovej korešpondencie. – In: Národná obroda. – Roč. 4 (15. 2. 1948), s. 8.
- HORVÁTH, J.:** 1848 : Zo zápisníka. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 7–8.
- CHURÝ, S.:** Z písomností Liptovskej župy k obdobiu revolúcie 1848/49. – In: Slovenská archivistika. – Roč. 12, č. 2 (1997), s. 95–110.
- KLIMAN, A.:** Udalosti revolučných rokov 1848–1849 v zápiskoch Juraja Adamovicha. – In: Historický sborník 4, 1946. – S. 78–105.
- KOSTICKÝ, B.:** Slovensko 1848–1849 v zrkadle prameňov. – Martin 1983.
- POŽIADAVKY** slovenské, zostavené dňa 10. mája 1848 na porade národovcov slovenských v Liptovskom Sv. Mikuláši s názvom žiadosti slovenského národa. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 5–8.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849 : Dejiny a dokumenty. Zv. 2. Povstanie septembrové. Časť 1.–3. – Martin: Matica slovenská, 1950, 1948, 1947. – 350, 748, 504 s.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849: Dejiny a dokumenty. Zv. 3. Zimná výprava. – Bratislava : SAV, 1956, 1954, 1958. – 503, 701, 686 s.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849 : Dejiny a dokumenty. Zv. 4. Letná výprava. Časť 1.–3. – Bratislava : SAV, 1963, 1962, 1961. – 779, 543, 525 s.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849 : Dejiny a dokumenty. Zv. 5. Časť 1. Doplnky, opravy, súhrny. – Bratislava: SAV, 1967. – 443 s. – Časť 2. Mená a veci. – Bratislava 1972. – 460 s.
- Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 :** Sborník článkov. – Bratislava 1951.

Revolučné roky. – Bratislava 1967.

ROSENBAUM, K.: Denník Karola Alexandra Modrániho z čias Slovenského povstania v roku 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 41, č. 2 (1993), s. 188–199.

SIRACKÝ, J.: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914. Zv. 1. – Bratislava : SAV, 1962.

SOJKOVÁ, Z.: Jaro 1848 v politickej publicistike Ľudovíta Štúra : Rozhledy. – In: Historický časopis. – Roč. 43, č. 3 (1995), s. 500–525.

SOJKOVÁ, Z.: Slovanský sjezd a koniec jara 1848 v politickej publicistike Ľudovíta Štúra. – In: Historický časopis. – Roč. 44, č. 3 (1996), s. 398–430.

ŠTÜR, L.: Politické state a prejavy : Dielo I. – Bratislava 1954.

ŠTÜR, L.: Slovania, bratia! Dielo II. – Bratislava 1956.

Výstrižky z maďarských novín o prípravách storočnice maďarskej revolúcie z rokov 1848–1849. – Bratislava 1949.

ZUBEREC, V.: Doklady o slovenskom národnorevolučnom hnutí v rokoch 1848–1849 v slovenských múzeách. – In: História 31, 1991. – S. 27–61.

ZUBEREC, V.: Neznáme dokumenty z rokov meruňsmých. – In: Múzeum. – Roč. 35, č. 4 (1990), s. 10–12.

Slovenská národnostná otázka a príčiny revolúcie

ARATÓ, E.: Sociálne motívy slovenského národného hnutia v roku 1845–1848. – Turčiansky Sv. Martin 1952. – 79 s.

BOKES, F.: Program slovenského národa roku 1848. – Bratislava 1948. – 20 s.

BUTVIN, J.: Slovenské národnosťjedinovacie hnutie (1780–1848). – Bratislava : SAV, 1965. – 389 s.

DANGL, V.: Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. – In: Československý časopis historický. – Roč. 24, č. (1976), s. 851–884.

HARAKSIM, L.: Národnostná otázka a slovenské národné hnutie v revolúcii 1848/1849. – In: Slováci a ich národný vývin : Zborník materiálov. – Bratislava : SAV, 1966. – S. 130–181.

JANŠÁK, Š.: Hospodárske a sociálne príčiny revolúcie r. 1848. – Bratislava 1948. – 45 s.

JANŠÁK, Š.: Hospodárske a sociálne príčiny muruňsmej revolúcie. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 10 (1948), s. 2–4.

K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku (1848–1918). – In: Zborník Filozofickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. – Košice 1970. – 188 s.

MESÁROŠ, J.: Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848–1900. – Bratislava : Osveta, 1959. – 226 s.

MESÁROŠ, J.: Základy národnej existencie /r. 1848/49/ – In: Národné výbory. – Roč. 10, č. 21 (1968), s. 20–22.

PODRIMAVSKÝ, M.: Myšlienka slovenskej štátnosti 1848–1914. – In: Studia Academica Slovaca 24, 1995. – S. 145–152.

RAPANT, D.: Ilegálna maďarizácia. – Martin 1947. – 242 s., 12 príl.

RAPANT, D.: K dejinám národnostnej otázky v Uhorsku. – In: Historický zborník 3, 1945. – s. 282–299.

REBRO, K.: Myšlienka národného štátu a Slováci v revolúcii v rokoch 1848–1849. – In: Právnické štúdie. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 547–574.

REBRO, K.: Štátoprávne požiadavky Slovákov v rokoch 1848–49. – In: Slováci a ich národný vývin. – Bratislava 1966.

ŠOLC, J.: Rozchod s korunou sv. Štefana: Národné snahy Slovákov za Uhorska. – In: Kultúrny život. – Roč. 23, č. 13 (1968), s. 8.

ŠPITZER, J.: K otázke hodnotenia slovenského národného hnutia v rokoch 1848–1849. – In: Ľudovít Štúr: Život a dielo. – Bratislava: SAV, 1956. – S. 117–121.

TIBENSKÝ, J.: Rok 1848 : Slováci a Európa. – Martin 1950. – s. 35–40.

Žiadosti slovenského národa

- BOKES, F.:** Program slovenského národa 1848 : „Žiadosti slovenského národa“ schválené dňa 10. mája 1848 v Lipt. Mikuláši. – Bratislava 1948. – 20 s.
- CLEMENTIS, V.:** Dokument politického dospievania : Žiadosti. – In: Pravda. – Roč. 29, č. 120 (1948), s. 1–2.
- CLEMENTIS, V.:** Sté výročie žiadostí. – In: Národná obroda. – Roč. č. 118 (1948), s. 1–2.
- FOLTÝN, B.:** Storočné žiadosti slovenského národa. – In: Nové slovo. – Roč. 5 (1948), s. 298.
- GOLÁŇ, K.:** „Nitrianske žiadosti“ r. 1848 : Vyhlásené dňa 28. apríla 1848 v Brezovej pod Bradlom. – Nitra 1948. – 23 s.
- GOLÁŇ, K.:** Žiadosti slovenského národa (10. mája 1848). – In: Osveta. – Roč. 3 (1947–1948). – s. 189–191.
- HORÁK, A.:** Mikulášske udalosti mali svojich väzňov aj mučeníkov. – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 24 (1948), s. 3.
- HUČKO, J.:** Žiadosti slovenského národa ako reakcia na neriešenie slovenskej otázky v marcových zákonomoch roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 42, č. 4 (1994), s. 672–680.
- KUNA, V.:** Slovenská a maďarská demokracia z roku 1845: Rozdiely v chápaní demokracie.: Žiadosti slovenského národa z 10. 3. 1848. – In: Hlas pravdy. – Č. 143 (1946), s. 3.
- Neustále za práva ľudu a národa: K oslavám mikulášskeho zhromaždenia 1848.** – In: Cirkevné listy. – Roč. 61 (1948) s. 176–178.
- NOVOMESKÝ, L.:** Nitrianske žiadosti a dnešok. – In: Obroda ľudu. – Roč. 6, č. 102 (1948), s. 2.
- Od obrany k žiadostiam.** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 22 (1948), s. 3.
- Pred sto rokmi vyhlásili „Nitrianske žiadosti“.** – In: Obroda ľudu. – Roč. 4, č. 101 (1948), s. 10.
- RAPANT, D.:** Žiadosti slovenského národa. – In: Tvorba. – Roč. 17, č. (1948), s. 83–84.
- RAPANT, D.:** Žiadosti slovenského národa; Mikulášske žiadosti z r. 1848 ako východisko slovenského revolučného programu. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 11–25, 223–232.
- REBRO, K.:** Myšlienka národného štátu a Slováci v revolúcii rokov 1848–1849. – In: Právnické štúdie. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 547–572.
- REBRO, K.:** Štátoprávne požiadavky Slovákov v rokoch 1848–49. – In: Slováci a ich národný vývin. – Bratislava 1966.
- VALACHOVIČ, K.:** Mikulášske žiadosti. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 105 (1948), s. 1.
- Zborník na pamäť žiadostí slovenského národa.** – In: Lud. – Roč. 1, č. 85 (1948), s. 4.
- Žiadosti slovenského národa na zhromaždení v Liptovskom Mikuláši 10. mája 1848 /F. S./** – In: Sloboda. – Roč. 23, č. 19 (1968), s. 4.
- Žiadosti slovenského národa.** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 91 (1948), s. 1–2.

Slovenská národná rada

- BARGEI, P.:** 120 ročná SNR: Celoslovenské oslavy 120. výročia Slovenského povstania z roku 1848/1849 a vzniku prvej Slovenskej národnej rady. – In: Nedel'a. – Roč. 24, č. 14 (1968), s. 4.
- BOKES, F.:** Slovenská národná rada r. 1848. – In: Tvorba. – Roč. 17 (1948), s. 35–38.
- BOKES, F.:** Slovenská národná rada v r. 1848 ako vrcholný orgán slovenský. – In: Tvorba. – Roč. 17 (1948), s. 135–137.
- BOKES, F.:** Slovenská národná rada v rokoch 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 13, č. (1965), s. 200–229.
- Brezovania posielajú na Myjavu národnú zástavu.** – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 95 (1948), s. 6.
- GOSIOROVSKÝ, I.:** Slovenská národná rada z rokov 1848–49. – In: A-magazín. – Roč. 4, č. 2 (1997), s. 24–27.
- HARUŠTIAK, D.:** Rok 1848 a my: 120. výročie vzniku prvej SNR na Myjave. – In: Sloboda. – Roč. 23 (1968), s. 3.
- HUČKO, J.:** Prvá Slovenská národná rada. – In: Literárny týždenník. – Roč. 5, č. 45 (1992), s. 45.
- MESÁROŠ, J.:** Základy národnej existencie : Pred 120 rokmi vznikla Slovenská národná rada. – In: Národné výbory. – Roč. 10, č. 21 (1968), s. 20–22.
- REBRO, K.:** Nositeľka zápasu za rovnoprávnosť národa. – In: Nové slovo. – Roč. 25, č. 16 (1968), s. 1, 5 a 9.

RUTTKAY, F.: Prvá Slovenská národná rada – začiatok našej novodobej štátnosti. – In: Nad Tatrou sa blýska. – Bratislava : Veda, 1994. – S. 143–161.

SVIKRUHOVÁ, M.: Pod myjavskými lipami: 120. výročie Slovenského povstania r. 1848 a vzniku prvej SNR. – In: Nedeľa. – Roč. 24, č. 20 (1968), s. 9.

TÉKER, J.: Večne živý odkaz: 120. výročie založenia SNR na Myjave. – In: Práca. – Roč. 53 (16. 9. 1968), s. 2.

Slovenskí dobrovoľníci a ich ozbrojené vystúpenie

BUTVIN, J.: Rozpustenie slovenského dobrovoľníckeho zboru v novembri 1849 v Bratislave. – In: Bratislava. – Roč. 1, č. 4 (1974), s. 18–19.

Bystrice: O činnosti slovenských dobrovoľníkov v Banskej Bystrici. – In: Národné noviny. – č. 212, s. 837.

DANGL, V.: Bitky a bojiská : V znamení slobody. – In: Krásy Slovenska. – Roč. 56, č. 12 (1979), s. 532–537.

DANGL, V.: Pred 145-timi rokmi sa uskutočnila „Septembrová výprava slovenských dobrovoľníkov“. – In: Apológia. – Roč. 1, č. 6 (1993), s. 14–18.

DANGL, V.: Revolúcia rokov 1848–1849 a boje slovenských dobrovoľníkov : Najdôležitejšie bitky na území Slovenska v 19. storočí. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 4, č. 2 (1997), s. 2–13.

DANGL, V.: Rok 1848 – prvé ozbrojené vystúpenie Slovákov v novodobých dejinách. – In: Armáda v dejinách Slovenska. I. časť. – Bratislava 1993. – S. 17–38.

DOHNÁNY, M. – ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie 1848–1849. – Bratislava : Tatran, 1988. – 223 s.

GOLÁŇ, K.: 100-ročná pamiatka prvého slovenského povstania. – Bratislava : Slov. Grafia, 1948. – 30 s.

GOSIOROVSKÝ, I.: Slovenské povstanie v rokoch 1848–49. – In: Armáda SR. – Roč. 1, č. 1 (1993), s. 46–48.

CHURÝ, S.: Dôstojnícke kádre slovenského dobrovoľníckeho zboru v roku 1849. – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 25, č. 2 (1976), s. 90–91. (menoslov 32 dôstojníkov).

KÓNYA, P.: Bitka na Branisku. – In: Armáda SR. – Roč. 2, č. 2 (1994), s. 45–46.

KŘÍŽEK, J.: Národní gardy v roce 1848. – Praha 1954.

MRÁZ, A.: Podiel ľudu v revolučných pohyboch r. 1848/1849. – In: Pracovné Námety, 1948, č. 10, s. 18–19. – In: Slovenský rozhlas. – Roč. 9 (1948), s. 355–356.

MIKŠÍČEK, M.: Druhá výprava slovenská r. 1848–1849. – In: K. Goláň : Za slobodu. – S. 49–80.

MRÁZ, A.: Revolučné výročie. – In: Slovenské Pohľady, 1948, s. 2–7.

MRÁZ, A.: Slovensko pred sto rokmi. – In: Nové slovo. – Roč. 5 (1948), s. 2–4.

Na okraj osláv storočnice slovenského povstania 1848–1849. – In: Verbum. – Roč. 2, č. 6 (1947/1948), s. 338–341.

Odbojníci. /-ja-/ – In: Smena na nedeľu. – Roč. 9 (16. 8. 1974), s. 4–5.

PODRIMAVSKÝ, M.: Zimná výprava dobrovoľníkov. – In: Práca. – Roč. 38, č. 304 (24. 12. 1983), s. 7.

PODEBRADSKÝ, V.: 3. výprava slovenská r. 1849. – In: K. Goláň : Za slobodu. – s. 81–110.

ŠKVARNA, D.: Ozbrojený zápas Slovákov za národnú slobodu roku 1849. – In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). – Bratislava : Veda, 1992. – S. 73–107.

ŠKVARNA, D.: Priebeh a výsledky septembrového ozbrojeného povstania roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 37, č. 2 (1989), s. 220–244.

ŠKVARNA, D.: Septembrové ozbrojené povstanie roku 1848. – In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). – Bratislava : Veda, 1992. – S. 46–72.

ŠTEFANOVIČ, S.: Slovenské povstanie z roku 1848/49. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 85, č. 8 (1969), s. 14–19.

ŠTEFKO, J.: Prvé slovenské povstanie v r. 1848–49. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 251–255.

VARSÍK, M.: Bili zvony slobody /septembrová výprava/ – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. č. 20 (1973), s. 28–31.

ZUBEREC, V.: Pod slovenskými zástavami rokov murošmých. – In: Národná obroda. – Roč. 1, č. (9. 7. 1990), s. 8.

Vojenstvo, organizácia ozbrojených síl

- BUTVIN, J.:** Rozpustenie slovenského dobrovoľníckeho zboru v novembri 1849 v Bratislave. – In: Bratislava. – Roč. 4, č. 4 (1974), s. 18–19, 3 obr.
- DANGL, V.:** Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. – In: Československý časopis historický. – Roč. 24, č. 6 (1976), s. 851–884.
- DRENKO, J.:** Ján Francisci, autor prvých slovenských vojenských cvičebných predpisov z r. 1849. – In: Obzor Gemera. – Roč. 13, č. 3 (1983), s. 179–180.
- KŘÍŽEK, J.:** Národní gardy v roce 1848. – Praha : L. Kunář, 1948. – 429 s.
- CHURÝ, S.:** Důstojnícke kádre slovenského dobrovoľníckeho zboru v roku 1849. – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 25, č. 2 (1976), s. 90–91.
- POLLA, B.:** Slovenské vojenské cvičebné predpisy r. 1848–1849. – In: Historický sborník. – Roč. 4, č. 3–4 (1946), s. 446–453.
- Vojenská organizácia našich revolucionárov z r. 1848.** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 50 (6. 3. 1948), s. 3.
- Vojenské velenie slovenských revolucionárov z r. 1848.** – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 73 (1948), s. 10.

Regióny, mestá a obce na území Slovenska v revolučných rokoch

- Brezová 1848–1918–1948 :** 100-ročná pamiatka prvého Slovenského národného povstania. – Bratislava /1948/. – 30 s.
- BRTÁŇ, R.:** Z národného odboja Horného Liptova a Dolnej Oravy 1849. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 181–185.
- FOJTÍK, J.:** Niekoľko dokumentov k slovenskému povstaniu 1848–49 v Trenčianskej stolici. – In: Slavín. – Bratislava 1971. – S. 92–103.
- GAÁL, I.:** Cisársko-kráľovské vojsko v Gemeri-Malohonte vo februári 1849 a zrážka pri Tornali. – In: Obzor Gemera-Malohontu. – Roč. 24, č. 1 (1993), s. 6–31.
- GLEIMAN – FERDÁK, J.:** Revúca a Jelšava v rokoch 1848–49. – In: Historický sborník 4, 1946. – S. 347–392.
- GOLÁŇ, K.:** Ľubietovská akcia v bankských mestách (1. 4. 1948). – In: Národná obroda. – Roč. 4 (11. 4. 1948), s. 6.
- GOLÁŇ, K.:** Politická jar 1848 a B. Štiavnica. – In: Národná obroda. – Roč. č. 100 (1. 5. 1948), s. 8.
- HORECKÝ, J.:** Slovenské Záhorie pred 100 rokmi. – In: Okienko Záhoria. – Roč. 2 (1948), s. 106–107.
- HRADOVÁ, N. F.:** Košice pre marcové a májové reformy r. 1848. – In: Almanach východ. Slovenska. – s. 5–14.
- K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku (1848–1918).** – In: Zborník FF UPJŠ. – Košice : Vých. vyd., 1970. – 188 s.
- KLAPITA, M.:** Revolučné roky 1848–49 v Žiline. – In: Cieľ. – Roč. 22 (9. 1. 1969), s. 6.
- KNAPP, J.:** Meruôsmy Gemer. – In: Smena na nedeľu. – Roč. 8, č. 5 (1973), s. 4.
- LACIAK, O.:** Revolučné roky meruôsme v Gemeri : Vystúpenie Št. M. Daxnera v Rim. Sobote. – Rimavská Sobota : Gemer-Malohont, 1948. – 54 s.
- LACKOVÁ, A.:** Povstanie v r. 1848–49 na Myjave. – In: Dedictvo Krmanovo 1948. – S. 75–80.
- PODRIMAVSKÝ, M.:** K problematike výskumu účasti miest v národnom hnutí v rokoch 1848–1918. – In: Historický časopis. – Roč. 30, č. 1 (1982), s. 100–104.
- Revolučné roky meruôsme v Gemeri.** – In: Národný front. – Roč. 4, č. 18 (1948), s. 2.
- Revolučný nástup 1848 v Banskej Štiavnici.** – In: Slobodné hlasy. – Č. 20 (1948), s. 5.
- SÁNDOR, K.:** 120. výročie bitky pri Tekovských Lužanoch. – In: Vlastivedný spravodaj levického okresu. – Č. 5 (1969), s. 29.
- UHLOVIC, R.:** Ako žila júlová Bratislava r. 1848. – In: Nedeľa. – Roč. č. 2 (1948), s. 34.
- VODZÁK, L.:** Košická oblasť za občianskej vojny v rokoch meruôsmych 1848–1849. – In: Almanach východ. Slovenska, s. 24–43.
- VOTRUBA, F.:** Nitranci roku 1848 za právo ľudu. – In: Pravda. – Roč. 29, č. 101 (1948), s. 10.
- Význam prejavy vôle Slovákov v r. 1848 v Lipt. Sv. Mikuláši.** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 18 (1948), s. 3.
- ZOCH, C.:** Uväznenie Oravcov v roku deväťameru. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 201–207.

Zore nad Kriváňom : Sborník o minulosti Liptova z príležitosti stého výročia Žiadosti slovenského národa v Lipt. Sv. Mikuláši 10. mája 1848 / Red. J. Lenko – Lipt. Mikuláš 1948. – 232 s.

Žiadosti slovenského národa v Nitrianskej stolici. – In: Ľud. – Roč. 1, č. 27 (1948), s. 7.

Osobnosti

ALEXY, J.: Farár Juraj Bartoš, martýr z Mikuláša. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – s. 175–179.

BARTÁK, J.: Štefan Marko Daxner a slovenské pohyby pred sto rokmi. – In: Národný front. – Roč. 4, č. 6 (1948), s. 4.

BARTOŇOVÁ, B.: Vilko Šulek, Karol Holuby a ich úloha v Septembrovom povstaní v roku 1848 – Piešťany : Vlastivedné múzeum, 1968. – 37 s.

BRTÁŇ, R.: Z osudov liptovských národovcov z roku meruôsmeho. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 119–141.

ČERVENŠKÝ, F.: Ľudovít Štúr, bojovník za samobytnosť Slovákov. – In: Bojovník. – Roč. 1, č. 10 (1969), s. 10.

DANGL, V.: Vedecká konferencia z príležitosti 125. výročia maďarskej revolúcie 1848/1849 a výročia narodenia S. Petöfiho. – In: Historický časopis. – Roč. 21 (1973), č. 4, s. 660.

FILO, A.: Hlavné katolícke postavy v Slovenskom povstaní z roku 1848. – In: Pútnik cyrilometodejský. – Roč. 4 (1948), s. 19–21.

GASPARÍK, M.: Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života. – Bratislava 1952.

GOLÁŇ, K.: Rok so štúrovcami. – Myjava /D. Pažický/. – 1945. – 96 s.

HUČKO, J.: Ľudovít Jaroslav Šulek a slovenské národné hnutie. – In: Historický časopis. – Roč. 43, č. 4 (1995), s. 705–722.

KÓNYA, P.: Generáli revolúcie 1848–1849. – VV – Vlastivedná a etická výchova vojakov zákl. služby. – Č. 4 (1994), s. 34–40.

Kossuth a Slováci r. 1848–1849. – In: Kultúrny život. – Roč. 8, č. 39 (1953), s. 9.

KRIŽANOVÝ, H.: Ženy v prvom slovenskom povstaní r. 1848. – In: Slobodný rozhlas. – Roč. 4 (1948), s. 1099–1101.

KUSÝ, I.: Jozef Miloslav Hurban. – Bratislava 1948.

KUSÝ, I.: Mladý Vajanský. – Bratislava : Tatran, 1987. – 256 s.

Ľudovít Štúr: Život a dielo 1815–1856: Sborník materiálov z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. – Bratislava. – 1956. – 520 s.

NINÍK, J.: Fraňo Hánrich, zabudnutá postava z rokov meruôsmych. – In: Nová práca. – Roč. 4, (1948), s. 81–85.

POLLA, B.: Štúr na uhorskom sneme. – Slovensko. – Roč. 13 (1948), s. 4–5.

RAPANT, D.: Štúr a štúrovci v službe národa a pokroku. – Slovenská literatúra. – Roč. 12, č. 5 (1965), s. 437 a. n.

ROSENBAUM, K.: Jozef Horváth: Rozpomienky z revolučných rokov 1848–1849. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 64 (1948), s. 485–487.

ROSENBAUM, K.: Život a pôsobenie Daniela Jaroslava Bórika (1814–1899). – In: Historický časopis. – Roč. 43, č. 1 (1995), s. 129–150.

Slovník košických osobností 1848–1918 / Zost. M. Mihóková – Košice : ŠVK, 1995. – 532 s.

ŠTOLC, J.: Jozef Miloslav Hurban, Ľudovít Štúr – Rozpomienky. Zv.2. – Bratislava : SVKL, 1959. – 961 s.

V Pešivci odhalili pamätnú tabuľu „Troch Sokolov“ M. Daxnera, J. Francisciho a M. Bakuliniho, ktorí boli v tamojšom stoličnom dome r. 1848 odsúdení na smrť. – In: Východoslovenská Pravda. – Roč. 2, č. 251 (1946), s. 4.

ŽARNOVICKÝ, P.: Známe i neznáme udalosti o Karlovi Holubym, slovenskom mučeníku z roku 1848. – In: Cirkevní Listy, 1948, s. 297.

Vplyv revolúcie na kultúrny život

- BOBROVECKÝ, J.:** Výtvarníci z mikulášskeho okolia. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 213–221.
- MRÁZ, A.:** Dosah revolúcie z r. 1848–1849 pre slovenský kultúrny život. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 637–650.
- MRÁZ, A.:** Kultúrne sily v slovenskej revolúcii z roku 1848–1849. Zv. 6. – Turč. Sv. Martin 1848, 32 s.
- ROSENBAUM, K.:** Poézia rokov 1848–1849. – In: Slovenské Pohľady, 64, s. 25–267.

Spomienky

- GOLÁŇ, K.:** Rok 1848 v pamätiach súčasníkov. – Bratislava 1951.
- HORVÁTH, J.:** Rozpomienky z revolučných rokov 1848–1849 / Úvod nap. A. Mráz – Bratislava : Obroda, 1947. – 46 s.
- HORVÁTH, J.:** 1848 : Zo zápisníka. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 7–8.
- MICHÁLEK, J.:** Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou. – Bratislava : SAV, 1975. – 135 s.
- MICHÁLEK, J.:** Udalosti revolučných rokov 1848–49 v ústnom podaní. – In: Musaica : Zborník FFUK. – Bratislava 1966. – s. 131–143.

Historiografia revolučných rokov 1848–1849

- Ako posudzovať slovenské udalosti v r. 1848–49? /as/ – In: Nové slovo. – Roč. 5 (1948), s. 577–578.
- BOKES, F.:** Slovenský príspevok k poznaniu r. 1848–49. – In: Historický zborník 5, 1950. – S. 72–77.
- MATULA, V.:** Revolúcia 1848–49 a Slováci. – In: Historický časopis. – Roč. 22, č. 2 (1974), s. 209–225.
- MOLITÓRIS, J.:** Pohľad na slovenskú revolúciu v r. 1848–49. – In: Národný front. – Roč. 4, č. 5 (1948), s. 3.
- NOVOTNÝ, J.:** Diskuse o marxistickém hodnocení revoluce 1848–1849. – In: Zpráva ČSHS. – Roč. 10, č. 1 (1968), s. 47–53.
- NOVOTNÝ, J.:** K současné polemice našich a maďarských historiků o marxistickém hodnocení revoluce 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 15, č. 2 (1967), s. 235–245.
- PIŠŤ, M.:** Rok 1848 a naša súčasnosť. – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole. – Roč. 15, č. 1 (1968–69), s. 1–3.
- RAPANT, D.:** Pokrok a spiatočníctvo v rokoch 1848–49. – In: Slovenská literatúra. – Roč. 13 (1966), s. 604.
- ŠKVARNA, D.:** Aká si bola revolúcia? – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 4 (1991), s. 18–20; č. 5, s. 12–13.
- ŠPITZER, J.:** K otázke hodnotenia slovenského národného hnutia v rokoch 1848–1849. – In: Ľudovít Štúr : Život a dielo. – Bratislava : SAV, 1956. – S. 117–21.
- TERIANSKY, P.:** Či bolo slovenské národné povstanie pred 100 rokmi podľa Biblie oprávnené? – In: Služba. – Roč. 12, č. 7–8 (1948), s. 120–35.
- TKÁČ, V.:** Tvrdý oriešok - Deň armády SR : Rébus, ktorý nevyriešia iba historici. – In: Historická revue. – Roč. 5, č. 47 (1997), s. 5.

Jubilejné články

- BARGEL, P.:** 120-ročná SNR : Celoslovenské oslavy 120. výročia Slovenského povstania z roku 1848/49 a vzniku prvej Slovenskej národnej rady. – In: Nedel'a. – Roč. 24, č. 14 (1968), s. 4.
- BARTÁK, J.:** Štefan Marko Daxner a slovenské pohyby pred sto rokmi. – In: Národný front. – Roč. 4, č. 6 (1948), s. 4.
- Brezová 1848–1918–1948 : 100-ročná pamiatka slovenského národného povstania.** – Bratislava : Tomáš Tvarožek. – 30 s.
- Brezovania** posielajú na Myjavu národnú zástavu. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 95 (1948), s. 6.
- CLEMENTIS, V.:** Dokument politického dospievania. – In: Pravda. – Roč. 29, č. 120 (1948), s. 1–2.

- CLEMENTIS, V.:** Sté výročie žiadostí. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 118 (1948), s. 1–2.
- DANGL, V.:** Pred 145-timi rokmi sa uskutočnila „Septembrová výprava slovenských dobrovoľníkov“. – In: Apológia. – Roč. 1, č. 6 (1993), s. 14–18.
- DANGL, V.:** Vedecká konferencia z príležitosti 125. výročia maďarskej revolúcie 1848/1849 a výročia narodenia S. Petöfiho. – In: Historický časopis. – Roč. 21, č. 4 (1973), s. 660.
- DNES** pomníky tam, kde stáli kedysi šibenice. – In: Náš národ. – Č. 44 (1948), s. 4.
- FOLTÝN, B.:** Ľudové slovenské hnutie na jar 1848. – In: Nové slovo. – Roč. , č. (1948), s. 254.
- FOLTÝN, B.:** Slovenský máj 1848 – slovenský máj 1948. – In: Nové slovo. – Roč. 5, č. (1948), s. 265–266.
- FOLTÝN, B.:** Storočné žiadosti slovenského národa. – In: Nové slovo. – Roč. 5, č. (1948), s. 298.
- FRÁK, G.:** Rok 1848. – In: Národný Front. – Č. 20 (1948), s. 3.
- GOLÁŇ, K.:** Duch revolučného roku 1848. – In: Osveta. – Roč. 4 (1948), s. 113–117.
- GOLÁŇ, K.:** Ľubietovská akcia v bankských mestách (1. 4. 1948). – In: Národná obroda. – Roč. 4 (11. 4. 1948), s. 6.
- GOLÁŇ, K.:** Nitrianske žiadosti. – In: Slobodný rozhlas. – Roč. 4 (1948), s. 674–5.
- GOLÁŇ, K.:** Politická jar 1848 a B. Štiavica. – In: Národná obroda. – Roč. č. 100 (1. 5. 1948), s. 8.
- GOLÁŇ, K.:** Politické hnutie slovenské bez novín. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 123 (1948), s. 10.
- GOLÁŇ, K.:** Pred sto rokmi. – In: Slobodný rozhlas. – Roč. 4, č. (1948), s. 99–100.
- GOLÁŇ, K.:** Prvé slovenské povstanie. – In: Práca. – Roč. 3, č. 249 (1948), s. 2.
- GOLÁŇ, K.:** Prvý politický ohlas slovenský. – In: Národná obroda. – Č. 78 (1948), s. 10.
- GOLÁŇ, K.:** Prvý politický program slovenského národa. – In: Práca. – Roč. 3, č. 123 (1948), s. 3.
- GOLÁŇ, K.:** Rok 1848 a pomer česko-slovenský. – In: Národná obroda. – Č. 107 (1948), s. 9.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský boj za slobodu v rokoch 1848–1849. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 11 (1948), s. 13–13.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848 a pomer česko-slovenský. – In: Národná obroda. – Roč. 4 (9. 5. 1948), s. 9.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848 : Štúrove reči na sneme. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 62, 68 (1948).
- GOLÁŇ, K.:** 100-ročná pamiatka prvého slovenského povstania. – Bratislava : Slov. Grafia, 1948. – 30 s.
- GOLÁŇ, K.:** 1848 : Politická aktivita predmarcová. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 43 (1948), s. 3, 7.
- GOLÁŇ, K.:** 1848 : Z predmarcovej korešpondencie. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 38 (1948), s. 8.
- GOLÁŇ, K.:** Výročie prvého politického ohlasu slovenského a niekoľko súvislostí. – In: Jednota. – Roč. 2, č. (1948), s. 147–149.
- GOLÁŇ, K.:** Žiadosti slovenského národa. – In: Osveta. – Roč. 4 (1948), s. 189–91.
- HALAŠA, P.:** Revolučná jeseň 1848 : Z rozdúchanej pahreby. – In: Život Turca. – Roč. 9, č. 48 (1968), s. 3.
- HAPÁK, P.:** Marcová búrka 1848 : Spomíname na revolúciu red 125 rokmi. – In: Práca. – Roč. 28 (10. 3. 1973), s. 7.
- HARUŠTIAK, D.:** Rok 1848 a my : 120. výročie vzniku prvej SNR na Myjave. – In: Sloboda. – Roč. 23, č. 39 (1968), s. 3.
- HARUŠTIAK, D.:** Hrad prepevný je národ náš : Stodvadsať rokov od vzopretia sa Slovákov. – In: Roľnícke noviny. – Roč. 23 (28. 9. 1968), s. 5.
- Historický rok 1848.** – In: Nová brázda. – Č. 9 (1948), s. 2.
- HORÁK, A.:** Mikulášske udalosti mali svojich väzňov aj mučeníkov. – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 24 (1948), s. 3.
- HORECKÝ, J.:** Slovenské národné povstanie pred 100 rokmi. – In: Okienko Záhoria. – Roč. 2 (1948), s. 106–107.
- HORVÁTH, J.:** Okolo roku 1848. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 11 (1948), s. 3.
- HUČKO, J.:** Slovenské nádeje. – In: Pravda. – Roč. 49, č. 201 (26. 8. 1968), s. 3.
- K 120. výročiu slovenského národného povstania:** R. 1848 /-mv-/ – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 41 (1968), s. 6.
- Koliska prvého národného odboja.** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 89 (1948), s. 1–2.
- KURUCOVÁ, O.:** 120. výročie slovenského povstania. – Martin : Matica slovenská, 1968. – 41 s.
- LOBOTKA, A.:** Šibenice národ neumľčia. – In: Roľnícke noviny. – (2. 3. 1968), s. 1 a 7.
- LUKAČOVIČ, J.:** K roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), s. 15–16.
- MATULA, V.:** Čas nádejí a sklamaní. – In: Práca. – Roč. 33 (16. 9. 1978), s. 7.

- MOLITÓRIS, J.:** Pohľad na slovenskú revolúciu v r. 1848–1849. – In: Národný Front. – Roč. , č. 5 (1948), s. 3.
- MRÁZ, A.:** Oslavy slovenskej revolúcie zpred sto rokov. – In: Kultúrny život. – Roč. 3 (1948). – 41 s.
- MRÁZ, A.:** Podiel ľudu v revolučných pohyboch r. 1848/49. – In: Pracovné námety. – Č. 10 (1948), s. 18–19; Slovenský rozhlas. – Roč. 9 (1948), s. 355–356.
- Na okraj osláv storočnice slovenského povstania 1848–49 /Š.+A./** – In: Verbum. – Roč. 2, č. 6 (1947/48), s. 338–341.
- Neustále za práva ľudu a národa /K oslavám mikulášskeho zhromaždenia 1848/ /J. M. P./** – In: Cirkevné listy. – Roč. 61 (1948), s. 176–178.
- NOVOMESKÝ, L.:** Nitrianske žiadosti a dnešok. – In: Obroda ľudu. – Roč. 6, č. 102 (1948), s. 2.
- NOVOMESKÝ, L.:** Pokrokové idey v prvom slovenskom národnom povstaní. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), s. 5–6.
- NOVOMESKÝ, L.:** Zmysel a duch prvého národného pohybu. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 10 (1948), s. 2.
- Od obrany k žiadostiam.** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 22 (1948), s. 3.
- Program slovenského národa roku 1848:** Prípravný výbor jubilejných osláv. – B.m. 1948. – 18 s.
- OSUSKÝ, Š.:** Prvé slovenské povstanie v rokoch 1848–1849. – In: Služba. – Roč. 12 (1948), s. 113–131.
- PALKOVIČ, J.:** Slováci a Poliaci v rokoch 1848–1849. – In: Kultúrny život. – Roč. č. 9 (1948), s. 7.
- PALKOVIČ, J.:** Slovanský revolučný obzor v chápaní našich dejín z roku 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4 (4. 4. 1948), s. 10–11.
- PASÍAR, Š.:** O rokoch 1848–49. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 243–245.
- PAVLÍK, O.:** Sto rokov slovenského života 1848–1849. Prejav na slávnostnom zasadnutí Slovenskej národnej rady 29. augusta 1948 v Košiciach. – Bratislava 1948. – 18 s.
- PAVLÍK, O.:** Sto rokov nášho národného života. – In: Nové slovo. – Roč. (1948), s. 573–574.
- POLLA, B.:** Jubilejný rok. – In: Nová práca. – Roč. 4 (1948), s. 5–10.
- Pred 120 rokmi.** – In: Hlas ľudu. – Roč. 15, č. 27, (1968), s. 5.
- Pred sto rokmi.** – In: Evanjelický posol. – Roč. 38 (1948), s. 146–147.
- Pred sto rokmi.** – In: Evanjelický posol. – Roč. 39 (1949), s. 4.
- Pred sto rokmi vyhlásili „Nitrianske žiadosti“.** – In: Obroda ľudu. – Roč. 4, č. 101 (1948), s. 10.
- Prípravy na slovenské povstanie z roku 1848.** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 142 (1948), s. 3.
- RÁKOŠ, J.:** Historická storočnica. – In: Hasičské listy. – Roč. 26 (1948), s. 83.
- RAPANT, D.:** Slovenský nástup pred sto rokmi. – In: Východoslovenská pravda. – Roč. 4 (1948), č. 72, s. 5.
- RAPANT, D.:** Žiadosti slovenského národa. – In: Tvorba. – Roč. 17, č. (1948), s. 83–86.
- Revolučné roky meruôsme v Gemeri. /on/** – In: Národný front. – Roč. 4, č. 18 (1948), s. 2.
- Revolučný nástup 1848 v Banskej Štiavnici. (L)** – In: Slobodné hlasy. – Č. 20 (1948), s. 5.
- SÁNDOR, K.:** 120. výročie bitky pri Tekovských Lužanoch. – In: Vlastivedný spravodaj levicekého okresu. – Č. 5 (1969), s. 29.
- Slovenská revolučná jar 1848 (P.H.)** – In: Smer. – Roč. 20 (12. 5. 1968), s. 3.
- Slovenské udalosti pred sto rokmi v apríli.** – In: Náš národ. – č. 15 (1948), s. 5.
- Slovenské povstanie r. 1848.** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 144 (1948), s. 1–2.
- Slovenské udalosti pred sto rokmi v apríli.** – In: Náš národ. – Roč.4, č. 11 (1948), s. 5.
- Slovensko a Európa r. 1848 /r/** – In: Boj. – Č. 14–15 (1948), s. 7.
- Slovenský nástup pred sto rokmi: Čo žiadali Slováci? To, čo je už dnes skutočnosťou.** – In: Východoslovenská pravda. – Roč. 4 (1948), č. 72, s. 5.
- Slovenský rok meruôsmy : ?? Program Mestského divad. združenia v B. Bystrici.** – B. Bystrica 1948. – S. 55–56.
- Stalo sa pred sto rokmi.** – In: Východoslovenská pravda. – Roč. 4, č. 215 (1948), s. 4–5.
- 100. výročie „Žiadostí slovenského národa“ /J. H./** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 34 (1948), s. 2.
- 100-ročná pamiatka Slovenského národného povstania.** – Bratislava 1948. – 29 s.
- Storočná pamiatka prvého Slovenského národného povstania.** – Bratislava 1948. – 30 s. (ZVĚŘINA L. N.: Brezová, s. 5.–6.; GOLÁŇ, K.: Revolučné roky 1848–1849. I. brezovské „Nitrianske žiadosti“, s. 7.–25.)
- Storočnica národného povstania na Slovensku.** – Cieľ. – Roč. 1, č. 98 (1948), s. 4.

- Storočnica prvého Slovenského národného povstania.** – In: Slovenské hlasy. – Roč. 2, č. 39, (1948), s. 1.
- SVIKRUHOVÁ, M.:** Pod myjavskými lipami. – In: Nedel'a. – Roč. 24, č. 20 (1968), s. 9.
- ŠOLC, J.:** Rozhod s korunou sv. Štefana. – In: Kultúrny život. – Roč. 23, č. 13 (1968), s. 8.
- TÉKER, J.:** Keď zvony slobody bili. – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 11 (1968), s. 8.
- TÉKER, J.:** Večne živý odkaz (120. výročie založenia SNR na Myjave) – In: Práca. – Roč. 23 (16. 9. 1968), s. 2.
- TERIANSKY, P.:** Či bolo slovenské národné povstanie pred 100 rokmi podľa Biblie oprávnené? – In: Služba. – Roč. 12, č. 7–8 (1948), s. 120–135.
- TIBENSKÝ, J.:** Dva veľké medzníky slovenských dejín. – In: Svet vedy. – Roč. 15, č. 5 (1968), s. 270–275.
- TOMEČKOVÁ, H.:** Udreľ zvon slobody. – In: Ľud. – Roč. 20 (9. 5. 1968), s. 7.
- UHLOVIČ, R.:** Ako žila júlová Bratislava r. 1848. – In: ? Ned. – Roč. č. 2 (1948), s. 34.
- VALACHOVIČ, K.:** Mikulášske žiadosti. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 105 (1948), s. 1.
- VARSÍK, M.:** K 120. výročiu slovenského povstania. – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 43 (1968), s. 8.
- VONGREJ, P.:** Romantický sen (120. výročie Žiadostí slov. národa) – In: Kultúrny život. – Roč. 23, č. 19 (1968), s. 2.,
- VOTRUBA, F.:** Nitrianci roku 1848 za práva ľudu. – In: Pravda. – Roč. 29 (1. 5. 1948).
- Výročia mikulášskych žiadostí /- I.Š.-/** – In: Sloboda. – Roč. 28, č. 19 (1973), s. 3.
- VARSÍK, M.:** K 120. výročiu slovenského povstania. – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 43 (1968), s. 8.
- VOTRUBA, F.:** Nitrianci roku 1848 za právo ľudu. – In: Práca. – Roč. 3, č. 101 (1948), s. 10.
- Význam prejavu vôle Slovákov v r. 1848 v Lipt. Sv. Mikuláši /-jpk-/** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 18 (1948), s. 3.
- ŽARNOVICKÝ, P.:** Známe i neznáme udalosti o Karlovi Holubym, slovenskom mučeníku z roku 1848. – In: Cirkevní Listy. – (1948), s. 297.
- Žiadosti slovenského národa v Nitrianskej stolici.** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 27 (1948), s. 7.
- Žiadosti slovenského národa na zhromaždení v Liptovskom Mikuláši 10. mája 1848 /F. S./** – In: Sloboda. – Roč. 23, č. 19 (1968), s. 4.
- „Žiadosti slovenského národa.“** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 91 (1948), s. 1–2.

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vojtech **D A N G L**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Marián **H R O N S K Ý**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Michal **Š T E F A N S K Ý**, CSc., Politologický kabinet SAV, Dúbravská cesta 9,
864 13 Bratislava

PhDr. Ľudovít **H A R A K S I M**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, Bratislava

mjr. PhDr. Pavel **M I N A Ř Í K**, CSc., Vojenský historický archiv, Sokolovská 136, 180 00
Praha 8 - Karlín

Mgr. Pavel **Š R Á M E K** - Vojenský historický archiv, Sokolovská 136, 180 00 Praha 8 – Karlín

OBSAH

Štúdie

DANGL, Vojtech: K vojenským aspektom septembrovej výpravy 1848	3
HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918-1919 (1. časť)	29
ŠTEFANSKÝ, Michal: Politické prípravy vojenskej intervencie 21. augusta 1968	47

Dokumenty a materiály

HARAKSIM, Ľudovít: Slovenskí obrodenci o Slovensku, jeho obrane a brannej spôsobilosti Slovákov	59
BYSTRICKÝ, Valerián: Nemecká okupácia Rakúska	64
MINAŘÍK, P.: – ŠRÁMEK, P.: Představy velení československé armády o obraně Slovenska za mnichovské krize na podzim 1938	77

Recenzie

CHYTKA, Stanislav: Kdo byl generál Píka. Portrét čs. vojáka a diplomata (Richter, K.–Benčík, A.)	104
ŠUMICHRAST, Peter: Pod rudou hvězdou (Letadla Luftwaffe v sovětském letectvu) – (Carl Frederik Geust)	108
CSEFALVAY, Fratišek: Szovjet katonai intervenció 1956	113

Anotácie, glosy	121
-----------------------	-----

Kronika	133
---------------	-----

Bibliografia	139
--------------------	-----

INHALT

Studien

DANGL, Vojtech: Zu militärischen Aspekten des Septemberfeldzuges von 1848	3
HRONSKÝ, Marián: Politisch-diplomatische und militärische Hauptdispositionen bei Schaffung der Grenzen von der Slowakei in Jahren 1918–1919 (Teil 1.)	29
ŠTEFANSKÝ, Michal: Politische Vorbereitungen der militärischen Intervenz von 21. August 1968	47

Dokumenten und Materialien

HARAKSIM, Ľudovít: Slowakische Nationalbewußtseinsbeleger über die Slowakei, deren Verteidigung und die Verteidigungsfähigkeit der Slowaken	59
BYSTRICKÝ, Valerián: Okkupation Österreichs durch Deutschland	64
MINAŘÍK, P.: – ŠRÁMEK, P.: Vorstellungen der tschechoslowakischen Armeeführung über Verteidigung der Slowakei während der Münchner Krise im Herbst 1938	77

Rezensionen

CHYTKA, Stanislav: Wer war General Pika. Ein Portrait des tschechoslowakischen Soldaten und Diplomaten. (Richter, K. – Benčík, A.) 104

ŠUMICHRAST, Peter: Unter dem roten Stern. (Luftwaffe-Flugmaschinen in sowjetischen Luftstreitkräften) – (Carl Frederik Geust) 108

CSEFALVAY, František: Szovjet katonai intervenció 1956 (Sowjetische Militärintervention 1956) 113

Annotationen, Glossen 121

Chronicle 133

Bibliographie 139

CONTENTS

Studies

DANGL, Vojtech: On the military aspects of the insurrection in September 1848 3

HRONSKÝ, Marian: Main political, diplomatic and military dispositions prevailing during the process of constitution of the borderlines of Slovakia in 1918–1919 (Part I.) 29

ŠTEFANSKÝ, Michal: Political preparation on the military intervention of August 21 in 1968..... 47

Documents and material

HARAKSIM, Ľudovít: Slovak Revival-activists on Slovakia, its defense system and the military preparedness of Slovaks 59

BYSTRICKÝ, Valerián: The German occupation of Austria 64

MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Ideas of the Czechoslovak Army Command on the defense precautions for Slovakia during the Munich crisis in autumn 1938 77

Reviews

CHYTKA, Stanislav: Who was General Píka. Portrait of a Czechoslovak military officer and diplomat (Richter, K. – Benčík, A.) 104

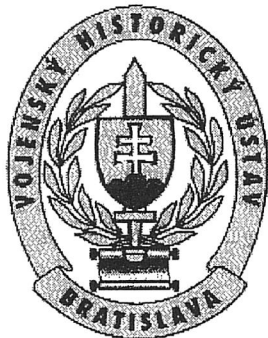
ŠUMICHRAST, Peter: Under the Red Star (Lufwaffe fighters in the Soviet Air Force) – (Carl Frederik Guest) 108

CSEFALVAY, František: Szovjet katonai intervenció 1956 (The Soviet military intervention of 1956) 113

Annotations, glossaries 121

Chronik 133

Bibliography 139

VOJENSKÁ HISTÓRIA 3/1998

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Ministerstvo obrany SR vo Vojenskej informačnej
a tlačovej agentúre v spolupráci s Vojenským historickým ústavom.

Na obálke J. Francisci ako kapitán dobrovoľníkov (olejomaľba P. M. Bohúňa)

Šéfredaktor Ladislav Sokol
Grafická úprava Vladimír Mečiar

Redakčná rada: plk. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Silvia Čordášová, PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda),
plk. PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Pavol Habáň, PhDr. Marián Hronský, CSc.,
PhDr. Ján Korček, PhDr. Vladimír Segeš, Mgr. Ladislav Sokol, pplk. PhDr. Jan Štaigl, CSc.,
pplk. Peter Turza, PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Mgr. Mária Stanová (tajomníčka)

Schválené do tlače dňa: 16. októbra 1998
Rozširuje Vojenská informačná a tlačová agentúra, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava.

Registračné číslo 1713/97
ISSN 1335-3314

Tlač: AEP, spol. s r. o., Bratislava
vita@mod.gov.sk

ISSN 1335-3314
